

Akivaizdu, kad ši knyga – aktuali Lietuvai, nes vargu ar žiniasklaidoje rasime tokio pobūdžio analizę ir informaciją. Knygoje visiems suprantama kalba pateikiama neseniai vykusių procesų analizė ir nurodomi žingsniai, kurių turėtų imtis Lietuvos Seimas, Vyriausybė ir Lietuvos bankas, kad būtų užkirstas kelias dar vienam „kietajam ekonomikos nusileidimui“.

*Ekon. m. dr. Algirdas Butkevičius,
LR Seimo narys, 2004–2008 m. LR Ministrų kabineto narys*

Knygoje atskleidžiami esminiai Lietuvoje vykstantys procesai – nuolatinė valstybės valdymo krizė, politikų ir priežiūros institucijų atsakomybės stoka ir kaina, kurią mes – Lietuvos gyventojai ir verslas – mokame už visa tai.

*Robertas Dargis,
Lietuvos nekilnojamojo turto plėtros asociacijos prezidentas*

Teigiamai vertinu autoriaus pastangas nuosekliai pavaizduoti mūsų kelią iš ekonominės „gerovės“ į sąstingį. Nors knyga parašyta labai aštriu ir kritišku stiliumi, ji kviečia diskutuoti. Negalima nepastebėti autoriaus kompetencijos makroekonomikos ir finansų srityse bei jo noro išgryninti Lietuvos ekonomikos bėdas. Kita vertus, atkaklus atpirkimo ožio ieškojimas šioje sudėtingoje ekonominėje situacijoje atrodo kiek ekstremistiškai.

Prof. habil. dr. Vaidievis Geralavičius

Autorius ne tik atliko sisteminę finansų krizės priežasčių analizę, bet ir pateikė siūlymų, kaip reikėtų pertvarkyti Lietuvos finansų sistemą ir ugdyti mūsų gebėjimus įveikti sunkumus.

*Prof. Kęstutis Glaveckas,
LR Seimo biudžeto ir finansų komiteto pirmininkas*

Su malonumu perskaičiau Stasio Jakeliūno knygą „Lietuvos krizės anatomija“. Autorius, analizuodamas krizės priežastis ir padarinius, sėkmingai atsiribojo nuo politinių sumetimų ir šališkumo. Tai, man atrodo, ir yra didžiausias šios knygos pranašumas.

*Gediminas Kirkilas,
LR Seimo narys, 2006–2008 m. LR Ministras Pirmininkas*

Knyga puikiai griaua mitą, kad iki pat 2008 metų pabaigos Lietuvoje niekas nematė jokių ekonomikos bėdų. Straipsnių datos ir gana tiksliai gliaudomos artėjančios bėdos aiškiai rodo – labai dažnai valdžios vyrai ar bankų analitikai jų nematė tik todėl, kad nenorėjo matyti.

Dr. Aušra Maldeikienė

Galima ginčytis dėl kai kurių S. Jakeliūno knygoje pateiktų įžvalgų, tačiau svarbiausia yra tai, kad autorius kelia itin aktualius Lietuvos ekonomikos klausimus.

Soc. m. dr. Gitanas Nausėda

Stasys Jakeliūnas prieš kelis metus tarytum meteoras įskriejo į viešąją erdvę ir kone iškart tapo vienu populiariausių Lietuvos ekonomikos raidos apžvalgininkų. Jo knyga – nuoširdi, atvira ir aktuali. Tačiau, nepaisant skambaus pavadinimo, joje nėra visapusiškos Lietuvos ūkio nuosmukio analizės, iš esmės koncentruojamasi tik į procesus finansų sistemoje bei šalies biudžete.

Prof. Rimantas Rudzkis

Niekada nebus per daug knygų, analizuojančių Lietuvos ekonomikos procesus, – tai vis dar retenybė, nors, atrodytų, ekonomikos procesus, panašiai kaip krepšinį, viešai mielai komentuoja visi. Todėl ši knyga yra malonus įvykis, nepaisant to, kad joje negailima kritikos man pačiai ar Vyriausybei, kurioje dirbu. Priežastys, dėl kurių pasaulio finansų krizė Lietuvą palietė taip, kaip palietė, įvardytos nuosekliai ir tiksliai. Stasys Jakeliūnas nuo pat 2007-ųjų, kai pirmą kartą bendravome, nustebino mane teisingu rizikų įvardijimu – rizikų, kurias dauguma analitikų tuo metu ignoravo ar vengdavo apie tai kalbėti, galbūt tikėdami, kaip tuomečiai politikai, kad blogiausio pavyks išvengti. Na, o dėl to, kas vyksta šią dieną, – galime ilgai diskutuoti, ar teisingi sprendimai problemoms spręsti, turėti skirtingus požiūrius į atskiras priemones, priežastis laikyti pasekmėmis ar atvirkščiai, tačiau atvira diskusija visada yra vertinga.

*Ingrida Šimonytė,
LR finansų ministrė*

Kalbėdami apie Stasio Jakeliūno knygą, turime pažymėti ne tik apsiskaitymą, profesionalumą, aiškiai ir įdomiai dėstomą mintį – kas šiaip yra retai sutinkamos vertybės Lietuvoje, – bet pirmiausiai faktą, jog jei ne S. Jakeliūnas, lietuviai visą prieškrizinį ir krizės laiką toliau būtų maitinami Skandinavijos bankų tarnautojų vienpusiais ir tik šiems bankams naudingais vertinimais. Taigi, S. Jakeliūnas, įliedamas šviežio ir nepriklausomo kraujo, ne tik mus, bet ir visą Lietuvos informacinę erdvę išvadavo nuo šio nekaip kvepiančio „bankizmo“.

*Rimvydas Valatka,
portalo lrytas.lt vyr. redaktorius*

LIETUVOS KRIZĖS ANATOMIJA

Stasys Jakeliūnas
**LIETUVOS
KRIZĖS
ANATOMIJA**

išARČIAU

Stasys Jakeliūnas

LIETUVOS KRIZĖS ANATOMIJA

Knygoje panaudoti Ryčio Daukanto piešiniai

© Stasys Jakeliūnas, 2010
 © Rytis Daukantas, piešiniai, 2010
 © Daumantas Každailis,
 Ieva Každailienė, dizainas, 2010
 © kitos knygos, 2010

Tiražas: 2 000 egz.

Išleido: „IŠ ARČIAU“
 UAB „Kitos knygos“
 Vienybės g. 21, LT-51379 Kaunas
 www.kitosknygos.lt

Spausdino: UAB „Spaudos praktika“
 Chemijos g. 29, LT-51333 Kaunas

ISBN 978-609-427-022-2

Turinys

PRATARMĖ	11
I LIETUVOS EKONOMIKOS AUKSO AMŽIAUS SAULĖLYDIS	
Lietuvos ekonomikos augimas – tikrovė ar iliuzija?	19
Reikia pinigų? Pinigų yra!	21
Infliacijos Lietuvoje priežastys ir nauda	24
Lietuva – finansinėje aklavietėje?	26
Kada Lietuvoje prasidės „kietasis ekonomikos nusileidimas“?	29
II PASAULINĖS KRIZĖS CUNAMIO BANGA ATSIRITA IKI LIETUVOS	
Ar smogs JAV finansų krizė Lietuvai?	35
Ar veiksminga trigubo šoko terapija Lietuvoje krizės sąlygomis?	41
Kodėl artėjanti krizė smogs be gailėsčio?	45
Kiek Lietuvai kainuos skolos burbulų sprogdymas?	47
III KAS KALTAS DĖL KRIZĖS LIETUVOJE?	
Kas bus kaltas dėl Lietuvos ekonominių bėdų?	57
Magiškoji valiutų valdyba ir krizė	60
Kas kaltas dėl ekonominės krizės Lietuvoje?	64
Krizės priežastys ir pamokos	69
IV KRIZĖS ĮVEIKIMO KELIAI IR KLYSTKELIAI	
Ką daryti šelstant pasaulio finansų krizei?	79
Ar naujoji valdžia įveiks krizę?	82
Krizės įveikimo „planas B“	85
Klausimai Lietuvos Prezidentei	89
Kaip valdyti valstybę ir įveikti krizę?	92
Krizės įveikimo problemos	95

V	KOMERCINIAI BANKAI – DIDIEJI NUSIDĖJĖLIAI AR KRIZĖS AUKOS?		X	KURIUO KELIU EINA LIETUVA – GRAIKIJOS AR ESTIJOS?	
	Ko laukti po „Parex“ banko nacionalizavimo?	101		Kas finansuos pensijų sistemos reformą ir „Sodra“?	221
	Lietuvos bankų sistemos perspektyvos krizės sąlygomis	103		Ar toliau grimsime į skolos liūną?	224
	Lietuvos bankų sistemos nuostoliai –			Ar Lietuva nepraranda finansinės nepriklausomybės?	228
	20 milijonų ar pusė milijardo?	107		Kodėl skiriasi Lietuvos ir Estijos finansų būklė	
	Ar bankai pagrįstai kaltinami sukėlę krizę Lietuvoje?	110		bei perspektyvos?	233
	Ar Švedijos bankai padės atsigaivinti Lietuvos ekonomikai?	116		Ar Lietuvai gresia valstybės skolos krizė?	240
VI	KUR ŽIŪRĖJO LIETUVOS BANKAS IR JO VADOVAS R. ŠARKINAS?			Ar Lietuva eina Graikijos keliu?	242
	Klausimai Lietuvos banko valdybai	125		DIAGRAMOS	
	Lietuviškojo VILIBOR metamorfozės	129	1	Skolos ir nekilnojamojo turto burbulai maitino Lietuvos ekonomiką	49
	Ar Lietuvos bankas atsakingas		2	Ar pakelsime didėjančią skolos našta?	52
	dėl ekonominės krizės Lietuvoje?	135	3	Kodėl Lietuvoje – rekordinis nuosmukis,	
	Ar atsistatydins Lietuvos banko valdyba?	140		Lenkijoje – tolesnis priaugis?	71
VII	VALDIŠKOJO FINANSŲ ZOMBIO NUOTYKIAI		4	Lenkijoje veikiantys bankai buvo nuosaikesni	72
	Kas kompensuos komercinių bankų nuostolius?	151	5	Bankų paskolos augo pernelyg sparčiai	121
	Finansinio zombio gimimas	154	6	Ką reiškia tokie VILIBOR šuoliai?	130
	Ar valdžia žino, ką daryti su savo zombiu?	157	7	VILIBOR šuoliai leido bankams perkelti valiutos riziką	
	Kiek mums kainuos Vyriausybės investicijos į vieną UAB?	159		ant gyventojų pečių	132
VIII	NUTYLĖJIMO EKONOMIKA IR ŽVILGSNIS Į LIETUVĄ IŠ ŠALIES		8	Lietuva skolinosi ir išlaidavo, Čekija – eksportavo!	190
	Įspūdžiai iš ekonominių konferencijų	165	9	Kurlink juda mūsų valstybės finansai?	213
	Dėl ko turėtų atsistatydinti K. Glaveckas?	171	10	Iš ko gyvena Lietuva?	230
	Ar užsienio analitikai žino, kur yra Lietuva?	174	11	Kodėl taip skiriasi mokesčių pajamos?	235
	Žvilgsnis iš šalies į „kietą Baltijos tigrų ekonomikos nusileidimą“	178	12	Lietuva: arčiau Estijos ar Graikijos?	246
	Europos Komisija ne kartą įspėjo Lietuvą			PIEŠINIAI	
	apie gresiančias problemas	186	1	O mes nusileisime minkštai...	30
	Pasaulio ir Lietuvos ekonomikos perspektyvos		2	Ar valdžia apsaugos mus nuo cunamio?	38
	krizės sąlygomis	192	3	Stabiliaus lito kaina	62
IX	PREMJERAS A. KUBILIUS – LIETUVOS GELBĖTOJAS		4	Lietuvos eksportas ir importas	91
	AR DAR VIENAS DEMAGOGAS?		5	Skubioji pagalba skęstantiesiems	97
	Ar suvienodinti mokesčiai išgelbės Lietuvą?	205	6	Klydau, gailiuosi...	114
	Kada baigsis krizė?	207	7	Švediška „Družba“	126
	Ko vertos Premjero kalbos apie biudžeto konsolidavimą?	210	8	Pinigų buvo kaip popieriaus	142
	Klausimai Premjerui A. Kubiliui	214	9	Baltijos tigras reanimacijoje	179
			10	Lietuvos ekonomikos vairininkai	215
			11	Drąsi Lietuva	244

Pratarmė

200 tūkstančių naujų bedarbių, dar beveik 100 tūkstančių emigrantų ir apie 20 milijardų litų išaugusi valstybės skola – tokia preliminari Lietuvoje tebesitęsiančios krizės kaina. Argi nekeista, kad praėjus jau dvejiems metams nuo jos pradžios, lieka vis dar neįvardytos šios beprecedentės krizės priežastys, nenustatyti atsakingi pareigūnai ir nepadarytos deramos išvados? Islandijoje – agresyviai besiplėtusi bankų sistema vos nesugriovė šios šalies ekonomikos – galutinė krizės kaina, atrodo, bus mažesnė negu Lietuvoje. Tačiau ten krizės priežastys jau išsamiai ištyrinėtos ir įvardyti atsakingi asmenys, netinkamai vykdę savo pareigas. 2009 metų pradžioje pasaulyje plačiai žinomas žurnalas „Time“ sudarė kaltųjų dėl globalinės finansų krizės sąrašą. Lietuvišką kaltininkų sąrašą rasite šioje knygoje. Tačiau tai – tik maža ir ne pati svarbiausia „Lietuvos krizės anatomijos“ dalis. Mano manymu, mums visiems būtina, kad Lietuvos krizė būtų ištirta kompetentingai ir visapusiškai, nes jos šaknys pirmiausia glūdi čia, Lietuvoje, o ne už Atlanto. Ši knyga – asmeninis ir todėl subjektyvus bandymas užpildyti šią spragą.

Tiesa, Seimo biudžeto ir finansų komitetas 2010 metų pavasarį tyrė vienos institucijos – Lietuvos banko – vaidmenį nežaboto komercinių bankų skolinimo ir Lietuvos ekonomikos bumo metais. Tačiau ar esate ką nors girdėję apie šio tyrimo išvadas? Buvau pakviestas skaityti pranešimą šia tema per Seimo biudžeto ir finansų komiteto klausymus ir maloniai nustebau, radęs kelias savo mintis komiteto išvadose – jos vis dėlto buvo paskelbtos Seimo interneto svetainėje. Knygoje yra ir šio pranešimo pagrindu parašytas straipsnis.

Na, o krizės Baltijos valstybėse priežastis tyrė... Švedijos parlamentas. Lietuvos Seimas, atrodo, jokio išsamaus tyrimo imtis kol kas neketina, nors jis tikrai būtų ne mažiau svarbus negu CŽV kalėjimų ar kiti plačiai nuskambėję parlamentiniai tyrimai. Tai, kad neturime jokios oficialios ir kompetentingos krizės priežasčių analizės, rodo, jog kova su jos padariniais – ir priežastimis – yra neefektyvi. Tie patys pareigūnai vis dar

prižiūri mūsų šalyje veikiančius komercinius bankus, kurie neatsakingai skolino 2004–2007 metais ir pūtė nekilnojamojo turto burbulą. Tie patys politikai formuoja mūsų valstybės finansų ir ekonominę politiką. Taigi krizė Lietuvoje viena ar kita forma gali pasikartoti. Ši knyga – menkas indėlis į tai, kad taip neatsitiktų. Ji skirta besidomintiems tikrąja mūsų valstybės finansų ir ekonomikos būkle bei jos perspektyvomis.

Iš viso knygoje yra dešimt skyrių. Juose – prisiminimai apie Lietuvos ekonomikos „aukso amžių“ ir su juo susijusias iliuzijas; JAV krizės ir mūsų „sunkmečio“ priežasčių analizė bei palyginimas; pasiūlymai valdžios institucijoms, kaip įveikti krizę; šalyje veikiančių komercinių bankų ir jų neatsakingą skolinimą turėjusio tramdyti Lietuvos banko vaidmens aptarimas; Finansų ministerijos valdomo „finansinio zombio“ nuotykių; abejonės dėl Premjero Andriaus Kubiliaus gebėjimo gelbėti Lietuvą ir prognozuoti krizės pabaigą; pasvarstymai, ar neiname Graikijos keliu... Kiekvieno skyriaus tekstai sudėti chronologine jų parašymo tvarka, todėl juos geriausia skaityti nuosekliai. Tačiau patys skyriai yra santykinai vienas nuo kito nepriklausomi. Visi anksčiau publikuoti tekstai yra atnaujinti, iliustruoti diagramomis ir piešiniais.

Dar 2008 metų pabaigoje vienos leidyklos vadovas man pasiūlė parašyti knygą apie artėjančią ekonominę krizę Lietuvoje. Ši leidykla tuo metu rengėsi išleisti Estijoje populiaros knygos apie šios šalies krizę „Kietas nusileidimas“ lietuvišką vertimą ir manė, kad panaši knyga apie Lietuvą taip pat būtų įdomi skaitytojams. Tuo metu jau buvau paskelbęs keliolika straipsnių apie Lietuvos finansus ir ekonomiką, tačiau maniau, kad sudėti juos į leidinį dar per anksti. Juolab kad krizė Lietuvoje dar nebuvo aiškiai juntama.

Nuo to laiko praėjo beveik dveji metai, krizė mūsų šalyje įleido gilią šaknis ir kol kas neskuba trauktis. Per tą laiką parašiau dar kelias dešimtis straipsnių, be to, vieną sezoną vedžiau „Baltijos“ televizijos laidą, skirtą finansams ir ekonomikai, „Svarbus pokalbis“. Pamaniau, kad pagaliau atėjo metas dalį informacijos – publikuotus ir anksčiau neskelbtus straipsnius bei kai kurių TV laidos pokalbių tekstus – sudėti į knygą. Beje, be kitų interviu, – su Premjeru A. Kubiliumi, finansų ministre I. Šimonyte, A. Butkevičiumi, bankininkais ir ekonomistais, – čia rasite ir pokalbį su vienu jau minėtos knygos „Kietas nusileidimas“ autoriumi.

Nesu ekonomistas, tačiau finansus tvarkiau ne vienerius metus. 2005 metais baigiau dešimt metų trukusią karjerą tarptautinio kapitalo finansų įmonėje –

į ją atėjau dirbti po vadybos ir finansų magistro studijų JAV. Paskui kurį laiką savarankiškai tyrinėjau tarptautinių finansų ir politikos vingius bei užkulsius. Lietuvos finansais ir ekonomika nuodugniau ėmiau domėtis 2006 metų pabaigoje. Prisimenu, kaip vieną dieną šiuo metu jau plačiai žinomo ir pripažinto, o anuo metu panikuotoju vadinto JAV ekonomisto Nourielio Roubinio analitiniame tinklalapyje aptikau du straipsnius apie rimtus pavojus, gresiančius Baltijos valstybėms. Nuo to laiko nuolat sekiau naujienas ir analizavau visą prieinamą informaciją apie Lietuvos ekonominę ir finansinę būklę. Kuo labiau gilinausi, tuo niūresnis klostėsi vaizdas...

Tuo metu Lietuvoje ir kitose Baltijos valstybėse vis dar vyravo optimizmas – nedarbo problemos beveik nebuvo, atlyginimai ir biudžeto pajamos augo 20 proc. per metus. Bankai lengvai dalijo paskolas gyventojams ir įmonėms, kaip grybai po lietaus dygo gyvenamieji daugiabučiai ir biurų pastatai. Pasigirdavę reti įspėjimai apie nekilnojamojo turto burbulą bei kitas problemas – infliaciją, einamosios sąskaitos deficitą ir taip toliau – pasąskendavo visuotinėje euforijoje. Atrodė, kad Lietuva sparčiai žengia ekonominės gerovės keliu ir netrukus pasivys Švediją ir kitas išsivysčiusias šalis.

Deja, kaip paaiškėjo, tai tebuvo trumpalaikė iliuzija, miražas, kurį palaikė neslūgstantis pigių paskolų iš Skandinavijos valstybių srautas. Ir Lietuvos ekonomikai, kad būtų palaikytas tas pats euforijos – 8 ar 9 proc. ekonomikos augimo – lygis, it narkomanui reikėjo vis didesnės pinigų dozės. Tai galutinai supratau 2007 metų pavasarį.

Pirmą straipsnį apie „importuotų“ iš svetur pinigų sukurtas iliuzijas ir keliamas grėsmes parašiau tų pačių metų gegužę. Nusiunčiau jį vienam verslo dienraščiui bei keliems populiariems interneto portalams. Susidomėjimo nesulaukiau, todėl straipsnį įdėjau į savo interneto svetainę Geofinansai.lt. Čia ketinau skelbti tekstus apie tarptautinius finansus, terorizmą ir politiką. Tačiau kuo toliau, tuo labiau įsitraukiau į Lietuvos finansų ir ekonomikos analizę. Palikau naftos dolerių, manipuliavimo JAV pinigų sistema ir ekonomine statistika, tikrų bei menamų tarptautinio terorizmo grėsmių ir kitus intriguojančius klausimus nuošalyje. Bent jau kuriam laikui.

2007 metų vasarą atsklido pirmosios žinios apie „antrarūšių“ būsto paskolų krizę JAV, kurią jau senokai prognozavo N. Roubinis ir kai kurie kiti ekonomistai. Tapo aišku, kad problemų neišvengs ir Lietuva, – pas mus, kaip ir JAV, komerciniai bankai skolino nevaldomai, mes turėjome savąjį „antrarūšių“ būsto paskolų krizės židinį, pūtėme nekilnojamojo turto burbulą, taip pat nusikalstamai aplaidžiai valdėme valstybės finansus bei

ekonomiką. Tai, nepriklausomai nuo globalių tendencijų bei problemų, – savaime rimtos sąlygos finansų ir ekonomikos krizei kilti.

Tuo metu jau buvau supratęs, kad visos pasaulio finansų sistemos dalys tarpusavyje glaudžiai susijusios. Ir kad viename segmente kilusios problemos kaip virusas gali užkrėsti kitas sistemos dalis, ypač jeigu jos nėra apsaugotos nuo išorės grėsmių. O Lietuvos finansų sistema – labai priklausoma nuo Skandinavijos bankų. Šie – glaudžiai susieti su viso pasaulio finansų sistema.

Prisimenu, kaip nustebau klausydamasis žinomiausių Lietuvos ekonomistų ir analitikų diskusijos, transliuotos 2007 metų rugsėjį per Lietuvos televiziją. Mes buvome raminiami, kad jokių JAV krizės padarinių Lietuva nepajus, nes mūsų bankų sistema konservatyvi, o finansiniai produktai – tradiciniai. Be to, joje vyrauja patikimi Švedijos bankai. O kaip globalinė krizė paveiks švedų bankus, ar jie nepakeis savo rizikos vertinimo ir skolinimo politikos Baltijos šalyse? Ar Lietuvoje nesusidarė ekonominiai ir finansiniai disbalansai, per kuriuos kaip per tektoninius plyšius gali įsiveržti globalinę finansų sistemą drebinantys smūgiai? Apie tai nebuvo diskutuota, o jeigu kas nors tokius klausimus užduodavo, būdavo apkaltinamas panikos kėlimu ir valstybės laivo siūbavimu.

Taip sulaukėme 2008-ųjų rudens. Tarptautinė finansų sistema patyrė dar vieną triuškinamą smūgį – žlugo „Lehman Brothers“ bankas. Neilgai trukus kapituliuojo Islandijos bankai ir – visai šalia mūsų – griuvo „Parex“ bankas. Globalinė krizė priartėjo prie Lietuvos. Dabar neretai teigiama, kad pasaulinė finansų krizė prasidėjo tik žlugus „Lehman Brothers“. Tačiau tai – paviršutiniškas ir iš esmės klaidingas vertinimas.

2008 metų rugsėjį verslininkams skirtoje konferencijoje skaičiau pranešimą apie Lietuvai gresiančias problemas, neatsakingą komercinių bankų skolinimą ir jiems patiems kylančius „blogųjų“ paskolų pavojus. Mano pranešimas buvo įvardytas kaip „negandų šauklio“ pasisakymas. Galbūt todėl, kad tada dar ne visi suvokė, jog šios negandos – jau čia pat. Vis dar manyta, kad didelių problemų Lietuvai pavyks išvengti.

Prisimenu dviejų bankininkų reakciją į šį pranešimą. Vienas jų – stambaus banko valdybos pirmininko pavaduotojas – salėje lyg ir bandė diskutuoti, tačiau iš esmės skeptiškai įvertino mano teiginius bei išvadas. Kitas – mažesnio, vadinamojo vietinio kapitalo banko vadovas – priėjo prie manęs jau po pranešimo ir išsakė teigiamą nuomonę apie jame keliamus klausimus ir formuluojamas išvadas. Tačiau tai jis padarė privačiai. Viešai diskutuoti nenorėjo.

Komerciniams bankams Lietuvos ekonomikoje – ir prieš krizę, ir dabar – jau vien dėl bankų sistemos dydžio tenka bene lemiamas vaidmuo. Tačiau dabar kartais vykstančiose diskusijose dažniausiai apsiribojama paviršutiniškais kaltinimais bei argumentais. Objektyvus ir nešališkas komercinių bankų veiksmų įvertinimo prieš krizę ir dabar beveik neturime. Pačių bankų atstovai, suprantama, jaučiasi nepatogiai, viešojoje erdvėje analizuodami savo darbdavių veiklą, taigi apie bankų sistemą kalba labai aptakiai ir lakoniškai. Todėl komercinių bankų vaidmeniui šioje knygoje skirta nemažai vietos. Taip pat ir jų neatsakingą bei agresyvią skolinimą turėjusiam tramdyti Lietuvos bankui. Ši mūsų valstybės institucija – labai svarbi, tačiau nedaug kas – taip pat, atrodo, ir Seime – supranta, ką ji veikia ir už ką yra atsakinga.

Didžiumą analitinės informacijos apie Lietuvos ekonomiką ir finansus radau tarptautinėje žiniasklaidoje, ypač interneto tinklalapiuose. Lietuvoje veikiančių komercinių bankų ekonomistų ir analitikų makroekonominės apžvalgos buvo iš dalies naudingos, tačiau jose nerasdavau atsakymų į kai kuriuos man rūpimus klausimus. Susidarydavo įspūdis, kad jiems mokama ne tik už tai, ką jie pasako, bet ir už tai, ką apdairiai nutyli.

Pamenu, kaip 2007 metų pabaigoje vieno banko makroekonominės apžvalgos pristatymo metu pranešėjui uždaviau kelis klausimus. Jis atsakė pernelyg lakoniškai, todėl po pranešimo priėjau prie jo ir pabandžiau padiskutuoti išsamiau. Išgirdau maždaug štai ką: „Aš suprantu problemas ir grėsmes, tačiau negi manai, kad apie jas galiu viešai kalbėti visiems čia susirinkusiems žmonėms?“ Galbūt buvo bijoma, kad nekiltų panika ir nebūtų puoselėjami neigiami lūkesčiai? Tačiau negalėdami argumentuotai diskutuoti nesugebėsime objektyviai įvertinti padėties ir užkirsti kelio problemoms.

Pasigedau ir akademinės ekonomistų bendruomenės indėlio vertinant besiklostančias ekonomikos ir finansų sistemos tendencijas šalyje bei kylančias grėsmes ir plėtojant diskusiją šiomis temomis. O gal ir žiniasklaida buvo pernelyg pripratusi prie tų pačių vardų bei požiūrių, nesistengė ieškoti kitaip manančių specialistų ir šitai puoselėti nuomonių įvairovę viešojoje erdvėje?

Taigi su vietos ekspertais – išskyrus retas, todėl malonias išimtis – diskusija beveik nesimezgė, nes daugelis jų vis dar buvo linkę neigti bręstančias problemas. O 2007 metų gruodį, trumpai pasikalbėję su „Danske“ banko analitiku iš Danijos L. Christensenu, bendrą kalbą radome per kelias minutes. Taip, bankai Lietuvoje turės problemų, nes jie neatsakingai skolino, o Lietuvos bankas netramdė jų besaikio apetito. Taip, Lietuvos ekonomika

smuks, biudžeto deficitas smarkiai išaugs ir valdžiai reikės skolintis milijardus litų. Ateina krizė. Knygoje rasite interviu ir su šiuo analitiku.

Džiaugiuosi, kad dailininkas Rytis Daukantas sutiko „Lietuvos krizės anatomiją“ iliustruoti šmaikščiomis karikatūromis. Juk, ko gero, maloniau pamatyti linksmus piešinius, negu skaityti rimtus tekstus. Esu dėkingas vyriausiajam redaktoriui Rimvydui Valatkai už galimybę spausdinti tekstus jo redaguojamame portale lrytas.lt ir už leidimą dalį jų panaudoti šioje knygoje. Dėkoju „Baltijos“ televizijos direktoriui Romualdui Mironui už drąsą leisti man – jokio žurnalistinio patyrimo neturinčiam finansininkui – vesti televizijos laidą. Ir už tai, kad dalis šių laidų pokalbių tekstų taip pat buvo panaudota knygoje. Suprantama, esu dėkingas ir leidyklai „Kitos knygos“. Išleisti šią knygą taip pat reikėjo drąšos.

2010 m. spalio

Lietuvos ekonomikos
aukso amžiaus saulėlydis

2007 metų pabaigoje tuometis finansų ministras Rimantas Šadžius kelių pastarųjų metų laikotarpį pavadino Lietuvos ekonomikos aukso amžiumi. Ekonomika augo 8–9 proc., pajamos į biudžetą – daugiau kaip 20 proc., nekilnojamojo turto kainos – 30 proc. per metus! Kaip paaiškėjo, tai buvo netikras aukso amžius ir neišlaikomi, pernelyg spartūs augimo tempai. Visi čia surašyti skaičiai iš teigiamų virto neigiamais. O tai reiškia ne tik kietą „ekonomikos nusileidimą“, bet ir tikrą ekonominę depresiją. Suprantama, šio termino valdžios ekonominiame žodyne nėra, nes ji šiuo metu formuoja „teigiamus lūkesčius“. Kokie buvo šio beprotiško augimo šaltiniai? Kuo toks augimas pavojingas ir kaip jį jau tada vertino užsienio analitikai bei atsakingi tarptautinių institucijų pareigūnai? Ar aukšta infliacija, rekordinis užsienio prekybos deficitas ir skolinimas užsienio valiuta neatvedė Lietuvos į finansinę aklavietę, iš kurios bus labai sunku išsikapstyti?

LIETUVOS EKONOMIKOS AUGIMAS – TIKROVĖ AR ILIUZIJA?

2007 m. gegužė

Lietuvos ekonomikos augimo tempas pastaraisiais metais – įspūdingas. BVP kyla kaip ant mielių – daugiau kaip 7 proc. per metus – ir beveik visi, tarp jų ir Vyriausybė, negali tuo atsidžiaugti. Tačiau kokie yra tikrieji šio augimo šaltiniai ir ar tai nėra viso labo trumpalaikė fiesta, už kurią turėsime brangiai sumokėti?

Šių metų gegužės 21-ąją „The Economist Intelligence Unit“ („The Economist“ grupės analitinis ir konsultavimo padalinys) paskelbė straipsnį apie Baltijos valstybių makroekonominės tendencijas ir galimus jų aštrėjimo padarinius. Tos tendencijos – gerokai didesni paskolų portfelių, palyginti su BVP, augimo tempai, žymūs einamųjų sąskaitų ir užsienio prekybos deficitai, daug spartesnis darbo užmokesčio, palyginti su darbo našumu, didėjimas. Jei tokios

tendencijos laikosi pakankamai ilgai, kaip rodo kitų šalių praktika, sukuriamos didelės makroekonominės disproporcijos, greitai kyla vartojimo prekių bei paslaugų ir nekilnojamojo turto kainos, o tai gali lemti jų korekcijas ar net finansų krizes. Baltijos valstybėms, jei dabartinės tendencijos nesikeis, straipsnyje prognozuojamas toks ekonomikos raidos scenarijus: didėjanti infliacija ir ilgalaikis eksporto konkurencingumo praradimas.

Nors atsirandančios makroekonominės disproporcijos Lietuvoje ne tokios pastebimos kaip kaimyninėje Latvijoje, tendencijos, deja, – tos pačios. Šioms tendencijoms koreguoti pasaulyje dažniausiai naudojamos pinigų (monetarinės) politikos priemonės, kuriomis siekiama sureguliuoti pinigų kiekį ekonomikoje. Lietuvoje jau keliolika metų gyvuojantis valiutų valdybos modelis beveik panaikina monetarinio poveikio priemonių taikymo galimybes, dėl to darosi neįmanoma koreguoti šių ekonomikos tendencijų. Turint omenyje dar ir tai, kam priklauso dauguma Lietuvoje veikiančių komercinių bankų, galima teigti, kad Lietuvos bankas dabar tėra Europos centrinio banko padalinys ir neatlieka esminių valstybės centrinio banko funkcijų. Pinigų kiekis rinkoje kasmet didėja bent po 20 proc. Tai – intensyvaus paskolų portfelio augimo, arba, kitaip tariant, kreditinių išteklių „importo“ padarinys. Tokio augimo, smarkiai lenkiančio BVP plėtos tempus, įtaka kainų lygio kilimui – neišvengiama. Todėl deklaruojamas pagrindinis Lietuvos banko tikslas – palaikyti kainų stabilumą – tėra tuščia frazė. Bankų paskolų portfelio augimas (daugiausia – dėl didžiųjų užsienio motininių bankų finansavimo) ir Europos struktūrinių bei kitų paramos fondų lėšos yra pirminiai šalies ekonomikos augimo šaltiniai. Pasiekus skolinimosi lubas ir išsekus paramos fondų lėšų srautui, galime sulaukti ilgalaikio ekonominio sąstingio laikų. Nustojus augti vidaus vartojimui bei investicijoms į nekilnojamojo turto ir toliau įsiviraujant katastrofiškoms užsienio prekybos balanso tendencijoms, ekonomikos augimo šaltinių neturėsime. Kiek šaržuojant galima teigti, kad kasame sau makroekonominę duobę ir šio proceso intensyvėjimą vadiname ekonomikos augimu. Arba, kitaip tariant, ekonomikos augimas yra pasiskolintas, bet skolos grąžinti, deja, neturėsime iš ko. Neužmirškime augančių energetinių išteklių kainų ir ateityje tik didėjančios priklausomybės nuo jų (jau vien dėl nenumaldomai artėjančio Ignalinos atominės elektrinės 2-ojo bloko uždarymo) – ir ekonomikos ateitis pasirodys visai niūri.

Esant tokioms ekonomikos tendencijoms, bet drauge egzistuojant ir nepriklausomai valstybės pinigų politikai, vietinės palūkanų normos ir pats

valiutos kursas jau, matyt, senokai būtų pasikeitę. Nors teorinės prielaidos lito kurso korekcijai (atsisakius valiutų valdybos modelio) galbūt ir yra, realiai tai vargu ar įmanoma. Tačiau, jei taip atsitiktų, paėmusiems bankų paskolas gyventojams kiltų rimtų finansinių problemų. Juk bent pusė būsto paskolų, išduotų gyventojams, susieta su dabartiniu lito ir euro kursu. Kitaip tariant, valiutų kurso riziką prisiėmė paskolų gavėjai. Palyginti su šia rizika, palūkanų rizikos, kurią taip pat dažniausiai prisiima paskolų gavėjai, įtaka kol kas yra santykinai nereikšminga, nors beveik neabejojama, kad palūkanų normos Europos Sąjungoje (ES) ir toliau kils. Taigi paskolų aptarnavimo išlaidos gyventojams tikrai didės. Lieka tikėtis, kad nesusiklostys tokia padėtis, kokia buvo susiklosčiusi JAV – ten per keletus metus palūkanų normos išaugo maždaug 4 procentiniais punktais, nors to mažai kas iš paskolų gavėjų tikėjosi. Tai buvo viena dabartinės kai kurių nekilnojamojo turto rinkos segmentų JAV krizės priežasčių.

Taigi ne tik Lietuvos ekonomikos valdymas, bet net ir gyventojų paskolų grąžinimo išlaidos priklauso nuo veiksmų, susijusių su finansų rinkų ir ekonomikos tendencijomis svarbiausiose ES šalyse, o ne čia, Lietuvoje. Neužmiršdami ir jau aptarto didelio užsienio kreditinių ir kitų finansinių išteklių vaidmens mūsų ekonomikoje, paklauskime savęs – ar savarankiškos pinigų politikos atsisakymas nereiškia ir dalinio ekonominio suvereniteto praradimo?

Kada ir kaip baigsis ši Lietuvos ekonomikos karštligė, kurią palaiko svietimi pinigai? Sunku tiksliai pasakyti, tačiau tai, kad ji amžinai nesitęs, – abejonių nekelia. Na, o kai ji pasibaigs, turėsime grįžti į tikrovę – gyvenimą be ekonominių iliuzijų.

REIKIA PINIGŲ? PINIGŲ YRA!

2007 m. spalįs

Tai, kad Lietuvos ekonomika daugiausia auga dėl sparčiais tempais didėjančio gyventojų skolinimosi ir dėl to kylančio vartojimo bei nekilnojamojo turto paklausos – žinomas faktas. Žinomi ir tokio ydingo augimo padariniai – aukšta infliacija ir eksporto konkurencingumo praradimas. Sprendžiant iš ekonominių duomenų, eksporto konkurencingumas ir toliau mažėja. Užsienio prekybos deficito santykis su BVP išaugo nuo 13,7 proc. 2004-aisiais iki 18–19 proc. per aštuonis šių metų mėnesius, o pastaraisiais

mėnesiais dar ir gerokai augo infliacija. Tačiau, užuot sulaukę realių Lietuvos banko ir Vyriausybės pastangų pakoreguoti šias tendencijas, pastarosiomis savaitėmis girdime komercinių bankų raginimus dar daugiau skolintis.

Teigiama, kad verta skolintis, nes infliacija didesnė už indėlių palūkanas bankuose. Be to, išaugus nekilnojamojo turto kainoms, gyventojai gali pasididinti paskolas, kurias jie paėmė šiam turtui įsigyti, ir skirti naujai pasiskolintas lėšas vartojimui. Taigi, pasirodo, kylančios nekilnojamojo turto kainos skatina ir didesnę vartojimą! Dėl to toliau auga gyventojų skolos bankams ir kartu palaikoma ekonominio augimo iliuzija. Nors būsto kainos jau viršija daugeliui prieinamas kainų ir paskolų dydžio ribas (naujas dviejų kambarių butas tankiai apgyvendintame daugiabučių kvartale Vilniuje kainuoja ne mažiau kaip 300 tūkstančių litų), rezervų būsto paskolų portfelio augimui dar yra. Galima didinti būsto paskolų terminus. Kai kuriose šalyse, pavyzdžiui, Japonijoje ir Šveicarijoje jie jau siekia 100 metų. Taip pat galima keleriems metams atidėti rinkos palūkanų mokėjimą, kaip padarė būsto paskolų „specialistai“ JAV. Tačiau šitaip tik atitolinsime skaudaus praregėjimo metą ir ekonominio sąstingio laikus. Žiūrint paviršutiniškai ir trumparegiškai, gal tokia valstybės politika ir nėra prasta, tačiau ar ji atsakinga?

Kokias tokios politikos alternatyvas būtų galima pasiūlyti? Bent kai kurie principai – pakankamai aiškūs. Savarankiška pinigų politika (kurios atsisakėme įstoję į ES, bet gal verta dėl jos pakovoti?), investicijų į didesnę pridėtinę vertę ir eksporto potencialą turinčias sritis skatinimas, tačiau pirmiausia – investicijos į švietimą. Tik išsilavinę ir informuoti piliečiai laiduoja tikrąją ir ilgalaikę savo bei visos šalies gerovę. Tai, kas daroma (pavyzdžiui, fiskalinės drausmės įstatymo priėmimas), esminių problemų neišspręs. Šie žingsniai – daugiau simboliniai gestai, skirti pademonstruoti, kad kas nors daroma. Deja, sprendžiant iš kai kurių oficialių pareigūnų viešų pasisakymų, atrodo, kad jie apskritai nesuvokia besiklostančios padėties priežasčių ir nemato vis didėjančios grėsmės. Į tai, ką apie Lietuvos ekonomiką ir jai gresiančias problemas retkarčiais parašo kitų šalių ekonomikos ekspertai, dažniausiai numojama ranka ar parodoma į Latviją – ten dar prasčiau. Taip, tačiau nuo kaimynų „atsiliegame“ nedaug.

Savarankiška pinigų politika reikalinga tam, kad būtų galima valdyti pinigų kiekį rinkoje – jo augimas, remiantis teorija, neturėtų labai skirtis nuo ekonomikos augimo tempo. Tai atsakingas ir subtilus uždavinys, kurį atliekant nuolat vertinama ir prognozuojama šalies ekonomikos būklė. Šiuo metu šį uždavinį už mus atlieka Europos centrinis bankas ir Skandinavijos komerciniai

bankai, kuriems Lietuvos ekonomika bei jos ateitis mažai terūpi. Pinigai keičia Lietuvos per komercinius bankus. Šie juos dideliais kiekiais gali pigiai skolintis iš savo motininių bankų užsienyje, todėl vietinių indėlių, kaip finansavimo šaltinio, poreikį daugelis bankų menkai teįjunta. Dėl šios priežasties indėlių palūkanos yra mažos, mažesnės nei infliacija, t. y. realiosios palūkanos yra neigiamos. Todėl gyventojams ir „apsimoka“ skolintis. Palūkanų dydį taip pat lemia tarptautinėse finansų rinkose bei ES senbuvėse veikiančių veiksniai, o Lietuvos banko, kurio skelbiama pagrindinė misija – palaikyti kainų stabilumą, pastangos ir, matyt, galimybės čia – niekinės.

Atrodo, kad problemas kelia tik pinigų trūkumas, ir kuo pinigų daugiau, tuo geriau. Tačiau, pasirodo, jog šalies mastu nevaldomi pinigų srautai ir skolinimasis gali lemti daug bėdų – neracionalų vartojimą, nepagrįstus lūkesčius ir spartų kainų augimą, investicijas į trumpalaikę naudą ir mažą pridėtinę vertę kuriančias sritis, menką taupymo lygį ir pan. Pinigų kiekis Lietuvoje pastaraisiais metais auga ne mažiau kaip 20–25 proc. per metus, o BVP – 7–8 proc. Kitaip tariant, prekių ir paslaugų sukuriama mažiau, nei atsiranda pinigų. Tai ir yra viena svarbiausių infliacijos priežasčių. Teisingiausias ir objektyviausias infliacijos apibrėžimas toks ir būtų – pinigų kiekio augimas per metus. Faktas, kad pagal skelbiamą statistiką infliacija Lietuvoje yra 5 ar daugiau proc., mažai ką reiškia – tai tik tam tikros prekių bei paslaugų grupės kainų kitimas. Tačiau kokia infliacija veikia jauną šeimą, kuri siekia, nesiskolindama iš banko, įsigyti būstą? Vidutiniškai 20–30 proc. per metus. Vienintelė išeitis „kovoti“ su tokia infliacija – skolintis iš banko, tada galimas „atlygis“ pasiskolinusiajam – gerokai išaugusi turto vertė ir galimybė pasiskolinti dar – kad ir automobiliui įsigyti. Beje, įdomu, kodėl, apskaičiuojant „oficialiąją“ infliaciją, neatsižvelgiama į būsto kainų pokyčius? Neseniai sužinojau, kad prieš kurį laiką Didžiojoje Britanijoje tai buvo daroma. Arba kokia infliacija veikia pensininką, kuris beveik visas savo vargas pajamas skiria smarkiai brangstančiam maistui, komunalinėms paslaugoms apmokėti ir vaistams? Tikrai ne 5 proc.

Apie investicijų į moderniosiomis technologijomis grindžiamas sritis ir vadinamąją „žinių ekonomiką“ skatinimą neverta ir rašyti – rašyti nėra apie ką! O palyginus, koks dėmesys ir finansai – taip pat ir ES paramos lėšos – skiriami kelininkams ir mokytojams, peršasi viena išvada – vykdomas ekonominis pedagogų bei visos švietimo sistemos genocidas.

Taigi pinigų yra, tačiau ne visiems. Jei nenorite būti skolingas bankui arba esate pensininkas ar mokytojas, pinigų švente jums pasidžiaugti

neteks, matysite tik augančias kainas. Visi kiti – pirmyn į bankus, pinigų yra! Nes nuo jūsų priklauso tolesnis Lietuvos ekonomikos augimas.

INFLIACIJOS LIETUVOJE PRIEŽASTYS IR NAUDA

2007 m. spalio

Pastaruoju metu beveik kasdien girdime kalbas apie kylančias kainas ir valdžios pastangas kovoti su jomis. Ieškoma įvairių infliacijos priežasčių, tačiau apie svarbiausias beveik neužsimenama. Be to, keliami akcizai, neprieštaraujama šilumos bei elektros kainų kėlimui. Atrodo, kad infliaciją bandoma „valdyti“ ją dar ir paskatinant. Tačiau infliacija gali būti ir naujinga. Suprantama, ne eiliniams piliečiams, o jų valdžiai.

Esami ir būsimi infliacijos tempai aiškinami brangstančiais energetikos ištekliais (nors doleriai, kuriais atsiskaitoma už naftą, nuo vasario atpigo apie 9 proc.), būtinybe (įsipareigojimais) didinti degalų ir tabako gaminių akcizus, darbo užmokesčio kilimu ir kitais dalykais. Siekiant sutramdyti kainų kilimą, planuojama priimti fiskalinės drausmės įstatymą, svarstoma galimybė mažinti PVM kai kuriems maisto produktams. Premjeras siūlė diskutuoti apie gyventojų pajamų mokesčio mažinimo proceso atidėjimą ar lėtinimą. Tačiau tai, kas bandoma daryti, nepagelbės, nes vienos svarbiausių infliaciją Lietuvoje lemiančių priežasčių yra savarankiškos šalies pinigų politikos neturėjimas ir gerokai padidėjęs darbo jėgos mobilumas.

Į Lietuvą plūsta didžiuliai valstybės institucijų beveik nevaldomi (pinigų politikos atžvilgiu) pinigų srautai. Į šalies ekonomiką kasmet įliejama keli milijardai eurų, kurie bankų paskolų ir kitų išmokų pavidalu „didina“ perkamąją galią. Taip pat dešimtys tūkstančių piliečių, išvykstančių dirbti į senbuves ES nares, sukuria darbo jėgos deficitą šalies ūkio šakose, kuriose tie pinigai „nusėda“ (tarkime, statybos pramonėje). Dėl to darbdaviai priversti nuolat didinti darbo užmokestį. Kitaip tariant, Lietuva iš ES „importuoja“ pinigus, o į ją „eksportuoja“ darbo jėgą. Su šiais procesais kovoti kol kas realių priemonių nėra (esame saistomi Ekonominės ir pinigų sąjungos, laisvo darbo jėgos ir kapitalo judėjimo bei valiutų valdybos modelio susitarimų bei įsipareigojimų), todėl visi bandymai tėra simboliniai gestai. Galbūt šie du veiksniai – perteklinio finansinio kapitalo panaudojimo ir mobilios darbo jėgos rinkų išplėtimas – ir buvo vieni iš svarbiausių ES plėtros motyvų?

Iki 2006-ųjų vidurio, kai dar buvo tikimasi euro įvedimo 2007 metais, infliacijai taip pat buvo skiriama daug dėmesio, nes nuo jos lygio priklausė šis svarbus sprendimas. Kiek viršiję leistiną infliaciją, euro nesulaukėme. Svarbiausias Europos Komisijos argumentas nuskambėjo taip: nebuvo užtikrintas žemas infliacijos lygis ateityje. Atrodo, kad vertinimas buvo teisingas, nes pastaraisiais mėnesiais infliacijos augimo tempai labai smarkiai viršija tuos, kurie vyravo iki praėjusių metų vidurio. Matyt, euro artimiausiu metu nesulauksime. Kita vertus, stodami į ES, įsipareigojome eurą įsivesti. Įdomu, kas bus, jei infliacija niekada nenukris iki reikiamo lygio?

O gal įmanoma leisti infliacijai „pašėlti“ ir, jai po kiek laiko apimus, sulauksime progos įvesti eurą? Kitaip tariant, galime bandyti „sustumti“ infliaciją į kokius dvejus metus, pakelti akcizus iki reikalaujamo lygio anksčiau negu būtina, leisti jau dabar kelti elektros ir šilumos kainas ir sulaukti mažesnės infliacijos laikų, gal net ir prognozuojamoje ateityje. Verslininkai, pajutę, kad valdžia labiau toleruoja kainų augimą, taip pat pasinaudotų proga ir maksimaliai padidintų kainas. O gal tai jau vyksta?

Tačiau, pasigilinus į reikalo esmę, infliacija, pasirodo, gali padėti valdžiai spręsti ir kai kurias kitas jos finansines problemas. Kylant prekių bei paslaugų kainoms, surenkama daugiau PVM. Augant darbo užmokesčiui, išauga ir gyventojų pajamų bei socialinio draudimo mokesčių įplaukos. Valdžios žmonėms atsiranda galimybė keliais procentais padidinti pensijas ir kai kurių biudžetinių įstaigų darbuotojų atlyginimus – taigi pabūti „gerais“. Pasinaudojama vadinamuoju „pinigų iliuzijos“ reiškiniu. Pensininkas džiaugiasi, kad jam 50 litų padidėjo pensija, tačiau neįvertina fakto, jog dėl padidėjusių kainų šių pinigų nė kvapo neliks. Augant nekilnojamojo turto kainoms, gali būti peržiūrima ir mokestinė šio turto vertė – dėl to dar labiau išaugtų nekilnojamojo turto mokesčiai. Dėl šių mokesčių įplaukų didėjimo bus galima pasigirti rekordinėmis biudžeto pajamomis.

Esama ir labiau paslėptų infliacijos „panaudojimo“ būdų: tarkime, kai smarkiai didėja nekilnojamojo turto kainos, jei fizinis asmuo jį parduoda nepraėjus trejiems metams po įsigijimo, apmokestinamas „nominalus“ pelnas, neindeksuojant šio turto įsigijimo kainos, taigi sumokamas gyventojų pajamų mokestis ir nuo nekilnojamojo turto infliacijos – vidutiniškai 30 proc. per metus. Esant žemoms – o iš tikrųjų neigiamoms realiosioms – indėlių palūkanų normoms bankuose, skatinamas didesnis vartojimas, o ne taupymas. Taip lyg ir siekiama ekonomikos augimo, tačiau kartu toliau

palaikomas kainų kilimas. Vartojimas didinamas jau vien dėl nerimsiančios infliacijos prognozių – kam taupyti pinigus, kurie nuvertės?

Taigi, atrodo, kurį laiką kainos parduotuvėse ir degalinėse tik kils. Tikėkimės, kad liausis augusios bent nekilnojamojo turto kainos, gal jos net kiek sumažės. Na, o kol kitos kainos Lietuvoje didės toliau, valdžia galės girtis ir džiaugtis augančiomis biudžeto pajamomis. Deja, toks džiaugsmas turbūt netrukus baigsis.

LIETUVA – FINANSINĖJE AKLAVIETĖJE?

2007 m. lapkritis

Trečiąjį šių metų ketvirtį Lietuvos BVP augo iki šiol neregėtu tempu – beveik 11 proc. Tačiau kažkodėl šiuo rekordu mažai kas džiaugiasi. Atmosfera – įkaitusi ir nerimastinga. Įdomu, kodėl? Galbūt bijoma, kad kiti metai bus sudėtingi – pastebimai lėtėja ekonomikos plėtra, dar pastebimiau auga kainos... O gal jau nujaučiama, kad visas šis ekonomikos „stebuklas“ – nenatūralus reiškinys, kad tai – viso labo nevaldomo skolinimosi (ar skolinimo – priklausomai nuo požiūrio) bumai Lietuvoje? Tačiau viena svarbiausių ES finansų institucijų – Europos centrinis bankas – rimtai įspėja Lietuvą ir kitas panašias šalis apie gresiančius pavojus. Manau, kad pats laikas paklausti savęs – ar šitaip valdydami Lietuvos ekonomiką ir finansus neatsidūrėme finansinėje aklavietėje? Mano nuomone, atsakymas į šį klausimą yra teigiamas. Ir štai kodėl:

1. Lietuva, tapdama ES nare, įsipareigojo įsivesti eurą, bet kartu ji turi atitikti Maastrichto konvergencijos kriterijus, tarp jų – ir problemišką infliacijos kriterijų. Tačiau, neturėdama pinigų politikos instrumentų ir būdama struktūriškai priklausoma nuo išorės finansų srautų, Lietuva turi labai ribotas galimybes šio tikslo siekti. Pastangos naudoti vien fiskalinės politikos instrumentus – biudžeto išlaidų ir mokesčių sistemos valdymą – didesnės įtakos infliacijai neturės. Įdomu, kas bus, jei infliacijos Lietuvoje per artimiausius kelerius metus nepavyks sumažinti iki Maastrichto kriterijaus lygio? Toliau gyvensime su vis augančiomis kainomis, mažėjančiu eksporto konkurencingumu ir didėjančiu einamosios sąskaitos deficitu? Praradę eksporto rinkas, vargu ar jas lengvai susigrąžinsime. Susidaro įspūdis, jog buvo gyvenama pagal planą, kad euras bus įvestas 2007 metais, o apie „planą B“ niekas nepagalvojo. Pasirodo, dabar jis labai praverstų. Beje, įdomu,

kodėl tarp Maastrichto kriterijų nėra einamosios sąskaitos deficito rodiklio, kuris Lietuvoje nuo 6–8 proc. 2003 metais tikriausiai išaugs iki 13–14 proc. šiais metais? O gal Lietuvai derėjo turėti bent vieną savo finansinį kriterijų? Tarkime, einamosios sąskaitos deficito limitas – 7 proc., neskaičiuojant ES paramos įtakos? Šis veiksnys tikriausiai būtų padėjęs išspręsti ne tik infliacijos, bet ir eksporto konkurencingumo problemas. Suprantama, prireiktų viso komplekso konkrečių priemonių ir instrumentų, taip pat ir savarankiškos pinigų politikos bei lankstesnio valiutų kurso režimo.

2. Dauguma rodiklių bei aplinkybių rodo, kad nominalus lito kursas turėtų būti gerokai žemesnis euro atžvilgiu. Tie rodikliai ir aplinkybės – tai smarkiai auganti infliacija ir kylančios palūkanos litais, užsienio prekybos deficito ir einamosios sąskaitos deficito didėjimas, lėtai augantis darbo našumas, lito atsiejimo nuo JAV dolerio laikas (kai doleris buvo arti rekordinių aukštumų euro atžvilgiu). Tačiau esame Europos ekonominės ir pinigų sąjungos nariai, todėl negalime patys vieni pakoreguoti savo valiutos kurso. Be to, stodami į ES, kažkodėl vienašališkai įsipareigojome išlaikyti valiutų valdybos modelį, taigi lito kurso dabar pakeisti beveik neįmanoma. Tačiau, net jei tai taptų įmanoma, keisti lito kurso jokia valdžia tikriausiai nesiryžtų dėl tūkstančių paskolas eurais paėmusių gyventojų ir savo pačios (valdžios sektoriaus) skolos užsieniui – taip pat eurais. Paskolas eurais paėmę gyventojai patirtų labai rimtų finansinių nuostolių, o eurais denominuotos valdžios sektoriaus skolos pabrangimas patuštintų visų mokesčių mokėtojų kišenes. O apie valiutų valdybos modelio prasmingumą ir galimybes, toliau siekiant konvergencijos su euro zonos šalimis, šių metų spalio 1 d. Frankfurte vykusioje konferencijoje viešai diskutavo ir išsakė rimtas abejones ne bet kas, bet Europos centrinio banko vykdomosios tarybos nariai L. B. Smaghi ir J. Starkas. „Danske“ banko analitikai mano, kad tokie pasisakymai tikriausiai rodo šio banko poziciją ir yra labai rimtas signalas valiutų valdybą turinčioms šalims (tarp jų ir Lietuvai). Kita vertus, kaip rodo kitų šalių patirtis ir atlikti tyrimai, tokie skolos bei pajamų valiutų nesuderinamumai, kokie šiuo metu egzistuoja Lietuvoje, yra labai pavojingi ir, kilus krizei, smarkiai ap sunkintų finansinę bei ekonominę padėtį šalyje. Atrodo, bent jau teoriškai, kad gyventojai gali pasikeisti paskolos valiutą, tačiau turime vieną rimtą problemą – Lietuvos komerciniuose bankuose yra labai mažai ilgalaikių indėlių litais ir bankai vargu ar sutiktų prisiimti valiutų riziką, nes daugumą finansinių išteklių iš savo motininių bankų gauna eurais. Taigi, matyt, esame pasmerkti

gyventi su realiai nuvertėjančiu – dėl aukštos infliacijos – litu Lietuvoje ir nominaliai brangstančiu – JAV dolerio bei kai kurių Azijos valiutų atžvilgiu. Šie veiksniai sunkins eksportą į euro zonos šalis ir skatins importą iš Kinijos, taigi nesudarys sąlygų mažinti užsienio prekybos deficito, kartu ir einamosios sąskaitos deficito.

3. Didžiausių struktūrinių finansinių problemų šalyje kelia užsienio valiuta denominuoti milžiniški ES finansų srutai. Eurais išduodama didelė dalis būsto ir kitų paskolų, eurais gauname ES paramos lėšas. Tačiau tinkamų instrumentų – savarankiškos pinigų politikos bei lankstesnio valiutos kurso režimo – jiems valdyti neturime. Nors formaliai nacionalinė šalies valiuta yra litas, iš tikrųjų vyrauja euro zonos pinigai bei pinigų politika. Litais šalies viduje taupymas beveik nevyksta dėl labai žemų ar net neigiamų realiųjų palūkanų bankuose ir daugybės atsivėrusių investavimo galimybių užsienio finansų rinkose. Iš ES į Lietuvą ateinantys eurai tapo kaip narkotikai. Jie kelia daug struktūrinių problemų, tačiau be jų gyventi nebegalime, nes tai – pirminiai ekonomikos ir biudžeto pajamų augimo šaltiniai. Esame finansų globalizacijos auka – kapitalo judėjimas liberalizuotas, tačiau ne valstybė valdo ateinančius didžiulius jos mastais finansų srautus, bet jie destruktiviai veikia ir deformuoja šalies finansus bei ekonomiką. Atsidūrėme tarsi užburtame rate, kurį suka ES pinigai, o šalutiniai šio proceso padariniai yra ekonomikos ir kainų (ypač nekilnojamojo turto) augimas bei laikinas šalies finansinių ir ekonominių problemų maskavimas.

Taigi, atrodo, kad pakliuvome į sudėtingą padėtį, kurios esmė – priklausomybė nuo neva lengvai gaunamų ES pinigų (bankų paskolos ir paramos lėšos), nesugebėjimas efektyviai jų panaudoti ir instrumentų, patyrimo bei kompetencijos stoka. Tai panašu į finansinę aklavietę, nes, spręsdami kurią nors vieną finansinę problemą, sukurtume arba pagilintume kitą. Tačiau nieko nedarydami, kaip rodo kitų šalių patirtis, sulauksime rimtų finansinių ir ekonominių bėdų. Viso to kol kas plika akimi nematyti, juolab kad esame apakinti įspūdingo BVP augimo ir į šalį plūstančių pinigų. Įdomu, ką darysime, kai iliuzijos išsisklaidys? Pasak tų pačių „Danske“ banko analitikų, ekonomikos augimo tempai gerokai sulėtės jau kitais metais. Mano nuomone, galimybių „palaikyti“ ekonomikos augimą ir atitolinti finansines problemas dar yra ir jomis tikriausiai bus bandoma pasinaudoti – juk kitais metais rinkimai! Sprendžiant šias problemas reikia panaudoti kuo daugiau ES skiriamų paramos lėšų. Tai daryti ragina ir eurokomisarė Dalia

Grybauskaitė (man tokie raginimai primena „gerus“ sovietinius laikus). BVP augimą kitais metais palaikytų ir rekordinės valdžios sektoriaus išlaidos – suprantama, jei pavyks surinkti pajamas į šį rekordinį biudžetą. Iki valdžios sektoriaus skolos limitų – turint omenyje Maastrichto skolos kriterijų – dar toli, taip pat yra ir skolinimo privačiam sektoriui rezervų. Taigi pagirios ir skaudus praregėjimas po šios ES pinigų „fiestos“ gali atėiti tik pasibaigus rinkimams – tada bus galima sekti pasakas apie buvusį Lietuvos ekonomikos „aukso amžių“ ir savo „nuopelnus“ jį kuriant.

KADA LIETUVOJE PRASIDĖS „KIETASIS EKONOMIKOS NUSILEIDIMAS“?

2008 m. birželis

Lietuvoje pirmąjį šių metų ketvirtį BVP augo 6,9 proc. Nors tai ir mažiau nei praėjusiais ketvirčiais, tačiau – gerokai įspūdingiau nei kaimynų latvių (3,6 proc.) ir juo labiau estų (viso labo 0,1 proc.) analogiški pasiekimai. Premjeras Gediminas Kirkilas žada, kad ir antrąjį ketvirtį BVP augimas Lietuvoje viršys 6 proc. Atrodytų, kad šalies ekonomikos padėtis klostosi neprastai – vyksta „planuotas švelnus ekonomikos nusileidimas“, o „kietasis nusileidimas“ ištiks tik kitas dvi mūsų Baltijos kaimynės. Tačiau pažvelgus kiek atidžiau, galima teigti, kad ir Lietuvoje jau prasidėjo „kietasis nusileidimas“. Bent jau įsimetė į du labai svarbius šalies ekonomikos segmentus – pramonę ir eksportą.

Oficialūs pramonės ir eksporto plėtros rodikliai kol kas neprasti, tačiau jie tokie iš esmės dėl vienintelio veiksnio – „Mažeikų naftos“. Ji, palyginti su tuo pačiu laikotarpiu pernai (gaisro ir „Družbos“ problemų poveikis), šiemet smarkiai padidino naftos perdirbimo apimtį. Tačiau jei atmesime „Mažeikų naftos“ įtaką, galime teigti, kad tikroji (atmetus kainų augimą) šalies pramonės plėtra nevyko. Augimas lygus nuliui?! Kas gi tai, jei ne pats „kiečiausias nusileidimas“? Eksporto augimo (be „Mažeikų naftos“ produkcijos) tempas taip pat smarkiai sulėtėjo. Apie tai Premjeras nekalba. Tyli ir kiti ekonomikos komentatoriai.

Taigi šis beveik 7 proc. BVP augimas pirmąjį metų ketvirtį išsilaiškė iš esmės dėl „Mažeikų naftos“, na ir dėl iš inercijos tebesitęsiančių statybos darbų. Kad didėja eksporto problemos, rodo ir didžiausias per visą šalies istoriją užsienio prekybos deficitas šių metų kovą. O einamosios sąskaitos

deficitas, kurio didžiumą sudaro kaip tik užsienio prekybos deficitas, pernai į metų pabaigą sumažėjęs iki 13,7 proc., per pirmąjį šių metų ketvirtį vėl šoktelėjo beveik iki 15 proc.

Kitas faktas, rodantis Lietuvos eksporto konkurencingumo problemas, yra mūsų prekybos su Lenkija balansas – šios šalies ekonomikos struktūra tradiciškai ne kažin kuo skiriasi nuo Lietuvos. 2005 metais šis balansas buvo neigiamas ir sudarė 2,5 proc. Lietuvos BVP. Jau tada tai buvo įspūdingas „antipasielimas“. Tačiau 2007-aisiais šis rodiklis pasiekė 3,9 proc.!

1 PIEŠINYS: O mes nusileisime minkštai...

Tai – daugiau nei visas praėjusių metų Lenkijos užsienio prekybos deficitas, palyginti su šios šalies BVP.

Prastėja ir mūsų prekybos su beveik visomis euro zonos šalimis balansai. Žinant visa tai, nesunku atsakyti į klausimą „ar Lietuva nukonkuruota?“

Taip, nukonkuruota, bent ES. Apie konkurencingumą Azijos rinkose net klausti nėra reikalo. Padėtis šiuo požiūriu ir toliau tikriausiai prastės, todėl neatsitiktinai eksportuotojai raginami gręžtis (grįžti) į Rusiją ir ieškoti naujų rinkų.

Viena iš daugelio struktūrinių Lietuvos ekonomikos ligų, apie kurią rašo beveik visi užsienio analitikai ir tarptautinės institucijos – priklausomybė nuo išorės finansavimo šaltinių – šių metų pradžioje dar labiau paūmėjo. Apie tai galima spręsti iš bankų paskolų portfelio ir indėlių juose dinamikos.

Per pirmuosius keturis šių metų mėnesius, palyginti su praėjusių metų pabaiga (Lietuvos banko duomenimis), bankų paskolų portfelis išaugo 8,2 proc., o indėliai – viso labo 1,5 proc. Augimo tempų santykis – daugiau kaip 5 (per praėjusius trejus metus šis santykis vidutiniškai svyravo apie 2). Tai – taip pat daug, tačiau šių metų pradžia šiuo požiūriu – visai prasta. Šį augimo tempų skirtumą turėjo kompensuoti vis labiau dėl ekonominės padėties Baltijos šalyse nerimaujantys šalies komercinių bankų akcininkai iš Skandinavijos (motininiai bankai). Tai, kad indėliai šalies bankuose šiemet auga labai lėtai – ne stebuklas, nes bankai už juos moka dvigubai mažesnes palūkanas, palyginti su dabartiniu infliacijos lygiu. Todėl mažai kas susigundo laikyti pinigus bankuose – ten jie tiesiog nuvertėja. Geriau pinigus išleisti. Tačiau taip bent palaikomas vis dar santykinai aukštas gyventojų vartojimo lygis, taip pat geriau surenkamas ir PVM.

Kelti indėlių palūkanas bankai nelabai gali, nes pernelyg pabrangtų paskolų aptarnavimas paėmusiems jas litais su kintamosiomis palūkanomis gyventojams – taip jau buvo atsitikę praėjusiais metais, VILIBOR indeksui pakilus daugiau kaip 3 procentiniais punktais.

Visgi atrodo, kad Premjero pažadas antrąjį šių metų ketvirtį BVP augimą išlaikyti didesnę nei 6 proc. gali, nors ir sunkiai, būti įvykdytas – dėl tų pačių priežasčių, kaip ir pirmąjį ketvirtį. Na, o trečiąjį ketvirtį, kai BVP reikės palyginti su tuo pačiu praėjusiųjų metų laikotarpiu, per kurį „Mažeikų nafta“ dirbo gerokai našiau, problemos bus matyti ir iš oficialaus BVP augimo tempo.

Tada – po rinkimų, tikriausiai lapkritį ir gruodį – galbūt jau visi kalbėsime apie „kietąjį nusileidimą“ ir Lietuvoje, tačiau dabartinis Premjeras savo darbą bus atlikęs – ekonomiką „nuleidęs švelniai“. Aiškintis dėl „kietojo nusileidimo“ galės naujasis.

Pasaulinės krizės cunamio banga
atsirita iki Lietuvos

Lietuvos valdžia ilgai nesuvokė 2007 metais JAV kilusios pasaulinės finansų krizės pobūdžio bei priežasčių. Kodėl globalinė krizė taip smarkiai smogė Lietuvai? Todėl, kad dėl apgailėtino ekonomikos ir finansų valdymo mūsų šalyje susidarė daug vidinių krizės židinių, kurie įsiplieskė netoliese trenkus didžiosios krizės žaibui. Vienas svarbiausių šių židinių – nestabili, trumparegiška ir menkai prižiūrima bankų sistema – mažoji ydingos JAV finansų sistemos kopija. Mūsų šalies ekonomika, biudžeto pajamos ir net pensijų išmokos tapo priklausomos nuo šios sistemos veiksmų. Kokie yra tokios sistemos komponentai, kaip ji veikia ir kas atsitinka, kai ją ištinka paralyžius? Kiek milijardų litų Lietuvos piliečiams kainuos nusikalstamai aplaidus šalies ekonomikos bei finansų valdymas ir pirmasis mūsų istorijoje privataus sektoriaus skolos burbulo sprogdymas?

AR SMOGS JAV FINANSŲ KRIZĖ LIETUVAI?

2008 m. sausis

Pasaulio finansų rinkose jau kelis mėnesius siaučia audra, kartais ap- rimdama, kartais virsdama mirtį nešančiu viesulu. Davose (Šveicarijoje) vykusiame kasmečiame pasaulio ekonomikos forume, bent jau pirmąją jo dieną, tai tapo pagrindine diskusijų tema, nustelbusia visas anksčiau suplanuotąsias. Padėtis tokia rimta, kad savo apsilankymą forume atšau- kė JAV finansų ministras H. Paulsonas. Jis ir prezidentas G. W. Bushas ren- giasi siūlyti Kongresui specialų ekonomikos skatinimo priemonių paketą, o JAV Federalinis rezervų bankas (FRB) neeilinio posėdžio metu drastiškai sumažino bazines palūkanų normas.

Šios finansų audros atobalsiai jau kurį laiką juntami ir Lietuvoje. Nors investuojančiųjų į akcijas tiesiogiai akcijų biržose, į investicinius fondus ar

investicinį gyvybės draudimą Lietuvoje nėra daug, tačiau sąskaitų pensijų fonduose savininkų ir drauge investuotojų pasaulio finansų rinkose – net keli šimtai tūkstančių. Todėl daug kas tikriausiai bando ieškoti atsakymų į klausimus: kokios šios finansų krizės priežastys, kaip tai paveiks pasaulio ir Lietuvos ekonomiką bei finansų sistemą, kaip elgtis investuotojams?

Krizės priežastys

2001–2003 metais FRB, siekdamas paskatinti ekonomikos plėtrą, buvo sumažinęs bazines palūkanų normas iki neregėtų žemumų – 1–2 proc. – dėl to smarkiai atpigėjo kreditiniai išteklių. Gyventojai buvo skatinami naudotis šiais išteklių ir pirkti gyvenamąjį būstą. Tarp kitų, tai aktyviai ragino daryti ir buvęs FRB pirmininkas A. Greenspanas. Beje, šiuo metu jis konsultuoja investicijų bendrovę, uždirbusią didžiulį pelną iš rizikingų (antrarūšių) būsto paskolų rinkos nuosmukio. Kai kam toks karjeros žingsnis primena dabartines buvusio Vokietijos kanclerio G. Schröderio pareigas.

Būsto paskolų brokeriai, kurių atlyginimas priklausė vien tik nuo išduotų paskolų sumos, neatsižvelgiant į jų rizikingumą, lengvai dalydavo paskolas, dažnai iš klientų nereikalaudami dokumentais pagrįsti teikiamų duomenų apie pajamas ar turimą turtą. Dažnai metams ar dvejiems buvo nustatomos žemos (skatinamosios) palūkanos, sutartyje numatant, kad paskui bus skaičiuojamos rinkos palūkanos. Finansavimą paskoloms skyrę bankai, pasinaudodami tuo, ką Nobelio ekonomikos premijos lauretas J. Stiglitzas pavadino „finansų alchemija“, jas paversdavo įmantriomis obligacijomis. Reitingų agentūros dažniausiai joms suteikdavo aukščiausią įmanomą kredito reitingą ir tokius vertybinius popierius noriai pirkdavo investuotojai – kiti bankai, investicijų bei pensijų fondai, draudimo įmonės. Taip rizikingos būsto paskolos „stebuklingai“ tapo patikimais vertybiniais popieriais ir pasklido po visą pasaulį.

Tol, kol palūkanos rinkoje buvo žemos, visi, kas netingėjo, skolinosi ir pirkė namus. Būsto paklausa ir jo kainos kilo, statybininkai ir visi kiti su būsto verslu susiję rinkos dalyviai turėjo darbo, būsto paskolų brokeriai, finansų tarpininkai bei „alchemikai“ klestėjo. Pakilus būsto vertei, paskolas pasiėmę gyventojai dažnai pasididindavo paskolos likutį ir naudodavo šias lėšas įsigyti automobiliams, baldams ir kitoms vartojimo prekėms. Žmonės, pirkę būstą kaip investiciją, be vargo jį parduodavo ir susižerdavo greitą pelną. Visa tai skatino JAV ekonomikos plėtrą, didino biudžeto pajamas ir atrodė, kad toks gyvenimas niekada nesibaigs.

Tačiau viskas pradėjo keistis 2004–2006 metais, kai FRB ėmė kelti bazines palūkanų normas. Per kelerius metus jos išaugo 3–4 procentiniais punktais. Dėl to pabrango skolinimasis kreditinių išteklių rinkose. Taip pat – pagal sutarčių sąlygas – „įsijungė“ rinkos palūkanų skaičiavimas anksčiau paėmusiems būsto paskolas žmonėms. Pamažu ėmė daugėti žmonių, nebeišgalinčių mokėti išaugusių būsto paskolų įmokų, dėl to radosi vis daugiau namų, parduodamų varžytinėse. Natūralu, kad dėl išaugusios būsto pasiūlos ir sumažėjusios paklausos jo kainos, iki tol sparčiai augusios, stabilizavosi ir praėjusiais metais (pirmą kartą nuo 1930-ųjų!) pradėjo mažėti. Nemokių klientų bei būsto varžytinių vis daugėjo ir vertė obligacijų, kurios buvo garantuotos paskolų gavėjų mokėjimais ir nekilnojamoju turtu, ėmė kristi. Šių obligacijų savininkai buvo priversti nurašyti į nuostolius apie 130 milijardų JAV dolerių. Tačiau manoma, kad tai – toli gražu ne visi susikaupe nuostoliai.

Dėl išaugusių palūkanų daug gyventojų susiduria su problemomis, grąžindami ir kitas skolas – automobilių paskolų, kreditinių kortelių ir t. t. Visi šie finansiniai sunkumai mažina gyventojų perkamąją galią ir kartu vartojimą šalyje. Turint omeny, kad vartojimo reikšmė JAV ekonomikoje milžiniška – ji sudaro apie 70 proc. BVP, o taupymo lygis – artimas nuliui, natūralu, kad kyla grėsmė visos šalies ekonomikos plėtrai. Kita vertus, netikrumas dėl vis dar nenurašytų finansinių nuostolių trikdo kreditinių išteklių judėjimą tarp finansų institucijų, dėl to sunkiau išduodamos paskolos gyventojams ir įmonėms. Tai – dar vienas ekonomikos plėtros stabdis.

Apibūdinami šią padėtį skaičiais, galime pasakyti, kad, remiantis „Goldman Sachs“ banko ir ekonomikos profesoriaus, TVF konsultanto Nourielio Roubinio vertinimais, bendra nuostolių suma visoje finansų sistemoje gali viršyti trilijoną dolerių. Galimas apytikslis su šia padėtimi susijęs kreditinių išteklių sumažėjimas – 2–4 trilijonai dolerių, prognozuojamas būsto vertės nuosmukis visoje šalyje – 3–5 trilijonai dolerių. Turint omenyje, kad JAV metinis BVP – apie 13–14 trilijonų dolerių, akivaizdu, kad visų šių nuostolių poveikis šalies ekonomikai – milžiniškas ir jos nuosmukis šiais metais – beveik neišvengiamas.

FRB bandymai sumažinti bazines palūkanų normas, reaguojant į akcijų kainų nuosmukius (tai buvo daroma ir pernai), mažai tepadės ekonomikos skatinimo atžvilgiu, bent jau per artimiausius 9–12 mėnesių. Nepaisant fakto, kad šį kartą neeilinio posėdžio metu sausio 22-ąją jos buvo sumažintos iš karto 0,75 procentinio punkto. Tai buvo didžiausias toks mažinimas per daugiau kaip 20 metų, be to, buvo likusi viso labo

savaitė iki planuoto posėdžio. Toks FRB sprendimas tik įrodo, kad krizė finansų rinkose – tikrai didelė ir greitai jos atsikratyti nepavyks. JAV administracijos planai dėl ekonomikos skatinimo priemonių paketo, kurio vertė – 140 milijardų dolerių – tik kiek daugiau negu lašas jūroje, palyginti su minėtais trilijonais.

Visą šią informaciją finansų rinkos dalyviai bando „įkalkuliuoti“ į savo investicijų strategijas, planus bei sprendimus. Neapibrėžtumo vis dar daug, tačiau kol kas, vertinant apibendrintai, aiškėja štai kas:

2 **PIEŠINYS:** Ar valdžia apsaugos mus nuo cunamio?

1. JAV būsto paskolų sistema – menkai prižiūrima ir neefektyvi rizikos valdymo atžvilgiu.
2. Finansų institucijos, kūrusios ir platinusios sudėtingus su tokiomis paskolomis susietus rizikingus finansų produktus, – taip pat menkai reguliuojamos.
3. Reitingų agentūros, suteikusios aukščiausius galimus kredito reitingus šiems finansų produktams, nekelia pasitikėjimo.
4. FRB veikia reaguodamas į finansų rinkų nuosmukius ir jų dalyvių lūkesčius, šitaip sukeldamas abejonių dėl savo reputacijos ir gebėjimo veikti kaip bankų ir pinigų sistemos priežiūros institucija.

5. Finansų rinkose veikia beveik neprižiūrimi alternatyvaus investavimo (*hedge*) fondai, kurių tikslai, veiksmai ir paskatos dažnai nesusiję su šių rinkų stabilumo palaikymu.

Kitais tariant, menkai prižiūrimi, didžiulėmis pinigų sumomis operuojantys finansų rinkų dalyviai, tarpininkai, jų paskatų sistema, sudėtingi ir sunkiai vertinami finansų produktai, pati finansų sistemos priežiūros sistema kelia nepasitikėjimą paprastiems finansų rinkų dalyviams.

Poveikis pasauliui ir Lietuvai

Taigi šiuo metu JAV vienu metu vyksta bent kelios krizės – būsto paskolų, būsto rinkos, finansų rinkų ir pasitikėjimo visa finansų sistema. Visa tai neabejotinai sukels ilgalaikių neigiamų padarinių visai šalies ekonomikai. Nors finansų krizių JAV ir kitose šalyse buvo ir anksčiau, kai kas (tarp jų – G. Sorosas, N. Roubini ir kiti) mano, kad ši krizė – nepalyginamai rimtesnė ir kartu pirmoji istorijoje globalinės finansų sistemos sąlygomis. Dėl finansų sistemų globalizacijos ir integracijos ji pasaulyje plinta daug sparčiau negu kada nors iki šiol.

Kodėl tai paveiks viso likusio pasaulio ekonomiką? Paprasčiausiai dėl to, kad JAV ekonomikos dalis viso pasaulio BVP – didžiulė, net 25 proc. Kodėl, kaip kai kas mano, laukiama ekonomikos nuosmukio JAV negali kompensuoti „naujųjų ekonomikos galios centrų“ – Kinijos ir Indijos – vidaus vartojimo plėtra? Todėl, kad šių dviejų šalių, turinčių, kartu paėmus, apie 2,5 milijardo gyventojų (apie 40 proc. viso pasaulio gyventojų ir aštuonis kartus daugiau negu JAV) vidaus vartojimas yra vis dar net šešis kartus mažesnis už JAV.

JAV ekonomikos nuosmukis neabejotinai turės neigiamos įtakos viso likusio pasaulio ekonomikos plėtrai ir veiks ją bent trimis poveikio mechanizmais (pasak ekonomisto S. Roacho iš „Morgan Stanley“ banko) – tiesioginiais ir netiesioginiais užsienio prekybos sąryšiais, finansų rinkų ir kapitalo judėjimo sąveikomis bei greitu informacijos plitimu. Be to, JAV doleris – vis dar rezervinė centrinių bankų ir dažniausiai naudojama atsiskaitymo už energetinius išteklius valiuta. Dolerio vertės kritimas praėjusiais metais ir tikėtini tolesni dideli jo kurso svyravimai kelia papildomų rūpesčių įmonėms bei šalims, investuojančioms šia valiuta ir priklausomoms nuo eksporto, ypač JAV, rinkų.

Su JAV ekonomika visais minėtais kanalais glaudžiai susijusi ir ES. Be to, kai kurios ES šalys turi savo problemų. Ypač sparčiai augusių būsto kainų kritimas ir reikšmingas ekonomikos plėtros tempų sulėtėjimas

prognozuojamas kelioms senbuvėms, pavyzdžiui, Didžiąjai Britanijai, Airijai ir Ispanijai, taip pat kai kurioms naujosioms ES narėms, tarp jų – ir Baltijos šalims. Taigi dėl vidinių ekonomikos plėtros lėtėjimo tendencijų bei JAV ekonomikos nuosmukio ES ekonomikos plėtra šiais metais gali tiesiekti 1,5 proc., o tai – beveik dvigubai mažiau nei pernai.

Kaip visa tai paveiks Lietuvos ekonomiką ir finansus? Tikrai sulėtės eksporto plėtra. Bus labai gerai, jei šiemet ji pasieks 10 proc. (neskaičiuojant „Mažeikių naftos“ įtakos). Tai būtų beveik trigubai mažiau nei per devynis 2007 metų mėnesius, kai eksportas išaugo 29 proc. Kadangi į Lietuvos finansų rinkas jau kurį laiką labai retai užsuka užsienio investuotojai, nebus ir kalbos apie jų pasitraukimą. Naujų tiesioginių užsienio investicijų taip pat nesumažės, nes jų ir taip beveik nėra. Reikia tikėtis, kad anksčiau atėję užsienio investuotojai nepasitrauks iš šalies.

Gerai, kad turime vieną beveik neabejotiną šalies ūkio finansavimo šaltinį – ES paramos fondų lėšas, ir juo būtina maksimaliai pasinaudoti. Reikia viltis, kad planuotos biudžeto pajamos šiemet bus surinktos, tačiau vargu ar kas nors gali būti tuo tikras. Svarbiausias privataus sektoriaus ir ekonomikos plėtros finansavimo šaltinis – naujos komercinių bankų paskolos. Ir jų augimo tempai, ir palūkanų normos (bent jau VILIBOR – be abejonių) didžiąja dalimi priklauso nuo pačių bankų valios ir rizikos valdymo principų. Tad finansų krizės Lietuvoje šiemet tikriausiai pavyks išvengti, tačiau vien dėl to, kad užsienio investicijų atžvilgiu esame „užpelkis“, o šalyje veikiantys komerciniai bankai, jei smarkiai sumažintų kreditavimo tempus, patys patirtų didelių nuostolių.

Tiesa, būsto rinka lieka stingingi ir šis faktas šalies ekonomikai nežada nieko gero. Beje, ar tai, kas kelerius metus vyko Lietuvos būsto paskolų ir paties būsto rinkoje, bent iš dalies neprimena JAV „antrarūšių“ būsto paskolų, nuo kurių ir prasidėjo ši krizė JAV, istorijos? Gerai, kad bankai Lietuvoje prisiėmė kredito riziką, kitaip jau dabar padėtis būtų prasta ir kai kurie bankai, užuot skaičiavę rekordinius pernykščius pelnus, skaičiuotų nuostolius.

Išvada tokia – mūsų laukia neramūs globalios finansų krizės ir lėtėjančios ekonomikos plėtros metai.

AR VEIKSMINGA TRIGUBO ŠOKO TERAPIJA LIETUVOJE KRIZĖS SĄLYGOMIS?

2008 m. rugsėjis

Nuo pasaulinės finansų krizės pradžios praėjo kiek daugiau negu metai – ją sukėlė, kaip dažniausiai teigiama, „antrarūšių“ būsto paskolų rinkos problemos JAV. Tačiau, kaip paaiškėjo, visa JAV finansų sistema yra „antrarūšė“ ir joje glūdi pasaulyje toliau plintančios krizės šaknys.

Per šį laikotarpį finansų institucijos visame pasaulyje turėjo pripažinti daugiau kaip 500 milijardų JAV dolerių nuostolių. Ir, pasak ekspertų, kurie pirmieji įspėjo apie artėjančią krizę, tai – toli gražu ne pabaiga. Patikslintais duomenimis, nuostoliai pasaulio finansų sistemoje tikriausiai sieks apie 1,5 trilijono JAV dolerių – trečdaliu daugiau, nei buvo prognozuota šių metų pradžioje.

JAV ekonomika po laikino BVP šuolio antrąjį šių metų ketvirtį – jį lėmė 150 milijardų JAV dolerių vertės priešrinkiminė biudžeto lėšų „injekcija“ – patiria vis daugiau problemų, kurių pabaigos kol kas nematyti. Būsto kainos toliau krenta, nedarbas auga, vidaus vartojimo – JAV ekonomikos pagrindo – plėtra beveik sustojė. Ir tai dėl didėjančių gyventojų bei įmonių nemokumo problemų jau netrukus pradės neigiamai veikti tą pačią finansų sistemą, kurioje ir pasirodė pirmieji krizės požymiai. Dėl to didės minėti finansų sistemos nuostoliai.

Ekonomikos plėtros tempai, kaip ir buvo prognozuota šių metų pradžioje, lėtėja beveik visame pasaulyje, ypač ES. Į ją Lietuva vis dar nukreipia daugiau kaip 60 proc. savo eksporto. Metų pradžioje manyta, kad euro zonos ekonomikos plėtra šiemet sieks 1,5 proc. Dabar ši prognozė jau atrodo labai optimistinė, o kitais metais plėtra gali nesiekti ir 1 proc. Tai nežada nieko gero mūsų eksportuotojams, išskyrus naftos perdirbėjus, trąšų gamintojus ir galbūt žemės ūkio bei maisto pramonės rinkų dalyvius.

Lietuvos ekonomika, per praėjusius kelerius metus dėl didžiulio pinigų „importo“ iš ES ir palankios tenykštės ekonominės padėties išgyvenusi tikrą pakilimą, pradeda vėsti. Valstybės biudžetai, ypač „Sodros“, jau dabar turi rimtų problemų, nors BVP vis dar auga 5–6 proc. Visa tai – tik artėjančių didžiųjų sunkumų pradžia. Kuo toliau – tuo bus blogiau. Daugės bankrutuojančių įmonių, augs nedarbas ir didės nemiškių paskolas paėmusių bankų klientų skaičius, taip pat augs „Sodros“,

centrinės valdžios ir savivaldybių biudžetų deficitai. O priešzastis ta, kad Lietuvoje buvo pažeisti stabilios ir harmoningos ekonominės plėtros bei atsakingo finansų valdymo principai.

Per ketverius metus išdalyta per daug lengvų ir pigių paskolų, kurių dauguma buvo skirta vartojimui ir „investicijoms“ į nekilnojamąjį turtą. Tie, kurie spėjo „išsiparduoti“, užsidirbo, tačiau daug „investuotojų“ liko su įsigytais žemės sklypais ir nebaigtais statyti objektais smarkiai smunkant ekonomikai ir krentant kainoms.

Kalbant apibendrintai – šalies gyventojai ir įmonės prisiskolino, beveik nieko vertingo – to, kas laiduotų pajamų augimą ateityje – nesukūrė, o dabar turi gražinti paskolas ir mokėti palūkanas. Suprantama, keli milijardai litų pelno „nusėdo“ laiku investuoti (pastatyti) ir parduoti susipratusiųjų sąskaitose. Tačiau tokia padėtis labiau panašėjo į spekuliacijas finansų rinkoje, nei į normalios ekonomikos funkcionavimą.

Be to, daugumos gyventojų ir įmonių skolos yra užsienio valiuta ir bet kokia užuomina apie lito kurso pasikeitimą verčia tokius skolininkus nerimauti, o valdžia ir Lietuvos banko atstovai skuba tildyti tokias kalbas.

Dėl šio skolinimo bumo sparčiai didėjusios valstybės biudžetų pajamos buvo sėkmingai išleidžiamos, nepasirūpinant sukurti jokio rezervo ateičiai. Įdomu, iš ko šių biudžetų valdytotojai mokės pensijas ir atlyginimus artimiausiais metais? Ar didins mokesčių tarifus (užuominų jau yra), ar skolinsis patys (suprantama, mokesčių mokėtojų sąskaita)?

Įspūdingi praėjusių kelerių metų BVP ir visų biudžetų pajamų augimo tempai daugiausia paaiškinami tuo, kad per ketverius metus (2004–2007) į Lietuvą buvo „importuota“ 44 milijardai litų – kasmet vidutiniškai apie 15 proc., palyginti su BVP. Didžiąją dalį – apie du trečdalius – šio „importo“ sudarė motininių bankų paskolos šalyje veikiantiems komerciniams bankams. Likusi pinigų dalis – ES parama (apie 21 proc.) ir privačių asmenų lėšos (apie 14 proc.).

Apie neproporcingai didelius ir neišlaikomus skolinimo tempus ir tai, kad skolintis užsienio valiuta – pavojinga, jau bent porą metų metų rašo užsienio analitikai, tarptautinių finansų institucijų pareigūnai ir kai kurie vietos ekspertai. Tačiau dauguma Lietuvos specialistų ir beveik visi valdžios atstovai vien džiaugėsi augančiu BVP bei didėjančiomis biudžetų pajamomis ir net nemėgino arba nenorėjo suprasti, kas slėpi už šių įspūdingų skaičių.

Apie bankų paskolų vaidmenį šalies ekonomikoje ilgą laiką kalbėta nenoromis, tačiau dabar jų įtaką BVP ir biudžetui pripažįsta jau ir Finansų

ministerija – ji, matyt, neatsitiktinai metų viduryje sugretino ir paskelbė mažėjančių skolinimo ir BVP plėtros tempų Baltijos šalyse statistiką. Be to, ministerija nurodo, kad mažėjantis bankų skolinimas gali sukelti rimtų problemų valstybės biudžetams.

Štai taip. Pasirodo, 50 proc. bankų paskolų portfelio augimas anksčiau metais buvo normalus. Nesvarbu, kad dėl to į ekonomiškai nepagrįstas aukštumas pakilo būsto kainos – juk biudžetui tik geriau! Nesvarbu, kad neregėtai išaugo statybininkų darbo užmokestis – todėl jį kelti turėjo ir kiti darbdaviai. Ir tai vyko intensyvaus darbo jėgos „eksporto“ iš šalies sąlygomis! Juk dėl smarkiai augusio darbo užmokesčio taip pat pasipildė „Sodros“ ir kiti biudžetai.

Daug kas gerai prisimena 1992–1994 metus, kai įvairios „firmos“ rinko iš žmonių pinigus, mokėjo aukštas palūkanas ir „darė biznį“. 1994–1995 metais šitos firmos viena po kitos buvo uždarytos – kai kas liko su palūkanomis, bet be indėlio, kai kas visai be nieko. 1995–1997-aisiais buvo uždaryti ir keli tada žinomi bankai, kurie rinko iš žmonių indėlius, mokėjo palūkanas. Kai kurie žmonės indėlius atgavo, kai kurie – ne.

Kas bendro tarp šių laikotarpių ir sistemų? Įmonės ir bankai buvo finansuojami naujais pinigų srautais. Realių investicijų, kurios duotų pelną ir iš kurių būtų gražinami šie indėliai, buvo mažai arba jų visai nebuvo. Palūkanos ir indėliai buvo išmokami iš naujai atėjusių pinigų. Kada naujų pinigų srautai sustojo, nebeliko iš ko mokėti palūkanas ir gražinti indėlius. Tai – klasikinė „Ponzi“ schema, jau seniai žinoma visame pasaulyje.

Tačiau įdomiausia yra tai, kad šios schemos elementai sėkmingai veikia ir dabar. Tik gerokai didesniu mastu – tokiu dideliu, kad dauguma šio reiškinio net nemato. Tas mastas – visa Lietuvos ekonomika. Didžioji dalis šio ekonomikos augimo – ir padidėjusios „Sodros“ biudžeto pajamos bei iš jų mokamos pensijos – buvo finansuojama būtent iš naujų bankų paskolų. Dabar jų srautas pradeda lėtėti – krenta būsto kainos, mažėja vartojimas, todėl stoja visas ekonomikos vežimas. Todėl ir „Sodros“ biudžete pirmą kartą nuo 2001 metų atsivėrė kelių šimtų milijonų litų dydžio skylė.

Keista, tačiau trečią kartą užlipome ant to paties grėblio. Kalbant formaliau, galima klausti, kas atsakingas už makroekonominį ir finansinį stabilumą šalyje? Tikrai ne komerciniai bankai ir nekilnojamojo turto projektų plėtotojai, kurie paprasčiausiai siekė didesnės rinkos dalies ir maksimalaus pelno – tokia jų prigimtis. Atsakingųjų reikėtų ieškoti Lietuvos banke, Vyriausybėje ir Seime.

Be intensyvaus ir nevaldomo pinigų „importo“, kuris savo apimtimi prilygo tikram šokui, šalis patyrė ir patiria dar bent du šokus. Tai – jau minėtas darbo jėgos „eksportas“ ir energetinių išteklių kainų šuolis. Visa tai kartu sudėję galime teigti, kad šalis išgyvena „trigubo šoko terapiją“, kuri jau deformavo ekonominius procesus šalyje ir nemenkai paskatino infliaciją – šios „terapijos“ padarinius jausime dar ne vienerius metus.

Niekas negali tiksliai įvertinti darbo jėgos „eksporto“ apimčių per ke-liolika pastarųjų metų, tačiau spėjama, kad jos siekia bent 200 tūkstan-čių darbingų šalies gyventojų. Blogiausia tai, kad šis darbo jėgos „eks-portas“ vyko ir tuo metu, kai į šalį plūdo pinigai ir reikėjo papildomos darbo jėgos jiems panaudoti.

Šis procesas, sąveikaudamas su negatyviomis demografinėmis ten-dencijomis šalyje (mažas gimstamumas ir senstanti visuomenė) ateityje kels didžiulių problemų. Jau dabar gerokai sumažėjo šalies ekonominės plėtros potencialas, menksta galimybės didinti išmokas pensininkams, mažėja ir gyventojų perkamosios galios augimo tempai bei šalies pa-trauklumas užsienio investuotojams.

Apie energetinių išteklių brangimą ir jo keliamas grėsmes (vienas pa-grindinių pavojų, mano nuomone, – mažėjantis santykinis šalies ekono-mikos konkurencingumas, palyginti su išsivysčiusiomis ES šalimis) rašoma ir kalbama pakankamai daug. Dera nepamiršti, kad stojant į ES nuo šio šoko galima buvo bent iš dalies apsidrausti. Reikėjo pažvelgti į naftos kai-nų istoriją nuo 1973 metų ir įsitikinti, kad visi didžiausi iki šiol buvę naftos kainų šuoliai susiję su konfliktais Persų įlankos regione.

Irako okupacija 2003-aisiais energetinių išteklių importuotojams taip pat nieko gero negalėjo atnešti. Buvo būtina iš ES išsiderėti, kad naftos kainai viršijus tam tikrą lygį, degalų akcizų kėlimas šalyje – tai taip pat vienas iš infliacijos šaltinių – ir Ignalinos atominės elektrinės uždarymas gali būti atidėti. Šitaip buvo galima sušvelninti šoko poveikį šalies ekonomikai.

Jei nesuvaldysime šio „trigubo šoko“ arba bent nesušvelninsime jo padarinių, toliau prastėjant ekonominei padėčiai ES ir šalyje kaupiantis struktūrinių bei kitų neišspręstų problemų lavinai, greitai turėsime pripa-žinti, kad prasideda ilgalaikio ekonominio sąstingio laikai. Tai bus kaina, kurią šalis turės sumokėti už kelerių metų ekonominį šuolį, kuriam iš tik-rųjų nebuvo tinkamai pasirengta, taip pat už visas klaidas ir nepadarytus darbus, kurie jau buvo įvardyti ne vieną kartą.

KODĖL ARTĖJANTI KRIZĖ SMOGS BE GAILESČIO?

2008 m. spalįs

Pasaulio finansų krizei toliau plečiantis, „finansinės minos“ vis dažniau ėmė sproginėti visai šalia mūsų. Vokietijoje, Belgijoje, Prancūzijoje, Islandijoje ir kitur bankams prireikė valdžios paramos. Lietuvos banko valdybos pir-mininkas pastaruoju metu dažnai kalba apie tai, kad Lietuvoje ir Švedijoje tokie įvykiai mažai tikėtini. Tikėkimės, kad jis žino, ką kalba. Tačiau kiti žinovai, tarp jų ir TVF atstovai nėra tokie tikri.

Po kelių savaičių tikriausiai bus galima oficialiai pranešti, kad Lietuvoje pra-sidėjo „kietasis ekonomikos nusileidimas“. Sprendžiant iš ekonominių rodi-klių, BVP augimas trečiąjį šių metų ketvirtį, palyginti su tuo pačiu laikotarpiu pernai, bus gerokai arčiau nulinės žymos, negu norėtų daugelis mūsų val-džios atstovų. Taip bus sugriauta Lietuvos ekonomikos išskirtinumo, palyginti su Latvija ir Estija, iliuzija. Lieka pasveikinti valdančiuosius su sėkmingai iki Seimo rinkimų įvykdytu „minkštuoju ekonomikos nuleidimu“!

Kita vertus, jau pasigirsta valdžios aiškinimų, kad jei šalyje ir prasidės ekonominės bei finansinės problemos, tai jos kils dėl visą pasaulį krečian-čios finansų krizės ir pabrangusių energetinių išteklių. Todėl verta dar kartą išvardyti nepadarytus darbus, klaidas ir destabilizuojančius veiksnius, kurie lems tai, kad krizė šalyje bus didesnė ir truks ilgiau (beje, taip mano ir visiems žinomo leidinio „The Economist“ specialistai), negu daugeliui atrodo.

Lietuvoje nesprendžiamos vadinamosios struktūrinės problemos. Švietimo sistema – nekonkurencinga ir degraduojanti, pilietiškai nebrandi visuome-nė kenčia nuo senėjimo ir emigracijos bėdų, šalies finansinis ir politinis valdymas – apgailėtinas. Šios problemos sudaro ydingą uždara ratą ir nėra sąlygų įvykti ekonominei revoliucijai – šalies ekonomiką iš tradicinės pa-versti į aukštos pridėtinės vertės ekonomiką. Be šios revoliucijos Lietuva neturi galimybių sėkmingai konkuruoti globalioje rinkoje.

Šalyje mažai kas suvokė, kad kelerius metus trukęs ekonomikos šuolis įvy-ko dėl trijų veiksnių – santykinai pigios darbo jėgos, ES ekonomikos plėtros ir skolinimo bumo. Vyravo iliuzija, kad tokia padėtis tęsis be galo. Visi trys veiksniai buvo išnaudoti, tačiau nebuvo sukurti pakankami valstybės finansi-niai rezervai, nepasirūpinta šalies energetinės sistemos pertvarkymu.

Nevaldomas skolinimo bumas paskatino būsto kainų burbulą susida-rymą – ir jo progimas dabar kelia grėsmę statybų, nekilnojamojo turto ir kitiems sektoriams. Leidus šalies ekonomikoje vyrauti iškraipytiems ir

netikroviškiems lūkesčiams, privatus sektorius per trumpą laiką perne-lyg daug investavo į nekilnojamojį turtą, vyko intensyvi vidinė darbo jėgos migracija, smarkiai pakilo darbo jėgos kaštai. Visi šie veiksniai paskatino ir vartojimo kainų augimą.

Tas pats skolinimo bumas buvo pagrindinė intensyvaus vidaus vartoji-mo priežastis. Dėl jo kilo didžiulis užsienio prekybos (ir einamosios sąs-kaitos) deficitas ir sparčiai didėjo laikinos „infliacinės“ valstybės biudžeto mokestinės pajamos, kurios buvo nedelsiant išleidžiamos. Tai – taip pat viena vartojimo kainų augimo priežasčių.

Skolinimo bumas ir lūkesčiai, kad jis tęsis toliau, suformavo struktūri-nę valstybės ekonomikos, bankų sistemos ir biudžeto pajamų priklaus-omybę nuo išorės finansavimo šaltinių (Skandinavijos bankų paskolų). Šiems šaltiniams senkant, ėmė sparčiai lėtėti ekonomikos plėtra ir aug-ti valstybės biudžeto deficitas.

Šalies valdžia ilgą laiką nesuvokė JAV kilusios finansų krizės pobūdžio ir jos poveikio tokioms šalims kaip Lietuva, kurios yra priklausomos nuo iš-orės finansavimo šaltinių. Tai įrodo kad ir tokie faktai: praėjusių metų pa-baigoje buvo priimtas sprendimas sumažinti gyventojų pajamų mokesčio tarifą, o šių metų gegužę Finansų ministerija savo rašte jau užsimenta apie siūlymus didinti socialinio draudimo mokesčio tarifą.

Stojant į ES, nebuvo tinkamai įvertinta naftos kainos šuolio rizika. Dėl to stojimo į ES sutartyje nebuvo numatyti saugikliai, kurie galėjo apsaugoti valstybę nuo to, kas jos laukia artimiausiu metu, ypač 2010 metais, uždarius Ignalinos atominę elektrinę. Tokia mintis gali pasirodyti kaip noras būti pro-tingam *post factum*. Tačiau ar kas nors mano, kad kokia nors valdžios institu-cija vykdo rimtą ir visapusišką geopolitinę analizę ir atlieka prognozes?

Pats stojimas į ES buvo grindžiamas daugiausia stambaus verslo ir po-litinių jėgų interesų konvergencija, siekiant pasinaudoti pinigų „importu“ iš ES. Todėl stojimo į ES procesas buvo toks neįtikėtinais sklandus. Tačiau neatsirado sąlygų tikrajai ekonominei konvergencijai (stabiliam visų gy-ventojų perkamosios galios augimui), nes vien pinigai negali sukurti ilga-laikės vertės. Neefektyviai valdomi ir beatodairiškai naudojami, jie viso labo sukuria kainų burbulus ir skatina korupciją.

Be interesų konvergencijos, įvyko ir „popierinė“ konvergencija – Lietuvoje jau galioja beveik visos ES direktyvos ir kiti norminiai aktai, tačiau tai taip pat reiškia, kad šalis neapsaugota nuo demografinių, finansinių ir kitų globalinių grėsmių. Mes patekome į tokią ekonominių ir kitokių paskatų bei ES

direktyvų sukurtą gravitacinę erdvę, kurioje susigaudyti, naviguoti ir kar-tu išsaugoti tikrąjį šalies suverenitetą yra labai sudėtinga.

Visos šios ir kitos dabartinės valdžios klaidos, problemos bei jų spren-dimo būdai turėtų būti politinių partijų rinkimų programų ir debatų pa-grindas. Deja, valdantieji užsiima demagogija ir tikrųjų problemų neigimu, o dauguma kitų, pretenduojančių patekti į Seimą, vargu ar pajėgūs suvokti problemų esmę. Todėl beveik nėra abejonių, kad straipsnio pradžioje mi-nėtas „ydingas uždaras ratas“ suksis toliau ir, užuot sulaukę tikrųjų proble-mų sprendimo, geriausiu atveju matysime šio sprendimo imitacijas.

KIEK LIETUVAI KAINUOS SKOLOS BURBULO SPROGIMAS?

2009 m. liepa

Dažnai girdime ir skaitome, kad Lietuvoje buvo susidaręs nekilnoja-mojo turto burbulas, kuris šiuo metu sprogsta. Tokiam teiginiui beveik niekas neprieštarauja. Kartais užsimenama, kad kartu su šiuo buvo su-siformavę ir kiti ekonominiai burbulai – vartojimo, darbo užmokesčio, valdžios ir „Sodros“ biudžetų. Matome, kad šiuo metu sparčiai bliūkšta ir šie ekonomikos bei viešųjų finansų segmentai. Tačiau kol kas vis dar nekalbama apie svarbiausiojo – skolos burbulo susidarymą ir apie tai, kiek Lietuvai kainuos jo sprogimas.

Viena esminių šios globalinės finansų ir ekonomikos krizės priežas-čių – nevaldomas privataus sektoriaus skolos augimas. Jis jau dau-giau kaip du dešimtmečius daugelyje pasaulio valstybių kelis kartus viršijo stabilios ekonominės plėtros tempus. Daugelyje šalių susidarė didžiuliai skolos burbulai, kurie šiuo metu beveik sinchroniškai – kaip minų lauke – sprogsta. Šio sprogimo bangos vos nesugriovė pasaulio finansų sistemos ir visos ekonomikos. Pūsdamiesi šie skolos burbulai kelis dešimtmečius maitino kitus – nekilnojamojo turto, vartojimo ir valdžios sektoriaus – burbulus.

Ne išimtis pastaruosius kelerius metus buvo ir Lietuva. Užsiauginome ir mes savo skolos burbulą. Komerčių bankų paskolų įmonėms ir namų ūkiams portfelis 2004–2007 metais augo vidutiniškai po 50 proc. per metus ir tik praėjusiais metais šis tempas sumažėjo. O pastarąjį pusmetį šis portfelis traukiasi ir, kaip prognozuoja patys bankai, trauksis toliau.

Taigi skolos burbulas bliūkšta ir Lietuvoje. Tačiau atrodo, kad svarbiausi neigiami šio proceso padariniai – ateityje.

Toks skolos augimas – jis per metus sudarė 15–20 milijardų litų – ir buvo vienas svarbiausių mūsų ekonomikos augimo šaltinių per pastaruosius kelerius metus (žr. 1 diagramą). Nors, palyginti su kitomis valstybėmis, Lietuvos privataus sektoriaus skolos santykis su BVP vis dar nėra labai didelis – šiuo metu jis siekia apie 80 proc. – tačiau jo augimo tempas buvo pernelyg spartus ir tai buvo pagrindinė ekonomikos perkaitimo – o kartu ir mūsų vidaus krizės – priežastis.

Dabar ši skola, kaip ir visa ekonomika, traukiasi, o tai reiškia augantį nemokių gyventojų bei įmonių skaičių, taip pat „blogųjų“ paskolų antplūdį bankuose ir galimą jų pačių nemokumą. Toks staigus skolos portfelio augimo krypties pokytis labai neigiamai veikia vidaus vartojimą, nekilnojamojo turto, statybų ir kitus sektorius bei visus valstybės biudžetus, kuriuos maitino šis skolinimo bumas.

Pavyzdžiui, vien „Sodros“ biudžeto pajamos 2007 ir 2008 metais augo apie 30 proc. per metus. Suprantama, politikai – pozicija ir opozicija – vieningai balsuodavo, kad visi pinigai būtų išleisti, nors, remiantis atsakingo finansų valdymo ir netgi elementaraus sveiko proto principais, buvo būtina bent dalį šių pajamų palikti rezerve.

Tokį skolos susitraukimo procesą, kurį ekonomistai vadina skolos defliacija, visos ekonomikos mastu Lietuva patiria pirmą kartą. Kadangi tuo pačiu metu mažėja gyventojų bei įmonių pajamos, taip pat ir nekilnojamojo turto vertė (sprogsta ir šie burbulai), įsisuka vadinamoji defliacinė spiralė – visi ekonominę veiklą slopinantys procesai tarpusavyje sąveikaudami stiprina vienas kitą.

Beje, priešingas procesas – įsisukusi gigantiška infliacinė spiralė – vyko kelerius pastaruosius metus, tačiau tada visi buvome patenkinti augančia turto verte, sparčia ekonomikos plėtra ir didėjančiomis pajamomis. Taigi dabar paprasčiausiai turime atvirkštinį procesą ir vadiname jį krize, nes jis labai nemalonus.

Tai, kad ekonomika traukiasi daugelyje valstybių, – akivaizdu. Tačiau ekonomikos plėtros tempas Lietuvoje buvo pernelyg spartus ir nenatūralus, paskatintas didelio skolintų pinigų iš Skandinavijos bankų antplūdžio, todėl nuosmukis yra staigus ir skausmingas.

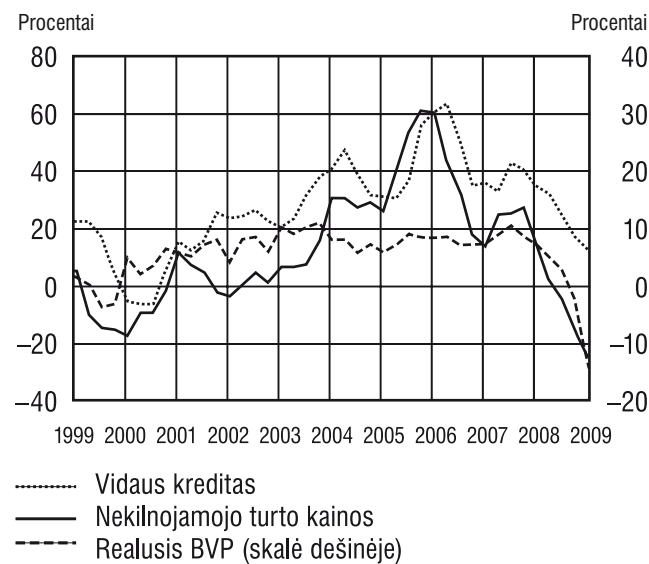
Suprantama, dėl to, kad kai kuriose gretimose šalyse vyksta tokie patys ar panašūs procesai, mūsų krizė tik didėja. Latvijoje daugialypės defliacijos procesas įgavo beprecedentį mastą. Jis apsunkena padėtį

Lietuvoje, nes mus su šia gretima valstybe sieja daug ekonominių, finansinių ir informacinių ryšių.

Pavyzdį to, kaip reikėjo valdyti skolos augimo procesą, šį kartą parodė Kinija. Jos centrinis bankas spartaus ekonomikos augimo metu ribojė komercinių bankų skolinimą, nustatydamas ketvirtines išduodamų paskolų kvotas. Dabar, kai Kinijos eksporto rinkos smuko, joje skatinamas komercinių bankų skolinimas vidaus paklausai ir investicijoms palaikyti. Taigi Kinija vykdo anticiklinę kreditavimo (skolinimo) politiką.

1 DIAGRAMA

Skolos ir nekilnojamojo turto burbulai maitino Lietuvos ekonomiką

Šaltinis: Lietuvos banko finansinio stabilumo apžvalga, 2009 m.

Vidaus kredito (kurio didžiąją dalį sudaro bankų paskolos) augimo tempas glaudžiai susijęs – ir ne tik Lietuvoje – su nekilnojamojo turto kainų kitimu. Šie du veiksniai iš esmės lėmė kelerius metus – nuo 2004 iki 2008 metų – trukusį Lietuvos ekonomikos aukso amžių – didelį VVP prieaugį, sparčiai augusius atlyginimus ir pajamas į biudžetą. 2008 m. pabaigoje, sulėtėjus kredito prieaugio tempui, subliūško nekilnojamojo turto burbulas, nusitempdamos žemyn ir visą BVP.

Kaip tik tokia politika buvo būtina ir Lietuvoje. Tačiau pas mus buvo ir toliau yra vykdoma priešinga – prociklinė – kreditavimo politika, todėl mes ir patiriame tokių staigių ekonominės veiklos pokyčių.

Tiksliau, šią politiką vykdyti neoficialiai buvo įgaliosios privačios verslo institucijos – komerciniai bankai. Lietuvos bankas ir Seimas pasyviai stebėjo šį procesą, o dabar tikisi, kad Vyriausybė sugebės suvaldyti šios politikos padarinius – intensyvų ir daugialypį defliacijos procesą.

Tiesa, buvusi Vyriausybė vykdė savo – fiskalinę – prociklinę politiką, kuri taip pat prisidėjo prie dabartinės krizės gilinimo. Suprantama, nei Lietuvos bankas, nei Seimas nenori prisiimti atsakomybės už tokią ydingą kreditavimo politiką, o tai ir yra viena svarbiausių krizės priežasčių.

G. Sorosas, vienas žinomiausių ir labiausiai patyrusių pasaulyje finansų investuotojų (paprastai tarient, spekuliantų), siūlydamas idėjas, kaip po šios krizės reikėtų pertvarkyti pasaulio finansų sistemą, pasakė, kad būtina valdyti skolos augimo tempus. Kažkodėl apie tai beveik nekalba valstybių vadovai nei JAV, nei ES. Galbūt jie nesupranta, kaip skola veikia ekonominius procesus? Nebūtų nieko keisto, nes, atrodo, šiam klausimui reikiamo dėmesio neskiria ir didžioji dalis pasaulio bei Lietuvos ekonomistų.

Laimė, yra ir išimčių. Australijos ekonomistas S. Keenas išsamiai nagrinėja skolos vaidmenį ekonomikoje ir mano, kad būtent skolos dydis ir jos augimo tempas yra vieni svarbiausių veiksnių, lemiančių ekonominius procesus. Jis, remdamasis atlikta skolos augimo ir jos poveikio vartojimo, darbo jėgos, nekilnojamojo turto ir finansų rinkoms analize, jau prieš keiserius metus rašė, kad dabartinė globali krizė yra neišvengiama.

S. Keenas nustatė, kad su įsiskolinimo augimu glaudžiai susiję nekilnojamojo turto kainų didėjimas ir visos ekonomikos plėtra. Kai šios kainos pasiekia pavojingą aukštumą ir pradeda kristi, prasideda destruktivūs ir inertiški procesai visoje ekonomikoje. Deja, mažėjant nekilnojamojo turto kainoms ir darbo užmokesčiui, įsiskolinimo lygis savaime nemažėja. Tai yra viena pagrindinių ekonominių dilemų, su kuria šiuo metu susiduria ne viena valstybė, taip pat ir mes.

Daugelyje valstybių, prasidėjus privataus sektoriaus skolos burbului sproгимui, – skolos defliacijai, – valdžios sektorius imasi aktyvių veiksmų, skatinamas ekonomiką. Toks elgesys iš dalies suprantamas, nes dažniausiai tai – vienintelis būdas palaikyti vidaus paklausą, viešojo sektoriaus finansavimą, o kartu ir pačios valdžios egzistavimą.

Valstybės, atsakingai tvarkiusios savo finansus ir ekonomikos bumo metu sukaupusios pakankamų finansinių rezervų, dabar gali juos panaudoti ekonomikos skatinimui. Jos gerokai mažiau priklausomos nuo būtinybės ir galimybių skolintis finansų rinkose ar tarptautinėse finansų institucijose. Deja, Lietuvos valdžia priversta skolintis milijardus litų, mokėti didžiules palūkanas ir ilgainiui rizikuoja tapti visiškai priklausoma nuo komercinių bankų ir finansų rinkų diktuojamų sąlygų.

Nuo metų pradžios naujoji valdžia spėjo padidinti skolos našta maždaug 5 milijardais litų ir tai, matyt, dar anaipol ne pabaiga. Vien už neseniai išplatintą 500 milijonų eurų dydžio emisiją per penkerius metus mes visi sumokėsme daugiau kaip 800 milijonų litų palūkanų. Kiekvienas dirbantysis – po beveik 600 litų. Kiek knygų visos Lietuvos bibliotekoms ir mokykloms būtų galima nupirkti už šią sumą?!

Vargu ar valdžia kada nors pajėgs gražinti dešimtis milijardų litų jau paimtų ir naujų paskolų. Paprasčiausiai būsime priklausomi nuo to, ar galėsime refinansuoti šią skolą (paimti naują paskolą, kad galėtume gražinti ankstesniąją). Ir nuolat jausime valstybės nemokumo grėsmę.

Jau dabar Lietuva atsidūrė aštuonetoje vietoje pasaulyje pagal nemokumo tikimybę per artimiausius penkerius metus. Ši tikimybė, pasak „CMA DataVision“ – beveik 30 proc. Tai – prasčiausia įmanoma valstybės patikimumo „reklama“. Jokios investicijos į įvaizdžio formavimą ar tarptautines investicijų pritraukimo konferencijas čia nebepadės, todėl geriausia dabar joms nešvaistyti pinigų.

Na, o JAV – ši valstybė galėtų būti pavadinta skolos ekonomikos pasaulyje lydere – nuėjo dar toliau. Joje prie skolos augimo smarkiai prisidėjo vadinamoji šešėlinė finansų sistema. Tai – investiciniai bankai, alternatyvaus investavimo (*hedge*) fondai, išvestinių finansų instrumentų rinkos. Beveik visų šių institucijų verslo modeliai – labai rizikingi, o finansų instrumentų rinkos – neskaidrios ir necentralizuotos. Visos šios šešėlinės sistemos apimtis siekė dešimtis trilijonų JAV dolerių. Ji darė didžiulę įtaką ekonominiams procesams, tačiau buvo beveik visai neprižiūrima.

Pasak dar ne taip seniai buvusio didžiausio pasaulyje finansų konglomerato „Citigroup“ vadovo V. Pandito, daugiau kaip 50 proc. JAV kreditinių išteklių buvo sukuriama būtent šioje sistemoje. Tai skatino įvairių investicijų paklausą, kartu ir jų kainos augimą ir palaikė nestabilią visos realiosios ekonomikos JAV plėtrą.

Šiuo metu visa ši sistema iš esmės tebėra paralyžuota, todėl kreditavimo ištekliai JAV yra labai išsekę. Visos šešėlinės sistemos gyvybė palaikoma

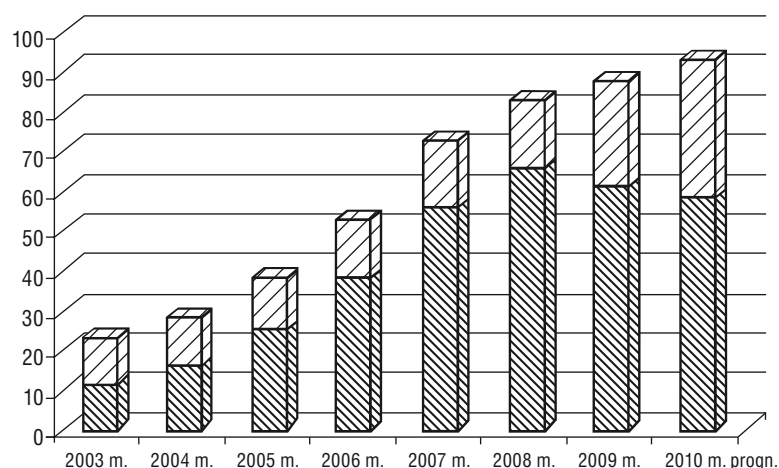
beveik vien tik milžiniškomis – siekiančiomis trilijonus dolerių – JAV centrinio banko ir biudžeto injekcijomis.

Šią finansų sistemą būtina pertvarkyti, tačiau vargu ar kas nors sugebės tai efektyviai padaryti. Nes, nors ir paralyžuota, ji, lyg gigantiškas parazitas, yra nepalyginamai galingesnė už visą valdžios aparatą. Ir pagrindinis jos „maistas“ – skolos, nesvarbu kokios – privataus ar valdžios sektoriaus, – augimas. Todėl, matyt, sprogius šiam skolos burbului, JAV pradės auginti kitą – dar didesnį.

2 DIAGRAMA

Ar pakelsime didėjančią skolos našlą?

Skola metų pabaigoje, milijardais litų

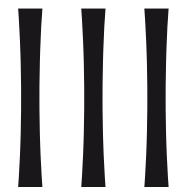
☐ Valdžios sektoriaus skola   ▨ Privataus sektoriaus skola bankams

Šaltiniai: Lietuvos bankas, Finansų ministerija

Ėmus trauktis komercinių bankų paskolų portfeliui, ekonomikoje ir valdžios biudžetuose atsivėrė grėsmingos smegduobės. Vyriausybė jas bando užkamšyti daug ir brangiai skolindamasi. Tačiau bendra privataus ir valdžios sektorių skola toliau auga. Kyla abejonių, ar Lietuvos ekonomika bus pajėgi sugeneruoti pakankamai pajamų ir mokesčių įplaukų į biudžetus, kad pajėgtų aptarnauti šią toliau augančią skolos našlą.

Na, o mes, jei neišmoksime valstybės finansų ir ekonomikos valdymo bei efektyvios komercinių bankų priežiūros pagrindų, liksime šio burbulo sudėtine dalimi ir gyvensime pagal skolos ekonomikos dėsningumus. Pagal vieną iš šių dėsningumų, privataus sektoriaus skolos burbulo sprogius lemia valdžios sektoriaus skolos padvigubėjimą (žr. 2 ir 9 diagramas).

Tačiau mes tik mokomės, todėl mums tai gali kainuoti daugiau negu dvigubą valdžios skolos augimą. Praėjusių metų pabaigoje ši skola siekė apie 16 milijardų litų. Tikėtina, kad per artimiausius kelerius metus dėl įvairių paskolų garantijų verslui ir bankams, pavirsiančių nuostoliais, ir dėl nuolatinio deficito padengimo valdžia turės skolintis dar bent 20–25 milijardus litų. Už šią naują skolą kasmet reikės mokėti apie 1,5 milijardo litų palūkanų. O tai reikš neišvengiamą mokesčių naštos didėjimą visiems. Taigi būkime pasirengę solidarai sumokėti už tai, kad valstybės institucijos nesuvaldė komercinių bankų rizikingos, neatsakingos veiklos ir nepasirūpino finansiniais rezervais.

Kas kaltas dėl krizės Lietuvoje?

*L*ietuvoje niekas neprisiėmė atsakomybės ir neatsiprašė tautos dėl kilusių didžiulių ekonominių ir finansinių problemų. Tačiau tai išdrįso padaryti gretimos Latvijos vadovai. O Lietuvos valdžios atstovai dažniausiai bando aiškinti, kad krizė atėjo iš už Atlanto. Bet pačioje mūsų šalyje buvo daug krizę lėmusių priežasčių bei aplinkybių. Tarp jų – aplaidus biudžeto valdymas, patologinė priklausomybė nuo užsienio bankų finansavimo, nevaldomas skolinimo bumas, dėl kurio išsipūtė nekilnojamojo turto burbulas. Galbūt dar viena priežastis – „šventoji“ valiutų valdyba ir stabilus lito kursas? Ar išmoko krizės pamokas Premjeras Andrius Kubilius ir jo oponentas Algirdas Butkevičius? Ir kas gi tie aštuoni, kaip perskaitysime vėliau šiame skyriuje, lietuviškosios krizės kaltininkai?

KAS BUS KALTAS DĖL LIETUVOS EKONOMINIŲ BĖDŲ?

2008 m. gegužė

Per pastarąsias savaites pasikeitė Lietuvos ekonomikos perspektyvų vertinimas šalies viešojoje erdvėje. Dar prieš kelis mėnesius neigiamą nuomonę apie šalies ekonomiką dažniausiai reiškė tik „mažai ką suprantantys“ užsienio ekspertai.

Lietuvoje vyravo nuomonė, kad šalies ekonomika sėkmingai auga, eksporto apimčių smukimo ir konkurencingumo sumažėjimo nematyti ir panašiai. Vienintelė opi problema buvo auganti infliacija, na ir tie nelemti mokytojų streikai.

Dabar jau vis garsiau kalbama, kad „Baltijos tigras nusišėrė“, teigiama, kad „artėjame prie ekonomikos krizės“, „nebeturėsime ko eksportuoti“ ir t. t. Kas gi pasikeitė per kelis mėnesius?

Iš esmės niekas nepasikeitė – visos problemos glūdėjo giliau ir pradėjo kilti į paviršių, kai būsto kainos pasiekė neįtikėtinas aukštumas ir bankai

bei jų akcininkai suvokė, kad rinka beveik pasidalyta, o tų dalybų kaina – neišsikišęs kokybės pasakų portfeliai.

Apie nevaldomą skolinimą ir dėl to kylančias grėsmes patiems bankams bei visos šalies makroekonominiam stabilumui griežčiau pradėjo kalbėti ir tarptautinių finansinių institucijų bei Švedijos finansų priežiūros inspekcijos (komercinius bankus prižiūrinčios institucijos) atstovai.

Prastesnės nuotaikos įsivyroja ir kai kuriose šalies eksporto rinkose bei artimiausioje kaimynystėje – Latvijoje ir Estijoje. Pastarosios šalies ekonomikos plėtra, pasak Estijos banko atstovų, gali sulėtėti iki 2 proc., o buvęs Latvijos premjeras užsimena apie tikėtiną ekonominę krizę šalyje antroje šių metų pusėje.

Matyt, neišvengsime ekonominių problemų ir Lietuvoje, todėl įdomu, kokios gi bus jų „oficialiosios“ priežastys. Manau, kad aiškinimai bus tradiciniai, – ir jų jau pasigirsta.

Šalį valdančios politinės jėgos bei institucijos linkusios aiškinti, kad Lietuvos ekonominės bėdos atsirado dėl „objektyvių“ priežasčių: pirma, kilo finansų krizė ir smuko ekonomikos plėtra kai kuriuose pasaulio regionuose, antra, neprognozuotai smarkiai ir nevaldomam pakilo energetinių išteklių kainos, trečia, šalyje vyko natūralus ekonominis ciklas – buvo spartus augimas, taigi neišvengiamas ir lėtėjimas.

Galbūt šie argumentai iš dalies ir teisingi, tačiau aiškintojų galime paklausti – kas buvo padaryta, kad pasirodė ir sušvelnintume šių veiksnių įtaką šalies ekonomikai ir jos piliečių finansinei padėčiai? Atsakymas į šį klausimą, matyt, bus trumpas – nepadaryta nieko.

Ar galima buvo ką nors padaryti? Manau, kad taip, nors tai ir nebuvo paprasta. Ypač tada, kai atrodė, kad sparti ekonomikos plėtra niekada nesibaigs, biudžeto pajamos augs nenumaldomai, o nedarbo problema išnyko amžiams. Todėl ir buvo manoma, kad daryti nieko nereikia.

Užuot klausęsi tokių „objektyvių“ aiškinimų, verčiau grįžkime prie pamatinių dalykų ir pabandykime sužinoti, ar Lietuva pasirengusi ilgalaikiai konkurencijai globalinėje ekonominėje ir finansinėje erdvėje. Šiai konkurencijai ir derėjo rengtis visus praėjusius metus, ypač kai ekonomika augo.

Apie konkurencingumą, nors ir pavėluotai, pradėjo kalbėti ir Europos Komisijos pareigūnai. J. Almunia savo pranešime prieš kelias savaites išsakė nuomonę, kad ES šalių sėkmę pasaulinėje konkurencinėje kovoje lems tai, kaip jos pasirengusios atlaikyti rimtus iššūkius ir kaip įgyvendino struktūrines reformas.

Kai kurie šių iššūkių – tai neigiamos demografinės tendencijos (visuomenės senėjimas), pasirengimas dirbti bei konkuruoti vadovaujantis žinių ekonomikos principais ir švietimo sistemos reformavimas.

Nors telekomunikacijų rinkos skvarba Lietuvoje kone didžiausia pasaulyje, interneto prieigų taip pat netrūksta, tačiau tai toli gražu nereiškia, kad sukūrimė tinkamas sąlygas žinių ekonomikai. Tikrosios sąlygos – tai tyrimais, inovacijomis ir aukštosiomis technologijomis pagrįstų pramonės šakų bei investicijų skatinimas šalyje. Deja, apie tai tik dabar pradeda galvoti.

Visuomenės senėjimas Lietuvoje – labai opi problema, kuri jau po kelių metų, o gal ir greičiau, pasireikš ne tik „Sodros“ biudžeto deficitu ir dabartinių bei būsimų pensininkų finansiniais nepritekliais. Be to, šią beveik visai ES gresiančią problemą Lietuvoje dar labiau apsunkino didžiulė – santykinu požiūriu didžiausia visoje ES – emigracija. Ši problema mūsų šalyje – nepaprastai rimta, tačiau kol kas jos lyg ir neįjungiama.

Apie Lietuvos švietimo sistemos tarptautinį konkurencingumą galima spręsti iš tarptautinių tyrimų rezultatų, pagal kuriuos Lietuva yra arčiau Kirgizijos nei Suomijos. Estija šiuo atžvilgiu atrodo daug geriau ir yra visai netoli nuo savo šiaurinės kaimynės.

Taip pat pridurkime, kad Lietuva neturi savarankiškos pinigų politikos, jos finansų ir pinigų sistemos – pernelyg atviros, todėl šalies ekonomika tapo pernelyg priklausoma nuo išorės finansų srautų, kurie dabar kaip tik pradėjo sekti. Dėl to lėtėja ir ekonomikos plėtra. Štai ir beveik visas ekonominio ciklo paaiškinimas.

Ši nevaldomų ir dėl to tik didėjančių sunkumų virtinė užgrius mus visa jėga jau artimiausiu metu. Galima teigti, kad Lietuva atsidūrė finansinėje ir ekonomiknėje aklavietėje, iš kurios bus nelengva išeiti.

Leškant išeičių iš šios aklavietės, kyla bent tuzinas konkrečių klausimų, kuriuos dera užduoti Lietuvos Vyriausybei ir Lietuvos bankui:

1. Ar efektyviai panaudoti beveik 50 milijardų litų į šalį „importuotų“ pinigų?
2. Ar yra vaistų nuo infliacijos epidemijos?
3. Ar Lietuvos ekonomika atlaikys trigubą „šoko terapiją“ – intensyvių pinigų „importą“, darbo jėgos „eksportą“ ir energetinę krizę 2010-aisiais?
4. Kas atsakingas už nekilnojamojo turto burbulą šalyje?
5. Kuo pagrįstas 6 mėnesių VILIBOR indeksas ir jo svyravimai – pakilimai ir nuosmukiai?
6. Kada Lietuvoje bus įvestas euras ir kodėl negalima kalbėti apie lito devalvavimą?

7. Kas Lietuvoje vykdo pinigų politiką ir ar reikalingas Lietuvai neįgalus centrinis bankas su 840 darbuotojų?
8. Ar kada nors sulauksime naujų tiesioginių užsienio investicijų?
9. Ar Lietuvos eksporto ateitis – atgal į Rusiją?
10. Ar bus Lietuvoje finansų krizė?
11. Ar taps Lietuva „mažąja Šiaurės Portugalija“?

Objektyvūs atsakymai į šiuos klausimus arba bent atsakymų paieška padėtų tinkamai išaiškinti, kaip šalies makroekonominį stabilumą – subalansuotą ir patvarią ekonomikos plėtrą – užtikrino šalies valdžia ir Lietuvos bankas. Be abejo, bus aiškinama, kad dėl visų problemų kalta globalinė ekonominė aplinka. Tačiau tai bus viso labo jau girdėtas ir niekuo nepagrįstas pasiteisinimas.

MAGIŠKOJI VALIUTŲ VALDYBA IR KRIZĖ

2009 m. sausis

Prieš kelias dienas buvo pranešta, kad „greitoji“ TVF finansinė pagalba tikriausiai bus suteikta dar vienai Lietuvos kaimynei – Baltarusijai. Viena šios pagalbos sąlygų – 20 proc. Baltarusijos rublio devalvavimas. Kaip žinome, latviams pavyko įtikinti TVF, kad toks ar panašus lato devalvavimas Latvijai būtų pražūtingas. TVF sutiko, nors kai kurie šio fondo specialistai laikėsi kitokios nuomonės. Diskusija šia tema iki šiol vyksta ir pasaulio ekonominėje žiniasklaidoje.

Pagrindinė tokios TVF nuostatos Latvijos atžvilgiu priežastis – didžiulė (apie 100 proc. BVP) Latvijos gyventojų bei įmonių skola eurai – ji, devalvavus latai, negailestingai smogtų pasiskolinusiems eurai gyventojams, tokias paskolas išdavusiems komerciniams bankams ir jų šeimininkams Švedijoje.

Neatsitiktinai TVF telkiant finansinę paramą Latvijai dalyvauja ir Švedijos vyriausybė – ji yra susirūpinusi savo bankų (bei savo pačios) stabilumu. Baltijos valstybių makroekonominės problemos ir agresyvios bei rizikingos Švedijos bankų investicijos šiose šalyse – dabar didžiulis šios valstybės politikų ir centrinio banko galvos skausmas.

Lietuvoje jau daug metų turime fiksuotą lito kursą ir garsiąją valiutų valdybą, kurią, kaip deklaruoja visos valdžios institucijos ir „nepriklausomas“ Lietuvos bankas, būtina išsaugoti. Galima beveik neabejoti, kad ji bus išsaugota. Tačiau koks bus valiutų valdybos vaidmuo įveikiant krizę, kuri, kaip prognozavau dar 2007 metų pabaigoje, neišvengiamai atslinko į Lietuvą?

Skubu pasakyti, kad ir aš pasisakau už fiksuoto lito curso euro atžvilgiu išsaugojimą. Deja, daugelio ekspertų nuomone (tarp jų, ir praėjusių metų Nobelio ekonomikos premijos laureato P. Krugmano), už stabilų litą turėsime brangiai sumokėti. Ir tam – dideliame nedarbe, naujam emigracijos srautui, senkančioms biudžeto pajamoms – būtina pasirengti, atitinkamai koreguojant krizės įveikimo planą. Be to, svarbu žinoti, kodėl stabilus litas kainuos taip brangiai, kas bus pagrindiniai „mokėtojai“ ir ar kas nors iš to laimės.

Valiutų valdyba paprastai įvedama šalyse, kurių užsienio prekybos struktūra – joms pačioms priimtina, o centriniai bankai nepajėgia užtikrinti nepriklausomos valstybės pinigų politikos. Lietuvos valiutų valdybos modelis įvestas jau seniai – prieš penkiolika metų – taigi apie tuometinę užsienio prekybą kalbėti beprasmiška.

Įvedus valiutų valdybą, būtina, kad ji veiktų efektyviai. Viena pagrindinių efektyvios veiklos sąlygų – infliacija valiutų valdybą turinčioje šalyje neturi smarkiai skirtis nuo to lygio, kuris yra bazinės valiutos valstybėje (Lietuvos atveju – tai visa euro zona). Jei šis makroekonominis rodiklis nuolat yra daug aukštesnis, valiutų valdyba neatlieka savo funkcijos, o ją siekianti išlaikyti valstybė ilgai neišvengia ekonomikos konkurencingumą.

Kitai tariant, įvedus valiutų valdybą, vien išlaikyti fiksuotą valiutos kursą nepakanka. Tiesą sakant, jo laikyti įsirežęs niekas ir neprivalo – jokios „gyvos“ valiutų valdybos nėra. Visa sistema veikia autonomiškai, tačiau būtina laikytis makroekonominių parametru. Tai – jau minėta infliacija ir teigiamas einamosios sąskaitos balansas, kurio pagrindinė sąlyga – sėkminga užsienio prekyba.

Kaip visi puikiai žinome, infliacija Lietuvoje pernai buvo kelis kartus aukštesnė negu euro zonoje. Einamosios sąskaitos deficitas, dar prieš keiserius metus tesiekęs 7 proc., praėjusių metų viduryje viršijo 17,5 proc. ir pasiekė visų laikų antirekordą. Taigi, matyt, akivaizdu, kad valiutų valdyba Lietuvoje veikė neefektyviai, nors Lietuvos bankas savo ataskaitose Seimui jau daug metų tvirtina, kad yra priešingai.

Keistai atrodo ir Lietuvos banko ataskaitose skelbiamas teiginys, kad pagrindinis Lietuvos makroekonominis tikslas – euro įvedimas. Nejaugi šalies valiutos pakeitimas gali išspręsti kokias nors esmines ekonomines problemas? Gerokai rimčiau atrodytų, jei, užuot skelbus tokį tikslą, būtų pasakyta, kad siekiama stabilios ir harmoningos ekonominės plėtros ar ilgalaikio ekonomikos konkurencingumo.

Nors jau kurį laiką buvo aišku, kad dėl nevaldomų infliacijos procesų Lietuvos eksporto konkurencingumui kyla didžiulė grėsmė, šis faktas buvo ignoruojamas, dažnai pabrėžiant, kad kol kas eksporto plėtros statistika pavojaus nerodo. Tiesa, nominalus (ano laikotarpio kainomis) eksporto augimas Lietuvoje nuolat buvo įspūdingas. Netgi per tris praėjusių metų ketvirčius, palyginti su tuo pačiu ankstesnių metų laikotarpiu, jis viršijo 30 proc.

Deja, pasigilinus į šią padėtį, paaiškėja, kad beveik tris ketvirtadalius šio augimo lėmė trijų įmonių („Mažeikių naftos“, „Lifosos“ ir „Achemos“), ku-

3 PIEŠINYS: Stabilus lito kaina

riose dirba viso labo keli tūkstančiai darbuotojų, produkcijos kainų kilimas. Beveik visos kitos eksportuojančios įmonės, kurių bendras darbuotojų skaičius viršija šimtą tūkstančių, patiria rimtų sunkumų ir jie šiemet dar padidės. Nemažai šių įmonių darbuotojų gali prarasti savo darbo vietas.

Šiuo metu, kai pasauly prasidėjo ekonomikos recesija, visos valstybės stengiasi išsaugoti galimybes eksportuoti. Lietuvai taip pat jos gyvybiškai svarbios,

juolab kad mūsų šalis beveik neturi finansinių išteklių vidaus vartojimui skatinti. Tačiau kaip reikės eksportuoti į Rusiją, Ukrainą, Lenkiją, Didžiąją Britaniją ir kitas šalis, su kuriomis Lietuva palaiko glaudžius prekybos ryšius, bet kurių valiutos euro (kartu ir lito) atžvilgiu nuvertėjo daugiau kaip 20 proc.

Akivaizdu, kad dėl tokių valiutų kursų pokyčių Lietuvos įmonėms eksportuoti į šias valstybes savo santykinai pabrangusią produkciją bus daug sudėtingiau. Kaip buvo sakyta, į euro zonos valstybes Lietuvai taip pat bus sunku eksportuoti dėl ekonomikos nuosmukio daugelyje šių šalių ir smarkiai išaugusių kainų pačioje Lietuvoje. Latvija ir Estija – svarbios Lietuvos užsienio prekybos partnerės – patiria didžiausią ekonomikos nuosmukį visoje ES ir vargu ar galėsime plėsti eksportą į šias šalis, nepaisant išlikusių stabilių jų valiutų kursų lito atžvilgiu ir panašios infliacijos.

Todėl Lietuva, išlaikydama nepakitęs lito kursą euro atžvilgiu, turės rasti kitų būdų atkurti savo eksporto konkurencingumą. Šie būdai, pasak P. Krugmano (ir daugelio kitų ekonomistų) – tai kainų mažėjimas visoje ekonomikoje ir ypač darbo užmokesčio kritimas. Kitaip šalis bus pamerkta ilgalaikiai ekonominei vegetacijai ir skolininkės daliai. Kad ir koks būtų skausmingas šis procesas socialiniu ir neparankus politiniu atžvilgiu, tai – paprasčiausia ekonominė logika. Negaillestinga ir nepaneigiama.

Ir, neslėpkime, dėl to, kad Lietuva turės šią skausmingą padėtį patirti, atsakingos Lietuvos makroekonominį ir finansinį stabilumą turėjusios laiduoti šalies institucijos – Lietuvos bankas, Seimas ir Vyriausybė. Krizės įveikimo planai turėjo būti parengti ir pradėti įgyvendinti prieš metus, kada jau buvo akivaizdu, kad finansinio ir ekonominio cunamio, kilusio JAV, bangos neišvengiamai atsiris ir iki Lietuvos.

Didžiausią neefektyviai veikusios valiutų valdybos išsaugojimo kainą sumokės tie, kurie siekė nuosekliai ir atsakingai plėtoti verslą. Taip pat, suprantama, kaip visada, nukentės pensininkai ir kitos socialiai pažeidžiamos gyventojų grupės. Na, o išloš tie, kurie suspėjo pasinaudoti pinigų „importo“ ir ekonomikos burbulų pūtimo teikiamais pranašumais.

Išlošti galimybių turi ir skolų išieškotojai, bankrotų administratoriai ir tie, kurie yra finansiškai pasirengę supirkti dar labiau atpigiantį nekilnojamąjį turtą, įmones, o galbūt ir kai kuriuos šalyje veikiančius bankus.

Taigi valiutų valdybos ir dabartinio lito kurso euro atžvilgiu išsaugojimo kaina Lietuvoje bus didesnis nei daugelyje kitų valstybių (tarkime, Lenkijoje, Čekijoje ar kitur) – ekonomikos nuosmukis. Jis lems neišvengiamus įmonių bankrotus, aukštą nedarbo lygį ir rimtas centrinės valdžios,

savivaldybių bei „Sodros“ biudžetų problemas. Paprasčiausiai nėra kito kelio atkurti ekonominę pusiausvyrą, kuri kelis pastaruosius metus buvo nusikalstamai griauinama.

KAS KALTAS DĖL EKONOMINĖS KRIZĖS LIETUVOJE?

2009 m. vasaris

Praėjusių metų pabaigoje valdančioji koalicija patvirtino ir pradėjo įgyvendinti krizės įveikimo planą, kurio esmė – biudžeto deficito sumažinimas, vykdamas nevykusią mokesčių reformą. Dabar dalies mokesčių pakeitimų jau atsisaikoma, tačiau kyla klausimas, ar yra parengtas kitas, išsamesnis krizės įveikimo planas – „planas B“, kuriame būtų aprėpti ne tik svarbiausi šalies ekonomikos bei finansų sistemos sektoriai, bet ir būtų įvardytos krizės priežastys.

Nežinia, kokias mūsų šalies ekonomikos ir finansų sistemos ligas išvelgia Lietuvos valdžios atstovai. Juk be teisingos ir objektyvios ligos diagnozės neįmanomas efektyvus gydymas. Deja, atrodo, kol kas jokių vaistų nesulauksime, taip pat naivu tikėtis, kad bus įvardyti už krizę atsakingi asmenys ir institucijos.

Jau įprasta girdėti, kad šios beveik visą pasaulį apėmusios finansų ir ekonominės krizės „gimtinė“ – JAV. Daug prirašyta ir prikalbėta apie ten vykusį nevaldomą skolinimą, sumaniuosius finansų „inžinierius“ ir netikusias reitingų agentūras. Neseniai žurnale „Time“ susipažinome su sąrašu asmenų, kurie neva kalti dėl visą pasaulį užplūdusių finansinių ir ekonominių bėdų. Kiek vėliau pabandyčiau pateikti ir „lietuviškąją“ krizės kaltininkų sąrašą. Tačiau prieš tai – kelios pastabos apie panašumus tų procesų, kurie vyko JAV ir Lietuvoje dar prieš kylant krizei.

Lietuvoje – kaip ir JAV – paskolos nekilnojamajam turtui įsigyti keletus metus buvo dalijamos labai intensyviai, o jų palūkanos – žemos. Į JAV bankų sistemą pinigai plūdo pasaulio finansų rinkose pardavus anksčiau išduotų paskolų pagrindu sukonstruotus vertybinius popierius, o Lietuvoje šį pinigų srautą laidavo motininių bankų paskolos čia veikiančioms bankams. Tačiau esminis šių procesų bruožas – didelė naujų kredito išteklių pasiūla. Centriniai bankai toleravo tokį pinigų antplūdį ir didelius skolinimo tempus, o valdžia visokeriopa (Lietuvoje – dar ir palankia mokestine politika) skatino skolinimą, taip pat net ir menkas pajamas gaunantiems gyventojams.

Įdomu, kad dešimties metų senumo teiginiai bei raginimai, susiję su būsto paskolų rinkos plėtra JAV ir Lietuvoje, – gana panašūs. Nors susijusios su šiais teiginiais institucijos abiejose valstybėse skiriasi, tačiau esminė jų funkcija ir JAV, ir Lietuvoje ta pati – sudaryti lengvesnes sąlygas būsto paskolų rinkos plėtrai. JAV institucijos (sutrumpintai vadinamos „Fannie Mae“ ir „Freddie Mac“) prieš pusmetį tapo nemokios ir tuometis JAV prezidentas G. W. Bushas buvo priverstas gelbėti jas mokesčių mokėtojų pinigais, iš esmės – nacionalizuoti. Lietuvoje veikianti valstybės kapitalo UAB „Būsto paskolų draudimas“ dėl netinkamos vadybos jau per artimiausius keliolika mėnesių, mano manymu, taip pat bankrutuos. Nebent – kaip ir JAV – bus nuspręsta šios bendrovės kapitalą padidinti mokesčių mokėtojų pinigais.

Galime teigti, kad ir JAV, ir Lietuvoje vyko iš esmės panašūs procesai. Pasak Tarptautinių atsiskaitymų banko (savotiško centrinių bankų banko, įsikūrusio Bazelyje), kaip tik sparti kredito plėtra ir nekilnojamojo turto krizės dažniausiai sukelia valstybių finansų krizes. Taigi nevaldomas skolinimas ir nekilnojamojo turto burbulas „pūtimas“ – vienos svarbiausių krizių Lietuvoje priežasčių.

Kad šis skolinimas Lietuvoje (ir kitose Centrinės bei Rytų Europos valstybėse) daugiausia vyko užsienio valiuta – ypatybė, kuri, suprantama, JAV nebūdinga. Tačiau tai – svarbiausia priežastis, kodėl, kaip dažniausiai teigiama, Baltijos valstybės negali net pagalvoti (nors kai kurių rimtų ekonomistų nuomone, vis dėlto turėtų) apie savo valiutų devalvavimą. Problema ta, kad pastaraisiais mėnesiais beveik visos kintantį valiutų kursą turinčios valstybės – Lietuvos prekybos partnerės – jau devalvavo savo valiutas arba šios nuvertėjo.

Dažnai pateikiamas Lenkijos pavyzdys – labai iškalbingas, nes Lietuvos užsienio prekybos su šia valstybe deficitas nuolat augo net iki zloto nuvertėjimo. Beje, neseniai vienoje diskusijoje buvo pasakyta, kad Lietuvai zloto nuvertėjimas lito atžvilgiu problemų nesukels, nes dėl valiutos kurso kritimo Lenkijoje išaugs infliacija, todėl ir Lietuvos eksporto konkurencingumas šioje valstybėje nenukentės. Ką gi, pažiūrėsime, ar infliacija Lenkijoje pasieks 30 proc. (maždaug tiek per pusmetį zlotas nuvertėjo euro ir kartu lito atžvilgiu). Labai abejoju. Juolab kad šių metų sausį metinė infliacija Lenkijoje viso labo tesiekė apie 3 proc. – taigi buvo bent tris kartus mažesnė negu Lietuvoje.

Beje, jei dabartiniam finansų ministrui vis dar neaišku, kodėl litras degalų Lenkijoje kainuoja 30 centų pigiau negu Lietuvoje, tegu paskaičiuoja, kaip dėl zloto kurso kritimo sumažėjo degalų akcizo Lenkijoje vertė, skaičiuojant

litas, – turėtų gauti tuos 30 centų. Todėl tai, kad Lietuva negali sau leisti devaluoti lito, – papildoma krizę apsunkinsianti aplinkybė.

Neteigiū, kad lito devalvavimas taip pat nepadidintų krizės. Paprasčiausiai būtina suvokti, kad dėl neleistino skolinimo užsienio valiuta esame atsidūrę finansinėje aklavietėje ir spręsdami vieną problemą (stengdamiesi atkurti eksporto konkurencingumą devaluodami litą), sukurtume kitą – sukeltume bankrotų bangą privačiame sektoriuje dėl skolos eurais pabrangimo.

Kaip jau buvo pasakyta, alternatyva lito devalvacijai – apčiuopiamas kainų, taip pat ir darbo užmokesčio mažėjimas, o tai reiškia aukštą nedarbo lygį ir didesnę ekonomiką nuosmukį. Deja, dabartinė valdžia kol kas nešneka apie esminį savo (valdžios sektoriaus) susitraukimą. Kaip tik nuo šio punkto turėjo prasidėti krizės įveikimo planas.

Kainos turės mažėti, tačiau tai – labai skausmingas procesas, ypač jei jos turės mažėti daug. O tai turės įvykti, nes infliacija Lietuvoje per praėjusius kelerius metus gerokai ūgtelėjo. Taigi nevaldoma infliacija – dar viena krizę apsunkinsianti aplinkybė. Akivaizdu, kad prie infliacinių procesų Lietuvoje smarkiai prisidėjo menkai kontroliuojami monopoliniai ir oligopoliniai verslo dariniai, patloginė biudžeto pajamų priklausomybė nuo augančių kainų bei didžiulis pinigų „importas“. Beje, praėjusį rudenį užsienio ekonominėje žiniasklaidoje buvo išplatinta ištrauka iš neoficialiais kanalais gautos Europos Komisijos ataskaitos projekto: „Baltijos valstybės nesuvaldė skolinimo bumo ir infliacijos.“ Tai – lakoniškas ir taiklus mūsų problemų priežasčių apibūdinimas, kitaip tariant – diagnozavimas.

Su pinigų „importu“ ir nevaldomu skolinimu susijęs ir einamosios sąskaitos deficitas, kurio didžiumą sudarė užsienio prekybos deficitas. Jis augo kelerius metus iš eilės ir šį procesą galima būtų pavadinti savotiškais laiptais į krizę. Paradoksalu tai, kad Latvijoje ir Estijoje šis rodiklis ėmė mažėti jau 2007 metais, o pas mus jis toliau didėjo, kol praėjusių metų pirmąjį pusmetį pasiekė visų laikų antirekordą – 17,7 proc.

Tačiau labai svarbu ir tai, kad antrąjį 2008 metų pusmetį šis rodiklis staiga sumažėjo iki maždaug 8,5 proc. – daugiau kaip dvigubai! Nors šiaip ši tendencija sveikintina, tačiau toks staigus deficito kritimas sukėlė daug biudžeto problemų, nes sumažėjo su importu susijusios pridėtinės vertės ir kitų mokesčių įplaukos.

Pasirodo, nevaldomas skolinimo bumas maitino importą, o šis nemaža dalimi – biudžetą. Augančios biudžeto pajamos (augimas siekė 20–25 proc. per metus) būdavo sėkmingai suvartojamos ir išdalijamos,

nepasirūpinant jokiais atsargomis juodai dienai, kuri dabar štai ėmė ir atėjo. Taigi neefektyvus biudžeto valdymas visus praėjusius metus – dar vienas krizę komplikuojantis veiksnys.

Yra ir kitų krizę lėmusių priežasčių bei ją apsunkinsiančių aplinkybių – tai didelė priklausomybė nuo išorės finansavimo šaltinių, darbo jėgos judėjimo anticikliškumas („eksportavome“ darbo jėgą, dabar rizikuojame „importuoti“ nedarbą), grėsmingos energetikos ūkio bėdos, tiesioginių užsienio investicijų badas ir kitos seniai nesprendžiamos ir naujai atsiradusios problemos.

Sprendžiant iš pastarųjų savaičių ekonominių tendencijų, dėl visų šių bėdų Lietuva gali sulaukti ne tik ekonomikos recesijos (ji jau, be jokių abejonų, prasidėjo), bet ir ekonomikos depresijos – suminio bent 10–15 proc. BVP nuosmukio per dvejus metus ir 15–20 proc. nedarbo lygio šių metų pabaigoje arba kitais metais. Matyt, neatsitiktinai ekonomistas Raimondas Kuodis – jis puikiai mato ir supranta besiklostančias tendencijas – siūlo Vyriausybei skolintis daug ir greitai. Pastarosiomis dienomis prie jo prisijungė ir komercinių bankų analitikai. Tikrai verta paskubėti, nes TVF ištekliai riboti, o su juo, atrodo, jau derasi ne tik Rumunija, bet ir Lenkija, kurios ekonominė ir finansinė padėtis – geresnė negu mūsų.

Na, o dabar, kai jau turėtų būti akivaizdu, kad ne visos Lietuvos ekonominės krizės šaknys glūdi už Atlanto, galime pabandyti sudaryti savąjį krizės kaltininkų sąrašą. Tai žmonės, kurie 2004–2008 metais užėmė svarbius postus ir turėjo efektyviai valdyti į šalį atplaukiančius didžiulius pinigų srautus, neleisti kilti nekilnojamojo turto burbului, valdyti kitus infliacinius procesus bei pasirūpinti finansinio rezervo sudarymu. Kitaip tariant, jie ir jų patarėjai privalėjo išvelgti išorės grėsmes ir pasirengti jas neutralizuoti arba bent sušvelninti globalinės finansų krizės poveikį. Juk krizė JAV prasidėjo 2007 metais ir buvo naivu manyti, kad ji aplenkė Lietuvą. Įdomu, kokia komisija galėtų įvertinti šių žmonių atsakomybę, nusikalstamą aplaidumą ir nekompetenciją?

Reinoldijus Šarkinas – Lietuvos banko valdybos pirmininkas

Algirdas Mykolas Brazauskas – buvęs Ministras Pirmininkas

Gediminas Kirkilas – buvęs Ministras Pirmininkas

Zigmantas Balčytis – buvęs finansų ministras

Rimantas Šadžius – buvęs finansų ministras

Vytautas Navickas – buvęs Seimo ekonomikos komiteto pirmininkas

Birutė Vėsaitė – buvusi Seimo ekonomikos komiteto pirmininkė

Jonas Lionginas – buvęs Seimo biudžeto ir finansų komiteto pirmininkas

Tai – preliminarus ir galbūt neišsamus sąrašas. Žurnale „Time“ paskelbtas sąrašas – gerokai ilgesnis, jame rasime daug finansinių institucijų vadovų pavardžių. Tačiau manau, kad atsakomybė pirmiausia turėtų tekti valdžios institucijoms ir jų vadovams, kurie turėjo laiduoti makroekonominį ir finansinį stabilumą Lietuvoje. Juolab kad, tarkime, bent jau „Swedbank“ vadovai (tiesa, kol kas ne Lietuvoje) jau pripažįsta savo klaidas.

Beveik visi šio sąrašo nariai – „buvusieji“, išskyrus R. Šarkiną, – jis aiškina, kad gyventojai patys kalti dėl nepamatuoto skolinimosi, o jis pats ir Lietuvos bankas čia niekuo dėtas.

Įdomu tai, kad kai kurie piliečiai iš šio sąrašo vėl siūlosi gelbėti Lietuvą, teigdami, kad jų valdymo laikais Lietuvos ekonomika sėkmingai augo. Tačiau ekonomika dar sėkmingiau (t. y. sparčiau) augo Latvijoje. Žinome, kuo visa tai kaimynams baigėsi – dviženklis BVP augimas jau virto dviženkliais nuosmukiu, o TVF parengto „pagalbos paketo“ Latvijai apimtis – net 35 proc. šios šalies BVP. Dėl šios „paramos“, kaip prognozuoja pats TVF, Latvijos valdžios sektoriaus skola išaugs nuo 10 proc. iki beveik 50 proc. BVP!

Nors to tikrai nelinkiu, deja, manau, kad neilgai trukus ir mes būsimė priversti prašyti TVF pagalbos. To paties TVF, kurio misijos praėjusių metų pabaigoje Latvijoje vadovas C. Rosenbergas fenomenalų Latvijos ekonomikos augimą 2004–2007 metais apibūdino labai paprastai – tai tebuvo viso labo didelis burbulas.

Manau, kad šis jo apibūdinimas beveik tinka ir Lietuvai. Žinoma, pasiteirauti dėl savo šalies galėsime paties C. Rosenbergo, jeigu šį pavasarį sulauksime jo vadovaujamos misijos Lietuvoje.

Na, o prieš skolindamiesi iš TVF (ar kitų institucijų) turime atsakyti į svarbų klausimą – kaip efektyviai panaudoti skolintas lėšas, kad būtų ne tik sušvelninti krizės padariniai, bet ir sukurtos sąlygos stabiliai ekonomikos plėtrai ateityje.

Juk daugiau kaip 50 milijardų litų, kuriuos „importavome“ per beveik penkerius narystės ES metus ne tik neapsaugojo mūsų valstybės nuo šios krizės, bet netgi, atrodo, pagilins ją. Beje, apie tai, kad gali taip atsitikti, rašoma ir vienoje neseniai atliktoje TVF studijoje.

O priežastis, kaip savo knygoje „When Markets Collide“ rašo M. El-Erianas, ta, „kad pinigų antplūdis paskatina nuostatas ir veiksmus, kurie nedera su ilgalaikiais valstybės tikslais ir pamatiniais jos veikimo bei valdymo principais“. Šis teiginys, matyt, taikytinas ne tik Lietuvos valdžios, bet ir dalies verslo bei komercinių bankų atstovams. Galbūt M. El-Eriano žodžiai nusako dar vieną krizės Lietuvoje priežastį.

KRIZĖS PRIEŽASTYS IR PAMOKOS

2009 m. spalįs

Pokalbis su Ministru Pirmininku A. Kubiliumi ir Seimo biudžeto ir finansų komiteto pirmininko pavaduotoju A. Butkevičiumi „Baltijos“ televizijos laidoje „Svarbus pokalbis“.

SAVO PASISAKYMUOSE NERETAI MINITE „EKONOMIKOS BURBULUS“. KAS YRA TIE „EKONOMIKOS BURBULAI“, KAS JUOS PŪTĖ?

A. KUBILIUS: Krizė lieka didelis rūpestis visam pasauliui, taip pat ir mums. Turbūt akivaizdu, kad ji turi dvi sudedamąsias dalis. Pirmiausia tai globalinė krizė – galime prisiminti banko „Lehman Brothers“ griūtį ir kitus įvykius, kurie sukėlė globalinių padarinių. Galime analizuoti šiuos globalinius procesus ir kodėl pasaulio ekonomika taip skausmingai sureagavo. Tačiau, be abejo, turime ir savo vietinių problemų – aš jas pavadinčiau regioniniais ypatumais. Visos trys Baltijos valstybės jau iki praėjusių metų pabaigos rodė ekonomikos perkaitimo ženklus – vadinamuosius burbulus. Tų burbulų atsiradimą lėmė į mūsų rinkas patekę pertekliniai pigūs kreditiniai ištekliai. Tai sukėlė vartojimo, nekilnojamojo turto kainų bumą ir daug kitų reiškinių. Viena iš priežasčių, kodėl šie ištekliai plūdo pas mus, buvo ir valiutų valdybos sistema, kuri tarptautinėms finansų institucijoms suteikė tam tikrų garantijų. Ekonomika turėjo atvėsti, tačiau nebūtume patyrę tokių dramatiškų ekonomikos sukrėtimų, jei tuo pat metu prasidėjusi pasaulinė krizė nebūtų lėmusi kreditinių išteklių srauto išsekimo.

JŪSŲ PARTIJOS KOLEGA – PREZIDENTAS A. BRAZAUSKAS TEIGIA, KAD LIETUVOJE NEBUVO JOKIŲ BURBULŲ. AR, JŪSŲ NUOMONE, VIS DĖLTO LIETUVOJE JŪ BUVO, AR TURĖJOME JUOS VALDYTI, NELEISTI JIEMS IŠSIPŪSTI?

A. BUTKEVIČIUS: Manau, kad apie tų burbulų buvimą sužinojome, kai prasidėjo rimtesnis analitinis darbas. Dirbant Vyriausybėje pasigirdavo kalbos, jog egzistuoja burbulas nekilnojamojo turto rinkoje. Tam tikrų požymių buvo, tai buvo matyti ir iš pinigų kiekio kitimo analizės. Pinigai, plūdę į mūsų rinką paskolų forma, lėmė ir nekilnojamojo turto kainų augimą. Bendras vidaus produktas taip sparčiai neaugo. Kita vertus, valdžios sektorius per mažai dalyvavo perskirstant lėšas. Tai buvo galima daryti pakeičiant tam tikrus mokesčius. Šitai galėjome slopinti nekilnojamojo turto burbulą augimą.

TUO METU, KAI PŪTĖSI ŠIE BURBULAI, JŪS BUVOTE OPOZICIJOJE. DABAR, ŽVELGDAMAS IŠ VYRIAUSYBĖS VADOVO POZICIJŲ, SAKYKITE, KOKIŲ KLAIDŲ PADARĖ VALSTYBĖS INSTITUCIJOS? JUK DABAR SPROGDAMI ŠIE BURBULAI BLOŠKIA ŽEMYN VISĄ MŪSŲ EKONOMIKĄ.

A. KUBILIUS: Be abejo, ir visas pasaulis, ir mes analizuojame šią situaciją. Kalbant apie ankstesnių vyriausybių klaidas, reikia pripažinti, kad panašių problemų neišvengė nei latviai, nei estai. Visos trys valstybės patiria panašų bendrojo vidaus produkto susitraukimą. Kitas dalykas, kad kolegos estai, – ir dėl to jiems tenka pavydėti, – vykde protingesnę viešųjų finansų politiką ir dėl to turėję biudžeto perteklių, sukaupe pakankamų finansinių rezervų. Todėl dabar jie gerokai lengviau pergyvena tokią pat recesiją, kokią išgyvename ir mes.

KODĖL, JŪSŲ MANYMU, LENKIJA NEPATIRIA PANAŠIOS KRIZĖS? TEN NĖRA NIEKO PANAŠAUS Į TĄ EKONOMIKOS NUOSMUKĮ, KURĮ IŠGYVENAME MES (ŽR. 3 DIAGRAMĄ).

A. BUTKEVIČIUS: Manau, kad yra kelios priežastys. Lenkijoje į nekilnojamojo turto rinką atėjo mažiau pinigų. Lietuvoje nuo 2004-ųjų iki 2008-ųjų pinigų „importas“ išaugo 2,9 karto, o BVP per tą patį laikotarpį padidėjo tik 28 proc. Kitas veiksnys – vietinių finansinių išteklių dalis pinigų masėje. Lenkijoje rezidentų (gyventojų ir įmonių) indėliai sudaro 90 proc. komercinių bankų išduotų paskolų, Lietuvoje – tik apie 50 proc. Be to, Lietuvoje didesnė dalis paskolų – apie 65 proc. – yra išduotos eurais. Didelę reikšmę turi ir tai, kad Lenkijoje daug ES paramos lėšų skiriama infrastruktūros projektams finansuoti. Tai lemia mažesnę nedarbą ir didesnę biudžeto pajamas.

KĄ GALITE PRIDURTI PRIE ŠIŲ KOMENTARŲ?

A. KUBILIUS: Atlikę paprastą analizę, matome, kad labiausiai ES kenčia tos valstybės, kurios naudoja valiutų valdybos modelį. Savo pinigų politikos neturėjimas, galbūt ir centrinių bankų vaidmens mažėjimas lėmė tai, kad visos šios valstybės patiria didesnę ekonomikos nuosmukį.

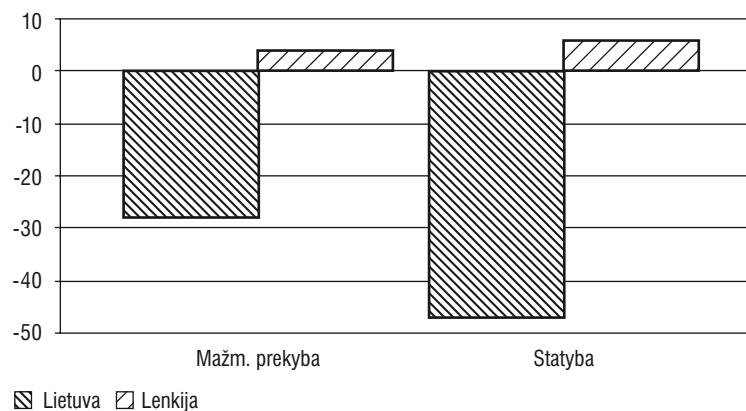
VASARĄ PASIRODĖ INFORMACIJA APIE „NACIONALINĮ SUSITARIMĄ DĖL NEPRASKOLINTOS LIETUVOS“. IR DABAR KALBAMA APIE NACIONALINĮ SUSITARIMĄ, TAČIAU NEBEKALBAMA APIE SIEKĮ NEPRASKOLINTI LIETUVOS. AR TEBETURITE ŠĮ TIKSLĄ – NEPRASKOLINTI LIETUVOS?

A. KUBILIUS: Lieka tas pats tikslas, tik, tardamiesi su socialiniais partneriais, šiuo metu nacionalinį susitarimą darome iš dviejų dalių. Vienos dalies tikslas – kaip ir kitais metais nepraskolinti Lietuvos arba bent jau praskolinti minimaliai, o kita dalimi siekiame padėti verslui išlaikyti darbo vietas, generuoti pelnus ir pajamas patiems sau, o kartu ir įplaukas į biudžetą. Dar vasarą Finansų ministerija padarė išvadą, kad jeigu nebūtų nieko daroma, kitais metais valstybės išlaidos būtų 29 milijardai litų, pajamos – viso labo 19 milijardų. Turėdami tokį biudžeto balansą,

3 DIAGRAMA

Kodėl Lietuvoje – rekordinis nuosmukis, Lenkijoje – tolesnis prieaugis?

Metinis pokytis 2009 m., proc.

Šaltinis: Eurostatas

Lietuvos mažmeninės prekybos ir statybos sektoriai 2009 metais smuko bene labiausiai visoje ES, o Lenkijoje jie toliau augo. Kodėl tokie didžiuliai kontrastai dviejose gretimose šalyse?

kaip ir bet kuri bendrovė ar šeima, neilgai tegyvuotume. Kadangi deficito negalime greitai sumažinti, valstybės skola auga labai sparčiai. Praėjusių metų pabaigoje ši skola sudarė 15,5 proc. BVP, šių metų pabaigoje gali siekti jau 30 proc. Kitais metais turėsime skirti papildomai 800 milijonų litų skolai aptarnauti – palūkanoms mokėti. Jeigu nieko nedarytume, po dvejų ar trejų metų ši skola viršytų 60 proc. BVP.

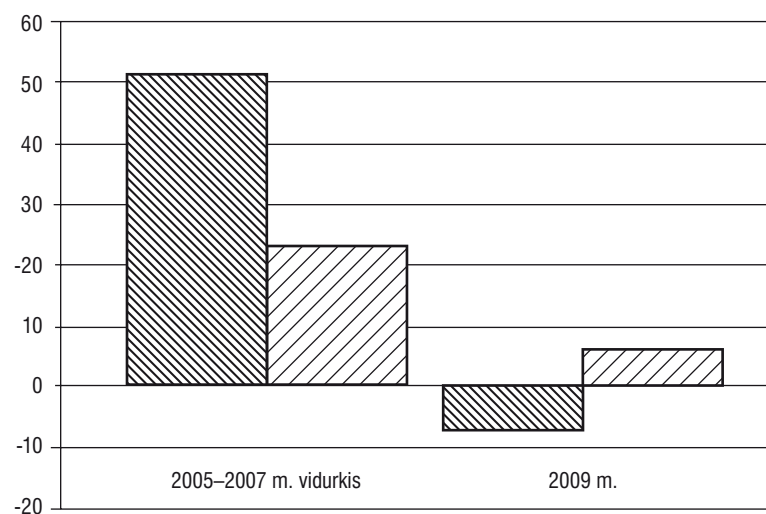
TADA BŪTŲ VIRŠYTAS MASTRICHTO SKOLOS KRITERIJUS, KILTŲ GRĖSMĖ, KAD LIETUVOJE EURAS NEBUS ĮVESTAS.

A. KUBILIUS: Papildant galima pridurti, kad nuo praėjusių metų pabaigos, palyginti su G. Kirkilo pateikto biudžeto projektu, iki šių metų vidurio mes sumažinome galimą biudžeto deficitą maždaug 7 BVP procentais. Tarp ES valstybių nerastumėte kitos šalies, kurioje per pusę metų ar per metus tokiu mastu būtų sugebėta sumažinti skirtumą tarp pajamų ir išlaidų.

4 DIAGRAMA

Lenkijoje veikiantys bankai buvo nuosaikesni

Bankų paskolų portfelio metinis augimas, proc.

▨ Lietuva   ▣ Lenkija

Šaltinis: nacionaliniai centriniai bankai

Atsakymas į 3 diagramoje užduotą klausimą yra čia. Lietuvoje veikusiu bankų paskolų portfelis, beprotiškai augęs 2005–2007 metais, traukiasi jau pusantrų metų. O Lenkijos bankai, nuosaikiau dalinę paskolas prieš kelerius metus, ir toliau sugeba išlaikyti šio portfelio prieaugį. Taip užtikrinamas tolesnis šių dviejų svarbių Lenkijos ekonomikos sektorių finansavimas. Staigus ir toliau besitęsiantis paskolų portfelio nuosmukis Lietuvoje didžiąja dalimi ir lėmė rekordinį minėtų sektorių susitraukimą.

NERASTUME IR KITOS VALSTYBĖS, KURI TAIP PLANAVO PAJAMAS IR IŠLAIDAS JAU PRASIDĖJUS KRIZEI. TUOMETIS BIUDŽETAS BUVO NEREALUS, UTOPINIS IR KALBĖTI APIE TOKIO NEREALUS BIUDŽETO DEFICITO MAŽINIMĄ YRA NERIMTA.

A. KUBILIUS: Įstatymais yra numatytos išlaidos, kurios buvo surašytos dar į praėjusios Vyriausybės planą, ir mes turėjome jas mažinti. Tai skausminga. Tai yra tas pats, kaip ir mažinti pensijas. Jeigu pagal vienus ar kitus įstatymus numatyta finansuoti kokius nors projektus, tuos įstatymus nėra taip paprasta pakeisti.

AŠ SUPRANTU, KAD YRA TEISINIŲ BIUDŽETO ASPEKTŲ, TAČIAU FINANSIŠKAI IR EKONOMIŠKAI TOKS BIUDŽETAS BUVO NEPAGRĮSTAS IR NEREALUS.

A. BUTKEVIČIUS: Mes kalbame aritmetikos kalba. Jūs sakote, kad jeigu tada būtų buvęs patvirtintas G. Kirkilo Vyriausybės biudžetas, būtų buvę labai blogai. Ne, mes turėjome kitą ekonomikos gaivinimo planą. Mes būtume nepristabdę ES lėšų naudojimo. Buvęs finansų ministras Algirdas Šemeta pasakė, kad nereikia investuoti į infrastruktūrą.

A. KUBILIUS: Netiesa, Algirdai. Mes panaudojome dvigubai daugiau ES pinigų, palyginti su jūsų Vyriausybe.

KAIP VERTINATE ŠIĄ EUROPOS KOMISIJOS NUOMONĘ, APIE KURIĄ MAŽDAUG PRIEŠ METUS PASIRODĖ PRANEŠIMAI PASAULIO ŽINIASKLAIDOJE: „BALTIJOS VALSTYBĖS NESUVALDĖ SKOLINIMO BUMO IR INFLIACIJOS“? KAS, JŪSŲ MANYMU, LIETUVOJE NESUVALDĖ SKOLINIMO BUMO IR INFLIACIJOS? MATYT, TAI YRA DVI PAGRINDINĖS DABAR MŪSŲ IŠGYVENAMOS KRIZĖS PRIEŽASTYS.

A. KUBILIUS: Tos išvados buvo žinomos ir TVF, ir tai buvo vieša informacija. Lietuva, kaip ir kitos dvi Baltijos valstybės, judėjo ekonomikos perkaitimo link ir pirmą kartą tokių nuomonių pasigirdo 2006 metais. Ekonomikos perkaitimą, kaip jau išsiaiškinome, lėmė lengvų pinigų bumas, taip pat vartojimo bumas ir kiti su tuo susiję reiškiniai. Dabar, žvelgiant atgal, galima kelti klausimą, ar Lietuvos bankas, prižiūrintis komercinius bankus, kurie kaip tik labai lengvai ir dalijo tuos pinigus, neprivalėjo griežčiau kontroliuoti šio proceso. Galima prisiminti ir Finansų ministerijos ekspertų rekomendacijas, kurios buvo teikiamos maždaug prieš dvejus metus, tačiau netapo politinio veikimo priemonėmis. Lietuvoje privalome turėti sistemiskai, giliai ir nepriklausomai finansinę bei ekonominę situaciją analizuojančius analitinius centrus. Tokį centrą privalo turėti ir Vyriausybė, kuri turėtų į tokias rekomendacijas reaguoti. Kitose valstybėse privalo atlikti viešas analizes

ir padaryti išvadas, projektuojant ir žiūrint į ilgalaikę valstybės ateitį, ir dedant pamatus galimoms prevencinėms priemonėms. Lietuvoje visa tai nebuvo daroma. Turime pasidaryti išvadas iš to, kaip patekome į tokią padėtį, kurioje dabar esame.

LATVIJOJE PADĖTIS, KO GERO, DAR SUDĖTINGESNĖ NEGU LIETUVOJE. TAČIAU MANAU, KAD IŠ ESMĖS MŪSŲ PADĖTIS PANAŠI Į KAIMYŲŲ. PRIEŠ KURĮ LAIKĄ LATVIJOS VADOVAI – PREZIDENTAS IR MINISTRAS PIRMININKAS – VIEŠAI ATSIPRAŠĖ TAUTOS DĖL PADARYTŲ KLAIDŲ IR NETINKAMAI VALDYTOS EKONOMIKOS BEI VALSTYBĖS FINANSŲ. AR NEMANOTE, KAD IR LIETUVOJE BUVO PADARYTA PANAŠIŲ KLAIDŲ IR KAD JAS TAIP PAT REIKĖTŲ PRIPAŽINTI?

A. BUTKEVIČIUS: Dėl klaidų pripažinimo būtų labai sudėtinga atsakyti vienu sakiniu. Stebiu ką kalba ir rašo užsienio ekspertai bei ekonomistai apie tai, kas atsitiko Baltijos valstybėse. Išvados maždaug tokios – Baltijos valstybės buvo labai atviros ir į jas nevaržomai plūdo pinigai iš patronuojančių užsienio bankų. Kaip buvo galima valdyti šį procesą? Pirmiausia, Lietuvos centrinis bankas galėjo padidinti komercinių bankų privalomąsias atsargas. Kita priemonė – teikiant būsto paskolas iš gyventojų derėjo reikalauti didesnio savo įnašo – maždaug 30 proc. perkamo būsto vertės.

JEI, PASIBAIGUS ŠIAI KRIZEI, JŪS TOLIAU DIRBSITE MINISTRU PIRMININKU, KĄ DARYSITE KITAIP, PALYGINTI SU ANKSTESNIŲ VYRIAUSYBIŲ DARBU?

A. KUBILIUS: Matėme, kad bankus buvo sunku suvaldyti visame pasaulyje. Todėl, matyt, reikia atskirai nagrinėti Lietuvos banko priežiūros gerinimo galimybes. Atkreipčiau dėmesį į vieną skirtumą mūsų regione – mūsų skirtumą nuo estų – ir tuo pačiu į tai, kas priklausė tiesiogiai nuo Vyriausybės. Tai – gebėjimas gerovės laikotarpiu, smarkiai augant ekonomikai, turėti subalansuotą biudžetą, o dar geriau – turėti perteklinį biudžetą, kai pajamos viršija išlaidas. Dėl to estai gerokai lengviau gyvena šiandien, nors ekonomikos nuosmukis ir pas juos, ir pas mus toks pat didelis. Galbūt ir jiems nepavyko suvaldyti tų „lengvų pinigų“ srauto, tačiau vis dėlto „pagalvę“ krizės metu jie turi pasirengę daug minkštesnę. Mes jokios pagalvės neturime.

KĄ DARYTUMĖTE KITAIP, JEIGU, PASIBAIGUS KRIZEI, MINISTRU PIRMININKU TAPTUMĖTE JŪS?

A. BUTKEVIČIUS: Jeigu įvertintume lėšas, skirtas indėlių grąžinimui ir kompensavimui už nekilnojamąjį turimą, mūsų biudžetas taip pat buvo perteklinis. Na, o iš klaidų reikia mokytis, reikia daryti profesionalią analizę. Lietuvoje vis dėlto turėtų būti įvestas nekilnojamojo turto mokestis. Perkant būstą turėtų būti privalomas savo įnašas. Jeigu šie dalykai būtų buvę, skolinimo bumas būtų buvęs mažesnis.

IV

Krizės įveikimo keliai ir klystkeliai

A. *Kubiliaus Vyriausybės ketinimai galbūt ir geri, tačiau ji neturi pakankamai kompetencijos ir galių įveikti šią krizę, kuri laikoma rimčiausia per visą atkurtos nepriklausomybės laikotarpį. Todėl daugiausia apsiribojama „gaisrų gesinimu“ skolintais pinigais ir skambiomis deklaracijomis. Kuo ši krizė ypatinga, palyginti su Rusijos krize? Yra bent šeši dabartinės krizės skiriamieji bruožai. Ar prie krizės Lietuvoje prisidėjo ir šalies Prezidentė, buvusi Europos Komisijos narė? Ji aktyviai ragino G. Kirkilo Vyriausybę panaudoti kuo daugiau ES paramos lėšų. Bet ar šios lėšos buvo panaudotos racionaliai ir efektyviai, niekam tada nerūpėjo. Kaip Prezidentė turėtų elgtis dabar, krizės įkarštyje ir ar ji teiksis atsakyti į šiame skyriuje jai užduotus 15 esminių klausimų? Ką reikėtų daryti siekiant įveikti šią krizę ir ko derėtų reikalauti iš politikų, kad tokios negandos nepasikartotų?*

KĄ DARYTI ŠĖLSTANT PASAULIO FINANSŲ KRIZEI?

2008 m. spalio

Nuo metų pradžios padėtis JAV labai smarkiai suprastėjo ir, nepaisant drastiškų ir nestandartinių JAV administracijos ir Federalinio rezervų banko veiksmų, krizės pabaigos kol kas nematyti. Be to, finansų krizė išplito Europoje, nes jos finansų institucijose, pasirodo, „nusėdo“ apie 40 proc. „nuodingų atliekų“, kurių „gimtinė“ – labai menkai reguliuojama JAV finansų sistema.

Padėtį apsunkina didelis privataus sektoriaus įsiskolinimo lygis, bliūškstantys būsto kainų burbulai kai kuriose ES šalyse ir finansų sektoriaus dydis bei jo reguliavimo problemos (daugelis finansų institucijų veikia ne vienoje šalyje). Pavienės ir bendros valstybių pastangos, žinoma, kiek stabilizuos padėtį finansų sektoriuje, tačiau, deja, toli gražu neišspręs visų problemų.

Dabar jau niekas neabejoja, kad kitais metais ekonomikos plėtra smarkiai sulėtės visame pasaulyje, taip pat mūsų kaimynystėje ir pas mus pačius. Bus labai gerai, jei realusis BVP augimas Lietuvoje kitais metais viršys nulį.

Aukščiausio lygio ekonominiuose forumuose ir analitiniuose tinklalapiuose kaip viena iš finansų sistemos Europoje problemų įvardijama ir nestabili bei vienpusiška (nukreipta į nekilnojamojo turto sektorių) šio regiono bankų paskolų portfelio plėtra kai kuriose Rytų ir Vidurio Europos valstybėse. Minimi ir Švedijos bankai, kurie inirtingai kovojo dėl rinkos dalies ir sparčiai didino paskolų portfelius Baltijos šalyse.

Galima diskutuoti, ar Švedijos bankai yra Baltijos šalių finansinio stabilumo garantas. Tačiau dėl to, kad Baltijos valstybių makroekonominės problemos kelia riziką Švedijos bankų stabilumui, – abejonių nėra. Tokia ekonomikos profesoriaus N. Roubinio nuomonė – jis kaip niekas kitas teisingai įvertino krizės JAV grėsmę ir numatė visą jos eigą. Į šio ekonomisto nuomonę dabar jau įsiklauso viso pasaulio finansų institucijų ir valstybių vadovai.

Pastarosiomis dienomis ES valstybės sutarė, kad padidins gyventojų indėlių bankuose draudimo sumas iki 50 ar net 100 tūkstančių eurų. Tai – politinis, o ne finansinis sprendimas vien todėl, kad daugelio šalių (taip pat ir Lietuvos) indėlių draudimo fonduose tokių pinigų neįmanoma rasti. O kai kurios valstybės, siekdamos padengti likusią garantijų dalį, jei kiltų tokia būtinybė, neišku ar sugebėtų pasiskolinti krizės kamuojamose tarptautinėse finansų rinkose.

Tačiau dabar nebėra kada skaičiuoti, reikia stengtis visomis išgalėmis gražinti pasitikėjimą bankų sistema, nes kitaip bus tik blogiau.

Taigi, atrodo, kad didžiausia per septyniasdešimt metų pasaulinė finansų krizė tęsis toliau, nusinešdama į nebūtį ne vieną dešimtį finansinių institucijų. Ar atsilaikys Baltijos valstybių ir Skandinavijos bankai? Nesiiimu spręsti, tačiau, kaip pasakė ekonomistas M. Hansenas, jau penkiolika metų dirbant Latvijoje, būtų keista, jeigu visiems jiems pavyktų išlikti sveikiems.

Jau dabar jis banką „Swedbank“ vadina „Sweatbanku“ (vargstančiu, prakaituojančiu banku, nuo angl. sweat – prakaitas, prakaituoti). Šis bankas kol kas patiria didžiausią neigiamos informacijos spaudimą, nekalbant jau apie tai, kad jo akcijų kursas per metus smuko dviem trečdaliais. Tai – gerokai rimtesnės problemos, nei privačių SMS žinučių apie banką keliama grėsmė.

Dabar – keli patarimai mūsų valdžios institucijoms.

Lietuvos bankui verta pasirengti visų gyventojų, paėmusių būsto paskolas eurais, valiutos pakeitimui į litus ir kintamų palūkanų pakeitimui į fiksuotas. Tai nėra paprasta, tačiau šio žingsnio gali prireikti, ypač jei kur

nors, pavyzdžiui, Latvijoje kiltų realus vietos valiutos devalvavimo pavojus, o palūkanos toliau nenumaldomai augtų.

Lietuvos bankui būtina pakeisti 6 mėnesių VILIBOR indekso nustatymo metodiką, nes šiuo metu tai – ne rinkos palūkanų norma, tokiam terminui bankai nesiskolina vieni iš kitų jau kelerius metus. Tačiau kaip tik tokio termino VILIBOR indeksas dažniausiai naudojamas nustatant paskolų litais palūkanas.

Lietuvos bankas taip pat turėtų inicijuoti Lietuvos banko įstatymo 7-ojo straipsnio atšaukimą ar pakeitimą – juo apibrėžiamas pagrindinis banko tikslas (kainų stabilumo palaikymas). Tokio tikslo deklaravimas neturint – kaip teigia ir pats bankas – priemonių jam siekti atrodo nerimtai. Žinoma, šiuo metu tai nėra prioritetas uždavinys.

Galbūt Lietuvos banko valdybai dera pagalvoti ir apie atsistatydinimą, nebent ji mano, kad šis bankas neturi prisiimti bent dalies atsakomybės dėl nevaldomo skolinimo bumo, nekilnojamojo turto kainų burbulų ir su tuo susijusio finansinio ir makroekonominio nestabilumo šalyje.

Seimui būtina rasti kompetentingų parlamentarų, – tai, matyt, nelengvas uždavinys, – kurie Seimo ekonomikos (arba kokiam kitame) komitete nuolat sektų šalies finansų sistemos stabilumo rodiklius ir, esant reikalui, būtų pasirengę imtis atitinkamų veiksmų.

Vienas pirmųjų šio komiteto darbų turėtų būti toks: parengti įstatymų pakeitimus, reglamentuojančius dalies institucinių investuotojų lėšų gražinimą į Lietuvą. Tikiuosi, kad ES direktyvos tam neprieštarauja. Tai būtina siekiant sumažinti šalies bankų sistemos – kartu ir visos ekonomikos bei valstybės biudžeto pajamų – priklausomybę nuo išorės finansavimo šaltinių. Apie šią ne tik Lietuvos, bet ir kitų šalių problemą rašo beveik visi užsienio analitikai, o prieš kelias dienas buvo pranešta, kad apie gyventojų pensijų fondų lėšų repatriavimą (grąžinimą į šalį) rimtai galvoja Islandijos valdžia.

Vyriausybė turi nedelsdama sumažinti visas nebūtinai išlaidas, nes kitais metais biudžeto deficitas gali smarkiai viršyti 3 proc. BVP. Kita vertus, reikia nukreipti kuo daugiau ES paramos lėšų į sektorius, kurie užtikrina užimtumą ir leidžia surinkti pajamas į biudžetą. Apie efektyvų šių lėšų panaudojimą dabar pamirškime – apie tai reikėjo galvoti visus praėjusius metus. Jei iš jų bus renovuotas būstas ir dėl to sumažės gyventojų išlaidos šildymui – tuo geriau. Nesvarbu, kad tai būtų daroma visų mokesčių mokėtojų sąskaita.

Turint omeny finansinius, teisinius ir kitus padarinius, tikriausiai reikėtų pratęsti Ignalinos atominės elektrinės darbą. Priešingu atveju ekonominė krizė gali užsitęsti pernelyg ilgai.

Daugybę kitų pasiūlymų Vyriausybei yra pateikęs R. Kuodis ir kiti ekonomistai, todėl čia jų kartoti neverta. Svarbu, kad, kaip pasakė profesorius Kęstutis Glaveckas, bent dalį šių pasiūlymų būtų kam įgyvendinti.

AR NAUJOJI VALDŽIA ĮVEIKS KRIZĘ?

2008 m. lapkritis

Nueinanti valdžia ir jos vedlys pagaliau pripažino, kad į šalį atsėlina ekonominė ir finansinė krizė. Tačiau atsakomybės dėl to jie, suprantama, neprisiima ir visą kaltę verčia „Volstrytui“. Tai pavėluotas pripažinimas, turint omeny jau kurį laiką sparčiai smunkančius šalies ekonomikos plėtros rodiklius ir grėsmingai augantį nacionalinio biudžeto deficitą.

O būsimoji valdžia ir jos vadovas, jau bene metus skelbiantys, kad krizė neišvengiamai mus išstiks, skuba mažinti biudžeto išlaidas, manydami, kad tai išgelbės valstybę iš krizės gniaužtų.

Vis dar tebevaldantieji kelerius praėjusius metus, bandydami nusišalinti aplaidų šalies finansų valdymą, skleidė ekonominę demagogiją. Ateinanti valdžia, atrodo, rizikuoja apsiriboti pernelyg siauru krizės prevencijos planu ir todėl turbūt nesugebės sušvelninti jos poveikio. Vien Vyriausybės pastangų, siekiant suvaldyti šią krizę, nepakaks. Krizės pobūdis ir mastas yra visiškai kitokie, palyginti su Rusijos krize 1998–1999 metais, todėl ir jos prevencijos planas turi būti gerokai visapusiškesnis.

Tai, ką šiuo metu daro A. Kubilius ir jo pakviesti ekspertai, primena, kalbant medicinos kalba, pasirengimą apendicito operacijai, nors ligoniui – Lietuvos ekonomikai – gresia infarktas. Taigi šiam ligoniui būtina aukščiausio lygio kompleksinė medicininė pagalba, o ne kelių vietinių siauros specializacijos chirurgų pastangos.

Grįžtant prie įprastesnių šiai temai terminų, galima teigti, kad būtina nedelsiant suburti tarpinstitucinę (ir, ko gero, tarptautinę) šalies finansinio ir ekonominio stabilumo palaikymo grupę, kuri koordinuotų krizės prevencijos planus bei veiksmus. Vienas svarbiausių šios grupės tikslų turėtų būti energetinės, ekonominės ir finansinės šalies priklausomybės nuo išorės valdymas ir mažinimas.

Apie energetinę priklausomybę nuo Rytų daug kalbama ir rašoma jau senokai, tačiau apie kitą priklausomybę girdime dar pernelyg mažai.

Apie finansų srautų iš ES (pinigų „importo“) poveikį šalies ekonomikai, sukėlusį būsto kainų burbulą ir deformavusį šalies ekonomikos raidą,

jau rašiau, todėl čia aptarsiu kai kurias kitas su šia „priklausomybės liga“ susijusias skubiai sprendinas problemas.

Svarbiausioje šalies eksporto rinkoje – ES toliau smarkiai lėtėja ekonomikos plėtros tempai (daug kur jau prasidėjo ir ekonomikos nuosmukis). Kurį laiką atrodė, kad Rusijos ir kitos Rytų rinkos amortizuos šalies eksportuotojų praradimus ES. Deja, finansų krizė jau purto Ukrainą, o Rusija, kad ir sukaupusi nemenkas užsienio valiutos atsargas, taip pat neišvengs ekonominių sunkumų. Ypač jeigu energetinių išteklių kainos bus tokios arba net žemesnės, nei yra dabar. Taigi daugeliui šalies eksportuotojų reikia skubios ir visokeriopos pagalbos.

Mūsų šalies bankų sistema, nepaisant deklaruojamo Skandinavijos bankų „užnugario“, tapo labai pažeidžiama. Pirma, kai kuriuose bankuose mažėja indėlių likučiai. Antra, bankų paskolų portfelio kokybė ėmė sparčiai prastėti. Jeigu su pastarąja problema daugelis bankų kol kas pajėgūs susitvarkyti, pirmoji – indėlių mažėjimas arba netgi toks pavojus – kai kuriuos bankus verčia drastiškai kelti palūkanas ir smarkiai riboti skolinimą. Šis skolinimo brangimas bei jo ribojimas gali smarkiai pakenkti toms įmonėms, kurios vis dar turi galimybių plėtoti savo verslą šalies viduje ir išorėje. Taigi būtina imtis priemonių, kurios užtikrintų bankų – kartu ir verslo – finansavimo tęstinumą.

Per pastaruosius kelerius metus šalies gyventojų ir įmonių (nefinansinių) skola šalies ir užsienio finansų institucijoms išaugo kelis kartus ir šiuo metu siekia apie 80 proc. BVP. Tai gal ir nėra labai daug, palyginti su kitomis šalimis, tačiau šios skolos augimo tempas ir jos struktūra – daugiau kaip trys ketvirtadaliai pasiskolintų lėšų skirta vartojimui ir investicijoms į nekilnojamąjį turtą – yra ką tik pasibaigusio nepamatuoto šalies ekonomikos spurto atspindys ir slegiantis palikimas. Šios skolos netrukus ims smaugti ir skolininkus, ypač – gyventojus, ir pačius bankus. Todėl Seime būtina svarstyti ir priimti fizinių asmenų bankroto įstatymą. Taip pat būtina spręsti ir įsiskolinusių gyventojų valiutos bei palūkanų kitimo rizikos problemas, juolab kad VILIBOR indeksas kaip ir praėjusiais metais vėl ėmė sparčiai augti.

Būtina jau dabar ieškoti galimybių padengti šalies biudžeto deficitą ir refinansuoti valdžios sektoriaus skolą. Iš esmės kalbama apie skolinimąsi užsienio finansų rinkose. Prieš kiek laiko Vyriausybė nusprendė atidėti skolinimąsi šiose rinkose dėl neva nepakankamai palankių sąlygų. Deja, laukiant, kol sąlygos šiose rinkose pagerės, padėtis jose gerokai suprastėjo. Be to, per tą laiką pablogėjo ir šalies kredito reitingai. Dėl šių priežasčių skolinimasis bus gerokai brangesnis, negu buvo įsivaizduojama prieš

kelis mėnesius. Matyt, būtina jau dabar derėtis su TVF dėl galimybių iš jo pasiskolinti, jei kiltų problemų skolinantis finansų rinkose. Skolintis iš šios institucijos gali prireikti dėl to, kad būtų laiduotas ne tik pačios valstybės, bet ir dalies bankų bei verslo finansavimas. Būtų gerai, jei skolintis neprireiktų, tačiau apsidrausti – būtina.

Nekilnojamojo turto kainų burbulas bliūškimas kelia sunkumų ir statybų įmonėms, ir patiems bankams. Įmonės negali parduoti objektų už planuotas kainas ir laiku atsiskaityti su bankais, o bankai rizikuoja padidinti „blogųjų“ paskolų portfelį ir susitaikyti su mažesne įkeisto turto verte, jei jį tektų perimti ir parduoti. Apskritai, atrodo, kad kai kurie bankai bus priversti steigti nekilnojamojo turto valdymo bendroves ir laukti geresnių laikų, kada, kaip jie tikisi, kai kurie projektai vėl bus pelningi. Nekilnojamojo turto ir statybų sektorius – viena iš probleminių sričių, kuriai bus būtinas didelis šios stabilumo palaikymo grupės dėmesys. Apie gyventojų nekilnojamojo turto mokesčio įvedimą turėsime užmiršti dar bent kelerius metus, kol ši rinka ir visa ekonomika stabilizuosis.

Su šalies ekonomika ir netgi kredito reitingais (kartu – ir skolinimosi finansų rinkose kaštais) glaudžiai susijusios ir energetinės problemos. Kaip jau buvo sakyta, vienas svarbiausių skubių sprendimų turėtų būti Ignalinos atominės elektrinės darbo pratęsimas. Tai – tarsi papildomas „draudimo polisas“ šiuo kritiniu šaliai metu. Su ES jau dabar būtina derėtis ne dėl paties jėgainės darbo pratęsimas, bet dėl švelnesnių sankcijų už įsipareigojimų nevykdymą. Geriausia būtų, jei pavyktų susitarti dėl būsimos ES paramos mažinimo – ši sankcija mažiausiai skausminga. Suprantama, tokios derybos garsiai neviešinos. Šalies politikai turėtų prisiimti atsakomybę dėl neapdairumo bei klaidų, kurios buvo padarytos derantis dėl stojimo į ES sąlygų ir dėl nepertvarkytos šalies energetinės sistemos. Apgailėtinais atrodo noras šią atsakomybę suversti Europos Komisijai arba šalies piliečiams.

Taigi problemų apstu, todėl kai kurių valstybinių institucijų kalbos apie šalies ekonominio įvaizdžio kūrimą šiuo metu atrodo vos ne kaip naivus idiotizmas. Geriausiai šalies įvaizdį užsienio investuotojų bei analitikų akyse pagerintų jos institucijų gebėjimas suvokti esmines ekonomines bei finansines problemas, taip pat bendros ir efektyvios pastangos jas sprendžiant.

Tikėkimės, kad naujasis Seimas ir Vyriausybė dirbs bent kiek atsakingiau, nes valdžiusieji iki šiol mėgavosi pasiskolintų pinigų sąskaita surengta švente. Ką gi, šventė baigėsi, atėjo metas apmokėti sąskaitas.

KRIZĖS ĮVEIKIMO „PLANAS B“

2008 m. lapkritis

Būsimoji Vyriausybė rengiasi pateikti Seimui savo veiklos programą, kurios sudėtinė dalis – krizės įveikimo planas. Nors ir pripažįstama, kad valstybė sparčiai žengia krizės link, atrodo, iki galo nesuvokiama, kokios šios krizės priežastys ir kaip ji pasireikš šalyje. Nesuprantant krizės ištakų ir ją komplikuojančių veiksnių, bus sunku imtis adekvačių jos prevencijos ir suvaldymo priemonių. Kaip būtų galima sušvelninti šios krizės padarinius?

Kad atsakytume į šį klausimą, pirmiausia išsiaiškinkime, kuo dabartinė krizė skiriasi nuo tos, kuri įvyko prieš dešimt metų. Skiriasi keliais esminiais bruožais. Tai kartu ir krizę didinantys veiksniai.

Pirma, akivaizdu, kad pasauly vyksta beprecedentė finansų krizė. Finansų rinkos, taip pat ir bankai, beveik paralyžiuoti daugelyje pasaulio šalių. Įmonės, gyventojai ir netgi valstybės gali pasiskolinti labai sunkiai. Ypač kenčia ir kentės mažos bei finansiškai silpnos valstybės, kurių ekonomikos – smarkiai priklausomos nuo užsienio finansavimo šaltinių. Deja, Lietuva – viena iš tokių valstybių. Pastaruosius kelerius metus nuolat augęs einamosios sąskaitos deficitas (2002 metais – 5,1 proc, pirmąjį šių metų pusmetį – 17,7 proc.) ir jo padengimas vis naujomis užsienio bankų paskolomis – akivaizdus to įrodymas.

Antra, gyventojai ir įmonės dabar daug labiau įsiskolinę negu Rusijos krizės laikais. Įsipareigojimai šalyje veikiantiems komerciniams bankams, lizingo bendrovėms ir užsienio įmonėms bei bankams siekia beveik 90 milijardų litų. Tai – apie 80 proc. metinio šalies BVP. Šių įsipareigojimų augimo tempas, struktūra ir prisiimtos valiutos bei palūkanų kintimo rizikos kelia didžiulę grėsmę visos valstybės finansiniam stabilumui. Blogiausia bus, jei dėl įsiplekusios krizės smarkiai išaugs įmonių bankrotų bei bedarbių skaičius. Nemokios įmonės ir gyventojai kels didžiulį pavojų ne tik valdančiosios koalicijos buhalterijų kurpiamiems valstybės biudžetų pajamų planams, bet ir komerciniams bankams.

Trečia, Rusijos krizės metais galėjome pigiai importuoti energetinius išteklius iš Rusijos. Dabar, nors naftos kainos ir nukrito, jos yra nepalyginamai didesnės nei prieš dešimt metų. Sunkiai suprantama tai, kad valdančioji koalicija, bręstant tokiai krizei, toleruoja šildymo, dujų bei elektros kainų didinimą ir nieko nekalba apie galimybę pratęsti Ignalinos atominės elektrinės darbą.

Ketvirta, Rusijos krizės metu tik viena Lietuvos eksporto rinka (pati Rusija) turėjo rimtų ekonominių ir finansinių sunkumų. Šalies verslas sugėbėjo greitai nukreipti eksportą į Vakarų Europos valstybes ir kompensuoti nuostolius, patirtus Rytų rinkoje. Ekonomikos nuosmukis kitais metais neišvengiamas beveik visose Lietuvos eksporto rinkose.

Penkta, prieš dešimt metų darbo jėga Lietuvoje buvo santykinai pigi ir dėl to šalies verslas buvo pajėgus konkuruoti ir eksporto, ir vidaus rinkose. Per kelerius praėjusius metus pernelyg spartus darbo užmokesčio augimas, ypač palyginti su darbo našumo augimo tempais, sunaikino šį konkurencinį pranašumą. Tačiau dėl neišvengiamai mažėsiančio darbo užmokesčio jau artimiausiais mėnesiais turėtų iš dalies paaugti sumenkęs konkurencingumas. Kita vertus, kartu sumažės ir gyventojų perkamoji galia ir dabar planuojamos valdžios biudžetų pajamos.

Šešta, nors ir teigiama, kad šalies bankų sistema stabili, nes daugiausia priklauso nuo Skandinavijos bankų kapitalo, ji yra labai pažeidžiama – kaip tik dėl priklausomybės nuo padėties gretimose šalyse. Tų pačių Skandinavijos bankų dukterinės įmonės ar atstovybės veikia visose Baltijos valstybėse (ir ne tik). Per bankų sistemą ir informaciniais kanalais Lietuva gali būti „užkrėsta“ svetimomis problemomis. „Parex“ banko padėtis – akivaizdus tokio „užkrato“ pavyzdys.

Dėl šių ir kitų aplinkybių artėjanti krizė Lietuvoje bus gerokai rimtesnė nei ta, kurią patyrėme prieš dešimtmetį. Ką gi reikėtų daryti, siekiant amortizuoti ir sušvelninti jos padarinius?

Pirma, būtina tartis su Skandinavijos valstybėmis – iš pradžių su Švedija – dėl galimybės pasiskolinti kelis milijardus eurų. Skolinimosi Lietuva neišvengs, palūkanos finansų rinkose bus labai aukštos, o kaip tik Švedija turėtų būti labiausiai suinteresuota santykinio finansinio ir makroekonominio stabilumu Baltijos valstybėse. Jei padėtis jose taps labai sudėtinga, nukentės Švedijos bankai, taip pat finansinių ir politinių nuostolių patirs Švedijos vyriausybė. Juk šios šalies mokesčių mokėtojai tikrai nebus patenkinti, jei jų pinigais teks gelbėti neatsakingai ir rizikingai Baltijos šalyse skolinusius komercinius bankus. Šiuo metu būtini aukščiausio lygio susitarimai ES dėl tarpvalstybinio skolinimo. Keista, kad apie tai kol kas nieko nekalbama nei Europos Komisijoje, nei kitose institucijose. Tokius susitarimus turėtų inicijuoti Baltijos valstybės.

Antra, būtina pasinaudoti visomis įmanomomis teisinėmis galiomis ir gražinti į Lietuvą bent dalį institucinių investuotojų lėšų. Tai – pensijų fondų, draudimo įmonių ir kitų verslo subjektų investicinės lėšos. Jos

sudaro kelis milijardus litų ir mažų mažiausia keista, kad šis faktas nutilimas. Gražinti šias lėšas reikėjo jau prieš kurį laiką, tačiau, matyt, tikėtasi, kad krizė Lietuvos nepasieks.

Trečia, būtina įšaldyti šilumos, dujų ir elektros kainas arba bent jau neleisti joms kilti dešimtimis procentų. Tokie kainų augimai, kurie numatomi šiuo metu, – visiškai neadekvatūs, turint omeny besiklostančią krizinę padėtį ir kritusią naftos kainą. Jei visos šios kainos vis dėlto augs taip, kaip planuojama, perkamoji gyventojų galia bus labai suvaržyta. Energetinio sektoriaus įmonės dirbs pelningai, tačiau nukentės daugelis kitų vidaus rinkai dirbančių įmonių. Be to, pakartosi, mano nuomone, negalima uždaryti Ignalinos atomonės elektrinės. Nesunku įsivaizduoti beviltišką mūsų ekonomikos konkurencinę padėtį 2010 metais – kai kitos šalys pradės ekonomiškai atsigauti, Lietuva gali patirti dar vieną energetikos sektoriaus kainų šoką. Reikia atminti, kad visame pasaulyje atsigauant ekonomikai, nafta, tikėtina, vėl pradės smarkiai brangti. Suprantama, brangs ir dujos, o jų importuoti į šalį 2010 metais reikės gerokai daugiau negu dabar. Geriau jau negautume kelių milijardų litų ES paramos, kurios panaudojimo efektyvumas ir šiaip kelia rimtų abejonių.

Ketvirta, negalima taip radikalčiai ir per tokį trumpą laiką pakeisti mokesčių sistemos. Mokesčių tarifų suvienodinimas – ekonominiu atžvilgiu beprasmiskas triukas, nusižiūrėtas iš Slovakijos. Visi mokesčių tarifai turėtų likti tokie pat, kokie yra šiuo metu, nebent galima pateisinti laikiną PVM tarifo padidinimą 1 procentiniu punktu. Kad siekiama sumažinti mokesčių išimčių ir lengvatų skaičių – sveikintina, tačiau pernelyg skubant negalima sukelti mokesčių administravimo chaoso.

Penkta, būtina pripažinti, kad gyventojų pajamų mokesčio tarifo sumažinimas iki 24 proc. praėjusiais metais buvo klaida, nes nebuvo deramai numatyti būsimi akivaizdžios pasaulio finansų krizės padariniai. Pripažinus šį faktą „Sodros“ įmokų tarifą būtų galima padidinti bent 2 procentiniais punktais ir šitaip iš dalies išspręsti „Sodros“ biudžeto deficito problemą. Įmokų į pensijų fondus mažinti negalima – taip būtų diskredituota pensijų sistemos reforma ir apribotos galimybės derėtis su TVF. Beje, su šia institucija būtina konsultuotis jau dabar, tačiau skolinis iš jos reikėtų tik išsėmus visas kitas galimybes. Pensijų fondų valdymas ir priežiūra – atskira problema, kurią reikia atskirai ir spręsti.

Tai, kad buvusi valdančioji koalicija du kartus (2005-aisiais ir šių metų liepą) ignoravo Valstybės kontrolės rekomendacijas dėl ilgalaikių pensijų

sistemos reformos finansavimo šaltinių numatymo, – dar viena, jau įsise-
nėjusi problema. Beje, šios problemos ir Valstybės kontrolės audito atas-
kaitų nenagrinėjo ir tada Seime buvę dabartinės valdančiosios koalicijos
nariai. O tai, kad, kaip jie teigia, svarstant „Sodros“ išmokų didinimą, juos
apgavo ministrė V. Blinkėvičiūtė, pareiškusi, jog nėra „Sodros“ biudžeto
problemų – visiškai nerimta. Tereikėjo pažiūrėti į „Sodros“ biudžeto pajamų
ir išlaidų dinamiką – pajamos viršijo planą 5 proc. (tai ir pasakė V. Blinkėvičiūtė),
o išlaidos – net 10 proc. (šį faktą V. Blinkėvičiūtė „apdairiai“ nutylėjo). Išmokų
didinimas, esant tokiai padėčiai ir niūrioms ekonominėms perspektyvoms,
buvo neleistinas ir dėl to atsakingas visas tuometis Seimas.

Šešta, būtina radikaliai (bent 15–20 proc.) sumažinti valdininkų skaičių vi-
sose valdžios grandyse, pradedant ministerijomis ir baigiant savivaldybėmis.
Juk artimiausiais mėnesiais labai rimtų problemų kils ir savivaldybių biudže-
tams. Be to, likusiems dirbti valdininkams maždaug tiek pat būtina sumažinti
atlyginimus. Jei dėl to būtina pakeisti įstatymus – tai turi būti padaryta.
Įmonės jau dabar priverstos mažinti darbuotojų skaičių ir darbo užmokestį.
Kodėl valdžios institucijos turėtų būti išimtis? Be to, tai diktuoja paprasčiausia
ekonominė logika – biudžetų išlaidų mažinimą galima valdyti žymiai leng-
viau negu pajamas. Dėl mokestinių ir kitų pokyčių skaičiuojamas biudžeto
pajamų augimas – siekis, įrašytas į valdančiosios koalicijos planus, – labai
mažai ką reiškia, nes niekas dėl jo negali būti tikras, ypač krizės sąlygomis.

Septinta, Seimas padarė esminę neleistiną klaidą ir didžiulį moralinį
akibrokštą, padidinęs Seimo nariams atlyginimus. Šią absurdišką padė-
tį būtina ištaisyti bet kokia kaina, net jei prireiktų pakeisti Konstituciją.
Priešingu atveju bet kokios kalbos apie solidarumą įveikiant krizę ir diržų
veržimąsi netenka prasmės. Beje, turbūt ir patys Seimo nariai nesuvokia
visų finansinių savo sprendimo dėl atlyginimo didinimo padarinių. Juk
išmokamos išeitinės kompensacijos, pasibaigus kadencijai (jų apskritai
neturėtų būti dėl terminuoto darbo Seime pobūdžio), galimybė pasi-
naudoti mokesčių lengvata investuojant į investicinio gyvybės draudimo
ar trečiosios pensijų sistemos pakopos fondus, tie patys „Sodros“ įmokų
dalies pervedimai į antrosios pensijų sistemos pakopos fondus priklauso
kaip tik nuo darbo užmokesčio dydžio. Vien dėl šių papildomų veiksmų
Seimo narių išlaikymas mokesčių mokėtojams pabrangis apie 10 proc.

Atvirai kalbant, peršasi mintis, kad dauguma parlamentarų braunasi į
Seimą kaip tik dėl tų keliolikos tūkstančių litų per mėnesį mokesčių mokėtojų
pinigų. Taigi, kol rinksime tokį Seimą (deja, dabartinis – ne ką geresnis už

buvusį), – finansinių, ekonominių, socialinių ir kitokių krizių tikrai neišvengi-
me. Kitaip tariant, mano nuomone, dar viena esminė artėjančios krizės prie-
žastis ir kartu jos įveikimo viltis mažinanti aplinkybė – nekompetentingas
Seimas. Todėl, ko gero, labiausiai Seimo nariai padėtų įveikti šią krizę, jei jie,
patvirtinę naująją Vyriausybę, jos veiklos programą ir suteikę jai visus įgalio-
jimus, paskelbtų apie savo ketverių metų neapmokamas atostogas. Norėčiau
pridurti, kad juokauju, tačiau nesu tuo tikras.

Vyriausybė, siekdama sušvelninti krizės padarinius, turi suburti kuo
kompetentingesnę komandą. O gal krizės valdymo turės imtis naujai iš-
rinktasis Prezidentas?

KLAUSIMAI LIETUVOS PREZIDENTEI

2009 m. rugsėjis

1. Ar Prezidentė pritaria praėjusį rudenį tarptautinėje žiniasklaidoje pa-
skelbtai Europos Komisijos nuomonei, kad Baltijos valstybės, įstojusios
į ES, nesuvaldė skolinimo bumo bei infliacijos ir kad tai yra pagrindinė
krizės šiose valstybėse priežastis?

2. Jei šiai nuomonei pritariama – taip lyg ir turėtų būti, nes Prezidentė
tuo metu buvo Europos Komisijos narė – kas, Prezidentės manymu,
Lietuvoje yra kaltas dėl to, kad šie procesai nebuvo valdomi?

3. Kaip Prezidentė, būdama Europos Komisijos narė, siekė ir garantavo,
kad ES paramos lėšos – kuo daugiau jų panaudoti Lietuvoje ji ryžtingai
skatino 2006–2007 metais – būtų panaudotos racionaliai ir efektyviai?
Ar toks vienpusiškas ir kategoriškas raginimas tuo metu neprisidėjo prie
infliacinių ir korupcinių procesų šalyje bei dabartinės krizės gilinimo?

4. Koks, Prezidentės nuomone, yra Lietuvos banko vaidmuo, šalyje
nesuvaldant skolinimo bumo ir infliacijos? Juk kainų bei bankų sistemos
stabilumo užtikrinimas yra svarbiausi šios institucijos tikslai. Ar dabartinis
nekilnojamojo turto kainų burbulas sprogo ir spartus komercinių ban-
kų paskolų portfelio kokybės prastėjimas neįrodo, kad Lietuvos banko
vadovai nusikalstamai aplaidžiai vykdo savo pareigas?

5. Ar Prezidentė pripažįsta, kad Lietuvoje susidarė ydinga ekonomikos
ir nacionalinio biudžeto priklausomybė nuo Švedijos bankų skolinimo bei
rizikos vertinimo politikos ir kad tokia priklausomybė yra ne mažiau pa-
vojinga nei energetinė priklausomybė nuo Rusijos?

6. Kaip suprasti Prezidentės nuomonę, kad Lietuvos bankas „veikia gerai“, jo valdybos pirmininkas yra „geras žmogus“ ir kad vienintelė šio banko problema – didoki valdybos narių atlyginimai? Kokius teisingus ir efektyvius veiksmus ši institucija atliko mažindama minėtąją finansinę priklausomybę ir užtikrindama makroekonominį bei finansinį stabilumą valstybėje?

7. Ar Prezidentė mano, kad dabartinė Vyriausybė pajėgi suvokti globalinės ir vietinės finansų bei ekonomikos krizės pobūdį, jos priežastis bei mastą ir gali ją efektyviai valdyti? Galbūt verta įkurti tarpinstitucinę krizės valdymo grupę, kuriai vadovautų pati Prezidentė?

8. Kaip suprasti Prezidentės teiginį, kad Vyriausybė valdo padėtį, jei centrinės valdžios biudžetų pajamoms per pusmetį sumažėjus 13 proc., išlaidos ne tik nesumažėjo, bet ir dešimtadaliu išaugo. Dėl šios priežasties fiskalinis deficitas pirmąjį šių metų pusmetį, palyginti su pirmaisiais šešiais mėnesiais pernai, išaugo penkis kartus ir priartėjo prie 5 milijardų litų ribos.

9. Ar stabili tokia Vyriausybės biudžeto valdymo politika, jei jai finansuoti per pusmetį finansų rinkose ir iš bankų pasiskolinta beveik 5 milijardai litų? Juk vien šios naujos skolos palūkanos sudarys daugiau kaip 0,4 milijardo litų per metus ir dėl to fiskalinis deficitas didės 0,5 proc. BVP kasmet.

10. Ar Prezidentė pritaria nuomonei, kad taip valdant valstybės finansus, Lietuva neturi net teorinių galimybių įsivesti eurą pagal šiuo metu galiojančius Mastrichto sutarties reikalavimus? Bus nesilaikoma biudžeto deficito, o po kurio laiko – ir valstybės skolos lygio kriterijaus.

11. Ar Prezidentės patarėjai gali patvirtinti arba paneigti šiuos teiginius: a) fiskalinis konsoliduoto centrinės valdžios biudžeto deficitas per pirmąjį pusmetį sudaro apie 5,5 proc. tikėtino šių metų BVP ir, pasibaigus metams, tikriausiai pasieks dviženklį skaičių? b) konsoliduota valdžios sektoriaus skola per pirmąjį šių metų pusmetį išaugo nuo 15,6 proc. BVP iki daugiau kaip 26 proc. BVP ir, pasibaigus metams, tikriausiai viršys 30 proc. BVP?

12. Ar yra pagrindo pritarti nuomonei, kad kol įsivesime eurą – jei iš viso kada nors įsivesime: a) Lietuva nesulauks jokių didesnių tiesioginių užsienio investicijų, be kurių neįmanoma apčiuopiamai padidinti šalies ekonomikos konkurencingumo? b) galime patirti dar vieną emigracijos bangą, kuri padidins demografinę krizę šalyje ir apsunkins ekonomikos plėtrą, kai jai atsiras sąlygos?

13. Ar galima pritarti nuomonei, kad Ignalinos jėgainės antrojo bloko uždarymas šiomis besitęsiančios Lietuvoje krizės sąlygomis ir esant didelei tikimybei, kad energetiniai ištekliai pasaulyje vėl ims brangti,

yra ekonomiškai, socialiai ir politiškai pernelyg rizikingas žingsnis? Ar Prezidentė sutinka, kad jos prieš kurį laiką viešai išsakytas teiginys, jog jėgainės uždarymas neturi didelės įtakos, nes elektros kaina Lietuvoje ir veikiant šiai jėgainei – nepagrįstai aukšta, yra manipuliatyvus? Juk, pratęsus šios jėgainės darbą, būtų galima efektyviau valdyti valstybės energetikos sistemos įmonių kainodarą.

14. Ar Prezidentė pritaria požiūriui, kad makroekonominio ir finansinio stabilumo užtikrinimas šalyje yra glaudžiai susijęs su nacionali-

4 PIEŠINYS: Lietuvos eksportas ir importas

niu saugumu ir turėtų būti įtrauktas į atitinkamų valstybės institucijų bei komitetų reglamentus? O gal Prezidentė žino, kas už šį stabilumą Lietuvoje atsakingas dabar?

15. Ar Prezidentė sutinka su nuomone, kad Lietuva jau beveik du dešimtmečius gyvena nuolatinės šalies valdymo krizės sąlygomis, o visos kitos krizės – politinė, demografinė, energetinė, švietimo ir ekonomikos bei finansų yra išvestinės, ir todėl buvo ir yra neišvengiamos?

KAIP VALDYTI VALSTYBĘ IR ĮVEIKTI KRIZĘ?

2009 m. gruodis

Pokalbis su Lietuvos pramonininkų konfederacijos garbės prezidentu, profesoriumi Rimvydu Jasinaičiumi „Baltijos“ televizijos laidoje „Svarbus pokalbis“.

KAS, VALDYMO ATŽVILGIU, YRA VALSTYBĖ?

Valstybė – tai didelė žmonių bendruomenė, kurios pagrindinis tikslas – savireguliacija ir siekis nuolat gerinti gyvenimo kokybę.

TAČIAU BE ŽMONIŲ BENDRUOMENĖS DAR YRA IŠTEKLIAI, VALSTYBĖS TERITORIJA...

Taip, tačiau tai yra priemonės, kuriomis naudojasi valstybės piliečiai. Tai – antriniai dalykai. Pagrindinė valstybės priedermė yra net ne išteklių valdymas, o stebėti, matuoti ir koreguoti visuomenės veiksmus.

KAIP GALIMA BŪTŲ IŠSAMIAU APIBRĖŽTI GYVENIMO KOKYBĘ?

Galima paminėti Jungtinių Tautų organizacijos naudojamus rodiklius, kuriais remiantis visose valstybėse kasmet vertinama gyvenimo kokybė. Sąraše yra dešimt rodiklių, įvardysiu pirmuosius penkis. Tai – pajamos vienam gyventojui, sveikatingumo lygis, buitinis saugumas, išsilavinimo kokybė ir visuomeniškumas.

KAIP, VERTINANT PAGAL ŠIUOS RODIKLIUS, IR PASAULYJE, IR ES ATRODO LIETUVA?

Praėjusių metų duomenimis, Lietuva pasaulio kontekste atrodė neprasitai – užėmė 68 vietą ir buvo maždaug sąrašo viduryje. Tačiau ES, kad ir kaip būtų gaila ir net gėda, esame priešpaskutinėje vietoje.

ESAME PASKUTINIAI BEVEIK PAGAL VISUS RODIKLIUS?

Deja, taip. Pagal keturis rodiklius esame paskutiniai – dvidešimt septinti, tik pagal išsimokslinimą esame aukščiau – trylikti. Tai lemia tas faktas, kad turime santykinai didelį besimokančiųjų skaičių, tenkantį tūkstančiui gyventojų.

TAČIAU IR ŠIS RODIKLIS TIESIOGIAI NERODO IŠPRUSIMO KOKYBĖS, NES NĖRA VERTINAMAS ŠVIETIMO SISTEMOS KONKURENCINGUMAS.

Taip, teisingai. Yra ir dar bent vienas mano nepaminėtas rodiklis, pagal kurį mes esame aukštoje vietoje. Tai – darbštumas. Mūsų žmonės

darbštūs, stengiasi dirbti daug ir intensyviai. Tačiau vertinant pagal tai, kiek dirbdami sukuriame ekonominės ar socialinės pridėtinės vertės, nuo pirmaujančių valstybių atsiliekame ne procentais, o kartais.

TAIGI DAUG DIRBANT NEBŪTINAI DAUG SUKURIAMA. SAVO PRANEŠIMUOSE ESATE TEIGĘS, KAD SVARBIAUSIAS VALSTYBĖS EKONOMIKOS TIKSLAS TURĖTŲ BŪTI AUKŠTOS PRIDĖTINĖS VERTĖS GAMINIŲ IR PASLAUGŲ KŪRIMAS. AR KAIP TIK TOKIOS VEIKLOS SKATINIMO NESTOKOJA MŪSŲ EKONOMIKA?

Kalbant daugeliui suprantamais agrariniais terminais, pagrindinis mūsų veiklos siekis turėtų būti jos „derlingumas“. Ne tai, kiek išteklių skiriame derliui gauti, net ne pats nuimto derliaus kiekis, bet derliaus prieaugis. Pasodinę toną bulvių ir tiek pat nukasę rudenį, derliaus prieaugio neturime. Taigi ir ekonomikoje pagrindinis matas turėtų būti pridėtinė vertė – tai, kiek savo darbu sukūrėme papildomos vertės. Gaila, tačiau dažniausiai mūsų valdžia, o neretai ir verslas šiuo rodikliu nesinaudoja. Valdžiai svarbu BVP, o verslui – pelnas. Tačiau tai – tik šalutiniai rodikliai.

KAS, JŪSŲ MANYMU, SUKĖLĖ KRIZĘ? KAS BUVO DAROMA NE TAIP?

Krizė – dėsningas ir nuolat pasikartojantis ekonomikos plėtros etapas. Juk ir gamtoje po šiltos vasaros ir derlingo rudens ateina atšiauri žiema. Taip pat ir ekonomikoje. Po veržlaus laikotarpio, išryškėjus tam tikroms disproporcijoms, prasideda krizė, arba vadinamasis sunkmetis.

NEBŪTINAI – JUK GRETIMOJE LENKIJOJE KRIZĖ GEROKAI ŠVELNESNĖ: EKONOMIKA TOLIAU AUGA, NĖRA TOS ATŠIAURIOS EKONOMINĖS ŽIEMOS, KURIĄ TURIME IŠGYVENTI MES. KOKIŲ KLAIDŲ BUVO PADARYTA ČIA, LIETUVOJE?

Ir per Lenkiją, ir per Lietuvą nuvilnijo pasaulinė finansų krizė. Tačiau ekonomiką ir žmonių gyvenimą ji paveikė nevienodai. Juk ir žiema ateina visur, tačiau ne visi būna jai vienodai pasirengę. Tie, kurie tinkamai pasirengia, ir žiemą gyvena visai neprastai.

ATSARGŲ „EKONOMINEI ŽIEMAI“ SUKAUPĖ KITI MŪSŲ KAIMYNAI – ESTAI. TODĖL JIEMS DABAR NEREIKIA SKOLINTIS IR MOKĖTI PALŪKANŲ.

Taip, o tie, kurie nesukauptė atsargų ir neturi tinkamų gebėjimų, vargsta. Kita vertus, pasaulyje yra sukaupta didelė patirtis, kaip įveikti krizes. Per aštuoniasdešimt metų, praėjusių nuo Didžiosios depresijos, įvairiose valstybėse įvyko daugiau kaip pusšimtis įvairių krizių. Mokslininkai jas gerai ištyrė

ir aprašė. Pavyzdžiui, neseniai pasirodžiusioje Nobelio ekonomikos premijos laureato P. Krugmano knygoje „Grįžimas į Didžiąją depresiją“ aprašytos valstybių klaidos, sukėlusios krizes, ir patirtis, stengiantis jas įveikti. Labai svarbu, kad įvardyta tai, kas padėjo kelioms valstybėms efektyviai įveikti krizę.

KOKIE TIE VEIKSMAI? KĄ REIKĖTŲ DARYTI MUMS, SIEKIANT LENGVIAU IŠBRISTI IŠ SUNKMEČIO?

Krizės įveikimo gairės ir veiksmai – labai aiškūs. Svarbiausias uždavinys šiuo metu – sukurti kuo daugiau darbo vietų, susijusių su aukštos pridėtinės vertės generavimu. Siekiant šio tikslo pirmiausia reikia sumažinti mokesčius, kurie neskatina efektyvios veiklos. Antra, būtina pasirūpinti, kad užsiimantieji tokia veikla galėtų lengviau prieiti prie kreditinių išteklių.

TAČIAU ŽINOME, KAD ŠIUO METU BANKAI PATIRIA DIDELIŲ SUNKUMŲ. JIE MENKAI KREDITUOJA VERSLĄ. KĄ GALI PADARYTI VALDŽIA? JUK JI NETURI BEVEIK JOKIOS ĮTAKOS BANKAMS.

Tam valstybėse ir kuriami centriniai bankai. Jų pareiga – pasirūpinti, kad bankams apsimokėtų kredituoti verslą ir efektyviai veiklą, o ne vartojimą, arba lėšas, skirtas pravalgyti. Įskaitant ir valdžios skolas, nes tai – pravalgymui išleidžiami pinigai. Yra ir trečia krizės įveikimo priemonė. Į tuos sektorius, kuriuos yra apėmusios laikinos ekonominės ligos, valstybė turėtų įsikišti ir sukurti investicines programas. Jas derėtų nukreipti į infrastruktūrinius projektus, kurie užtikrintų užimtumą ir prisidėtų prie būsimojo „ekonomikos derliaus“.

AR TAI GALĖTŲ BŪTI KELIŲ TIESIMAS, TEN KUR JŲ TRŪKSTA? GALBŪT LIETUVOJE ŠIAM TIKSLUI SIEKTI GERIAUSIAI TIKTŲ NIEKAIP NEPRADEDAMA BŪSTO ATNAUJINIMO PROGRAMA?

Taip, teisingai. Tik šios trys priemonės, arba veiksmai, leis greičiau įveikti ekonominę krizę. Toje pačioje P. Krugmano knygoje išvardytos valstybės, kurios taikė šias priemones krizei įveikti. Šalys, kurios taikė visas tris priemones, sugebėjo įveikti krizės sukeltą ekonomikos nuosmukį per pusantrų ar dvejus metus. Tos šalys, kurios netaikė bent vienos iš trijų priemonių, užtruko ketverius ar penkerius metus. Na, o tos, kurios nenaudojo nė vienos iš šių priemonių, kentė ekonomikos nuosmukį penkiolika ir daugiau metų. Tarp pastarųjų valstybių – ir visiems puikiai žinoma Japonija.

KAIP VERTINATE VALDŽIOS – IR DABARTINĖS, IR ANKSTESNIŲJŲ – VEIKSMUS BEI PASTANGAS VALDANT VALSTYBĘ IR ĮVEIKIANT KRIZĘ? AR, JŪSŲ MANYMU, LIETUVOJE TAIKOMOS P. KRUGMANO KNYGOJE IŠVARDYTOS PRIEMONĖS?

Bent jau man susidarė įspūdis, kad mūsų valstybėje nesiimama, o ir anksčiau nebuvo imtasi reikalingų veiksmų. Valdžia šiuo metu vykdo savo „programą“. Pirmą, ieško kaltų dėl krizės, antra, teigia, kad dabar sunku ir bus dar sunkiau, ir trečia, agituoja veržtis diržus visus, ypač tuos, kurie gauna menkas pajamas. Vien taupymas – ne visada gera priemonė. Negalima taupyti ten, kur vykdoma produktyvi ekonominė veikla.

KRIZĖS ĮVEIKIMO PROBLEMOS

2009 m. gruodis

Vyriausybė ir visa valdančioji koalicija jau metus galynėjasi su krize. Ir Lietuvai, ir visam pasauliui giriamasi, kad valstybės finansų būklė – stabili ir biudžeto deficitas valdomas. Premjeras A. Kubilius netgi siūlosi padėti spręsti Didžiosios Britanijos biudžeto deficito problemas (interviu BBC televizijai). Tai – ryžtingi, tačiau tušti žodžiai, nes iš tikrųjų mūsų valstybės finansų stabilumas tėra brangiai kainuojanti iliuzija.

Menamas stabilumas Lietuvoje šiais metais mokesčių mokėtojams kainavo beveik 10 milijardų litų naujos skolos. Panašią sumą žadama skolintis ir kitais metais. Dėl šio beprotiško valdžios skolinimosi tikriausiai jau nuo 2011 metų mes visi turėsime mokėti didesnius mokesčius. Matyt, sulauksime ir naujų, taip pat ir senokai žadamo nekilnojamojo turto mokesčio.

Ši Vyriausybė, „kovodama“ su krize, paprasčiausiai perėmė skolinimosi estafetę iš privataus sektoriaus – jį skatino ir iš jo gyveno dvi ankstesnės Vyriausybės. Kol kas iš esmės tai ir yra valdančiosios koalicijos kovos su krize ir valstybės finansų stabilumo užtikrinimo programa.

Tiesa, dar buvo ir nelemtoji mokesčių reforma. Tačiau tikrai ne ji sukėlė šį sunkmetį, kaip teigia opozicija. Krizės priežastys – kelerius metus vykusį didžiulę skandinaviškų pinigų injekciją į neproduktyvius ekonomikos sektorius, neefektyvų ES paramos lėšų naudojimą, išpūstas nekilnojamojo turto burbulas ir nusikalstamas tuomečių valdžios institucijų negebėjimas dalį laikinų infliacinių pajamų atidėti ateičiai.

Pagaliau ir opozicinės partijos pasiūlė savo krizės įveikimo programas. Nors jose yra viena kita racionali mintis, tačiau trūksta sisteminio požiūrio.

Taip pat nėra ir bent kiek nuodugnesnės krizės priežasčių analizės, nors be jos neįmanoma parengti tinkamo krizės įveikimo plano.

Atrodo, kad nei valdantieji, nei opozicijoje esantys politikai iki galo nesuvokia visų esminių problemų. Tik siekiant jas visas išspręsti galima tikėtis įveikti krizę ir užkirsti kelią panašioms negandoms ateityje.

Viena svarbiausių problemų – vis dar pernelyg aukštas kainų lygis. Privataus sektoriaus ir valdžios biudžetų pajamos smuko 20–30 proc., tačiau būtiniausių prekių ir paslaugų kainos nesumažėjo. Tai liudija ir vartojimo kainų indeksas – jis šių metų lapkritį vis dar buvo didesnis nei prieš metus.

Matyt, kainoms neįmanoma mažėti ir kitais metais. Priežastys visiems puikiai žinomos – atsinaujinusios energetikos, maisto ir kitų išteklių brangimo pasaulyje tendencijos, elektros kainų didėjimas dėl Ignalinos atominės elektrinės uždarymo ir įsisenėjęs monopolinių bei oligopolinių darinių šalyje dominavimas.

Ypač skaudžiai ši kainų problema smogs kitais metais, kai neišvengiamai sumažės pensijos ir kitos socialinės išmokos. Suprantama, toliau augantis nedarbas šalyje taip pat paaštrins šią problemą. Taigi būtina visais įmanomais būdais mažinti būtiniausių prekių – maisto, vaistų ir komunalinių paslaugų kainas. Jų nesumažinus smarkiai išaugs skurstančiųjų skaičius ir šalyje toliau didės socialinė bei politinė įtampa.

Kita problema – komercinių bankų paskolų portfelio mažėjimas. Bankai kuo greičiau privalo išspręsti „blogųjų“ paskolų klausimus, pasididinti kapitalą ir vėl pradėti skolinti, nukreipdami lėšas į produktyvius ekonomikos segmentus.

Didžioji problema ta, kad Vyriausybė neturi realių svirtų paveikti komercinių bankų vykdomos rizikos vertinimo ir skolinimo politikos. Bet kaip tik komercinių bankų paskolų portfelio susitraukimas ir yra svarbiausias šios krizės komponentas. Vyriausybė priversta galynėtis su šio proceso padariniais – įmonių bankrotais bei nedarbu, taip pat ji netgi turi būti pasirengusi padėti bankams, jei šie nesugebės patys išspręsti savo problemų.

Lietuvos bankas privalėjo užkirsti kelią beprotiškam paskolų portfelio augimui 2005–2007 metais, tačiau to nepadarė. Šiomet jis turėjo užtikrinti, kad visi bankai konservatyviai įvertintų „blogąsias“ paskolas, suformuotų pakankamus atidėjinius ir atliktų pusės metų auditą. Šių veiksmų imtis Lietuvą ne kartą ragino ir TVF, tačiau nieko nebuvo padaryta.

Seimas turėtų aktyviau prižiūrėti komercinių bankų sistemą ir patį Lietuvos banką, tačiau atrodo, kad jam trūksta kompetencijos. Taigi

valdžios institucijų kompetencijos stoka – taip pat labai rimta problema, kuri trukdo efektyviai kovoti su krize.

Dar viena problema – sparti šešėlinės ekonomikos plėtra. Mokantieji mokesčius apkraunami vis didesne našta, o veikiantieji šešėlyje naudojami viešojo sektoriaus, kurį finansuoja vis mažesnis mokesčių mokėtojų skaičius. Vyriausybė lyg ir parengė mokesčių surinkimo užtikrinimo ir šešėlinės ekonomikos plėtos prevencijos priemonių planą, tačiau kol kas neaiškus nei jo turinys, nei kada jis pradės veikti.

5 PIEŠINYS: Skubioji pagalba skęstantiesiems

Kita vertus, pats viešasis sektorius – išpūstas ir neefektyvus. Tai – ne tik didžiulė kliūtis, įveikiant šią krizę, bet ir sunkus akmuo, kurį mokesčių mokėtojai priversti ridenti jau daugelį metų. Neatlikus viešojo sektoriaus pertvarkos mums nepavyks susidoroti su krize, nesugebėsime jo finansuoti ir ateityje, o mūsų ekonomika ir visa valstybė šiais intensyvios globalizacijos laikais bus nekonkurencinga.

Ketrios viešojo sektoriaus sritys – socialinė rūpyba bei draudimas, sveikatos apsauga, švietimas ir visų lygių biurokratija yra tarsi ketrios

juodosios skylės, kurios sugeria visas joms skiriamas drastiškai mažėjančias mokesčių mokėtojų ir skolintas lėšas. Tai nereiškia, kad šių sektorių nereikia. Paprasčiausiai jie turi būti efektyviai valdomi, turint omeny esamus finansinius išteklius.

Pavyzdžiui, visi sutaria, kad reikia pertvarkyti socialinės rūpybos ir draudimo sistemą. Tačiau valdančioji koalicija per metus visiškai nieko nepadare. Šios srities ministrų kaita metų viduryje – nerimtas pasiteisinimas. Ko laukiama? Stebuklo, naujo „aukso amžiaus“, kai ekonomika vėl ims augti 9–10 proc. per metus ir viskas savaime „susitvarkys“?

Yra ir kitų problemų – nevaldoma darbo jėgos migracija, finansinė priklausomybė nuo išorės kapitalo bei ES paramos lėšų ir neefektyvus jų panaudojimas, visiems įgrisusi, tačiau kitais metais dar labiau išaugianti energetinė priklausomybė.

Taigi bet kuri krizės įveikimo programa turėtų apimti čia išvardytų ir kitų esminių problemų sprendimo būdus. Kita vertus, įvardyti problemas – tik pirmas žingsnis. Gerokai sunkiau priimti ryžtingus ir racionalius sprendimus bei juos įgyvendinti. Tačiau bet kurią krizės įveikimo programą pradėti vis dėlto būtina nuo tikslios padėties diagnozės ir gero veiksmų plano.

V

Komerčiniai bankai –
didieji nusidėjėliai ar krizės aukos?

Švedijos centrinio banko vadovas, 2010 metų pradžioje skaitydamas pranešimą Švedijos parlamente, pasakė, kad dėl krizės Baltijos šalyse atsakingi ir čia veikiantys švedų komerciniai bankai. Šių bankų vadovai pripažįsta padarę klaidų – neatsakingai paskolinę dešimtis milijardų litų. Galbūt tokio masto klaidos ir lėmė krizę Lietuvoje? Tie patys bankai prisidėjo ir prie panašios krizės Švedijoje prieš keliolika metų, tačiau kažkodėl iš jos nepasimokė. Kaip paaiškinti tokią rizikingą ir agresyvią bankų veiklą? Ar šie bankai dabar padės atsigauti Lietuvos ekonomikai, o gal priešingai – tempys ją žemyn? Atsakymai į šiuos klausimus – pokalbiuose su Lietuvos bankų asociacijos prezidentu ir „Swedbank“ Lietuvoje vadovu.

KO LAUKTI PO „PAREX“ BANKO NACIONALIZAVIMO?

2008 m. lapkritis

Latvijos valdžiai praėjusį savaitgalį netikėtai ir greitai perėmus kontrolinį „Parex“ banko akcijų paketą kilo daug klausimų. Ar šis sprendimas stabilizavo padėtį, ar tik kuriam laikui nukėlė rimtas šio banko ir visos Latvijos bankų sistemos problemas? Ar Latvijos valstybė būtų finansiškai pajėgi išspręsti šias problemas be išorinės finansinės pagalbos? Kaip „Parex“ banko problemos paveiks kitų Baltijos valstybių bankų sistemas?

.Yra rimtų ir pagrįstų abejonių, ar Latvijos valstybė turi pakankamai finansinių išteklių, kad išspręstų paties „Parex“ banko ir kitų patiriančių sunkumų šios šalies bankų likvidumo problemas. Latvijos bankų sistema yra fragmentuota ir visai tikėtina, kad sunkumų dėl indėlių ir kitų lėšų atitraukimo turi ar gali turėti ir kai kurie kiti šios šalies bankai. Latvijos ekonomika sminga žemyn, dėl to auga biudžeto deficitai, o reitingo agentūros jau antrą kartą per dvi savaites sumažino šios valstybės kredito reitingus.

Kalbant apie Estiją, šios šalies bankų sistema – jos 95 proc. priklauso Skandinavijos motininiam bankams – labiausiai koncentruota tarp Baltijos valstybių. Dėl to šiuo metu ji santykinai stabilesnė. Be to, pačios Estijos vyriausybė turi sukaupusi apie 9 proc. BVP dydžio finansinius rezervus. Tai – taip pat svarbus veiksnys, dėl kurio didėja pasitikėjimas valstybės bankų ir visa finansų sistema. Dar vienas Estijos pranašumas – daug efektyvesnė ir profesionalesnė Estijos centrinio banko viešųjų ryšių politika, palyginti kad ir su Lietuvos banku.

Įtampa Lietuvos bankų sektoriuje dėl „Parex“ banko problemų tikriausiai išaugs. Neaišku, kokia bus vietinio „Parex“ dukterinio banko tolesnė veikla ir kokios galimos pagalbos jam perspektyvos. Be to, neatmestina galimybė, kad kai kurie Lietuvos bankai taip pat turės likvidumo problemų.

Lietuvoje gali tekti perimti vieno ar kelių bankų akcijas, užtikrinti jų įsipareigojimų vykdymą ir finansavimą arba skubiai perduoti akcijas kuriam nors kitam bankui. Tačiau norint tiksliau apibrėžti padėtį, reikia operatyvios ir detalios informacijos apie visų bankų būklę. Remtis kelių savaičių senumo kapitalo pakankamumo, likvidumo ar juo labiau pelningumo rodikliais nepakanka, nes tai – jau istorija. Svarbu tai, kas bankuose vyksta šiuo metu ir vyks ateityje.

Be to, visose Baltijos valstybėse išlieka, kaip buvo sakyta, „išorinio užkrato“ rizika, kuri pasireiškia tuo, kad bankų problemos vienoje šalyje per pačią bankinę sistemą ar paprasčiausiai plintant informacijai bei gandams gali sukelti įtampą kaimyninių šalių bankų sistemose. „Parex“ banko situacija kaip tik ir yra toks pavyzdys.

Būtina daug išsamiau, profesionaliau ir konkrečiau, nei daroma šiuo metu, informuoti visuomenę bei verslo bendruomenę apie parengtus krizės bankinėje sistemoje prevencijos planus bei atsakyti į visus kylančius klausimus. Tylėti ar neigti problemas dabar pavojinga – tai labai palanki terpė gimti ir plisti gandams. Taip pat labai svarbu šiuos planus ir visus galimus veiksmus derinti su gretimų Baltijos ir Skandinavijos valstybių atitinkamomis institucijomis.

Taip pat būtina pripažinti klaidas, dėl kurių valstybėje radosi finansinis ir makroekonominis nestabilumas. Estijos centrinis bankas savo interneto svetainėje teigia, kad sparti ekonomikos plėtra šioje valstybėje vyko smarkiai rizikuojant ir ši rizika šiuo metu „materializuojasi“. Taigi bent iš dalies prisiimama atsakomybė dėl sudėtingos ekonominės būklės Estijoje.

Toje pačioje svetainėje pateikiama ir informacija apie pasaulio finansų krizės priežastis bei eigą, Estijos ir Švedijos bankų sistemų būklę ir prevencinius atsakingųjų institucijų veiksmus, pateikiami atsakymai į gyventojams ir verslo bendruomenei rūpimus klausimus.

Iš Estijoje reziduojančio „Swedbank“ vadovo Baltijos šalims galėtų imti pavyzdį ir mūsų komercinių bankų vadovai. Šis pareigūnas prieš kelias savaites viešai pripažino, kad bankas, teikdamas paskolas Baltijos valstybėse, padarė nemažai klaidų, netinkamai įvertino riziką. Dėl to artimiausius keliolika mėnesių šio banko akcininkai turės tenkintis gerokai prastesnėmis nei iki šiol naujienomis apie banko veiklos rezultatus. Sunkoka būtų įsivaizduoti kurį nors mūsų stambaus komercinio banko vadovą viešai tariantį tokius žodžius.

Daug atviriau apie Estijos ekonomikos ir joje veikiančių bankų sunkumus rašoma ir šios šalies žiniasklaidoje. Galbūt visas šis atvirumas ir viešos diskusijos – Estijos kuriamo įvaizdžio dalis? O gal vis dėlto ši valstybė yra labiau pasirengusi pripažinti problemas ir ryžtingiau jas spręsti, palyginti su mumis?

Ko gero, atsakymų į visus šiuos klausimus sulauksime jau artimiausiais mėnesiais. Na, o kol kas, mano nuomone, pagrindinė grėsmė finansiniam stabilumui (ir viešųjų finansų – taip pat) Lietuvoje yra susijusi su įtampa bankų sistemoje ir jai būtina skirti neatidėliotiną visų valdžios grandžių dėmesį. Todėl itin svarbu kuo greičiau patvirtinti naująją Vyriausybę, suburti visus reikiamus Seimo komitetus ir paskirti į juos kompetentingus asmenis. Beje, Seime galbūt verta įsteigti ir bankų reikalų komitetą, kuris komercinių bankų ir Lietuvos banko veiklai skirtų daugiau dėmesio, negu skyrė baigiantis kadenciją Seimas.

LIETUVOS BANKŲ SISTEMOS PERSPEKTYVOS

KRIZĖS SĄLYGOMIS

2009 m. balandis

Pastarosiomis dienomis pagausėjo pranešimų, iš kurių galima spręsti apie bręstančias problemas Lietuvos bankų sistemoje. Ką tik sužinojome, kad Lietuvos bankas paprašė Vyriausybės, teikiant Seimui biudžeto pataisas, numatyti 3 milijardus litų bankų paskolų garantijoms, jei pastariesiems kiltų problemų. Be to, Lietuvos bankas paskelbė, kad per paskutinį praėjusių metų ketvirtį Lietuvos bankų sistemoje užfiksuotas 17 milijonų litų nuostolis.

Tai – nedidelė suma, tačiau pats nuostolio faktas – įdomus, ypač turint omenyje tai, kad praėjusių metų trijų ketvirčių pelnas buvo netgi didesnis už to paties laikotarpio 2007 metų rezultata. Prisimename, kad kaip tik 2007-aisiais bankai Lietuvoje uždirbo rekordinį visų laikų pelną.

Sprendžiant iš paskelbtų praėjusių metų bankų veiklos rezultatų, atrodo, kad bankų sistemoje ėmė sparčiai kauptis nuostoliai dėl „blogųjų“, arba, kitaip tariant, neveiksnių (nuvertėjusių ir daugiau kaip 60 dienų pradelstų) paskolų. Pasak Lietuvos banko, neveiksnių paskolų rodiklis išaugo nuo 2,55 iki 4,55 proc.

Nuostoliai, susiję su tokiais paskolomis, praėjusiais metais, palyginti su 2007-aisiais metais, išaugo daugiau kaip penkis kartus! Nors suminis (įskaitant ankstesnius laikotarpius) šių nuostolių dydis praėjusių metų pabaigoje tebuvo 1,2 proc. paskolų portfelio, tendencijos – tikrai grėsmingos. Kaip tik dėl šių nuostolių bankų sistemos rezultatas paskutinįjį praėjusių metų ketvirtį ir buvo neigiamas.

Kaip sparčiai šie nuostoliai augo pirmąjį šių metų ketvirtį ir kaip sparčiai augo artimiausiais mėnesiais? Ar dėl jų Lietuvos bankų sistema gali tapti nemoki? O gal mūsų bankų sistema – išskirtinė ir ji atlaikys vadinamųjų „apnuodytų aktyvų“, kurie slegia daugelio valstybių finansų institucijas, sukeltas problemas? Nors šių aktyvų prigimtis Lietuvoje ir gretimose Baltijos valstybėse kitokia, negu „išsivysčiusiose“ finansų rinkose, tačiau esmė ta pati – jie mažai ko teverti.

TVF savo „išslaptintoje“ ataskaitoje, informacija apie kurią buvo paskelbta šio mėnesio pradžioje, prognozuoja, kad dėl dabartinės krizės Rytų ir Vidurio Europos regione tokie bankų nuostoliai pasieks apie 20 proc. jų paskolų portfelio.

Panašų rodiklį TVF prognozavo ir Latvijai, kai joje praėjusių metų gruodį lankėsi šio fondo misijos atstovai. TVF ataskaitoje kaip rizikingas veiksny nurodoma tai, kad maždaug du trečdaliai Latvijoje veikiančių bankų paskolų susijusios su nekilnojamuoju turtu ir dėl to, toliau krentant šio turto kainoms, bankams kils rimtų problemų.

Remiantis Lietuvos banko praėjusių metų pabaigos duomenimis, Lietuvos komercinių bankų paskolų portfelyje maždaug pusė paskolų vienaip ar kitaip susijusios su nekilnojamuoju turtu. Tai – mažiau nei Latvijoje, tačiau vis tiek labai daug. Tai – paskolos statybų ir nekilnojamojo turto plėtros bei valdymo bendrovėms (iš viso apie 15 milijardų litų) ir būsto paskolos gyventojams (apie 21 milijardas litų).

Visi aiškiai matome, kad dabar smarkiai krenta šio turto kainos ir mažėja sandorių skaičius. Be visų kitų krizių, Lietuvoje vyksta ir nekilnojamojo turto krizė, kuri žlugdo visų susijusiųjų su investicijomis į šią rinką iliuzijas bei pelnus – tų, kurie grindė savo veiklos perspektyvas neva toliau augsiančiomis kainomis arba bent guodėsi tuo, kad toks kainų nuosmukis, kokį patiriame šiuo metu, – neįmanomas.

Ypač kenčia įmonės, kurios smarkiai įsiskolino bankams ir kurių pajamos bei galimybės grąžinti paskolas priklauso nuo nekilnojamojo turto pardavimo. Kenčia ir bankai, kurių atstovai dar neseniai manė, kad toks raidos scenarijus – neįmanomas.

Gal jis ir nebūtų išsipildęs, jei ne įsismarkavusi pasaulinė finansų ir ekonomikos krizė. Tačiau tai, kad nekilnojamojo turto, ypač būsto, kainos buvo gerokai viršijusios ekonomiškai pagrįstą lygį – anaipol ne paslaptis tuo besidomintiems ekonomistams ir patiems bankams.

Švedijos finansų priežiūros inspekcija, kuri yra atsakinga už šios šalies komercinių bankų („Swedbank“, SEB, „Nordea“ ir kitų) priežiūrą, atliko specialius testus, bandydama nustatyti, ar šių bankų Švedijoje kapitalas yra pakankamas, kad atlaikytų nuostolius, kurie susidarys dėl neveiksnių paskolų Baltijos valstybėse.

Buvo svarstoma, kokia bus padėtis, jei per trejus metus susikaupęs nuostolis dėl neveiksnių paskolų Baltijos valstybėse pasieks 15 proc. bankų paskolų portfelio. Šie skaičiavimai buvo atliekami praėjusių metų rudenį ir viena pagrindinių jų sąlygų buvo 4 proc. BVP nuosmukis šiais metais. Kaip žinome, tokią sąlygą dabar galima užmiršti kaip pernelyg optimistinę. Bus labai gerai, jei šis nuosmukis neviršys 10 proc.

Taigi atliekant naujus skaičiavimus, reikėtų atitinkamai koreguoti ir galimus nuostolius dėl neveiksnių paskolų. Kokie jie bus – sunku pasakyti, tačiau, matyt, tikrai ne mažesni, nei prognozuoja TVF. Deja, Lietuva ir jos bankų sistema tikriausiai nebus išimtis. Tikiuosi, kad analogiškus skaičiavimus nuolat atlieka ir Lietuvos bankas – jo naujausios finansinio stabilumo apžvalgos nekantriai laukiame.

Kad Lietuva nėra išskirtinė valstybė, palyginti su mūsų šiaurinėmis kaimynėmis, tikriausiai mažai kas abejoja. Prieš kurį laiką, kai Latvijos ir Estijos ekonomikos ėmė smukti, guodėmės, kad mūsų šalies BVP vis dar auga. Tačiau po paskutinio praėjusių metų ketvirčio tokių iliuzijų nebeliko.

Na, o kai šio mėnesio pabaigoje bus paskelbtas preliminarus šių metų pirmojo ketvirčio BVP plėtros rezultatas, kai ką gali ištikti šokas.

Nors šiai naujienai jau esame ruošiami. Finansų ministerija skelbia naujas visų metų BVP prognozes ir numato daugiau kaip 10 proc. nuosmukį. SEB banko prezidento patarėjas leidžia suprasti, kad gali būti ir dar prasčiau – „prognozuokime minus devynis, tačiau ruošimės minus penkiolikai“.

Mano atsargiu skaičiavimu, suminiams nuostoliams dėl neveiksnių paskolų per artimiausius kelis ar keliolika mėnesių pasiekus 7–8 proc. bankų paskolų portfelio, daugelio Lietuvoje veikiančių bankų kapitalas taps nepakankamas, kad jie galėtų toliau plėtoti savo veiklą. Galbūt kaip visada Latvija pasieks mūsų regiono antirekordą, tačiau bankų sistemos problemoms turime rengtis ir mes.

Atrodo, kad tai jau daro Lietuvos banko atstovai, – jie ne tik paprašė Vyriausybės minėtų garantijų, bet ir nurodė komerciniams bankams, registruotiems Lietuvoje, jau šiais metais padidinti kapitalą. Taip pat susirūpino ir pati Vyriausybė – ji parengė Finansinio stabilumo įstatymo projektą, kuriame numatytos kitos galimos pagalbos bankams priemonės.

Tačiau, mano nuomone, bankų kapitalą reikia didinti nedelsiant – per artimiausius tris keturis mėnesius ir, svarbiausia, jokiū būdu tam nenaudoti mokesčių mokėtojų pinigų.

Kaip tik mokesčių mokėtojų pinigai buvo panaudoti Latvijoje, gelbstint „Parex“ banką (pasiskolinus iš TVF ir ES), ir daugelyje kitų pasaulio valstybių. Taigi finansinių institucijų pelnai yra paliekami jų akcininkams, o patirti nuostoliai kompensuojami mokesčių mokėtojų pinigais.

Tai – puikiai visame pasaulyje ir Lietuvoje žinomas bei dažnai naudojamas „pelnų privatizavimo ir nuostolių nacionalizavimo“ principas. Manau, kad šį kartą mes galime ir privalome to išvengti, tačiau būtina pareikalauti, kad patys komerciniai bankai ir jų akcininkai nedelsdami spręstų neveiksnių paskolų problemas.

Lietuvos Vyriausybės nesugeba suvaldyti finansinių rizikų. Geriausias pavyzdys – valstybės kapitalo UAB „Būsto paskolų draudimas“. Joje nuostoliai auga geometrine progresija. Ši bendrovė, kad toliau egzistuočiau, netgi ketina teikti beprocentes paskolas savo klientams, kurie nebegali išmokėti būsto paskolų bankams.

Neišvengiamų nuostolių mums visiems – mokesčių mokėtojams – pridarytų bet koks bankų akcijų perėmimas, jų paskolų garantavimas, ką jau kalbėti apie tai, kad neveiksnius paskolas perimtų koks nors vis dar veikiantis valstybinis Turto bankas.

Garantijos, kurias Vyriausybė ketina duoti vykdydama savo ekonomikos skatinimo planą, taip pat – labai rizikingos. Dėl tokių garantijų anksčiau metais patyrėme daug nuostolių, na o pastaruoju metu jų turėjome dėl suteiktų garantijų, kai bankrutavo „Alytaus tekstilė“.

TVF vadovas prieš kelias savaites, duodamas interviu „Financial Times“, pasakė maždaug taip: „Kaip rodo TFV patirtis, įgyta per 122 bankų sistemų krizes įvairiose valstybėse, ekonomikos atsigavimas valstybėje niekada neįvyksta, jei neišvaloma jos bankų sistema. JAV teisingai daro pabrėždamos ekonomikos skatinimą, o ES – didesnę finansų sistemos priežiūrą. Tačiau visur nepakankamai aktyviai ir sparčiai iš finansų sistemos išvalomos „blogosios“ paskolos.“

LIETUVOS BANKŲ SISTEMOS NUOSTOLIAI – 20 MILIJONŲ AR PUSĖ MILIJARDO?

2009 m. gegužė

Lietuvos bankas paskelbė, kad šalyje veikiantys komerciniai bankai per pirmąjį šių metų ketvirtį patyrė 20 milijonų litų nuostolių. Tai – tik šiek tiek didesnė nuostolių suma, palyginti su paskutiniu praėjusių metų ketvirčiu, kai bankus ėmė slėgti „blogosios“ paskolos. Jeigu tikėtume šiais skaičiais, pagrindo nerimauti dėl bankų mokumo bei jų veiklos perspektyvų Lietuvoje lyg ir nebūtų. Tačiau, žvilgtelėjus į dviejų didžiausių Lietuvoje veikiančių bankų – „Swedbank“ ir SEB pirmojo ketvirčio finansines ataskaitas, paskelbtas Švedijoje registruotų motininių bankų interneto svetainėse, susidaro visai kitas vaizdas. Vien šių dviejų bankų nuostoliai Lietuvoje per minėtą laikotarpį siekia 300 milijonų litų!

Pridėję dar dviejų skandinaviskų bankų – „DnB NORD“ ir „Danske“ paskelbtus pirmojo ketvirčio rezultatus, turėsime jau beveik 400 milijonų litų nuostolių. Ar gali būti, kad visi kiti bankai, kurių dalis visos bankų sistemos paskolų portfelyje tesudaro apie 25 proc., Lietuvoje sugebėjo uždirbti daugiau kaip 400 milijonų litų pelno? Vargu. Tada ką reiškia šie kontrastingi skaičiai?

Atsakymas iš dalies pateiktas Lietuvos žiniasklaidoje „Swedbank“ paskelbtame pranešime apie pirmojo ketvirčio rezultatus. Jame teigiama, kad taikant Lietuvos banko nustatytus reikalavimus, „Swedbank“ Lietuvoje patyrė 45 milijonus litų nuostolio. O taikant motininio banko naudojamus

apskaitos principus, tas pats bankas Lietuvoje patyrė 164 milijonus litų nuostolių. Taigi, atrodo, kad Švedijoje (taip pat ir Danijoje, kur registruoti kiti du jau minėti bankai) taikomi visiškai kiti – daug griežtesni – „blogųjų“ paskolų atidėjinių apskaitos standartai negu Lietuvoje.

Pasak Stasio Kropo, Lietuvos bankų asociacijos prezidento, einant metams bankai patys sprendžia, kaip vertinti „blogąsias“ paskolas ir kokio dydžio atidėjinius daryti. Ir tik pasibaigus metams finansines ataskaitas ir su jų sudarymu susijusius duomenis peržiūrės audito bendrovės ir įvertins, ar šių atidėjinių pakanka.

Tada, ko gero, ir pamatysime ar praėjusį ketvirtį kai kurie Lietuvoje veikiantys bankai „nepagražino“ savo finansinių rezultatų. Tokie bankų finansinių ataskaitų „pagražinimai“ dabar labai populiarūs visame pasaulyje. Todėl neatsitiktinai maždaug prieš mėnesį Lietuvos bankui siūliau iš Lietuvoje veikiančių bankų pareikalauti atlikti pusės metų finansinių ataskaitų auditą.

Vienas svarbiausių bankų finansinių rodiklių, į kurį šiuo metu verta atkreipti dėmesį, yra „blogųjų“ paskolų atidėjinių augimo tempas per ataskaitinį laikotarpį. „Swedbank“ pateiktose ataskaitose pirmąjį šių metų ketvirtį jis siekia 1,6 proc. Tai reiškia, kad banko vadovai mano, jog tokia dalis paskolų portfelio gali būti papildomai prarasta. Tai finansinėse ataskaitose figūruoja kaip atidėjinių augimas per konkretų laikotarpį. Analogiškas SEB banko rodiklis pirmąjį ketvirtį – 0,9 proc, „Danske“ banko – 0,7 proc, „DnB Nord“ banko – 1,0 proc.

Jeigu padarytume prielaidą, kad visų kitų Lietuvoje veikiančių bankų paskolų portfelio struktūra nedaug kuo skiriasi nuo šių keturių bankų, manytume, kad jų atidėjinių augimas per pirmąjį šių metų ketvirtį turėtų siekti bent 1 proc. paskolų portfelio. Tokiu atveju visų kitų Lietuvoje veikiančių bankų (registruotų Lietuvoje ir užsienio bankų skyrių) nuostoliai siektų apie 70–100 milijonų, o visos Lietuvos bankų sistemos – apie 450–500 milijonų litų! Tai būtų beveik dvidešimt penkis kartus didesni nuostoliai, negu paskelbė Lietuvos bankas.

Ko gero, kaip tik šis skaičius tikriau parodo Lietuvos bankų sistemos veiklos rezultatus. Ir ne tiek pirmojo šių metų ketvirčio, kiek kelerių pastarųjų metų, kai paskolos buvo lengvai dalijamos į kairę ir į dešinę. O Lietuvos bankas privalo paaiškinti, kodėl taip skiriasi jo taikomi reikalavimai Lietuvoje ir Švedijoje ar Danijoje veikiantiems bankams. Juk jeigu pusė milijardo litų nuostolių per tris pirmuosius šių metų mėnesius – realus dydis ir jų

sulauksime dar bent kelis ketvirčius, bankai greitai susidurs su kapitalo nepakankamumo problema, taigi jiems jau dabar privalu didinti kapitalą.

Deja, atrodo, kad Lietuvos bankas ir Vyriausybė pasirengė spręsti bankų problemas mokesčių mokėtojų – mūsų visų – pinigais. Šio mėnesio pradžioje, priimant biudžeto pataisų įstatymą, viename iš jo straipsnių yra numatyta, kad valstybė galės suteikti iki 3 milijardų litų garantijų bankų paskoloms. Kitame to paties įstatymo straipsnyje numatyta, kad Vyriausybės grynojo (naujo) skolinimosi limitas padidinamas 4 milijardais litų. Didžioji šio skolinimosi limito augimo dalis, matyt, ir būtų skirta spręsti galimoms bankų problemoms. Keista, tačiau nepastebėjau jokios išsamesnės diskusijos ir opozicijos prieštaravimų dėl šių įstatymo straipsnių Seime.

Kyla ir dar vienas įdomus klausimas. Kodėl Švedijos bankai – SEB ir „Swedbank“ – bei juos prižiūrinčios Švedijos institucijos nepasimokė iš Švedijos krizės, vykusios 1991–1993 metais? Tada Švedijoje taip pat buvo susidaręs nekilnojamojo turto burbulas, kuriam sprogo bankai susidūrė su rimtomis „blogųjų“ paskolų problemomis. Didžiama Švedijos bankų sistemos buvo nacionalizuota ir rekapitalizuota mokesčių mokėtojų pinigais. Ir šiuo metu Švedijoje yra numatytas kelių šimtų milijardų litų vertės paramos bankams paketas. Šaltinis, suprantama, – tas pats – mokesčių mokėtojų pinigai.

Tokia agresyvi ir rizikinga šių bankų veikla Baltijos valstybėse kelerius pastaruosius metus, akivaizdžiai turėjusi įtakos nekilnojamojo turto burbului susidarymui, – nepateisinama ir nesuprantama. Ypač turint omenyje vos keliolikos metų senumo patirtį Švedijoje. Nebent remtumėmės prielaida, kad tikrieji bankų verslo modeliai ir veiklos principai yra visai kitokie, negu skelbiama viešai, o jų įtaka valstybių centrinių bankų, kitų priežiūros institucijų ir vyriausybių vykdomai finansų ir bankų politikai yra neproporcingai didelė.

Tačiau tai jau būtų panašu į „sąmokslų teorijas“. Jų, kaip žinia, pagrįsti konkrečiais faktais, įrodymais ir skaičiais neįmanoma. Todėl jau geriau manykime, kad bankai ir juos prižiūrinčios institucijos dar kartą suklydo ir neįvertino visų rizikų. O kadangi už klaidas reikia mokėti, būkime pasirengę Lietuvoje veikiantiems bankams paaugoti bent po tūkstantį litų. Tiek kiekvienam Lietuvos gyventojui – dirbančiajam, pensininkui ir kūdikiui – gali kainuoti jau minėtame biudžeto pataisų įstatyme numatytas „bankų sistemos Lietuvoje stabilizavimo“ paketas. Tai – konkrečiu, aišku ir jokiu sąmokslu nekvepia.

AR BANKAI PAGRĮSTAI KALTINAMI SUKĖLĘ KRIZĘ LIETUVOJE?

2009 m. gruodis

*Pokalbis su Lietuvos bankų asociacijos prezidentu Stasiu Kropu „Baltijos“
televizijos laidoje „Svarbus pokalbis“.*

TARP UŽSIENIO EKSPERTŲ VYRAUJA NUOMONĖ, KAD BANKAI LIETUVOJE PER DAUG INTENSYVIAI SKOLINO ĮMONĖMS IR GYVENTOJAMS. AR PATYS BANKAI ČIA, LIETUVOJE, IR JŪS, KAIP BANKŲ ASOCIACIJOS VADOVAS, PRIPAŽĪSTATE, KAD BUVO SKOLINAMA PERNELYG LIBERALIAI IR NEVALDOMAI?

Atsigręžus atgal, dabar lengva pasakyti, kad skolinimas buvo per daug liberalus ir per daug spartus. Būtų buvę geriau, jeigu šis skolinimas būtų buvęs šiek tiek konservatyvesnis ir lėtesnis. Tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad tas ekonomikos nuosmukis atėjo iš išorės ir kad jo niekas nesitikėjo. Kita vertus, bankai galbūt permelyg lengvai pasidavė požiūriui, kad ekonomika ir toliau augs, kad netrukus turėsime eurą ir tapsime euro zonos nariais. Tos teigiamos nuostatos ir lūkesčiai lėmė, kad ir rizika buvo vertinama liberaliau. Tačiau reikia pridurti ir tai, kad būsto kreditavimui buvo sudarytos labai palankios sąlygos ir teisinė aplinka.

BE ABEJO, PAKALBĖSIME IR APIE VALSTYBĖS INSTITUCIJŲ VAIDMENĮ FORMUOJANTIS NEKILNOJAMOJO TURTO BURBULUI. TAČIAU NORIU PACITUOTI IŠTRAUKĄ IŠ „VERSLO ŽINIŲ“ PRIEŠ KELIAS SAVAITES PASKELBTO INTERVIU SU „SWEDBANK“ VYRIAUSIAJA EKONOMISTE: „DABAR JAU AKIVAIZDU, KAD BANKAI KLYDO, PERNELYG GAUSIAI FINANSUODAMI NEKILNOJAMĄJĮ TURTĄ IR GALBŪT MAŽMENINĘ PREKYBĄ.“ ŠIE SEKTORIAI DABAR IŠGYVENA DIDŽIAUSIĄ NUOSMUKĮ. AR IR BANKAI MATO DIDŽIAUSIAS PROBLEMAS BŪTENT TOSE SRITYSE, KURIOS BUVO INTENSYVIAUSIAI KREDITUOJAMOS?

Būsto paskolos kol kas yra santykinai geriausias segmentas. Palyginti su Latvija ir Estija, įsiskolinimas šioje srityje yra dvigubai mažesnis. Tai – gal ir mūsų pranašumas, kad augindami paskolų portfelį buvome lėtesni. Ir pats būsto kainų burbulas buvo šiek tiek mažiau išsipūtęs nei pas kaimynus latvius, ypač Rygoje. Taigi ši paskolų portfelio dalis – mažiausiai skausminga.

TAČIAU, MATYT, NEKILNOJAMOJO TURTO BURBULAS BUVO PAKANKAMAI IŠSIPŪTĖS, JEIGU DABAR KAINOS NUKRITO DAUGIAU KAIP 36 PROC.?

Taip, be abejo. Bet tai, kad kainos kritę, dar nereiškia, kad būsto paskolos patenka į „blogųjų“ paskolų kategoriją. Žmonės ir toliau naudojami tuo

būstu, moka įmokas bankams. Didesnė problema yra augantis nedarbas ir mažėjančios pajamos. Dėl to tampa sunku įvykdyti įsipareigojimus bankams. Kad taip gali įvykti, nebuvo numatyta ir į tai nebuvo atsižvelgta.

MAŽDAUG PRIEŠ DVIDEŠIMT METŲ BEVEIK LYGIAI TAS PAT ATŠITIKO ŠVEDIJOJE. SKOLINIMO BUMAS, PAJAMOS IR LŪKESČIAI AUGO KAIP ANT MIELIŲ, DIDĖJO NEKILNOJAMOJO TURTO BURBULAS, PASKUI ATĖJO KRIZĖ. BENT DU ŠVEDIJOS BANKAI – „SWEDBANK“ IR SEB, DABAR VEIKIANTYS LIETUVOJE IR ČIA UŽIMANTYS APIE 50 PROC. PASKOLŲ RINKOS, IŠGYVENO ŠVEDIJOS KRIZĘ. KODĖL JIE NEPASIMOKĖ IŠ ŠIOS KRIZĖS IR SAVO KLAIĐŲ?

Sunku pasakyti. Visada manėme ir dabar manome, kad tam tikros pamokos buvo išmoktos. Daug teigiamų žingsnių buvo padaryta tiek valstybės mastu (Švedijoje), tiek bankų rizikos valdymo atžvilgiu. Tačiau labai sunku pasimokyti, nes visos krizės skiriasi. Nėra dviejų vienodų krizių.

NA, DĖL TO GALIMA GINČYTIS. MANO MANYMU, DAŽNIAUSIAI KRIZIŲ PRIEŽASTYS IR EIGA BŪNA KONE IDENTIŠKOS – NEVALDOMO SKOLINIMO BUMAS PUČIA NEKILNOJAMOJO TURTO BURBULĄ, O ŠIS SPROGĖS NEIGIAMAI PAVEIKIA KITUS SEKTORIUS, TARP JŲ IR DARBO JĖGOS UŽIMTUMO, IR PAČIUS BANKUS. TAČIAU TAI JAU BŪTŲ KITOS LAIDOS TEMA. AR JŪS TURĖJOTE PROGOS SUSIPAŽINTI SU BIRŽELĮ PASKELBTA TVF ATASKAITA, SKIRTA LIETUVAI, KURIOJE REKOMENDUOJAMA ATLIKI VISŲ ŠALYJE VEIKIANČIŲ BANKŲ PUSĖS METŲ FINANSINIŲ ATASKAITŲ AUDITĄ?

Taip, esu susipažinęs su šia ataskaita. Joje rekomenduojama ir daugiau dalykų – testuoti bankų sistemą ypač sudėtingomis, ekstremaliomis sąlygomis – dar didesnio nekilnojamojo turto nuvertėjimo, netgi valiutos devalvavimo atveju. Daugelis šių testų buvo atlikta.

TAČIAU VIS DĖLTO AR ŽINOTE, KIEK BANKŲ ATLIKO PUSĖS METŲ FINANSINIŲ ATASKAITŲ AUDITĄ?

Prisipažinsiu, kad tokios informacijos nerinkau, bet manau, kad bankai stengiasi numatyti, kaip toliau gali klostytis padėtis ir imasi prevencinių žingsnių, kad būtų užtikrinta jų stabilė veikla.

PRIEŠ KELIAS SAVAITES LIETUVOS BANKAS PASKELBĖ, KAD VISI LIETUVOJE VEIKIANTYS BANKAI PER DEVYNIS ŠIŲ METŲ MĖNESIUS PATYRĖ KIEK MAŽIAU NEI 1,4 MILIJARDO LITŲ NUOSTOLIŲ. TAČIAU, REMIANTIS INDIVIDUALIAIS PRANEŠIMAIS KETURIŲ BANKŲ, KURIE UŽIMA DAUGIAU KAIP 70 PROC. PASKOLŲ RINKOS, JŲ BENDRAS NUOSTO-

LIS SIEKIA DAUGIAU KAIP 2,1 MILIJARDO LITŲ. KAIP REIKIA SUPRASTI IR SUDERINTI TOKIUS PRIEŠTARINGUS SKAIČIUS?

Matyt, kiti bankai tuo metu turėjo teigiamą rezultatą. Be to, reikia turėti omenyje, kad tarpiniai rezultatai labai priklauso nuo banko strategijos. Kai kurie bankai linkę anksčiau paskelbti nuostolius, galbūt dėl to, kad kai kurie jų yra listinguojami akcijų biržose ir nenorima jokių „siurprizų“ metų pabaigoje. Gali skirtis ir „blogųjų“ paskolų atidėjinių skaičiavimo metodikos. Tačiau Lietuvos banko inspektoriai aplanko ir įvertina visus bankus. Ir, skelbiant galutinius rezultatus, atidėjinių duomenys vertinami vienodai.

PACITUOSIU PRANEŠIMĄ, KURIS BUVO PASKELBTAS ŽINIASKLAIDOJE ŠIŲ METŲ BALANDŽIO 23-IAJĄ: „SWEDBANK“ FINANSINĖ GRUPĖ LIETUVOJE PER PIRMAJĄ ŠIŲ METŲ KETVIRTĮ PATYRĖ 164 MILIJONŲ LITŲ NUOSTOLĮ, O PAGAL LIETUVOS BANKO NUSTATYTUS REIKALAVIMUS GRUPĖ PATYRĖ 45 MILIJONŲ LITŲ NUOSTOLĮ.“ TRIS SU PUSE KARTO SKIRIASI TO PATIES BANKO NUOSTOLIS, PRIKLAUSOMAI NUO TO, PAGAL KOKIUS REIKALAVIMUS JIS APSKAIČIUOJAMAS. KURIE REIKALAVIMAI IR KURIE REZULTATAI YRA OBJEKTYVŪS IR TEISINGI?

Sunku pasakyti, na, o patys reikalavimai ir negali nesiskirti. Pavyzdžiui, šiuo metu didiesiems Europos bankams ypač kelia rūpestį tai, kad jie kiekvienoje šalyje privalo turėti skirtingus kapitalus. Tai lemia ir skirtingas skaičiavimo bei vertinimo metodikas. Taigi, matyt, tuos skirtumus lemia ypač konservatyvus skandinaviskų bankų požiūris.

AR VISI BANKAI YRA PASIRENGĘ PADIDINTI KAPITALĄ, JUK ATRODO, KAD ŠIS POREIKIS, TAIP AUGANT NUOSTOLIAMS, YRA NEABEJOTINAS?

Dauguma bankų imasi veiksmų ir ieško, kaip tai padaryti. SEB bankas, „Swedbank“, „Snoras“, Šiaulių bankas jau yra priėmę sprendimus padidinti kapitalą ar ketina tai padaryti. Tačiau apskritai bankų sistemoje – taip pat ir kitose valstybėse – dėl patirtų nuostolių labai trūksta kapitalo. Be to, Europos mastu, remiantis G-20 valstybių vadovų susitikimų išvadomis, svarstoma, ar nereikėtų dar labiau griežtinti bankų kapitalo pakankamumo bei likvidumo reikalavimus ir didinti atidėjinius. Jei bus papildomai priimtos šios sąlygos, nors ir šiaip sunku pritraukti kapitalą, tai reikš, kad artimiausius dvejus metus kapitalo būklė bankams kels didžiausią rūpestį.

AR TAI REIŠKIA, KAD NEVERTA TIKĖTIS, JOG BANKAI IMS LAISVIAU IR LENGVIAU TEIKTI KREDITUS VERSLUI IR GYVENTOJAMS?

Šiuo metu skolinimo sąlygų švelnumą ar griežtumą lemia keli veiksniai – valstybės rizika, verslo būklė ir gyventojų pajamos. Kol kas, nors kai kurių ekonomikos segmentų padėtis stabilizuojasi, verslo būklė lieka sudėtinga, gyventojų pajamos taip pat mažėja. Tai riboja bankų galimybes laisviau skolinti. Kapitalo kol kas pakanka visiems bankams. Ir vietiniai bankai juk gana aktyviai dalyvauja Vyriausybės ekonomikos skatinimo programose, ieško gerų klientų.

PRIEŠ KELIAS SAVAITES MAN PASKAMBINUSI ŽURNALISTĖ TAIKLIAI APIBŪDINO PADĖTĮ: „BANKAI NESKOLINA, NES EKONOMIKOS BŪKLĖ IR PERSPEKTYVOS PRASTOS, TAČIAU, JEI BANKAI NEPRADĖS LAISVIAU SKOLINTI, ŠI EKONOMIKOS BŪKLĖ IR NEPAGERĖS.“ R. KUODIS TAI YRA PAVADINĖS „VIŠTOS IR KIAUŠINIO“ DILEMA. KAIP IŠSPRĘSTI ŠIĄ DILEMĄ IR IŠEITI IŠ UŽBURTO RATO?

Manau, kad bankams sudėtinga prisiimti didesnę riziką ir savo kreditais skatinti ekonomiką. Bankai ieško pragiedrulių ir perspektyvių sričių bei projektų ir juos finansuoja. Reikia sulaukti tam tikro ekonominės padėties pagerėjimo – tai būtų ženklas švelninti kreditavimo sąlygas. Paskutinės apklausos rezultatai rodo, kad bankai nebesirengia dar labiau jų sugriežtinti. Jei šios tendencijos išsilaikys, galbūt sulauksime ir didesnės kreditavimo laisvės. Tačiau aš jokia būdu nenorėčiau pasakyti, kad bankai padės atsigausti ekonomikai. Tačiau jie aktyviai dalyvaus valstybės ekonomikos skatinimo programose. Šiuo atžvilgiu poveikis tikrai bus, jis turėtų būti gana didelis, ten, kur su valstybe pasidalijama rizika, kur bankai aprūpinami finansiniais ištekliais. Tačiau manau, kad ateityje kredituojama bus santūriau, bankai bus pasimokę, standartai ir reikalavimai, keliami bankų sektoriui, bus dar griežtesni.

PACITUOSIU SAKINĮ IŠ JUMS TIKRIAUSIAI ŽINOMOS NAUJAUSIOS LIETUVOS BANKO FINANSINIO STABILUMO APŽVALGOS: „PASKOLŲ SRAUTO MAŽINIMAS YRA VIENAS IŠ PIGIAUSIŲ BŪDŲ PADIDINTI KAPITALO PAKANKAMUMĄ.“ BANKAI NERIZIKUOS FINANSUOTI LABIAU RIZIKINGŲ SRIČIŲ, JEI JIEMS GRĖS NAUJI NUOSTOLIAI. TIKRIAUSIAI BANKAMS SVARBU IŠSAUGOTI KAPITALO PAKANKAMUMĄ IR JIE NEBUS LINKĘ RIZIKUOTI, KOL NEPAAIŠKĖS GALUTINIAI JŲ VEIKLOS REZULTATAI IR PERSPEKTYVOS PASIDIDINTI KAPITALĄ, – TAI TIKRIAUSIAI ĮVYKS KITŲ METŲ PIRMOJE PUSĖJE?

Kai kuriems bankams šį skolinimo ir paskolų portfelio augimą tikrai gali riboti kapitalo kokybė ir kapitalo kiekis. Jeigu jiems pavyks pritraukti kapitalą ir sustiprinti kapitalo bazę, jie ir toliau galės aktyviai dalyvauti kreditavimo versle. Tačiau jeigu to padaryti nepavyks, suprantama, kad jie kredituos mažiau, ir dėl to jų kapitalo pakankamumo rodiklis techniškai gerės.

KIEK ŽINAU, BANKAI IR TIKRIAUSIAI PATI BANKŲ ASOCIACIJA NEPRITARIA FIZINIŲ ASMENŲ BANKROTO ĮSTATYMIUI. TAČIAU, AR ASOCIACIJA KAIP NORS SPRENDŽIA NEMOKIŲ GYVENTOJŲ PROBLEMAS, KAD ŠEIMOS NEATSIDURTŲ GATVĖJE.

Šioje srityje aktyviai dirbame ir keičiamės nuomonėmis. Pavyzdžiui, dirbame su UAB „Būsto paskolų draudimas“ apsidraudusiais bankų klientais. Jeigu jiems kyla sunkumų, yra galimybė metams atidėti mokėjimą bankams.

6 PIEŠINYS: Klydau, gailiuosi...

MANO NUOMONE, ŠI BENDROVĖ, JEIGU NEBŪTŲ MANIPULIAVUSI APSKAITOS PRINCIP AIS, JAU BŪTŲ BANKRUTAVUSI. KITAIP TARIANT, NAUDOJIMASIS ŠIA BENDROVE NĖRA PERSPEKTYVUS.

Tai įmonė, kuri dalyvauja šioje rinkoje, ji prisiėmė riziką ir šiuo metu vykdo savo įsipareigojimus. Taigi ji nebankrutuoja.

JI NEBANKRUTUOJA VIEN DĖL TO, KAD DRASTIŠKAI PAKEITĖ FINANSINĖS APSKAITOS POLITIKĄ.

Ši bendrovė taip pat turėtų stiprinti savo kapitalo bazę.

MOKESČIŲ MOKĖTOJŲ PINIG AIS?

Na, tokia buvo valstybės politika – kad reikia sudaryti sąlygas apsirūpinti būstu tam tikram segmentui gyventojų, kurie įprastomis sąlygomis būsto paskolos tikriausiai negautų. Taigi bendradarbiavimas su šia bendrove yra vienas iš žingsnių. Žengti jį buvo gana sudėtinga, tačiau jis buvo žengtas. Taip pat stebime, ar yra perimamų būstų, ar jie išvaržomi, ypač jeigu šeimose yra vaikų. Stengiamės, kad tokių atvejų būtų kuo mažiau. Bankai raginami įvairiai spręsti problemas, restruktūrizuoti paskolas ir panašiai. Ir bankas, ir klientas yra suinteresuoti ieškoti būdų, kaip pergyventi šį laikotarpį.

AR GALITE IŠVARDYTI KLAIDAS, KURIAS PADARĖ VALSTYBINĖS INSTITUCIJOS, YPAČ MOKESČIŲ IR BANKŲ SISTEMOS PRIEŽIŪROS SRITYJE?

Vargu ar galėčiau pasakyti, kad bankų sistemos priežiūra buvo neefektyvi.

BŪSTO PASKOLOS IR ĮKEIČIAMO TURTO SANTYKIS SIEKĖ 100 PROC. AR TAI BUVO NORMALU?

Taip, galėjo būti nustatytas mažesnis santykis.

AR PAKAKO TO, KAD IMANT PASKOLĄ BUVO REIKALAUJAMA 650 LITŲ PAJAMŲ LIKUČIO VIENAM ŠEIMOS NARIUI?

Šį lygį buvo nusistatę patys bankai. Ką tikrai reikėjo padaryti – tai įvesti nekilnojamojo turto mokestį ir atsisakyti lengvatų būsto paskolų palūkanoms. Nebūtų buvęs skatinamas šio sektoriaus kreditavimas. Galbūt reikėjo reikalauti pradinio įnašo – maždaug 20 proc.

AR LIETUVOS BANKAI PASIMOKĖ IŠ ŠIŲ KLAIDŲ IR KĄ JIE KETINA DARYTI KITAIP ATEITYJE?

Kiekviena krizė ir sunkmetis duoda savo pamokas. Bus atsargiau vertinama neproduktyvaus sektoriaus rizika.

VARTOJIMAS, NEKILNOJAMASIS TURTAS?

Taip. Manau, kad kredituoti ir finansuoti daugiausia reikia tas sritis, kurios duoda ekonominę grąžą. Tai galėtų būti energetika, ypač atsinaujinantys šaltiniai, eksportas. Tose srityse tikriausiai galima prisiimti ir didesnę riziką. Toks procesas, kuris vyko iki šiol, – užsienyje skolintais ištekliais kredituojamos statybos – kada nors turėjo baigtis. Gerai, kad jis baigėsi dabar, kai dar nėra pernelyg didelio įsiskolinimo. Na, o valstybė turėtų

žiūrėti, kiek verta skolintis iš užsienio ir kam tos lėšos panaudojamos. Būtina valdyti privataus sektoriaus įsiskolinimo užsieniui lygį. Baltijos valstybių bėda buvo ta, kad manėme, jog esame vienoje rinkoje, kad mokėjimų balansas mums nėra labai svarbus, tad išoriniai disbalansai neturės didelės įtakos. Taigi valstybėje dera apibrėžti kreditavimo politiką, kuri iki šiol buvo visiškai laisva.

TAIGI GALIMA TEIGTI, KAD BANKAI, KELERIUS METUS BEATODAIRIŠKAI SKOLINĘ IR SIEKĘ GREITO PELNO, O DABAR SMARKIAI SUGRIEŽTINĘ PASKOLŲ TEIKIMO SĄLYGAS, PRISIDĖJO PRIE KRIZĖS ĮSVYRAVIMO LIETUVOJE. TAČIAU BANKAI YRA VERSLO ORGANIZACIJOS, TAD PELNO SIEKIMAS IR RIZIKAVIMAS YRA JŲ PRIGIMTIS. DIDESNĘ DALĮ ATSAKOMYBĖS TURĖTŲ PRISIIMTI SKOLINIMO IR VISOS EKONOMIKOS BUMO NESUVALDŽIUSIOS VALSTYBĖS INSTITUCIJOS – LIETUVOS BANKAS, SEIMAS IR VYRIAUSYBĖ. DEJA, KOL KAS NEVISAI AIŠKU, AR JIE SUPRANTA, KĄ REIKĖJO IR KĄ REIKĖS DARYTI KITAIP.

AR ŠVEDIJOS BANKAI PADĖS ATSIGAUTI LIETUVOS EKONOMIKAI?

2010 m. vasaris

Interviu su „Swedbank“ Lietuvoje vadovu Antanu Daniu „Baltijos“ televizijos laidoje „Svarbus pokalbis“.

KAIP JAUČIASI VADOVAS BANKO, KURIS PER METUS PATYRĖ DAUGIAU KAIP MILIJARDĄ LITŲ NUOSTOLIŲ?

Matyt, 2009-ieji per daugelį praėjusių metų buvo patys sudėtingiausi ir gyventojams, ir verslui. Labai tikiu, kad blogiausia – jau praeityje. Džiaugtis kuo nors dar per anksti, todėl atitinkama ir mūsų savijauta.

AR TIKĖJOTĖS TOKIŲ REZULTATŲ 2008-ŲJŲ PABAIGOJE, KAI KŪRĖTE 2009 METŲ PLANUS?

Jau 2008 metais matėme, kad ekonomikos padėtis prastėja. Matyt, šalies ekonomikos nuosmukis nebūtų buvęs toks stiprus, jeigu pasaulio nebūtų užgriuvusi tarptautinė finansų krizė. Šie du veiksniai labai stipriai paveikė tiek verslo, tiek gyventojų finansinę padėtį. Kai kurie jų negalėjo laiku atsiskaityti su bankais. Todėl mes, reaguodami į tokią padėtį, turėjome daryti atidėjinius.

PRAKALBOTE APIE ATIDĖJINIUS. PRAĖJUSIAIS METAIS PADARĖTE, BERODS, 1,7 MILIJARDO LITŲ VERTĖS ATIDĖJINIŲ. NESKAIČIUOJANT JŲ, BANKO PELNAS BŪTŲ VISIŠKAI GERAS IR SIEKTŲ BEVEIK PUSĖ MILIJARDO LITŲ. KAS YRA TIE ATIDĖJINIAI IR KODĖL PERNAI REIKĖJO JUOS TOKIUS DIDELIUS DARYTI?

Kiekvienai įmonei išduota paskola vertinama pagal jos kokybę, atsižvelgiant į įmonės finansinę būklę. Šiai būklei prastėjant, svarstoma, kokia tikimybė, kad ši paskola ar jos dalis nebus gražinta. Taigi atidėjiniai prilygsta galimiems banko nuostoliams dėl negražintų paskolų.

KAIP SUPRANTU, ATIDĖJINIAI SUDAROMI „BLOGOSIOMS“, ARBA NEVEIKSNIOMS, PASKOLOMS – KAI KLIENTAI VĒLUOJA MOKĖTI BANKUI ĮMOKAS ARBA KAI NUVERTĖJA PASKOLOS GRAŽINIMĄ GARANTUOJANTIS ĮKEISTAS TURTAS. ĮDOMU, KODĖL „SWEDBANK“ NEVEIKSNIŲ PASKOLŲ PROCENTAS, PALYGINTI SU VISU PASKOLŲ PORTFELIU, ESTIJOJE YRA DVIGUBAI MAŽESNIS NEGU LIETUVOJE? IR VĒL ESTAI MUS APLENKĖ?

Geras klausimas. Priežasčių yra ne viena, tačiau atsakymas, matyt, slypi pačioje ekonomikoje. Estų eksporto sektorius buvo labiau orientuotas į Skandinaviją, o šio regiono rinkos smuko mažiau. Kita vertus, estai buvo finansiškai drausmingesni ir todėl geriau pasirengė blogiems laikams. O Latvijoje ekonominė padėtis yra sudėtingiausia, todėl ir banko nuostoliai ten didžiausi.

KAS DAR, ŽIŪRINT Į PRAEITĮ – 2004–2008 METUS, LĖMĖ TOKIUS BANKO REZULTATUS? JŪSŲ BANKO VADOVAI ŠVEDIJOJE PRIPAŽINO, KAD „SWEDBANK“ PADARĖ KLAIĐŲ, NEĮVERTINO TAM TIKRŲ RIZIKŲ. KĄ NE TAIP „SWEDBANK“ DARĖ LIETUVOJE?

Taip, mes padarėme klaidų, tačiau svarbiausia – mokyti ir jų nekartoti. Pirma ir, matyt, didžiausia klaida buvo nepakankamas rizikos įvertinimas. Paskolos, atėjusios į Lietuvą, buvo pigios ir į galutinę paskolos kainą – palūkanas – buvo įskaičiuojamas nepakankamas rizikos priedas. Dėl to visuomenėje susiformavo nuomonė, kad pinigai yra pigūs ir lengvai prieinami. Žiūrėdami į ateitį, ketiname adekvačiau vertinti verslo ir projektų riziką, todėl, priklausomai nuo jos, palūkanos labiau svyruos. Antra, ne mažiau svarbi klaida buvo ta, kad neretai finansuodavome iki 90 ar net 95 proc. projekto vertės. Akcininkų dalis ir kartu paties projekto finansinis rezervas būdavo per menki. Dėl šios priežasties mes neturime gerai išplėtotos kapitalo rinkos ir kitų finansinių instrumentų, pavyzdžiui, specializuotų fondų, kurie galėtų finansuoti kai kuriuos projektus ir naują veiklą pradedančias įmones.

TEKO GIRDĖTI, KAD PRIEŠ KELERIUS METUS KAI KURIE VERSLININKAI TARPUSAVYJE SUDARYDAVO PUSIAU FIKTYVIUS ŽEMĖS SKLYPŲ PIRKIMO AUKŠTOMIS KAINOMIS SANDORIUS. TOKIŲ „IŠPŪSTŲ“, TAČIAU REGISTRŲ CENTRE FIKSUOTŲ KAINŲ PAGRINDU BŪDAVO SKOLINAMASI IŠ BANKŲ NORINT ĮSIGYTI PANAŠIŲ SKLYPŲ IR JUOS ĮKEISTI PAČIAM BANKUI. NEATSITIKINAI PRAĖJUSIAIS METAIS LIETUVOJE DĖL FINANSINIŲ ĮSIPAREIGOJIMŲ NEVYKDYMO BUVO AREŠTUOTA DAUGIAU KAIP DU TŪKSTANČIAI ŽEMĖS SKLYPŲ. AR IR JŪSŲ BANKAS DABAR SUSIDURIA SU TOKIOMIS PROBLEMOMIS, AR BUVO FINANSUOJAMI SKLYPŲ PIRKIMAI NEREALIOSE KAINOMIS?

Visada pirmiausiai žiūrime į kliento gebėjimą gražinti paskolą. Jeigu dėl to nekyla problemų, užstato vertės klausimas nėra toks aštrus. Tačiau, be abejonės, pasitaiko situacijų, kai turime ieškoti kelių, kaip išspręsti susidariusias problemas.

KAIP JŪS SPRENDŽIATE ŠIAS PROBLEMAS? JUK BŪTINA IŠSIAIŠKINTI, AR BANKO KLIENTO – ĮMONĖS AR GYVENTOJO – FINANSINĖS PROBLEMAS LAIKINOS AR ILGALAIKĖS. KAI KAS GAL IR PIKTNAUDŽIAUJA – SĄMONINGAI VENGIA VYKDYTI ĮSIPAREIGOJIMUS.

Yra įvairių klientų. Su geranoriškais klientais visada randame sprendimą. Iki šiol nesame iškraustę nė vieno žmogaus iš jo būsto. Be abejo, gali pasitaikyti atvejų, kai nepavyksta surasti kliento arba kai jis nenori spręsti problemų, – tada galimi ir kitokie scenarijai. Todėl visada skatiname klientus bendradarbiauti su banku. Apskritai, darbui su tokiais klientais skyrėme labai daug išteklių, pasitelkėme ir tarptautinę patirtį turinčius specialistus.

KAI KURIE VERSLININKAI SKUNDŽIASI, KAD BANKAS, SIEK DAMAS DIDESNIŲ GARANTIJŲ, REIKALAUJA ĮKEISTI ASMENINĮ TURTĄ. AR TAI MORALU?

Visada ieškome abiem pusėms tinkamo sprendimo. Dėl šios priežasties esame linkę daryti kompromisus, pavyzdžiui, pailginti paskolos gražinimo terminus. Tikimės, kad ir klientas bus linkęs ką nors pasiūlyti. Vienais atvejais įmonės akcininkai gali įnešti papildomų lėšų, kitais – pasiūlyti papildomą užstatą. Gali būti, kad jeigu nenorima įnešti papildomų lėšų, prašome kitokio akcininko ketinimus savo įmonės atžvilgiu patvirtinančio veiksmo, kaip antai asmeninio laidavimo.

GYVENTOJAI, NORĖDAMI PAKEISTI PASKOLOS SĄLYGAS, DAŽNAI SUSIDURIA SU BANKŲ SPRENDIMU PADIDINTI PALŪKANŲ MARŽĄ. KUO TAI PAGRĮSTA, YPAČ JEIGU IŠ ESMĖS NESIKEIČIA KLIENTO MOKUMAS?

Pasitaiko įvairių situacijų. Jeigu paskolos palūkanos – adekvačios padėčiai, tada kliento prašymą patenkiname greitai ir lengvai. Be abejo, pasitaiko atvejų, kai paskolų palūkanos yra pernelyg mažos ir neatitinka susidariusios rinkos padėties. Tada su klientu ieškome sprendimo, kaip garantuoti, kad klientas būtų pajėgus mokėti įmokas bankui, o pati paskola jam nebūtų nuostolinga visus keturiasdešimt metų.

AR NESUSILAUKIATE KLIENTŲ KALTINIMŲ BEI PRIEKAIŠTŲ, KAD BANKAS BANDO PERKELTI PROBLEMAS IR RIZIKAS ANT JŲ PEČIŲ?

Kaip jau sakiau, yra įvairių klientų. Su daugeliu pavyksta susitarti. Kartais gali pasitaikyti ir tokių atvejų, tada tokiam klientui skiriame daugiau dėmesio.

KOKIOS JŪSŲ VADOVAUJAMO BANKO VEIKLOS PERSPEKTYVOS ŠIAIS METAIS? ŠVEDIJOS CENTRINIO BANKO VADOVAS, SKAITYDAMAS PRANEŠIMĄ ŠVEDIJOS PARLAMENTE – JIS, BEJE, RODOS, INICIJAVO TYRIMĄ DĖL KRIZĖS BALTIJOS VALSTYBĖSE – ĮSPĖJO, KAD ŠVEDIJOS BANKŲ ČIA ŠIEMET LAUKIA TOKIE PAT NUOSTOLIAI KAIP IR PERNAI. AR TOKS NIŪRUS VERTINIMAS REALUS?

Manau, kad blogiausi metai – jau praeityje. Tačiau atsikvėpti ir džiaugtis dar per anksti. Matome verslo įmonių padėties stabilizacijos požymių. Tai nereiškia, kad nebeliko probleminio portfelio – būtina toliau dirbti ir stebėti, kaip sekasi vykdyti numatytus veiksmus, o esant reikalui – ir ieškoti naujų sprendimų. Kai kurios eksportuojančios bendrovės pradeda atsigausti. Nors tokios įmonės nesudaro daugumos visų verslo organizacijų, tačiau tai – geras ženklas, žiūrint į priekį. Vis dėlto gyventojų padėtis – kiek kitokia. Dėl šaltos žiemos, padidėjusių elektros kainų, augančio nedarbo – vargu ar šiemet jis ims mažėti – gyventojams sunkiau laiku atsiskaityti su banku. Taigi ieškome galimybių padėti gyventojams vykdyti savo finansinius įsipareigojimus ir rūpintis savo buitimi.

AR PAGRĮSTA MANYTI, KAD ŠIEMET „SWEDBANK“ TOKIŲ DIDELIŲ NUOSTOLIŲ NEBETURĖS?

Pagrindinis scenarijus, kuriuo grindžiame savo veiklos šiais metais perspektyvas, yra toks: pasaulis neįkris į dar vieną ekonominę duobę, estai kitais metais įsives eurą, tai būtų gera žinia mūsų regionui, o latviai sugebės išlaikyti finansinį ir politinį stabilumą po rinkimų. Tačiau,

jeigu šios prielaidos nepasitvirtins, galimi ir kiti scenarijai. Tada tai paveiktų ir banko rezultatus.

BANKŲ KLIENTAI PASTEBI, KAD KAI KURIE BANKAI – GALBŪT IR „SWEDBANK“ – DIDINA KAI KURIŲ BANKINIŲ OPERACIJŲ ĮKAINIUS. AR TAIP SIEKIATE IŠ DALIES KOMPENSUOTI PERNAI PATIRTUS NUOSTOLIUS?

Mes nuolat peržiūrime paslaugų įkainius – ne tik juos didiname, bet ir mažiname. Tikslas – skatinti tam tikrą klientų elgesį. Pavyzdžiui, Lietuvoje vis dar dažnai atsiskaitoma grynaisiais. Mes raginame naudotis elektroninėmis atsiskaitymo priemonėmis, nes tai – ne tik saugu, bet ir patogiu. Todėl tokiems mokėjimo būdams mes taikome labai didelių nuolaidų, o kai kurios paslaugos vis dar – nemokamos.

KOKIAS PAMOKAS IŠMOKO IŠ ŠIOS KRIZĖS JŪSŲ BANKAS? JUK TAI NE PIRMA JŪSŲ BANKO KRIZĖ – ŠVEDIJOJE SUSIDŪRĖTE SU LABAI PANAŠIU NUOSMUKIU 1991–1993-ALISIAIS. ANTRĄ KARTĄ UŽLIPOTE ANT TO PATIES GRĖBLIO?

Visos krizės turi panašumų, tačiau yra ir skirtumų. Švedija šį kartą išvengė didesnių problemų ir nepatyrė tokio didelio ekonomikos nuosmukio. Lietuvoje, suprasdami kelis sisteminius dalykus, darome tai, kas nuo mūsų priklauso. Su kitais verslo atstovais kalbame apie tai, kaip galėtume pagyvinti kapitalo rinką. Antra, skatiname finansinį žmonių raštingumą – skiriame lėšų, taip pat stengiamės juos šviesti. Manau, kad tai – labai svarbu.

„SWEDBANK“ PREZIDENTAS, PRISTATYDAMAS PRAĖJUSIŲ METŲ BANKO REZULTATUS, UŽSIMINĖ, KAD BANKAS MAŽINS PASKOLŲ PORTFELIO DALĮ BALTIJOS VALSTYBĖSE. TOKS TEIGINYS SKAMBA GRĖSMINGAI, NES BANKŲ ĮTAKA ŠIŲ VALSTYBIŲ EKONOMIKAI – DIDŽIULĖ. JEI ŠVEDIJOS BANKAI LAIKYSIS LABAI KONSERVATYVIOS SKOLINIMO POLITIKOS, MŪSŲ EKONOMIKAI BUS SUNKU ATSIGAUTI. KAIP VERTINATE TOKIUS SAVO VADOVO TEIGINIUS? IR JŪS PATS ESATE PAREIŠKĖS, KAD BANKO PASKOLŲ PORTFELIS LIETUVOJE TOLIAU MAŽĖS.

Skoliname ir dabar, skolinsime ir ateityje. Tai – mūsų verslas. Tačiau esminis klausimas yra toks: ar 2007–2008 metų skolinimo apimtys buvo adekvačios?

2004 METAIS VISOJE LIETUVOS BANKŲ SISTEMOJE INDĖLIAI PRILYGO PASKOLŲ PORTFELIUI. O 2008 METŲ PABAIGOJE BANKAI JAU BUVO IŠDAVĘ

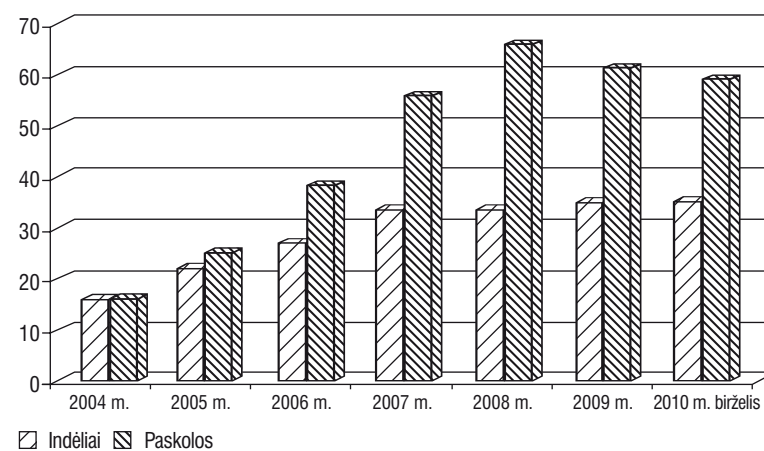
DVIGUBAI DAUGIAU PASKOLŲ, NEGU TURĖJO SUKAUPĘ INDĖLIŲ (ŽR. 5 DIAGRAMĄ). MANOTE, KAD TAI BUVO NENORMALU IR KAD TOKIA PADĖTIS NEBEGALI TĖSTIS?

Būtent. Apie tai mes ir kalbame. Mes pasisakome už stabilų augimą ir patvarų verslą. Manome, kad paskolos ir indėliai turėtų augti panašiu tempu. O jeigu paskolos augs sparčiau už indėlius, rizikuosime dar kartą sukelti minėtąją disproporciją ir visas su tuo susijusias bėdas.

5 DIAGRAMA

Bankų paskolos augo pernelyg sparčiai

Paskolų ir indėlių likučiai Lietuvos bankuose (privatus nefinans. sekt.), milijardai litų

□ Indėliai ■ Paskolos

Šaltinis: Lietuvos bankas

Komercinių bankų paskolų portfelis Lietuvoje – dėl milijardinių finansinių injekcijų iš skandinavinių bankų – augo dvigubai sparčiau negu indėliai ir 2008 metų pabaigoje dvigubai viršijo jų likutį. Tai – grėsminga disproporcija, kuri šiuo metu koreguojasi ir didžiaja dalimi lemia ekonominės krizės reiškinius šalyje. Į tokią Lietuvos bankų sistemos – ir visos ekonomikos bei valdžios biudžetų – priklausomybę nuo Skandinavijos motininių bankų finansavimo užsienio analitikai atkreipė dėmesį dar 2006 metais. Kad tai buvo nenormalu, dabar pripažįsta ir patys komercinių bankų vadovai.

MATYT, PERNELYG SPARTUS BANKŲ PASKOLŲ PORTFELIO AUGIMAS IR BUVO VIENA ŠIOS KRIZĖS PRIEŽASČIŲ, IŠ KURIOS DABAR MOKOSI „SWEDBANK“, TAIP PAT GALBŪT IR KITI BANKAI. TIKĖKIMĖS, KAD PASIMOKYS IR VALDŽIOS INSTITUCIJOS. O ARTIMIAUSIAIS METAIS, KO GERO, IŠ BANKŲ BUS SUNKU TIKĖTIS INTENSYVAUS SKOLINIMO, KURIS PADĖTŲ ATSIGAUTI ŠALIES EKONOMIKAI. TAIGI TEKS IEŠKOTI KITŲ GALIMYBIŲ, SIEKIANČIUS UŽTIKRINTI STABILIAŲ IR HARMONINGŲ ŠALIES EKONOMIKOS PLĖTRŲ.

VI

Kur žiūrėjo Lietuvos bankas
ir jo vadovas R. Šarkinas?

2010 metų pradžioje viešame Seimo biudžeto ir finansų komiteto posėdyje Lietuvos banko Priežiūros departamento direktorius Kazimieras Ramonas iškilmingu balsu pareiškė: „Mes jų ne-be-val-dome!“ Jis turėjo omenyje komercinius bankus, kurių agresyvų ir neatsakingą skolinimą 2004–2007 metais Lietuvos bankas privalėjo tramdyti. Nei aname posėdyje, nei kokia nors kita proga šio banko valdybos pirmininkas R. Šarkinas nematė reikalo prisiimti atsakomybės dėl tokios jo vadovaujamos įstaigos veiklos. Nematė reikalo ir bent truputį išsamiau atsakyti į šio skyriaus pradžioje surašytus klausimus. Galbūt tuo metu – 2008-ųjų pradžioje – Lietuvos banke dar niekas negalvojo apie krizę? Tačiau centrinis bankas – viena svarbiausių šalies institucijų, kuri turėtų būti atsakinga už patikimą komercinių bankų veiklą ir ekonominę bei finansinę stabilumą Lietuvoje. Kam Lietuvai reikalingas toks neįgalus centrinis bankas? Jame, be kita ko, dirba 840 darbuotojų, o jo metinis biudžetas siekia 60 milijonų litų. Ir už ką jis iš tikrųjų atsakingas? Ar toks bankas ir jo vadovas gali apsaugoti šalies ekonomiką ir nacionalinę valiutą, jeigu į Lietuvą leido „importuoti“ 10 milijardų skolintų eurų? Ir kodėl Prezidentė D. Grybauskaitė, negailestingai kapodama kitų galvas, nepareikalavo R. Šarkino atsistatydinimo? Deja, atsakymo į šį klausimą šiame skyriuje dar nebus.

KLAUSIMAI LIETUVOS BANKO VALDYBAI

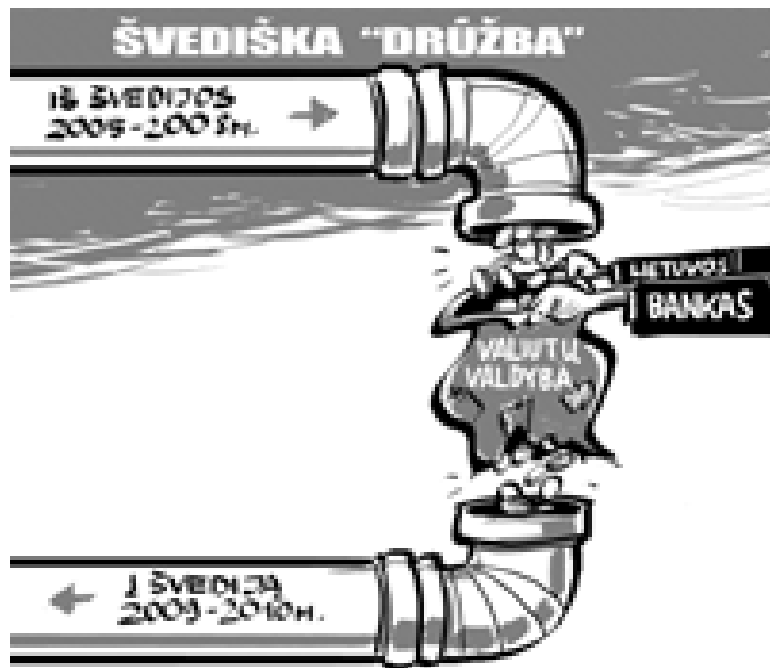
2008 m. sausis

1. Ar tai, kad paskolos Lietuvos gyventojams yra išduodamos užsienio valiuta, taip pat su kintamosiomis palūkanomis, nepažeidžia Lietuvos Respublikos bankų įstatymo 2-ajame straipsnyje suformuluotos nuostatos: „Komeracinis bankas – Lietuvos Respublikoje įsteigta kredito įstaiga, kuri turi licenciją verstis ir verčiasi indėlių ar kitų gražintinų lėšų priėmimu

iš neprofesionalių rinkos dalyvių ir jų skolinimu ir prisiima su tuo susijusią riziką bei atsakomybę“?

2. Ar Lietuvos gyventojai – neprofesionalūs rinkos dalyviai – gali tinkamai įvertinti ir atsakingai prisiimti valiutų kurso bei palūkanų normų svyravimo riziką, ypač turint omenyje tai, kad:

- euro įvedimo terminai nėra aiškūs, jie gali nusitęsti iki 2013 metų;
- nėra jokių teisinių garantijų, kad, įvedant eurą, bus taikomas dabartinis lito ir euro kursas;

7 PĖŠINYS: Švediška „Družba“

– sprendimas dėl euro įvedimo Lietuvoje ir lito kurso bus priimamas ES institucijose;

– pastaraisiais mėnesiais Europos centrinis bankas per savo oficialių pareigūnų pareiškimus išreiškia abejonių dėl fiksuotą valiutos kursą turinčių šalių (tarp jų – ir Lietuvos) galimybių valdyti infliaciją, skatinti

šalies ekonomikos konkurencingumą ir užtikrinti makroekonominį bei finansinį stabilumą;

– paskolų palūkanų normas Lietuvoje lemia veiksniai, kurie nepriklauso nuo Lietuvos banko vykdomos politikos ir kurių eiliniai Lietuvos gyventojai negali nei prognozuoti, nei įvertinti?

3. Ką rodo Lietuvos banko skelbiamas 6 mėnesių VILIBOR indeksas, kuris per 2007 metus išaugo daugiau kaip 3 procentiniais punktais ir dėl to būsto paskolų kintamosiomis palūkanomis litais sąnaudos gyventojams išaugo keliais šimtais litų per mėnesį, jei, remiantis Lietuvos banko skelbiamais duomenimis, komerciniai bankai vienas kitam lėšų tokiam terminui beveik neskolina? Ar taip komerciniai bankai nesiekia nepagrįstai padidinti palūkanų pajamas ir paskatinti gyventojus pakeisti paskolų valiutą iš litų į eurus?

4. Kaip konkrečiai reglamentuojamas Lietuvos Respublikos bankų įstatymo 56-ojo straipsnio reikalavimas (turint omenyje valiutų kurso ir palūkanų normų riziką, kurią, skolindamiesi lėšas, prisiima gyventojai – neprofesionalūs rinkos dalyviai) „prieš sudarydamas sutartį dėl finansinių paslaugų teikimo, bankas privalo suteikti klientui išsamią informaciją apie finansinių paslaugų teikimo sąlygas, paslaugų kainą, paslaugų teikimo terminus, galimas pasekmes, bei kitokią informaciją, turinčią įtakos kliento apsisprendimui sudaryti sutartį“? Pavyzdžiui, kokius palūkanų normų bei valiutų kurso kitimo ir su tuo susijusių paskolų sąnaudų scenarijus bankai privalo pateikti klientams ir ar tokia informacija yra sutartyse?

5. Ar šiuo metu komerciniams bankams nevertėtų pasiūlyti visas būsto paskolas, gyventojams išduotas eurai, konvertuoti į paskolas litais? Jei, kaip teigia Lietuvos banko ir Vyriausybės vadovai, valiutų kurso rizikos nėra ir jos nebus iki pat euro įvedimo, komerciniams bankams tai nieko nekainuotų, o gyventojams nereikėtų su nerimu laukti žinių iš gretimų Baltijos šalių ir jas įvairiai interpretuoti. Lietuvos bankui ir kitoms valdžios institucijoms nereikėtų nuolat raminti šalies piliečių.

6. Ar šiuo metu komerciniams bankams taip pat nevertėtų pasiūlyti visas išduotas būsto paskolas su kintamosiomis palūkanomis, ypač litais, bent penkeriems metams konvertuoti į paskolas su fiksuotomis palūkanomis? Ar Lietuvos banko valdyba sutinka su nuomone, kad bankai turi gerokai daugiau galimybių įvertinti ir valdyti palūkanų normų riziką, nei gyventojai – neprofesionalūs rinkos dalyviai? Būtų puiku, jei gyventojams

nebereikėtų spėlioti, kokios palūkanų normų kitimo perspektyvos Lietuvoje ir už jos ribų, ir patirti sutarties sąlygų keitimo sąnaudas.

7. Ar Lietuvos banko valdyba nemano, kad nevaldomas Lietuvos komercinių bankų paskolų portfelio augimas smarkiai paveikė neproporcingą ir nestabilią nekilnojamojo turto rinkos plėtrą, turėjo didelės įtakos pernelyg sparčiam vartojimo, importo ir darbo užmokesčio augimui, lėmė nepagrįstų lūkesčių dėl ekonomikos ir pajamų augimo atsiradimą ir sukėlė grėsmę makroekonominiam šalies stabilumui?

8. Kuo grindžiamas Lietuvos banko skelbiamas „pagrindinis“ tikslas – kainų stabilumo palaikymas? Kokius konkrečius tikslus kelia Lietuvos bankas šioje srityje? Kokias priemones jis taiko šiems tikslams įgyvendinti? Kokie šių priemonių taikymo rezultatai 2007-aisiais ir kokios prognozės 2008–2009 metams?

9. Kuo grindžiamas Lietuvos banko leidiniuose suformuluotas teiginys, kad siekis prisijungti prie euro zonos yra „vienas iš svarbiausių šalies makroekonominės politikos tikslų“? Kokias priemones Lietuvos bankas taiko šiam tikslui įgyvendinti? Ar, valdybos nuomone, yra kitų svarbių šalies makroekonominės politikos tikslų? Kokie jie ir kaip siekiama juos įgyvendinti?

10. Ar, valdybos nuomone, nebūtų verta bent kas pusmetį pateikti visų naujųjų ES šalių ekonomikos apžvalgą, kad šalies vadovai bei kiti jos piliečiai galėtų palyginti Lietuvos ekonomikos ir finansų būklę ne tik su Latvija ir Estija? Be to, ar nevertėtų banko svetainėje taip pat pateikti išverstų į lietuvių kalbą Europos centrinio banko pareigūnų pranešimų ir pasisakymų, susijusių su ekonominės, pinigų, fiskalinės ir struktūrinės politikos vertinimais šiose šalyse?

11. Kokius valiutų valdybos modelio ir stabilaus lito kurso pranašumus ir trūkumus šiuo metu mato Lietuvos banko valdyba, turint omenyje minimalias tiesiogines užsienio investicijas šalyje (ypač – naujas, arba „plyno lauko“), sparčiai augančias tarpbankines palūkanų normas litais ir infliaciją, nelėtėjančią bankų paskolų portfelio augimą bei abejotinas ekonomikos plėtros perspektyvas 2008 metais pagrindinėje Lietuvos eksporto rinkoje – ES?

12. Kodėl buvo nuspręsta išlaikyti valiutų valdybos modelį, atsiejus litą nuo JAV dolerio 2002 metais ir paskui – 2004-aisiais, Lietuvai tapus Ekonominės ir pinigų sąjungos nare? Ar viena tokio sprendimo priežasčių buvo galimas lito kurso nuosmukis ir neigiama jo įtaka privataus ir centrinės valdžios sektorių skolos užsienio valiuta sąnaudoms?

13. Ar Lietuvos banko valdyba mano, kad ji buvo pasirengusi tam, kad 2007-aisiais euras Lietuvoje nebus įvestas ir ar numatė, kad infliacija, palūkanų normos šalyje ir einamosios sąskaitos deficitas bus tokie, kokie yra šiuo metu?

14. Ar Lietuvos banko valdyba mano, kad ji buvo pasirengusi ir turėjo visas reikiamas priemones, tarp jų ir tinkamus pinigų politikos instrumentus bei atitinkamą teisinę aplinką suvaldyti didžiulius Lietuvos mastais finansinio kapitalo srautus, patenkančius į šalį, jai įstojus į ES?

15. Ar Lietuvos banko valdyba sutinka su nuomone, kad šiuo metu Lietuvos pinigų sistema yra deformuota ir iš esmės nevaldoma (nes ją stipriai veikia euro zonos pinigų ir komercinių bankų skolinimo politika) ir dėl to nesudaromos sąlygos subalansuoti šalies ekonomikos plėtrai?

LIETUVIŠKOJO VILIBOR METAMORFOZĖS

2008 m. liepa

VILIBOR indeksas nustatomas pagal Lietuvos banko patvirtintą metodiką, vykdant komercinių bankų apklausas. Tai – palūkanų norma, už kurią šalyje veikiančios komerciniai bankai pasirenge vienas kitam skolinti litus tarpbankinėje rinkoje. Šiuo indeksu paprasti bankų klientai galėtų visiškai nesidomėti, tačiau VILIBOR tie patys bankai naudoja apskaičiuodami naujai išduodamų ir perskaičiuodami jau išduotų paskolų litais gyventojams bei įmonėms palūkanas.

Per 2007 metus 6 mėnesių VILIBOR indeksui pakilus 3,5 procentinio punkto, vidutinės būsto paskolos litais (su kintamosiomis palūkanomis) aptarnavimas namų ūkiui pabrango 500–700 litų. Vidutinei šalies šeimai tokia suma gana didelė, ypač turint omeny smarkiai išaugusias ir toliau augančias maisto, degalų bei komunalinių paslaugų kainas.

Kodėl VILIBOR taip pašoko 2007 metais? Ir kodėl paskui jis smarkiai nukrito? Kaip į visa tai reagavo paskolas litais paėmę gyventojai? Koks šio svyravimo poveikis komerciniams bankams? Ar VILIBOR – apskritai rinkos palūkanų norma? Ką apie analogiškos palūkanų normos (LIBOR) nustatymo metodiką mano specialistai pasaulyje? Ar turėtų keistis VILIBOR nustatymo metodika? Šie klausimai, tikuosi, ką nors sudomins. Galbūt net ir Seimą – šis, atrodo, pagaliau pradėjo skirti daugiau dėmesio Lietuvos banko vaidmeniui ekonominiuose šalies procesuose.

VILIBOR indeksai yra nustatomi septyniems laikotarpiams – nuo vienos nakties iki vienerių metų, priklausomai nuo to, kokiam terminui bankai skolina vienas kitam litus tarpbankinėje rinkoje. Praėjusiais metais, pasklidus gandams apie galimą valiutų devalvavimą gretimoje Baltijos šalyse ir pradėjus augti infliacijai, visų laikotarpių VILIBOR indeksai pradėjo kilti. Tačiau – nevienodai.

Pavyzdžiui, vienos savaitės VILIBOR paaugo nuo 3,7 proc. 2007 m. pradžioje iki 4,6 proc. tų pačių metų pabaigoje. Tuo tarpu šešių mėnesių

VILIBOR per tą patį laikotarpį pašoko gerokai daugiau – nuo 3,9 proc. iki 7,4 proc. (žr. 6 diagramą) Kaip tik šešių mėnesių VILIBOR indeksas dažniausiai naudojamas apskaičiuojant litais išduodamų paskolų palūkanas ir jas perskaičiuojant.

Viskas lyg ir logiška – ilgesniam laikotarpiui skolindami bankai daugiau rizikuoja, todėl ir palūkanos – didesnės. Tačiau ar pagrįstas toks trumpo ir ilgo laikotarpio VILIBOR indeksų skirtumo augimas ir ką jis rodo? Skirtumas išaugo nuo 0,2–0,3 procentinio punkto 2007 metų pradžioje iki 2,5 procentinio punkto tų pačių metų gruodžio mėnesį, taigi padidėjo vidutiniškai dešimt kartų.

Be to, praėjusių metų pabaigoje kai kurie bankų analitikai prognozavo, kad jei infliacija toliau augs, o makroekonominės šalies perspektyvos prastės, šešių mėnesių VILIBOR toliau didės ir 2008-aisiais gali pasiekti 9–10 proc. Taip pat lyg ir logiška.

Tačiau, akivaizdžiai didėjant infliacijai ir prastėjant šalies kredito reitingų perspektyvoms, šis VILIBOR indeksas staiga ėmė kristi. Ir ne taip jau mažai – nuo 7,4 proc. iki 5,4 proc. 2008 metų vasario pabaigoje. O tai – jau visai nelogiška.

Galima aiškinti, kad aptilus valiutos devalvavimo gandams sumažėjo ir rizika. Tačiau gandai bet kada vėl gali grįžti. Ką jau kalbėti apie šių metų liepos 1-osios Seimo rezoliuciją, kuri, pasak bankininkų, lyg ir ragina Lietuvos banką atsisakyti valiutų valdybos. VILIBOR turėtų pašokti nežinia kiek. Tačiau per tris savaites po rezoliucijos priėmimo jis pasikeitė vidutiniškai tiek pat, kiek ir per ankstesnes tris savaites.

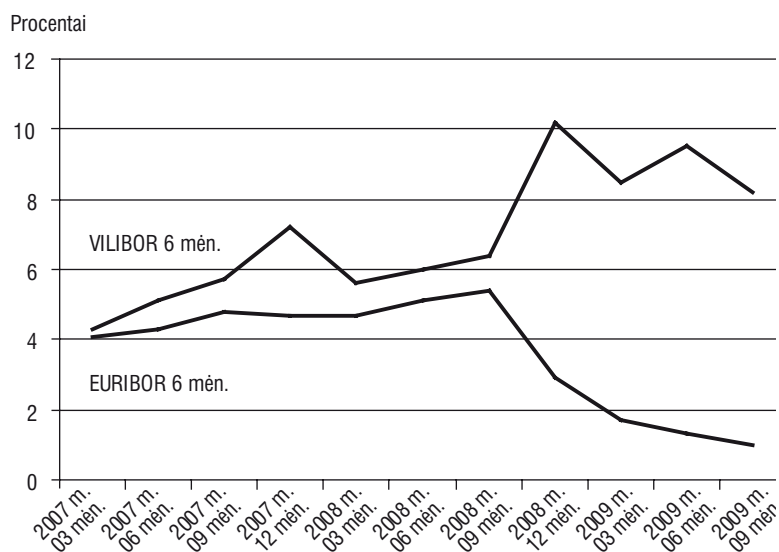
2007-ųjų pabaigoje, reaguodami į augančius paskolų litais aptarnavimo kaštus, gyventojai ėmė keisti paskolų valiutą į eurus. Šis procesas buvo intensyvus ir smarkiai pakeitė paskolų gyventojams valiutinę struktūrą (žr. 7 diagramą).

Taigi dalis gyventojų, vengdami išaugusių palūkanų litais, prisiėmė valiutos (realiai – lito nuvertėjimo euro atžvilgiu) riziką. Dėl jos augimo, atrodo, pats VILIBOR ir pašoko. Intensyviai vykstant šiam procesui, Lietuvos bankas tylėjo, o komerciniai bankai ragino žmones nebijoti skolintis eurai.

Iš viso gyventojai ir įmonės šiuo metu eurai iš bankų yra pasiskolinę daugiau nei 37 milijardų litų sumą. Dar apie 12 milijardų sudaro įmonių ir gyventojų skolos lizingo bendrovėms. Taigi bendra privataus nefinansinio sektoriaus skola eurai yra apie 50 milijardų litų. To, atrodo, Seimo nariai, balsavę už minėtą rezoliuciją, nežinojo.

6 DIAGRAMA

Ką reiškia tokie VILIBOR šuoliai?

Šaltinis: Lietuvos bankas, Euribor-EBF

Šešių mėnesių VILIBOR indeksas, pagal kurį apskaičiuojamos paskolų litais kintamosios palūkanos, ėmė sparčiai kilti 2008 metų pabaigoje, globalinei finansų krizei priartėjus prie Lietuvos. Tačiau labai keistas šio indekso šuolis įvyko ir 2007 metais, kai bankai dar negalvojo apie krizę. Įdomu ir tai, kad šis indeksas nėra tarpbankinio skolinimo rinkos palūkanų norma – nors taip ir teigiama, – nes bankai vieni kitiems šešių mėnesių laikotarpiui beveik neskolina.

O komerciniai bankai išsprendė dalį savo problemų – jie nebeturi atviros valiutos pozicijos (bankų įsipareigojimų ir turto dydis eurais maždaug sutampa). Turbūt galima teigti, kad bankai perkėlė valiutos riziką ant „neprofesionalių rinkos dalyvių“ pečių. Frazė kabutėse – iš Lietuvos komercinių bankų įstatymo. Tačiau kodėl bankams tai reikėjo daryti, jei, kaip jie teigė gyventojams, valiutos rizikos nėra? Na, gal tai paprasčiausias sutapimas? Bet kodėl tada kilo pats VILIBOR indeksas? Tikras užburtas ratas.

7 DIAGRAMA

VILIBOR šuoliai leido bankams perkelti valiutos riziką ant gyventojų pečių

Gyventojų skolos bankams laikotarpio pabaigoje

▨ Litais □ Eurais

Šaltinis: Lietuvos bankas

Dėl šuoliuojančio VILIBOR (žr. 6 diagramą) kylančios paskolų litais palūkanų normos privertė gyventojus per dvejus su puse metų pakeisti didelę dalį paskolų litais į paskolas eurais. Taip jie – neprofesionalūs rinkos dalyviai – buvo priversti prisiimti lito nuvertėjimo riziką. Tačiau kyła abejonių, ar apskritai yra teisinis pagrindas leisti komerciniams bankams skolinti užsienio valiuta – tuo galėtų pasidomėti Seimas.

Tačiau įdomiausia visoje šioje istorijoje yra tai, kad šešių (ir dvylikos) mėnesių VILIBOR nėra rinkos palūkanų norma. Bankai tokiam laikotarpiui tarpbankinėje rinkoje vienas kitam jau kelerius metus paprasčiausiai neskolina. Tarpbankinės rinkos sandorių statistikos suves-

tinėse ties šiais terminais – nuliai. Taigi šešių mėnesių VILIBOR – tai palūkanų norma, už kurią bankai paskolintų vienas kitam litus, tačiau realiai tokie sandoriai nevyksta. Apskritai, daugiau kaip 98 proc. visų sandorių tarpbankinio skolinimo rinkoje – ne ilgesnės negu vieno mėnesio trukmės. Tačiau Lietuvos bankas apskaičiuoja komercinių bankų pateikiamų dydžių vidurkį ir kasdien jį skelbia kaip atitinkamo laikotarpio VILIBOR indeksą.

Tokius faktus galima interpretuoti įvairiai. Nesinori leisti į sąmokslą teorijas, tačiau akivaizdu, kad apskaičiuojant palūkanas bankų klientams naudoti šitaip nustatomą šešių mėnesių VILIBOR – mažų mažiausiai nenormalu. Apie kokią laisvąją bankų paskolų rinką galime kalbėti, jei paskolų kaina (palūkanos) nustatoma ne rinkos metodais? Ir tai – ne priekaištas komerciniams bankams (jie veikia laikydamiesi egzistuojančių įstatymų ir tvarkos), tai – esminis klausimas šiuos bankus prižiūrinčiam ir už VILIBOR nustatymo metodiką atsakingam Lietuvos bankui.

Lietuvos banko valdybos pirmininkas R. Šarkinas į „Verslo žinių“ žurnalistės klausimą apie šešių ir dvylikos mėnesių VILIBOR prasmingumą (beje, šis klausimas stebėtinai panašus į mano klausimą, užduotą Lietuvos bankui prieš pusmetį) šių metų gegužę atsakė, kad viskas neva normalu, tokia metodika naudojama visame pasaulyje.

Tačiau pasaulyje vienos savaitės ir šešių mėnesių analogiško LIBOR indekso (eurais) skirtumas per paskutinius pusantrų metų niekada neviršijo 1 procentinio punkto, o Lietuvoje analogiškų trukmių vidutinis VILIBOR indeksų skirtumas antroje 2007 metų pusėje buvo didesnis nei 2,5 procentinio punkto. Beje, skirtumas tarp šešių mėnesių LIBOR (eurais) ir tokios pat trukmės VILIBOR taip pat labai smarkiai kilo – nuo 0,2–0,3 procentinio punkto 2007 metų pradžioje iki daugiau kaip 2 procentinių punktų metų pabaigoje. Šiais metais šis skirtumas vėl sumažėjo ir kol kas neviršijo 1 procentinio punkto.

Taigi su lietuviškuoju VILIBOR, ypač ilgesnės trukmės, vyksta keisti ir nelogiški dalykai. Metodika, patvirtinta Lietuvos banko, nedera su rinkos veikimo principais ir nekelia pasitikėjimo.

Na, o prieš kelis mėnesius pasaulio ekonominėje žiniasklaidoje kilo diskusija apie LIBOR nustatymo metodiką. Buvo kilę įtarimų dėl bankų bandymų manipuliuoti šiuo dydžiu, kai LIBOR lyg ir nepagrįstai kito 0,2 procentinio punkto. Palyginkime su dešimt ir daugiau kartų didesniais VILIBOR šuoliais Lietuvoje praėjusiais metais.

Ši diskusija pasaulyje kol kas, atrodo, baigėsi be konkrečių rezultatų, tačiau tarp pasiūlymų keisti metodiką buvo ir toks (pateiktas „Morgan Stanley“ banko atstovų), kurio esmė – skaičiuojant LIBOR pereiti prie rinkos mechanizmų, t. y. remtis realiais sandoriais tarpbankinėje skolinimo rinkoje, o ne bankų apklausomis.

Taigi čia išsakytos mintys ir abejonės apie VILIBOR, matyt, nėra nepagrįstos ir Lietuvos bankui kaip tik metas pagalvoti apie VILIBOR nustatymo metodikos keitimą. Priešingu atveju šis bankas, bent mano galva, rizikuoja prarasti paskutinius reputacijos ir egzistavimo prasmės likučius.

Seimas galėtų išsamiau pasikonsultuoti prieš priimdamas rezoliucijas, susijusias su pinigų sistema ir bankais. Pats faktas, kad bandoma suprasti, kokį vaidmenį šalies ekonomikoje vaidina Lietuvos bankas ir visa bankinė sistema – sveikintinas, tačiau tai reikėjo daryti nuolat ir sistemingai.

Komercinių bankų analitikų ir kitų specialistų siekis diskusiją apie rezoliucijos punktą, raginantį atkurti realias Lietuvos banko funkcijas, apriboti valiutų valdybos veikimu – keistokas. Lietuvos bankas turi ir kitų priemonių pinigų politikai vykdyti.

Tai nereiškia, kad valiutų valdyba Lietuvoje šiuo metu – geras dalykas. Realiai ji Lietuvoje veikia tik nominaliai, ekonominė ir finansinė jos prasmė dabar – labai abejotina, tačiau jos atsisakymas paprasčiausiai sukeltų didelę grėsmę visiems bankų skolininkams, paėmusiems paskolas eurais, ir patiems bankams, nes tikriausiai išaugtų nemokių klientų skaičius.

Valiutų valdybos egzistavimas nereiškia, kad Lietuvos bankas neturėtų siekti vykdyti aktyvesnės pinigų politikos kitomis priemonėmis. Tai jis privalėjo pradėti daryti prieš kelerius metus, kol nebuvo prasidėjęs nevaldomas skolinimo bumas, kuris ir pakėlė nekilnojamojo turto kainas į ekonomiškai nepagrįstas aukštumas.

Ar reikėjo leisti komerciniams bankams skolinti eurais, ypač gyventojams – „neprofesionaliems rinkos dalyviams“ – dar vienas esminis klausimas, taip pat adresuotas Lietuvos bankui, kartu ir Seimui, kuriam šis bankas atsiskaito. Gyventojų skolos bankams eurais per ketverius metus išaugo dešimt kartų ir tai – pagrindinė priežastis, dėl kurios apie valiutų valdybą Lietuvoje negalima net diskutuoti. Nors apie ją ir skolinimosi užsienio valiuta keliamus pavojus rašoma viso pasaulio ekonominėje ir analitinėje žiniasklaidoje.

AR LIETUVOS BANKAS ATSAKINGAS DĖL EKONOMINĖS KRIZĖS LIETUVOJE?

2009 m. spalįs

Pokalbis su Lietuvos banko valdybos nariu Vaidievučiu Geralavičiumi

„Baltijos“ televizijos laidoje „Svarbus pokalbis“.

AR LIETUVOS BANKAS LINKĖS PRISIIMTI DALĮ ATSAKOMYBĖS DĖL LIETUVOJE SUSIDARIUSIOS EKONOMINĖS PADĖTIES?

Geras klausimas. Lietuvos bankas yra Lietuvos ekonominės ir ūkio sistemos dalis. Suprantama, jis negalėjo likti čia vykusių procesų nuošalyje. Dėl atsakomybės galima būtų pasakyti štai ką – daugelyje šalių per pastaruosius metus bankai arba bankrutavo, arba buvo gelbėjami. Lietuvoje to neįvyko ir, aš tikiuosi, neįvyks. Taigi Lietuvos bankas atsakingas už tokią padėtį, bankų sistema atrodo tikrai visai neprastai. Ir jeigu sakyčiau, kad Lietuvos bankas niekuo neprisidėjo prie šios kol kas visiškai neprastos padėties, palyginti su kitomis valstybėmis, būčiau neteisingas.

20 PROC. EKONOMIKOS SMUKIMAS PER METUS JUMS ATRODO NEPRASTA SITUACIJA? AR JAUČIATE KALTĘ IR ATSAKOMYBĘ DĖL TOKIO STAIGAUS EKONOMIKOS NUOSMUKIO?

Reikėtų žiūrėti kompleksčiau. Manau, kad Lietuvos bankas tikrai neprastai susitvarkė su savo pagrindiniu uždaviniu – bankų sistema funkcionuoja santykinai normaliai. Nerimta būtų manyti, kad Lietuvos bankų sistema, esant tokiai prastėjančiai ekonominei padėčiai, nepatirtų jokių smūgių, jokių nuostolių ir kad viskas būtų kuo puikiau. Taip, žinoma, nėra. O dėl to, kad Lietuvos ekonomika patyrė tokį didelį kritimą, aišku, Lietuvos bankas, manyčiau, kažkiek tos kaltės galėtų prisiimti, bet tai būtų nedidelė dalis. Esant bumui, kada paskolos augo labai sparčiai, Lietuvos bankas galbūt – pabrėžiu žodį galbūt – galėjo griežčiau kontroliuoti šį bankų paskolų portfelio augimą, nors buvo daroma pakankamai daug. Nenoriu vardyti visų veiksmų, kurių buvo imtasi. Ir, kaip rodo kitų šalių pavyzdžiai, ten, kur buvo administraciškai ribojamas kreditų augimas ir imtasi kitų veiksmų, deja, rezultatai buvo tokie pat. Taip kad „kaltė“ yra labai nedidelė. Galbūt žiūrovams bus smagiau, jeigu Lietuvos bankas nebandys visiškai nusišalinti nuo šio kaltinimų proceso, kuris dabar madingas, ir vis dėlto dalį tos kaltės prisiims.

KĄ GI, IR TAI JAU GERAI. NES IR „SWEDBANK“, O DABAR JAU IR SEB BANKO VADOVAI PRISIIMA DALĮ ATSAKOMYBĖS. TAČIAU KĄ APSKRITAI VEIKIA CENTRINIAI BANKAI, KAM JIE REIKALINGI VALSTYBĖJE? KOKIOS KITOS, BE KOMERCINIŲ BANKŲ PRIEŽIŪROS, YRA JŲ FUNKCIJOS?

Esu dėkingas už šį klausimą, nes pastebėjau, kad daugelis žmonių nelabai įsivaizduoja, ką daro centriniai bankai. Paprastai klausiama, kaip šiame banke gauti paskolą ir panašiai. Pabandyčiau išvardyti pagrindines funkcijas. Pradėti reikėtų nuo pinigų politikos – tai pagrindinė visų centrinių bankų funkcija. Tačiau Lietuvoje ši funkcija yra labai susiaurėjusi, nes turime valiutų valdybą. Taigi mūsų pinigų politika apsiriboja valiutos keitimu, privalomųjų atsargų priežiūra, saugojimu ir vertinimu. Kitos funkcijos – makroekonominė analizė ir prognozavimas, reguliarių finansinių apžvalgų rengimas, komercinių bankų *strestestingai* (aut. past. – apkrovos testai), užsienio valiutos atsargų valdymas.

DABAR AIŠKĖJA, KĄ DARO NE TOKS JAU MENKAS LIETUVOS BANKO PERSONALAS – DAUGIAU KAIP 800 DARBUOTOJŲ. GALBŪT ŠIS SKAIČIUS IR PAGRĮSTAS. TAČIAU NEPA-MINĖJOTE VIENO PAGRINDINIŲ SAVO TIKSLŲ – KAINŲ STABILUMO UŽTIKRINIMO. KĄ NUVEIKĖTE IR KAIP VERTINATE SAVO VEIKLOS ŠIOJE SRITYJE REZULTATUS?

Valiutų valdybos egzistavimo sąlygomis turime vienintelę kainų stabilu-mo užtikrinimo priemonę – fiksuotą valiutos kursą. Įstoję į ES, turėjome ir iki šiol turime mažesnę kainų lygį negu vidutiniškai ES. Jeigu būtume turėję galimybių naudoti tradicines pinigų politikos priemones, infliacija būtų buvusi mažesnė, nes būtų stiprėjęs valiutos kursas. Tačiau ilguoju laikotarpiu kainų susilyginimas yra neišvengiamas. Ir mes, užtikrindami kainų konvergenciją su ES lygiu, – o tai neišvengiama visiems, – savo dar-bą, manau, atliekame visiškai normaliai.

AR PRIE KAINŲ, KURIŲ STABILUMĄ SIEKIATE UŽTIKRINTI, PRISKIRIAMOS IR NEKIL-NOJAMOJO TURTO KAINOS?

Nemanau, kad Lietuvos bankas turėtų nustatyti nekilnojamojo turto kainas.

NEKALBU APIE KAINŲ NUSTATYMĄ. TURIU OMENY SANTYKINĮ KAINŲ STABILUMO UŽTIKRINIMĄ. KAD NESUSIDARYTŲ NEKILNOJAMOJO TURTO KAINŲ BURBULAS IR KAD NEPATIRTUME TOKIOS ŠIO SEKTORIAUS GRIŪTIES, KOKIĄ ŠIUO METU PATIRIAME.

Lietuvos bankas negali reguliuoti rinkos. O kreditų plėtra, kuri vyko, nėra Lietuvos banko „nuopelnas“.

AR TOKIA PLĖTRA, KAI BANKŲ PASKOLŲ PORTFELIS PER PENKERIUS METUS IŠAU-GO ŠEŠIS KARTUS, BUVO NORMALI? JUOLAB KAD DIDŽIOJI ŠIOS PLĖTROS DALIS TEKO NEKILNOJAMAJAM TURTO – JO KAINOS ŠIUO METU KRENTA ITIN SPARČIAI.

Tuo metu, kai vyko intensyviausia paskolų portfelio plėtra – 2004–2007 metais, buvo ekonomikos pakilimas, lėšų nestigo, jų nebuvo kur dėti ir bankai ieškojo rinkų, kuriose šias lėšas galėtų panaudoti. Lietuvoje ir kitose besivystančių ekonomikų valstybėse sąlygos buvo geros, todėl bankai atėjo su savo paskolomis. Kitas reikalas, kad šios paskolos buvo nu-kreiptos į nekilnojamąjį turtą. Tai vyko ir kitose panašiose valstybėse. Bumas buvo nepaprastai didelis. Atėjo daug pigių lėšų, žmonės labai norėjo naujų būstų, palūkanos buvo itin žemos ir visas šis procesas įsisiūbavo. Blogai yra tai, kad lėšos, nukreiptos į nekilnojamąjį turtą, yra neproduktyvios investi-cijos. Visiems buvo gerai, – taip pat ir mokesčius renkančiai valdžiai, – kol viskas augo. Tačiau anksčiau ar vėliau tai turėjo baigtis. Toks kelias buvo ydingas, nes į produktyvius sektorius, deja, buvo investuojama per mažai.

PO VISO ŠIO BUMO DABAR BANKAI SKELBIA PATIRIANTYS MILŽINIŠKŲ NUOSTOLIŲ. AR JIE PAJĖGS SUVALDYTI PADĖTĮ IR PATYS IŠSPRĘSTI SAVO PROBLEMAS?

Tokie pranešimai apie nuostolius gali atrodyti labai baisūs tiems, kurie nežino, kaip tie nuostoliai atsiranda ir kokia yra tikroji padėtis. Mūsų bankų sistema – labai gerai kapitalizuota ir šie paskelbti nuostoliai kol kas tikrai nėra pavojingi. Kapitalo pakankamumas yra apie 13,7 proc., o tai yra gerokai daugiau, negu reikalaujama. Šis rodiklis rodo, kiek nuos-tolių gali prisiimti Lietuvos bankų sistema. Šiuo metu bankų sistemoje nuostolių sukaupta apie 3 milijardus litų. Bankai galėtų išverti dar apie 2 milijardus litų nuostolių, išlaikydami kapitalo pakankamumą aukščiau už normatyvinį lygį. Jau nekalbant apie bankų nemokumą. Todėl padėtis yra visiškai normali ir nieko bijoti nereikia.

TAČIAU MES JUK IŠ TIKRŲJŲ TURIME DVI BANKŲ SISTEMAS. VIENA – VADINAMIEJI SKANDINAVIŠKI BANKAI, KITA – LIKUSIEJI – NESKANDINAVIŠKI. PATS LIETUVOS BANKAS FINANSINIO STABILUMO APŽVALGOJE MINI ŠIAS DVI BANKŲ GRUPES. TVF TAIP PAT RE-KOMENDUOJA SKIRTI YPATINGĄ DĖMESĮ TIEMS BANKAMS, KURIE SKOLINASI BRANGIAU, T. Y. NESKANDINAVIŠKIEMS BANKAMS. AR SAUGŪS YRA KAIP TIK ŠIE BANKAI?

Aišku, šiems bankams nėra ko tikėtis pagalbos iš motininių bankų. Tačiau kaip tik šitie bankai – dauguma jų – turi patį didžiausią kapitalo pakankamumą. Ir kol kas jų nuostoliai, proporcingai žvelgiant, neviršija

nuostolių, kuriuos patiria vadinamieji skandinaviški bankai. Be abejo, jų padėtis truputį prastesnė, bet kol kas ši padėtis yra normali ir nekelia mums jokio susirūpinimo.

IŠ SKELBIAMŲ FINANSINIŲ ATASKAITŲ PASTEBĖJAU, KAD SKANDINAVIŠKI BANKAI DAUG KONSERVATYVIAU VERTINA SAVO GALIMUS BŪSIMUOSIUS NUOSTOLIUS. JIE JAU YRA ATIDĖJĘ MAŽDAUG NUO 5 IKI 7 PROC. VISO PASKOLŲ PORTFELIO, SUFORMUODAMI VADINAMUOSIUS ATIDĖJINIUS. NESKANDINAVIŠKI, ARBA VIETINIAI BANKAI TOKIŲ ATIDĖJINIŲ YRA SUFORMAVĘ DAUG MAŽIAU. AR TAI NESUKELS JIEMS PROBLEMŲ ATEITYJE, KAI REIKĖS FINANSIŠKAI ĮVERTINTI VISUS METUS?

Manyčiau, kad tai laiko klausimas. Skandinaviški bankai, beje, labai netolygiai formavo savo atidėjinius. Nors ir nenorėčiau bankų skirstyti į vietinius ir nevietinius, tačiau, jeigu taip siūlytume, laikykimės šių terminų. Taigi vietiniai bankai taip pat yra numatę suformuoti atidėjinius ir jie tai padarys. Tik laiko klausimas, kada tai bus padaryta. Tačiau jų kapitalo pakankamumas yra toks, kad jie gali suformuoti šiuos atidėjinius, nepažeisdami savo normatyvų. O tai ir yra svarbiausia.

TVF SAVO BIRŽELIO MĖNESIO ATASKAITOJE, SKIRTOJE LIETUVAI, REKOMENDAVO ATLIKTI VISŲ BANKŲ PUSĖS METŲ AUDITĄ BEI PASKATINTI BANKUS JAU ŠIAIS METAIS PASIDIDINTI KAPITALĄ. AR ŠIE DU VEIKSMAI YRA ATLIKTI?

Taip, mes skatiname bankus pasididinti kapitalą. Ir, mūsų žiniomis, dauguma vietinių bankų ketina tai daryti, o kai kurie jau ir daro. Tą patį daro ar numato daryti ir užsienio bankų dukterinės bendrovės.

TIKĖKIMĖS, KAD ŠIS DARBAS BUS ATLIKTAS PAČIŲ BANKŲ PASTANGOMIS IR SU JŪSŲ PRIEŽIŪRA BEI PAGALBA. PAKALBĖKIME APIE TAI, KODĖL TAIP SMARKIAI LIETUVOJE SKIRIAISI PALŪKANOS LITAIŠ IR EURAIS. PALŪKANŲ SKIRTUMAS FINANSIŠKAI SLEGIA TUOS GYVENTOJUS, KURIE ELGĖSI ATSAKINGAI IR SKOLINOSI TA PAČIA VALIUTA, KURIA GAUNA PAJAMAS – LITAIŠ. KODĖL PALŪKANŲ SKIRTUMAS TOKS MILŽINIŠKAS? JUK MES TURIME LITO PATIKIMUMO ĮSTATYMĄ, BANKAI GALI NEVARŽOMAI KEISTI VALIUTĄ IR SKOLINTI IR EURAIS, IR LITAIŠ.

Viskas prasidėjo nuo garsiojo „Lehman Brothers“ banko skandalo. Deja, po jo, ir tai blogiausia, nuskambėjo dar du. Po poros savaičių Islandija pasiskelbė bankrutuojanti. O lapkritį prasidėjo „Parex“ banko problemos. Esant tokioms aplinkybėms, Europos ir JAV centriniai bankai į finansų sistemą įdėjo labai daug pinigų, išplėtė kreditavimo galimybes ir sumažino palūkanų normas.

Todėl EURIBOR indeksas, rodantis tarpbankinio skolinimo kainą, smarkiai krito, nes bankai galėjo naudotis minėtomis pinigų injekcijomis. Be to, JAV Federalinis rezervų bankas paskolino JAV administracijai kelis šimtus milijardų dolerių, o tai iš esmės yra grynas pinigų spausdinimas. Lietuvoje ir kitose panašiose valstybėse palūkanų normos vietinėmis valiutomis pakilo. Taip atsitiko todėl, kad šie trys smūgiai sumažino tarptautinių finansų rinkų pasitikėjimą litu. Patinka mums tai ar ne, tačiau yra kaip tik taip. Mes žinome, kad lito nedevalvuosime, tačiau kad ir ką sakytume, mumis netiki. Visi ekspertai šneka, kad devalvuosime. Mes žinome, kad ne, tačiau jie galvoja kitaip. Iš karto atsiranda valiutos kurso rizika, todėl kyla palūkanos vietine valiuta. Be to, bankai, turėdami Islandijos ir „Parex“ banko pavyzdžius, pradeda vieni kitais nepasitikėti. Suprantama, kad palūkanos dėl to turi išaugti.

AR IR LIETUVOS KOMERCINIAI BANKAI NEPASITIKI LITU? JUK JIE GALI PASISKOLINTI EURAIS IŠ SAVO MOTININIŲ BANKŲ IR, KONVERTAVĘ Į LITUS, PASKOLAS TEIKTI JAU VIETINE VALIUTA.

Taip, teisingai, tačiau nereikia manyti, kad Lietuva yra kokio nors izoliuota provincija. Taip tikrai nėra. Mūsų Vyriausybė skolinosi aukštomis palūkanomis, nes pigiau pasiskolinti negalėjo. Nepasitikėjimas tarptautinėse rinkose tokiais valstybėmis kaip Lietuva išaugo. Natūralu, kad šie procesai susiję ir su VILIBOR – tarpbankinio skolinimo litais indeksu. Jeigu kas nors skolina vyriausybei už beveik 9 proc., nejaugi skolins kokiam nors bankui pigiau? Žinoma, kad ne. Dabar padėtis yra smarkiai pagerėjusi, paskutiniame aukcione palūkanos buvo apie 6,2 proc. Padėtis gerėja, bankai vėl pradeda pasitikėti vieni kitais ir VILIBOR krenta. Dar viena priežastis – po „Parex“ banko skandalo motininiai bankai pradėjo reikalauti savo dukterinių bankų Lietuvoje „uždengti“ valiutos pozicijas. Jeigu bankas skolina litais, jis privalo turėti ir indėlius ta pačia valiuta – litais. Iš karto išaugo litų poreikis. Tai, suprantama, turėjo įtakos ir VILIBOR indeksui bei indėlių litais palūkanoms.

TAIGI, AR GALIMA TEIGTI, KAD IR LIETUVOS KOMERCINIŲ BANKŲ SISTEMA, IR MOTININIAI BANKAI SKANDINAVIJOJE NEPASITIKI MŪSŲ VALIUTOS STABILUMU?

Nenorėčiau sakyti, kad nepasitiki, tačiau valiutos kurso riziką geriausiai rodo Vyriausybės vertybinių popierių litais ir euraiš palūkanų skirtumas, palyginti su Vokietijos vertybinių popierių palūkanomis. Litais šis skirtumas yra apie 7, euraiš – apie 4 procentinius punktus. Tai ir yra mūsų valiutos kurso rizikos atspindys. Nepriklausomai nuo to, ar

tai mums patinka ar ne, tarptautinės finansų rinkos šitaip parodo savo nepasitikėjimą mūsų valiuta.

KAIP MATOME, LIETUVOS BANKAS NEGALI DARYTI ĮTAKOS PALŪKANOMS, PINIGŲ KIEKIUI IR SKOLINIMUI. AR VIS DĖLTO JIS GALĖJO SUTRAMDYTI SKOLINIMO BUMĄ, NES, ATRODO, KAIP TIK ŠIS BUMAS – VIENA SVARBIAUSIŲ MUS APĖMUSIO EKONOMIKOS NUOSMUKIO IR SU JUO SUSIJUSIŲ DRAMATIŠKŲ ĮVYKIŲ PRIEŽASČIŲ?

Nenorėčiau sutikti, kad Lietuvos bankas nieko nedaro ir nesugeba valdyti padėties finansų rinkose. Fiksuotas valiutos kursas lemia tai, kad, priklausomai nuo kapitalo įplaukų, palūkanos keičiasi. Padėtį galima reguliuoti tiesiogiai veikiant palūkanų normas, tačiau ją galima reguliuoti ir per fiksuotą valiutos kursą. Palūkanos reguliuojamos, priklausomai nuo kapitalo įplaukų. Vienu metu negali būti reguliuojamos palūkanų normos, valiutos kursas ir laisvas kapitalo judėjimas. Ar galima buvo pažaboti paskolų bumą? Mes darėme labai daug. Ne kartą raštu buvo kreiptasi į Vyriausybę, įspėjant, kad mums gresia nekilnojamojo turto burbulas. Kaip ji reagavo – kitas klausimas. Mūsų priežiūros priemonės taip pat turėjo didelės įtakos, kad paskolų bumas nebūtų toks didelis, koks galėjo būti, jei būtume nieko nedarę.

VIS DĖLTO ATRODO, KAD LIETUVOS BANKO, SEIMO IR VYRIAUSYBĖS PASTANGOMIS REIKĖJO LABIAU TRAMDYTI SKANDINAVIŠKŲ BANKŲ GREITO PELNO SIEKĮ IR AGRESYVIĄ PLĖTRĄ. TŲ PASTANGŲ, MATYT, NEPAKAKO IR DABAR MATOME VISUS SKAUDŽIUS ŠIOS BEATODAIRIŠKOS IR NEVALDOMOS PLĖTROS PADARINIUS – BANKROTUS, NEDARBAŲ IR PAČIŲ BANKŲ PROBLEMAS DĖL „BLOGŲJŲ“ PASKOLŲ. TIKĖKIMĖS, KAD DABAR VISOS ŠIOS INSTITUCIJOS – LIETUVOS BANKAS, VYRIAUSYBĖ, ATITINKAMI SEIMO KOMITETAI IR PATYS KOMERCINIAI BANKAI – SIEKS, KAD PADĖTIS BŪTŲ KUO STABILESNĖ.

AR ATSISTATYDINS LIETUVOS BANKO VALDYBA?

2010 m. gegužė

Lietuvos bankas – centrinis valstybės bankas – yra viena svarbiausių šalies institucijų. Šis bankas atsakingas už valstybės pinigų sistemos, kurią galima palyginti su visos ekonomikos kraujotaka, priežiūrą ir valdymą. Jis privalo užtikrinti, kad ši pinigų sistema funkcionuotų harmoningai bei sklandžiai ir laiduotų stabilią ekonomikos plėtrą.

Kalbant kiek konkrečiau, svarbiausi Lietuvos banko tikslai yra du – užtikrinti kainų ir bankų sistemos stabilumą Lietuvoje. Kaip tik tai Lietuvos bankas pabrėžia savo pranešimuose. Kaip Lietuvos bankui sekėsi įgyvendinti šiuos tikslus?

Tuo domisi Seimo biudžeto ir finansų komitetas – jis šiuo metu tiria Lietuvos banko veiklą. Tai, kad toks tyrimas atliekamas, – pagirtina, tačiau kyla abejonių dėl jo savalaikiškumo, išsamumo ir objektyvumo. Juk parlamentinė Lietuvos banko priežiūra turi būti vykdoma nuolat – ne tik tada, kai vyksta krizė. Ir ją turi atlikti kompetentingi parlamentarai.

Ir vis dėlto labai pagirtina, kad komiteto pirmininkas K. Glaveckas inicijavo šį tyrimą, nes iki šiol apie Lietuvos banko veiklą bei funkcijas kalbėjo ir rašė tik jis pats. Tiesa, keliolika klausimų prieš daugiau kaip dvejus metus Lietuvos banko valdybai esu suformulavęs ir aš. Kai kurie iš jų, tikiuosi, aktualūs ir dabar.

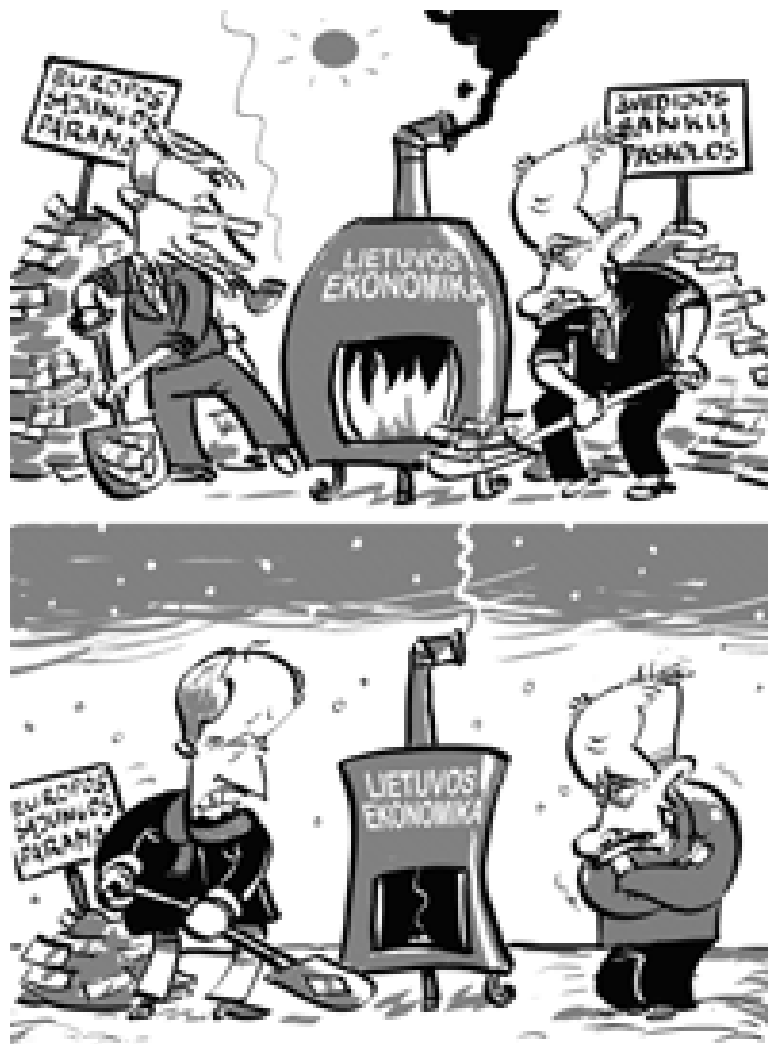
Toliau pateiksiu savo pastabas apie komercinių bankų veiklą, jų priežiūrą ir Lietuvos banko pagrindinių tikslų įgyvendinimą 2004–2007 metais. Šios mintys – tai santrauka pranešimo, perskaityto per Seimo biudžeto ir finansų komiteto klausymus šių metų balandžio 9-ąją.

2004–2007 metais Lietuvoje vyko beprecedentė, visiškai nestabili ir nevaldoma komercinių bankų plėtra. Paskolų įmonėms ir gyventojams portfelis išaugo nuo 11 milijardų litų 2003 metais iki 66 milijardų litų 2008 metų pabaigoje (žr. 5 diagramą). Šešis kartus per penkerius metus! Jis augo dvigubai sparčiau negu indėliai ir kelis kartus sparčiau negu realusis BVP. Tai – labai didelės disproporcijos, į kurias užsienio šalių ekspertai, skirtingai nuo vietos analitikų ir atsakingų Lietuvos banko bei kitų valdžios institucijų pareigūnų, atkreipė dėmesį jau 2006 metais.

Daugiau kaip pusė bankų paskolų buvo nukreiptos į nekilnojamojo turto sektorių. Tai – akivaizdžiai per daug. Į šį faktą – rodantį dar vieną disproporciją – atkreipė dėmesį TVF, kai 2008-ųjų pabaigoje šiame regione nuo bankroto gelbėjo ne vieną valstybę. Dėl milžiniško paskolų srauto nekilnojamojo turto kainos šiuo laikotarpiu nuolatos augo – vidutiniškai 30 proc. per metus – kol, remiantis įperkamo ir pajamingumo indeksais (lyginant su ES šalimis), pasiekė beveik absurdiškas aukštumas.

Nemažai bankų paskolų šiuo laikotarpiu buvo skirta ir paprasčiausiai vartojimui finansuoti. Todėl statybų ir mažmeninės prekybos sektoriai

Lietuvos ekonomikoje 2004–2007 metais buvo vieni sparčiausiai augusiųjų. Jie lėmė neįtikėtinai spartų darbo vietų, atlyginimų ir pajamų į biudžetą didėjimą. Deja, kaip dabar matome, tai tebuvo ekonominiai ir finansiniai burbulai, kurie su dideliu trenksmu sprogo.

8 PIEŠINYS: Pinigų buvo kaip popieriaus

Beje, tiems skaitytojams, kurie mano, kad šios mintys – proto demonstravimas *post factum*, siūlau pasiskaityti tai, ką rašiau 2007 metų gegužę. Tada klausiau, ar Lietuvos ekonomikos augimas – tikrovė ar iliuzija?

2008 metų pabaigoje po „Lehman Brothers“ banko bankroto ir „Parex“ banko problemų Latvijoje Lietuvos bankų sistemos padėtis radikaliai pasikeitė. Visi nestabilūs procesai ir disproporcijos dėl motininių bankų refinansavimo problemų tarptautinėse finansų rinkose, taip pat dėl gėrokai konservatyvesnio priežiūros institucijų ir bankų akcininkų Švedijoje požiūrio į tolesnę plėtrą Baltijos šalyse ėmė sparčiai keistis.

Lietuvai pakenkė ir „bendro skolinio“ problema, nes tie patys Švedijos bankai veikia ir Latvijoje, ir Lietuvoje. Taigi šių bankų skolinimo ir rizikos vertinimo politika Lietuvoje pasikeitė ir dėl „Parex“ banko problemų Latvijoje.

Bankai smarkiai sugriežtino skolinimo standartus. Teikiant būsto paskolas, palūkanų maržos pakilo iki penkių kartų, pajamų, tenkančių vienam šeimos nariui, likučio limitas išaugo beveik dvigubai, sugriežtėjo įkeisto turto vertinimas, sumažėjo teikiamos paskolos santykis su šio turto verte ir panašiai.

Be to, akcininkai Švedijoje pareikalavo gražinti dalį lėšų ir parengė strategiją („Swedbank“ banko vadovo 2009 metų pranešimas), pagal kurią būtina daugiau remtis vietiniais išteklių – gyventojų ir įmonių indėliais bei obligacijomis. Beje, įdomu, kodėl šio iš esmės protingo principo motininiai bankai nesilaikė 2004–2007 metais? Gal neturėjo kur dėti pinigų? Ten pat deklaruojamas ir dar vienas tikslas – mažinti paskolų portfelio dalį Baltijos valstybėse.

Dėl šių priežasčių visos bankų sistemos Lietuvoje paskolų portfelis traukiasi jau pusantų metų (prisiminkime, kad tiek laiko vyksta ir krizė), naujų būsto paskolų srautas sumažėjo nuo 600–700 milijonų litų 2007 metais iki 70–80 milijonų litų per mėnesį pernai, naujos komercinių patalpų statybos visai nebefinansuojamos. Na, o kadangi beveik visas nekilnojamas turtas įsigyjamas skolinantis bankuose, joks stebuklas, kad šio turto kainų nuosmukis, skaičiuojant nuo aukščiausio pakilimo taško, jau pasiekė 40 proc.

Todėl neturėtų stebinti ir pernykštis statybų sektoriaus susitraukimas Lietuvoje. Beje, šis nuosmukis buvo didžiausias visoje ES – net 48 proc.! Na, o mažmeninės prekybos susitraukimu ES mus aplenkė tik vargdieniai broliai latviai. Lietuvoje pernai jis pasiekė 25 proc. (žr. 3 diagramą).

Dar vienas tokio radikalaus bankų elgesio pasikeitimo padarinys – neveiksni, arba „blogosios“, paskolos. Tai paskolos, kurių įmokas vėluojama atlikti daugiau kaip 60 dienų arba kai įkeistas turtas yra stipriai nuvertėjęs. Tokių paskolų pernai išaugo nuo 4,6 proc. iki 19,3 proc. metų pabaigoje. Bankai priversti daryti milžiniškus tokių paskolų atidėjinius. Visoje bankų sistemoje tokie atidėjiniai pernai išaugo beveik 4 milijardais litų. Sprendžiant iš kai kurių bankų paskelbtų šių metų pirmojo ketvirčio rezultatų, neatrodo, kad tai jau pabaiga.

Galima teigti, kad pinigų politika Lietuvoje – ekonomikos kraujotakos sistema – buvo privatizuota. Lietuvos bankas faktiškai ją perdavė komerciniams bankams, o šie, tarpusavyje agresyviai konkuruodami dėl rinkos dalies, vykdė trumparegišką, savanaudišką, rizikingą ir nesubalansuotą skolinimo ir kartu – pinigų politiką. Kad tai – labai pavojinga, dar 2007 metų viduryje rašė tuometis vyriausiasis „Danske“ banko ekonomistas C. Valgreenas. Jo prognozės su kaupu išsipildė tose valstybėse, kurias jis paminėjo savo pranešime – Islandijoje ir Latvijoje. Jos išsipildė ir Lietuvoje.

Kai kurie Lietuvos banko ekonomistai ne kartą viešai perspėjo apie nekilnojamojo turto burbulą Lietuvoje susidarymą, tačiau šie įspėjimai nevirto jokiais realiais banko valdybos sprendimais ar priemonėmis, ribojančiomis agresyvią paskolų portfelio plėtrą.

Dabar tie patys komerciniai bankai savo akcininkų nurodymu vykdė labai konservatyvią skolinimo politiką ir slopina šalies ekonomikos atsigavimą. Komercinių bankų įtaka Lietuvos ekonomikai, mano manymu, šiuo metu yra didesnė negu visos desperatiškos dabartinės Vyriausybės pastangos ją atgaivinti. Ši bankų įtaka ekonomikai vyravo ir 2004–2007 metais, kai BVP dėl didžiulės kreditinių išteklių injekcijos į nekilnojamojo turto ir mažmeninės prekybos sektorius pūtėsi po 8–9 proc. per metus.

Lietuvos banko valdyba ir kai kurie mūsų šalies ekspertai (ypač – Lietuvos laisvosios rinkos instituto vadovė Rūta Vainienė) tvirtina, kad Lietuvos banko nepriklausomybė nuo kitų valdžios institucijų lėmė tai, kad politikai negalėjo kištis į pinigų politiką ir, vykdydami pinigų emisiją („spausdindami“ pinigus), spręsti biudžeto deficito problemas. Tačiau, mano manymu, šį darbą vietoje politikų „puikiai“ atliko tie patys komerciniai bankai.

Pinigų iš Skandinavijos injekcija buvo ekonominis pinigų emisijos pakaitalas. Ir ši kvaziemisija buvo milžiniška – apie 30 milijardų litų. Tai

– 33 proc. praėjusių metų BVP! Šis skaičius – dar vienas bankų įtakos ekonominiams procesams įrodymas. Jokia Vyriausybės ekonomikos skatinimo programa negali kompensuoti tokios milžiniškos pinigų injekcijos sukeltų padarinių.

Iš Lietuvos banko valdybos pirmininko pasisakymų per Seimo komiteto klausymus ir išsamaus pranešimo akivaizdu, kad šio banko valdyba jokių savo klaidų (turiu omeny komercinių bankų priežiūrą 2004–2007 metais ir didžiulio paskolų antplūdžio ribojimą) neįžvelgia ir jokios atsakomybės dėl nieko nepriisiima.

Tačiau, mano manymu, Lietuvos banko atstovai padarė akivaizdžių ir šurkščių klaidų. Jie pernelyg pasitikėjo komercinių bankų ir jų akcininkų Švedijoje gebėjimu tinkamai vertinti visas finansines rizikas. Be to, atrodo, pats Lietuvos bankas rėmėsi prielaida, kad staigus nekilnojamojo turto kainų mažėjimas Lietuvoje – mažai tikėtinas. Lietuvos banko atstovai neatsižvelgė į tai, kad kai kurie stambūs komerciniai bankai yra priklausomi nuo išorės finansavimo, ir nepaisė bendro skolinotojo problemos bei su tuo susijusių grėsmių. Be to, jie neįvertino pasaulio finansų krizės masto ir jos realaus poveikio Lietuvos bankų sistemai.

Ką galėjo ir, mano manymu, privalėjo daryti Lietuvos bankas, kad nuslopintų skolinimo bumą 2004–2007 metais? Jis turėjo nustatyti maksimalų leistiną nekilnojamojo turto paskolos ir vertės santykį. Bankai neretai skolindavo iki 100 proc. turto vertės, tačiau šis santykis turėjo būti ne didesnis kaip 70 ar 75 proc. Dar mažesnę santykį buvo privalu nustatyti įsigyjant žemės sklypus. Imantiesiems būsto paskolas turėjo būti taikomas minimalus pajamų vienam šeimos nariui limitas. Reikėjo riboti individualių bankų paskolų koncentraciją statybų bei nekilnojamojo turto sektoriuje, sudarant būsto paskolų sutartis, taikyti informavimo apie galimus padarinius standartus (pasikeitus valiutos kursui ar palūkanų normoms). Galbūt apskritai derėjo drausti skolinti užsienio valiuta, ypač ilgam laikui ir dideles sumas. Visos šios priemonės neabejotinai būtų sumažinusios skolinimo apimtį ir pristabdžiusios nekilnojamojo turto kainų augimą – valstybė ir patys bankai dabar turėtų gerokai mažiau problemų.

Atskira problema yra nepaisymas to fakto, kad komerciniai bankai masiškai perkėlė valiutos ir palūkanų svyravimo riziką ant gyventojų – neprofesionalių rinkos dalyvių – pečių. Manau, kad taip buvo pažeistos Lietuvos Respublikos bankų įstatymo nuostatos. Gal šiuo klausimu derėtų pasidomėti ne tik Seimui, bet ir Konstituciniam Teismui?

Išvados: nepaisant to, kad Lietuvoje mokesčių mokėtojų pinigais kol kas nebuvo būtinybės tiesiogiai remti komercinių bankų, Lietuvos bankas neužtikrino bankų sistemos stabilumo. Napatvari ir neharmoninga paskolų portfelio plėtra, pernelyg žemi rizikos vertinimo ir skolinimo standartai ir minėti radikalūs bankų sistemos bei jų vykdomos politikos pokyčiai 2008 metų pabaigoje, taip pat milijardiniai atidėjiniai ir nuostoliai 2009-aisiais – akivaizdūs to įrodymai. Jokių būdu nemanau, kad bankų sistema Lietuvoje veikė ir veikia stabiliai.

Nors Lietuvos bankas siekia apibrėžti kainų stabilumą kaip siektiną tikslą vidutiniu ir ilguoju laikotarpiu – tai, mano supratimu, tėra viso labo tuščia ir abstrakti žodžių ekvilibristika, kuria bandoma prisidengti nuo akis badančių faktų. Štai šie faktai: nuolatinis vartojimo kainų indekso (populiariai tariant, infliacijos) augimas, 2007–2008 metais pasiekęs 12 proc. metinio prieaugio lygį, nekilnojamojo turto kainų augimas 2004–2007 metais vidutiniškai 30 proc. per metus ir dabartinis jų nuosmukis (apie 40 proc.), vidutinio darbo užmokesčio augimas (15–20 proc. per metus) ir dabartinis jo mažėjimas. Argi tai neįrodo, kad apie jokių kainų stabilumą Lietuvoje kalbėti neverta?

Taigi, mano galva, Lietuvos banko valdyba dirbo aplaidžiai ir savo pagrindinių tikslų nepasiekė. Jos nariai turėtų prisiimti dalinę atsakomybę dėl pusantrų metų besitęsiančios krizės Lietuvoje bei dėl jos padarinių – šimtų tūkstančių bedarbių ir tūkstančių paskolų bankams nebegalinčių gražinti gyventojų.

Savanoriško banko valdybos pirmininko atlyginimo susimažinimo tikrai negana, nors galbūt tai ir yra simbolinis kaltės pripažinimas. Manau, Lietuvos banko valdybai arba bent jau jos pirmininkui derėtų atsistatydinti nelaukiant kadencijos pabaigos kitų metų vasarį.

Suprantama, Lietuvos bankas – ne vienintelė valstybės institucija, kuri turėjo laiduoti finansinį ir ekonominį stabilumą šalyje. Tačiau kaip tik Lietuvos bankas privalėjo suvaldyti skolinimo šalies įmonėms ir gyventojams bumą 2004–2007 metais. Bankas, remdamasis galiojančiais įstatymais, turėjo visas galimybes bei instrumentus tai padaryti. O jeigu šių galimybių neužteko, jo atstovai visada galėjo ir privalėjo kreiptis į Seimą, ragindami priimti naujus įstatymus ar tobulinti senuosius.

Dabar mes visi patiriame plataus masto beprecedentį Lietuvos istorijoje 2004–2007 metais vykusio skolos bumo korekcijos – skolos defliacijos, arba susitraukimo, procesą. Šis ekonomiškai, socialiai ir politiškai

destruktyvus procesas Lietuvai kainuos labai brangiai – bent 20 milijardų litų naujos valdžios sektoriaus skola, ketvirtį milijono naujų bedarbių ir daugiau kaip 100 tūkstančių naujų emigrantų. Nemanau, kad tai visas sąrašas. Lieka tikėtis, kad šis procesas truks trumpiau negu Japonijoje. Ten jis vyko penkiolika metų. Tačiau Japonijos įmonės turėjo didžiulių eksporto plėtros galimybių, o jos gyventojai daug taupė – ir dėl to šalis išgyveno šį skausmingą laikotarpį. Ką turime mes?

VII

Valdiškojo finansų zombio nuotyčiai

Viena Finansų ministerijos valdoma uždaroji akcinė bendrovė prieš keliolika metų pasiskelbė, kad sieks išjudinti Lietuvos nekilnojamojo turto rinką. Rinką – kartu su švedų komerciniais bankais – taip judino, kad ši išsipūtė ir sprogo, ištaškydama į šalis beveik visą šalies ekonomiką ir valdžios biudžetus. Pati UAB žlugimo kol kas išvengė, tačiau tapo finansiniu zombiu – iš esmės nemokia leisgyve finansų institucija. Ji gyva tik dėl buhalterinių manipuliacijų ir naujų daugiamilijoninių mokesčių mokėtojų pinigų injekcijų. Šios kažkodėl nukeliauja į privačių komercinių bankų sąskaitas. „Puikus“ viešosios ir privačios nuosavybės partnerystės pavyzdys! Kiek gyvuos toks zombis ir kiek jo išlaikymas kainuos mums visiems? Ką apie šio finansinio zombio nuotykius mano jo šeimininkė – finansų ministrė Ingrida Šimonytė?

KAS KOMPENSUOS KOMERCINIŲ BANKŲ NUOSTOLIUS?

2009 m. vasaris

Prasidedant pačiai rimčiausiai po Nepriklausomybės atgavimo ekonominei krizei Lietuvoje, finansinių problemų sulaukė – ir vargu ar išvengs bankroto – valstybinio kapitalo UAB „Būsto paskolų draudimas“. Jei, didinant kapitalą, įmonei nebus leista bankrutuoti, tai reikš, kad per šią bendrovę mokesčių mokėtojų pinigais bus kompensuojami neatsakingai kelerius metus būsto paskolas dalijusių komercinių bankų nuostoliai.

Būsto paskolų draudimas – viena iš kreditų draudimo rūšių. Kreditų draudimas – specifinė, viena sudėtingiausių draudimo sričių, kuri reikalauja labai gero visų su šia veikla susijusių rizikų išmanymo ir jų valdymo. Pagrindinė kreditų draudimo veiklos rizika – ekonomikos nuosmukis, kai prasideda visuotinis nemokumas.

UAB „Būsto paskolų draudimas“ buvo įsteigta 1998 metais. Kaip rašoma bendrovės interneto svetainėje, jos paskirtis – „išjudinti nekilnojamojo turto rinką ir padaryti būstą prieinamą kiekvienam turinčiam reguliarias pajamas, bet negalinčiam sukaupti ar neturinčiam pradinio įnašo, šalies gyventojui“. Įgyvendinti šiuos tikslus bendrovei tikrai puikiai sekėsi – per veiklos dešimtmetį bendrovė sudarė apie 44 000 būsto draudimo sutarčių, o tai reiškia, kad šioje įmonėje nuo nemokumo yra apdrausta apie 40 proc. gyventojų, paėmusių būsto paskolas šalyje veikiančiuose komerciniuose bankuose. Na, o nekilnojamojo turto rinką, kaip visi puikiai žinome, ne tik „išjudėjo“, bet perkaito ir beveik sustojo.

Beje, kurį laiką komerciniai bankai netgi siūlė gyventojams sumokėti už juos draudimo įmoką, šitaip, matyt, siekdami sąmoningai perkelti kredito (kliento nemokumo) riziką draudimo bendrovei. Tol, kol šalies ekonomika augo, dauguma paėmusių būsto paskolas gyventojų turėjo pajamų ir komerciniams bankams galėjo sėkmingai mokėti būsto paskolas ir palūkanas. UAB „Būsto paskolų draudimas“ veiklos rezultatai buvo puikūs – ir 2006, ir 2007 metais bendrovė uždirbo kelis milijonus pelno.

Lūžis įvyko ir problemos prasidėjo praėjusiais metais. Remiantis 2008 metų trijų ketvirčių finansinėmis ataskaitomis, bendrovė patyrė pirmųjų nuostolių. Deja, dėl sparčiai prastėjančios makroekonominės padėties šalyje šie nuostoliai nuo šiol nenumaldomai augs.

Išvardysiu kelias aplinkybes, kurių visuma, manau, leidžia teigti, jog bendrovės draudimo ir finansinių rizikų valdymas bei visa vadyba yra nepakankamai kompetentinga. Draudimo finansus valdžiau ne vienerius metus ir tikiuosi, kad dar kai ką iš tų laikų prisimenu. Prisimenu kreditų draudimo problemas, su kuriomis susidūrėme, ištikus Rusijos krizei ir kategorišką tuomečių naujųjų akcininkų sprendimą atsisakyti kreditų draudimo veiklos.

Bendrovės taikomi draudimo įmokų tarifai – vidutiniškai 1 proc. nuo išduotos paskolos sumos – akivaizdžiai nepakankami. Taikant tokius tarifus, netiesiogiai daroma prielaida, kad bendra tikimybė, jog paskolos gavėjas taps nemokus ir jo įkeistas būstas stipriai nuvertės, – mažiau negu 1 proc. Matyt, dabar daugumai žmonių akivaizdu, kad iš tikrųjų tokia tikimybė buvo bent kelis kartus didesnė. Taigi gerokai didesnės turėjo būti ir draudimo įmokos.

Bendrovė nesinaudoja perdraudimo paslaugomis, bet palieka visą riziką sau – jos mastas iš viso apie 4 milijardai litų (visa apdraustų bankų

išduotų būsto paskolų suma). Perdraudimas sumažintų prisiimtą riziką, be to, kompetentingi perdraudikai dažniausiai gali padėti nustatyti, ar prisiimamos rizikos yra tinkamai įvertintos.

Bendrovės kapitalas (2008 metų trijų ketvirčių pabaigos duomenimis) – viso labo apie 30 milijonų litų – mažiau negu 1 proc. nuo visos prisiimtos rizikos. Tai – akivaizdžiai per mažai. Jokių kitų rezervų, iš kurių bendrovė galėtų apmokėti bankų pareikštas pretenzijas paskolos gavėjų nemokumo atveju, nėra sukaupta.

Bendrovės auditą jau kelerius metus atlieka vietinė audito bendrovė, kuri vargu ar yra pajėgi įvertinti visas rizikas. Akcininkai (Finansų ministerija) turėtų pasirūpinti, kad tokią sudėtingą ir rizikingą veiklą vykdančią draudimo bendrovę audituotų tarptautinė audito įmonė, turinti atitinkamos patirties ir kompetentingų specialistų.

Reikalaujama, kad būsto paskolą paėmusio ir ją apdraudusio bendrovėje gyventojų vieno šeimos nario mėnesio grynosios pajamos siektų apie 450 litų. Tai – aiškiai nepakankamas pajamų lygis.

Sudarius būsto paskolos draudimo sutartį, suteiktos paskolos ir įkeičiamo turto vertės santykis gali siekti 95–100 proc. Tai – labai rizikinga, ypač turint omeny per pastaruosius trejus metus išduotas būsto paskolas, kai būsto kainos buvo pakilusios į jokiais ekonominiais parametrais nepagrįstas aukštumas. Matome, kaip dabar šios kainos krenta ir, tikėtina, kris ir toliau. Dėl to kils didelių sunkumų draudimo bendrovei, perėmusiai teisę reikalauti nemokaus banko kliento būsto ir siekiančiai jį parduoti bei atgauti bankui sumokėtą draudimo išmoką.

Bendrovės vadovybė, apibūdindama pagrindines savo veiklos rizikas (pavyzdžiui, 2007-ųjų metiniame pranešime), visai nepastebėjo svarbiausių pavojų – galimo šalies ekonomikos nuosmukio, aukšto nedarbo lygio ir smarkaus būsto kainų kritimo.

Toliau klostantis dabartinėms makroekonominėms tendencijoms – masiškai augant nedarbui ir toliau krentant būsto kainoms – labai tikėtina, kad jau per artimiausius kelis ar keliolika mėnesių UAB „Būsto paskolų draudimas“ patirs bent kelių dešimčių milijonų litų nuostolį ir taps nemoki. Tada Vyriausybė turės nuspręsti – skelbti šios bendrovės bankrotą ar didinti jos kapitalą mokesčių mokėtojų pinigais.

Mano manymu, esant tokiai prastai šios bendrovės vadybai ir neigiamoms makroekonominėms perspektyvoms, bankrotas būtų daug efektyvesnis sprendimas, bent jau žiūrint mokesčių mokėtojų akimis.

Taigi, matyt, akivaizdu, kad UAB „Būsto paskolų draudimas“ prisidėjo prie būsto burbulo Lietuvoje pūtimo, ypač nuo 2004 metų, kai į Lietuvą pradėjo plūsti pigūs kreditiniai ištekliai. Jau tada reikėjo arba nutraukti būsto paskolų draudimo sutarčių sudarymą, arba jas sudarinėti visai kitomis sąlygomis.

Beje, nemažai aplinkybių šalyje – agresyvi komercinių bankų paskolų portfelių plėtra, menka Lietuvos banko vykdoma šio proceso priežiūra, ydinga Vyriausybės mokesčių politika, taip pat ir niekam tikusi UAB „Būsto paskolų draudimas“ veikla – buvo panašios į tas, kurios sukėlė JAV „antrarūšių“ būsto paskolų problemas. Gali būti, kad be visų kitų mus šiuo metu užgriūvančių bėdų sulauksime ir savos „antrarūšių“ būsto paskolų krizės.

Kita vertus, itin prastas draudimo bendrovės valdymas sudarė galimybes komerciniams bankams perkelti dalį savo kreditų rizikos ant visų šalies mokesčių mokėtojų pečių. Netrukus pamatysime, ar komerciniai bankai nepadarė dar vienos esminės klaidos – juk jie privalėjo tinkamai vertinti ne tik būsto paskolų gavėjų, bet ir UAB „Būsto paskolų draudimas“ nemokumo riziką. Nebent bankai sugebės įtikinti, o Vyriausybė patikės, kad būtina dešimtimis, o gal ir šimtais milijonų litų padidinti šios nekilnojamojo turto rinką išjudinti siekusios UAB kapitalą.

FINANSINIO ZOMBIO GIMIMAS

2009 m. birželis

„Finansiniais zombiais“ kitose valstybėse vadinamos komercinės finansų institucijos, kurios yra iš esmės nemokios ir turėtų bankrutuoti, tačiau joms dėl įvairių sumetimų leidžiama toliau egzistuoti. Garsiausia tokių „zombių“ gimtinė – Japonija. Ten po daugiau kaip prieš du dešimtmečius pražusios finansų krizės liko daug leisgyvių bankų, kuriems valdžia dėl politinių sumetimų neleido bankrutuoti. Jie ilgą laiką buvo nepakankamai kapitalizuoti, taigi negalėjo veiksmingai atlikti savo funkcijų ir lėmė tai, kas po krizės Japonijoje vyko daugiau kaip dešimt metų – labai vangią ekonomikos plėtrą ir smarkiai augančią valžios sektoriaus skolą.

Finansinių zombių įvairiose valstybėse atsiranda ir dabar, pasaulį sukrėtus didžiausiai pokario laikų finansų sistemos krizei. „Zombiai“ dažniausiai kuriami manipuluojant apskaitos principais ir taip nuslepiant tikrąją šių institucijų finansinę būklę. Atrodo, kad finansinių zombių turėsime ir Lietuvoje.

Vienas jų jau gimė. Tai – valstybės (t. y. mūsų visų) kapitalo UAB „Būsto paskolų draudimas“. Ši bendrovė, įsteigta 1998 metais, veikė labai panašiai į tas JAV institucijas, kurios prisidėjo prie „antrarūšių“ būsto paskolų rinkos krizės. Kaip žinome, kaip tik problemos šioje rinkoje paskatino vis dar nesibaigiančią globalinę finansų krizę.

Ne kartą esu viešai pareiškęs, kad ši UAB neturi ateities ir kad jai turėtų būti leista bankrutuoti. Netgi audito bendrovė, atlikdama šios draudimo įmonės 2008 metų finansinių ataskaitų auditą, pagaliau suprato padėties rimtumą ir savo išvadose, paskelbtose šių metų kovo 19-ąją suabejojo šios UAB galimybėmis tęsti veiklą. Dėl nemokių būsto paskolas paėmusių klientų patiriami nuostoliai kurį laiką augo geometrine progresija ir jau šiais metais ši bendrovė turėjo priėti liepto galą – bankrotą.

Šių metų pradžioje teigiau, kad šios bendrovės nuostoliai praėjusių metų paskutinį ketvirtį sieks apie 3,5 milijono litų, o pirmąjį šių metų ketvirtį bus dvigubai didesni. Pirmąjį skaičių nuspėjau teisingai, tačiau šių metų pirmojo ketvirčio rezultatai apstulbino. Bet – tik iš pirmo žvilgsnio.

Kovo mėnesį įvyko stebuklas. Vietoje vidutiniškai per mėnesį apskaitomų 0,4–0,5 milijono litų pajamų, kovo apskaitoje pajamų atsirado šešiasdešimt kartų daugiau – 27,4 milijono litų! Pasirodo, kaip tik kovo mėnesį buvo pakeisti apskaitos principai ir didelė pajamų dalis buvo perkelta iš būsimų laikotarpių. Kažkodėl apie tokius apskaitos principų pokyčius nežodžiu neužsimenama bendrovės metinėje ataskaitoje, paskelbtoje gegužę, nors pagal tarptautinę praktiką tai padaryti būtina.

Tokie radikalūs apskaitos pokyčiai paveikė netgi visos šalies draudimo rinkos statistiką. Anksčiau šios bendrovės rinkos dalis nesiekė ir pusės procento. Kovą ji „išaugo“ iki 26 proc.! Lietuvos ne gyvybės draudimo rinkos nuosmukis pirmąjį šių metų ketvirtį, palyginti su tuo pačiu praėjusių metų laikotarpiu, jeigu nebūtų šių „stebuklų“, siektų daugiau kaip 13 proc. O dabar, dirbtinai „ūgtelėjus“ šiai bendrovei, jis tesudaro apie 5,5 proc. Štai kokią įtaką turi vienos bendrovės apskaitos principų kaita. Gal šitaip ir Lietuvos BVP galima būtų „pakelti“? Manau, kad daugelis politikų tam tikrai neprieštarautų.

Tačiau netgi tokių triukų, siekiant „išgelbėti“ šią varganą draudimo bendrovę buvo maža, nes išmokos bankams dėl nemokių klientų toliau augo. Didėjant nemokių paskolų gavėjų skaičiui, bankai vis dažniau ėmė teikti pranešimus, reikalaujami išmokėti apdraustus paskolų likučius. Šių metų pradžioje kas mėnesį tokios išmokos dar labiau išaugo ir vidutiniškai siekė

jau apie 4 milijonus litų. Todėl UAB „Būsto paskolų draudimas“ pradėjo siūlyti klientams, susiduriantiems su finansiniais sunkumais, perimti jų įsipareigojimus – kas mėnesį už juos mokėti įmokas bankams.

Iš pirmo žvilgsnio tai lyg ir pateisinama – taip neva teikiama pagalba laikinų sunkumų turintiems būsto paskolas paėmusiems gyventojams. Atrodo, kad tokiai „pagalbai“ neprieštarauja ir kai kurie bankai. Nors ekonominė logika turėtų rodyti, kad tai jiems mažiau apsimoka. Bankams geriausia gauti visą išmoką, kol dar draudimo bendrovė nebankrutavo. Tačiau, matyt, čia yra ir politinio pobūdžio argumentų ir valdžios bei komercinių bankų „partnerystės“ apraiškų.

Deja, šitaip tik sukuriama nereikalingų iliuzijų – esą problemos kažkaip išsprendžios. Vargu ar šios bendrovės darbuotojai yra pajėgūs tinkamai įvertinti pasikirų gyventojų gebėjimą po metų ar vėliau gražinti susikaupusią skolą – 20 tūkstančių litų ar dar daugiau – ir toliau mokėti įmokas bankams. Ir kažin ar jie geba numatyti, kada ir kaip Lietuvoje baigsis šis „sunkmetis“. Visa ankstesnė šios draudimo įmonės veikla ir jos rezultatai tokias abejones pagrindžia.

Kokia dalis gyventojų pajėgs gražinti šią skolą draudimo bendrovei ir toliau sėkmingai vykdys finansinius įsipareigojimus bankams? Kitų šalių statistika rodo, kad tikrai mažiau kaip pusė. Kaip bus išieškomos skolos iš gyventojų, kurie nepajėgs atsiskaityti su draudimo bendrove? O gal skolos bus „nurašytos“, nes ši bendrovė – valstybės kapitalo? Tačiau tada dar kartą būtų gviešiamasi nieko dėtų mokesčių mokėtojų pinigų.

UAB „Būsto paskolų draudimas“ apskritai neturėjo egzistuoti ir, kaip teigiama jos skelbiamoje misijoje, „prisidėti prie nekilnojamojo turto rinkos plėtros“. Ypač prasidėjus skolinimo bumui 2005–2006 metais.

Bus labai gerai, jeigu tai bus vienintelis finansinis zombis Lietuvoje. Deja, manau, kad jų turėsime ir daugiau. Tokiu atveju valdžia privalės dar daugiau skolintis ir kompensuoti šių institucijų nuostolius, užkraudama papildomą našta mokesčių mokėtojams. Gali neužtekti ir ką tik išplatintos beveik 2 milijardų litų vertės obligacijų emisijos.

Labai rizikinga veikla šiuo metu yra įvairių valstybės garantijų dalijimas, vykdant ekonomikos skatinimo programas. Problemų gali turėti ir kai kurie komerciniai bankai. Neatsitiktinai Seime rengiamasi priimti Finansinio stabilumo įstatymą, kuriuo remiantis bus galima nacionalizuoti komercinius bankus, jei jie patirs sunkumų. Įdomu, kurgi slepiasi tie kompetentingi valdžios atstovai, kurie yra pasirengę vadovauti tokioms valstybės kapitalo finansų institucijoms. Šiuo metu tokių niekur nematyti.

AR VALDŽIA ŽINO, KĄ DARYTI SU SAVO ZOMBIU?

2009 m. rugpjūtis

Pokalbis su finansų ministre Ingrida Šimonyte „Baltijos“ televizijos laidoje „Svarbus pokalbis“.

VIENA IŠ VALSTYBĖS KAPITALO ĮMONIŲ SKELBIASI, KAD JOS MISIJA – PRISIDĖTI PRIE NEKILNOJAMOJO TURTO RINKOS PLĖTROS IR SUDARYTI SĄLYGAS MAŽESNES PAJAMAS GAUNANTIEMS GYVENTOJAMS ĮSIGYTI BŪSTĄ. AR ŽINOTE, APIE KOKIĄ ĮMONĘ KALBU? Taip, tai – UAB „Būsto paskolų draudimas“.

AR JUMS ŽINOMA, KAD TOKIE TIKSLAI BUVO SKELBIAMI MAŽDAUG PRIEŠ DEŠIMTMEČI JAV IR KAD DABAR JUOS DEKLARAVUSIOS ĮMONĖS YRA NACIONALIZUOTOS, O VERTINANT FINANSIŠKAI – BANKRUTAVUSIOS? AR REIKĖJO ŠIOS ĮMONĖS – „BŪSTO PASKOLŲ DRAUDIMAS“ – 2004-AISIAIS, KAI Į LIETUVĄ ĖMĖ PLŪSTI PIGIŲ PASKOLŲ SRAUTAS IR BUVO TAIKOMOS MOKESTINĖS LENGVATOS BŪSTO PASKOLŲ PALŪKANOMS? AR MES NESUSIKŪRĖME DAR VIENOS PROBLEMOS?

Turiu pasakyti, kad, atrodo, 2006 metais buvo labai rimtai svarstoma šios įmonės privatizavimo galimybė, tačiau galiausiai įmonė nebuvo privatizuota. Ir dabar tai – tam tikra Finansų ministerijos problema, nes ministerija yra valstybės turimų akcijų šioje įmonėje valdytoja, o valstybėje joje turi 100 proc. akcijų. Pačioje įmonėje dėl jos misijos padėti įsigyti būstą tam tikros kategorijos žmonėms aš nematyčiau jokių problemų. Problema, matyt, yra ta, kad įmonė rinkoje pradėjo veikti kaip visiškai komercinių kreditų draudėja ir šiuo metu jos prisiimtų įsipareigojimų mastai yra iš tikrųjų dideli ir kelia susirūpinimą.

AR GALIMA TEIGTI, KAD ŠI ĮMONĖ BUVO PRASTAI VALDOMA, PRASTAI PRIŽIŪRIMA, RIZIKOS VERTINAMOS NEADEKVAČIAI, TAIGI DABAR ŠTAI SULAUKĖME PADARINIŲ?

Manau, kad ši įmonė patiria tų pačių sunkumų, kaip ir visas finansų, nekilnojamojo turto ir kai kurie kiti sektoriai, kurie riziką vertino per daug liberaliai. Jie, nesitikėdami tokio finansinio kracho, kuris įvyko pasaulio finansų rinkose 2008 metais, turėjo nepamatuotą rizikos apetitą. Ir dabar visiems reikia kažkaip šias problemas spręsti.

VIENOJE LAIDOJE JŪS PASAKĖTE, KAD ŠI ĮMONĖ NEBANKRUTUOS, TIKSLIAU, JAI BUS NELEISTA BANKRUTUOTI. KĄ TURĖJOTE OMENYJE? KIEK PINIGŲ GALI PRIREIKTI INVESTUOTI Į ŠIĄ ĮMONĘ, DIDINANT JOS KAPITALĄ?

Šiuo metu mes rimtai nagrinėjame šios įmonės veiklos perspektyvas. Sulaukėme komercinių bankų priekaištų ir pastabų dėl šios įmonės veiklos perspektyvų ir esame įsipareigoję kartu rasti bendrus sprendimus, kurie sumažintų rizikas. Esame pasisamdę konsultantus, nes matome šios įmonės galimybes veikti kituose Vyriausybės inicijuotuose projektuose, tarkime, įgyvendinant daugiabučių renovavimo schemą. Galbūt ši įmonė galėtų pasiūlyti ir kokių nors kitų produktų. Dėl konkrečių lėšų dabar tikriausiai negalėčiau nieko pasakyti, tačiau valstybė kaip akcininkė turi atsakingai žiūrėti į savo įmonę, o ne paprasčiausiai leisti jai bankrutuoti, nes padariniai būtų aiškūs.

AR ŠIUOS NEIGIAMUS PADARINIUS PAJUSTŲ IR BANKŲ SISTEMA? NES ŠIUO METU, JEIGU BŪSTO PASKOLĄ PAĖMĖS GYVENTOJAS TAMPA NEMOKUS, ŠI ĮMONĖ ĮSIPAREIGOJA DALIMIS ARBA IŠ KARTO BANKUI PERVESTI JO NEGRAŽINTOS PASKOLOS LIKUTĮ. IR DABAR IŠ ŠIOS ĮMONĖS LĖŠŲ BANKAMS JAU YRA SUMOKĖTA KELIOLIKA MILIJONŲ LITŲ. AR ŠITAIP MES NESUBSIDIJUOJAME BANKŲ MOKESČIŲ MOKĖTOJŲ PINIGAIS?

Iš tikrųjų bendradarbiavimas tarp ministerijos, jos valdomos įmonės ir komercinių bankų yra pakankamai konstruktyvus. Pavyzdžiui, sprendžiant nemokių klientų problemas, pirmiausia patys bankai tai ir daro. Taigi aš nemanau, kad mes per šią įmonę gelbėjame bankus nuo nemokių skolininkų. Tačiau jeigu ši įmonė yra apdraudusi tam tikras paskolas, šio fakto negalima tiesiog ignoruoti, reikia į jį atsižvelgti.

TIKĖKIMĖS, KAD VISA TAI NEKAINUOS KELIŲ DEŠIMČIŲ AR KELIŲ ŠIMTŲ MILIJONŲ LITŲ MOKESČIŲ MOKĖTOJŲ PINIGŲ. NES, MANO MANYMU, TOKIOS RIZIKOS ESAMA. DIDINANT ŠIOS ĮMONĖS KAPITALĄ, GALI TEKTI INVESTUOTI BENT KELIASDEŠIMT MILIJONŲ LITŲ. NA, O ŠITOKIO ĮMONĖS VALDYMO REZULTATAS GALI BŪTI TAS, KAD LIETUVOJE TURĖSIME SAVO, KAD IR NEDIDELE, „ANTRARŪŠIŲ“ BŪSTO PASKOLŲ KRIZĘ. ŠITAIP JUK PRASIDĖJO KRIZĖ JAV IR PASKUI IŠPLITO PO VISĄ PASAULĮ. AR, JŪSŲ NUOMONE, YRA RIZIKOS, KAD LIETUVOJE TURĖSIME SAVO „ANTRARŪŠIŲ“, RIZIKINGŲ, BŪSTO PASKOLŲ KRIZĘ?

Na, šitaip padėties nedramatizuočiau. O dėl įmonės kapitalo, tai manau, kad galimi hibridiniai, arba tarpiniai, sprendimai, kuriuos turbūt ras valstybė, veikdama kartu su jos veikla suinteresuotais komerciniais bankais ir tarptautinėmis institucijomis.

KIEK MUMS KAINUOS VYRIAUSYBĖS INVESTICIJOS Į VIENĄ UAB?

2010 m. balandis

Praėjusių metų vasarį rašiau, kad dėl didėjančių nuostolių per ateinančius keliolika mėnesių valstybės kapitalo UAB „Būsto paskolų draudimas“ tikriausiai neišvengs bankroto arba mokesčių mokėtojų pinigais turėsime padidinti jos kapitalą. Tada siūliau leisti šiai įmonei bankrutuoti. Tačiau praėjusią savaitę sulaukėme „džiugios“ naujienos – kad ši bendrovė toliau galėtų vykdyti savo įsipareigojimus bankams, Vyriausybė nusprendė padidinti jos kapitalą 60 milijonų litų. Taigi per šią įmonę mokesčių mokėtojų pinigai bus toliau dalijami komerciniams bankams, kurie vykdė rizikingą ir visiškai neatsakingą skolinimo politiką 2005–2008 metais.

Kitame pranešime skelbiama dar džiugiau – Vyriausybė nusprendė investuoti (!) 60 milijonų litų į šią bendrovę. Įdomu, kokios gražos tikimasi iš šios „investicijos“? Keistoka investicija, žinant, kad jau artimiausiais mėnesiais šie milijonai atsidurs komercinių bankų sąskaitose ir niekada iš jų negrįš. Ir kam gi tada reikėjo steigti UAB – ribotos atsakomybės bendrovę? Buvo galima tiesiog drausti mažas pajamas gaunančių gyventojų būsto paskolas valstybės lėšomis, o dabar mokėti pinigus bankams iš biudžeto – būtų paprasčiau ir nereikėtų jokių Vyriausybės sprendimų dėl „investicijų“. Juokauju, žinoma.

Finansų ministerija savo pranešime teigia, kad bendrovės kapitalas didinamas, siekiant „padėti šeimoms, susiduriančiomis su laikiniais finansiniais sunkumais išsaugoti savo būstą, apdraustą UAB „Būsto paskolų draudimas“. Tačiau ministerijos specialistams derėtų žinoti, kad šioje bendrovėje draudžiamas ne būstas, o būsto paskolos – kaip nurodo ir įmonės pavadinimas. Tai – visiškai skirtingi draudimo objektai.

Ir išmokas dabar gauna ne pajamų netekę ir nebepajėgiantys įmokų bankams sumokėti žmonės, o patys bankai. Jie yra draudimo sutartyje numatyti naudos gavėjai būsto paskolas paėmusių gyventojų nemo-kumo atveju.

Atrodo, kad ir patys žmonės nesuprato, kas tai per draudimas ir už ką jie mokėjo pinigus. Matyt, niekas jiems to ir neaiškino. Bankai paprasčiausiai nusiųsdavo menkai uždirbančius žmones sudaryti draudimo sutarties, nes kitaip jie nebūtų gavę būsto paskolos. Šie sumokėdavo

draudimo įmoką (vidutiniškai apie 2 tūkstančius litų), atnešdavo į banką draudimo sutartį ir gaudavo paskolą. O iš tikrųjų žmonės savo pinigais apdraudė bankus!

Dabar tokio draudimo nuostolius kažkodėl turi padengti visi mokesčių mokėtojai, o Finansų ministerijos pareigūnai, turėję prižiūrėti šią įmonę, ir jos pačios vadovai toliau „dirba“ savo darbą ir gauna atlyginimą. Suprantama, iš tų pačių mokesčių mokėtojų. Tikrai nepakeičiami (ir gerai apmokami) specialistai. Įdomu, ar jie, prisivirę tiek košės, toliau dirbtų privačiame draudimo versle? Ir ar jie bent dabar supranta, kad iš esmės dirbo brokerių darbą ir padėjo bankams perkelti šių varganų žmonių – bankų klientų – nemokumo riziką ant valstybės, t. y. ant mūsų visų galvų?

UAB „Būsto paskolų draudimas“ taip ilgai – daugiau nei metus – sugebėjo išgyventi dėl to, kad manipuliavo finansinės apskaitos principais ir susitarė su bankais dėl laikino įmokų mokėjimo už nemokiais tapusius gyventojus. Tačiau vis tiek išmokos bankams nepaliaujamai didėjo.

Per pirmąjį praėjusių metų pusmetį vidutinė išmokų suma per mėnesį nesiekė 2,5 milijonų litų, antrąjį pusmetį išaugo dvigubai, o per pirmuosius du šių metų mėnesius bankams viso išmokėta jau beveik 14 milijonų litų.

Ši įmonė, drausdama būsto paskolas 2004–2008 metais, pridarė daug šiurkščių ir neatleistinų klaidų. Viena iš šios bendrovės dabartinių problemų priežasčių – itin mažos ankstesnės būsto paskolos draudimo įmokos. Jų nepakako padengti prisiimtai finansinei rizikai. Dabar, kai gyventojų darbo užmokestis gerokai sumažėjo, draudimo įmokos išaugo. Ir ne šiek tiek, o net tris ar keturis kartus! Jau vien šis faktas įrodo, kad ši įmonė riziką vertino visiškai neprofesionaliai.

Taip valstybės kapitalo ribotos atsakomybės bendrovė dėl valdžios klerkų ir jų statytinių aplaidumo tapo bankų šalpos organizacija, kurią dabar kažkodėl turime išlaikyti mes visi. O mums atstovaujanti Vyriausybė toliau beviltiškai mūsų milijonus „investuoja“ į šią nusikalstamai aplaidžiai valdomą įmonę. Kažin kodėl nieko negirdėti apie Seimo komisijas, kurios imtųsi tirti šios įmonės ir ją valdančių asmenų veiklą? Įdomu, kiek dar reikės tų milijonų? Šių metų biudžete iš viso numatyta, atrodo, 150. Taigi, atrodo, tai tik „investicijų“ pradžia.

Matyt, ir toliau žiūrėsime, kaip bankams dalijami mūsų pinigai. Nes jeigu to nebus, jie gali pagrasinti, kad dar mažiau skolins. Be nuolatinio

skolinimosi ši valstybė ir jos valdžia gyventi nebemoka. Tiesa, ši Vyriausybės „investicija“ be minėtos „naudos“ – bankų šelpimo – padės išsaugoti beveik tris dešimtis darbo vietų UAB „Būsto paskolų draudimas“. Kaip žinome, nedarbo mažinimas – šios Vyriausybės prioritetas. Baugu ir skaičiuoti, kiek mums kainuoja viena darbo vieta taip valdomoje valstybės kapitalo UAB.

VIII

Nutylėjimo ekonomika
ir žvilgsnis į Lietuvą iš šalies

Ar esate girdėję, kad TVF dar 2003 metais įspėjo Lietuvą apie infliacijos pavojų, kurį sukels milžiniški pinigų srautai, pateksiantys į šalį, jai tapus ES nare? Tikriausiai dar neužmiršote pranešimų apie dviženklę infliaciją Lietuvoje 2007–2008-aisiais ir apie tai, kad dėl šios priežasties neįsivedėme euro. Ar žinote, kad Europos centrinis bankas visą laiką skeptiškai vertino Lietuvos galimybes suvaldyti infliaciją, esant fiksuotam lito kursui? Ar buvote informuoti, kad viena iš esminių valstybės funkcijų – pinigų emisija – yra perduota privačioms verslo struktūroms, ir ar buvote įspėti, kad tai gali sukelti ekonominę krizę? Tokio pobūdžio informacijos bei analizės Lietuvos žiniasklaidoje ir bankų pranešimuose tikriausiai neradote. Tačiau jos jau seniai apstu užsienio šaltiniuose – ten aktyviai aptarinėjami trijų „Baltijos tigrų“ ekonominiai nuotykių. Ar prisimenate, kaip buvo užsipultas K. Glaveckas – tarp kitų ir neįgalus Lietuvos centrinio banko vadovų, – kai 2009 metų pradžioje viešai paskelbė... viso labo elementarią tiesą apie lito kursą? Tai – iš senų laikų paveldėtos nutylėjimo ekonominės politikos šalyje pavyzdžiai. Tokia politika padeda jums mažiau žinoti ir mažiau reikalauti iš valdžios, valdžiai – ramiai gyventi ir išvengti atsakomybės, o kai kuriems – pūsti ekonominius burbulus ir uždirbti neblogus pelnus.

ĮSPŪDŽIAI IŠ EKONOMINIŲ KONFERENCIJŲ

2008 m. birželis

Per praėjusias dvi savaites Vilniuje įvyko daug ekonominių renginių. Tai – internetinė bankų analitikų konferencija, tarptautinė konferencija „Lietuva pasaulyje: konkurencinga ar nukonkuruota?“, keli komercinių bankų periodinių ekonominių apžvalgų pristatymai. Šiuose renginiuose buvo kalbama apie šalies ekonomikos būklę ir jos perspektyvas. Bendra

išvada, kurią galima padaryti, – ekonomikos „aukso amžius“ Lietuvoje baigėsi ir šalies laukia rimti išbandymai, kuriems nėra pasirengta.

Apie tai buvo kalbama gerokai atviriau nei prieš pusę metų. Nebuvo atmeta ir ekonominės krizės galimybė, ypač 2010 metais – tada, kaip planuojama, bus uždaryta Ignalinos atominė elektrinė ir dėl to smarkiai išaugs elektros kaina gyventojams bei verslui. Kita vertus, kai kurie ekonomistai ir politikai į galimą krizę žiūri kaip į vienintelę būtinų pokyčių ir permainų šalyje galimybę. Nuskambėjo netgi toks teiginys: „Krizė yra gerai.“

Konferencijose buvo kalbama ir apie menkėjantį šalies konkurencingumą, tiesioginių užsienio investicijų stygių, grėsmę eksporto plėtrai, pragaištingą struktūrinių reformų atidėliojimą, smarkaus energetinių išteklių brangimo poveikį mūsų tradicinei ir nepakankamai diversifikuotai ekonomikai bei kitas problemas, kurios trukdys šalies ekonominei raidai ateityje. Buvo siūlomi – jau ne pirmą kartą – receptai, kurie turėtų padėti spręsti šias problemas ir užtikrintų, kad artėjantys ekonominiai sunkumai bus kuo greičiau įveikti. Šalies valdžia, atrodo, pradeda suprasti padėties rimtumą ir yra nusiteikusi įsiklausyti į ekspertų nuomonę.

Ką gi, geriau vėliau negu niekada. Problema ta, kad paprastų sprendimų paprasčiausiai nėra, o visiems kitiems priimti reikia ne tik politinės valios, bet ir atitinkamos kompetencijos. Ir vieno, ir kito, kaip visada, akivaizdžiai trūksta. Visa tai, apie ką kalbėta šiose konferencijose, be abejo, svarbu ir teisinga. Tačiau norisi atkreipti dėmesį į kai kuriuos kitus reiškinius, kuriems šiuose renginiuose buvo skirta labai mažai dėmesio, nors jie yra labai svarbūs šalies ekonomikai. Galime teigti, kad tai – finansiniai ir pinigų veiksniai. Tačiau kažkodėl apie finansų, pinigų ir pinigų valdančių institucijų vaidmenį ekonomikoje vengiama išsamiau kalbėti.

Kad neatrodytų, jog tolesnės mintys yra vien autoriaus „prasimanymai“, pasiremsiu dviejų visiems žinomų tarptautinių institucijų – TVF ir Europos centrinio banko pranešimų bei ataskaitų medžiaga. Tai, kas toliau pasakyta, iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti sudėtinga, tačiau iš tikrųjų taip nėra. Tereikia valstybės finansų ir pinigų sistemų valdymą palyginti su savo šeimos ar įmonės finansų vadyba. Principai iš esmės – tie patys.

Pinigų „importas“ ir infliacija

2003 m. birželį TVF savo ataskaitoje, skirtoje Lietuvai, teigė, kad dėl į šalį iš ES pateksiančių didelių finansinių injekcijų gerokai išaugs infliacijos rizika. Atkreipkite dėmesį į datą – metai iki Lietuvos įstojimo į ES.

Per trejus narystės ES metus (2005–2007) į Lietuvą buvo „importuota“ apie 44 milijardai litų: 9,4 milijardo litų ES paramos, 6,1 milijardo litų emigravusių piliečių pervedtų lėšų (oficialiai apskaitytų) ir net 28,4 milijardo litų motininių bankų lėšų. Visa tai – didžiulis pinigų srautas – kasmet apie 15–20 proc., palyginti su BVP, kurio Lietuva ir laukė. Juk stojant į ES buvo skelbiama, kad paramos lėšomis ir pigiais kreditiniais ištekliais paspartinsime ekonomikos plėtrą ir pasivysime senbuves ES nares.

Šie pinigai dideliu srautu tekėjo į šalį, ypač į statybų ir nekilnojamojo turto sektorių. Labai daug šių pinigų buvo skirta ir vartojimui. Kaip tik didžiulės pinigų pasiūlos – daugiausia per bankų paskolas – ir ribotų galimybių juos efektyviai absorbuoti (statybininkų pajėgumų trūkumas, žemės paskirties keitimo ir kiti biurokratiniai trikdžiai) sąveika lėmė nekilnojamojo turto burbulą susidarymą. Šie veiksniai taip pat darė įtaką lūkesčiams, gyventojų bei įmonių investicijų sprendimams, didžiuliams skolinimosi tempams ir intensyviai vartojimui.

Palyginkime – kreditiniai ištekliai per tuos pačius trejus metus išaugo daugiau kaip 150 proc., o suminis realiojo BVP augimas per tą patį laikotarpį tesudarė 26 proc. Ši disproporcija vidutiniu ir ilguoju laikotarpiu negalėjo neprisidėti prie infliacijos skatinimo procesų, nes pinigų kiekis paprasčiausiai buvo neadekvatus sukurtų prekių ir paslaugų kiekiui šalyje. Nemaža dalis tų pinigų, suprantama, buvo skirta importui finansuoti ir dėl to per tuos metus nuolat didėjo Lietuvos užsienio prekybos ir einamosios sąskaitos deficitai.

Be abejo, agresyvi komercinių bankų plėtra šalyje – sudėtinė viso šio proceso dalis. Tačiau bankai pirmiausia yra verslo organizacijos, todėl jie, siekdami savo tikslų ir tarpusavyje konkuruodami, taip ir privalėjo elgtis. Taigi infliacija – bent iš dalies, o nekilnojamojo turto burbulas – be jokių abejonių, yra didžiulio ir nevaldomo pinigų „importo“ padarinys. Ar kas nors dėl to turėtų jaustis kaltas?

Lietuvos banko atsakomybė dėl nekilnojamojo turto burbulų pūtimo

2008 m. balandį tas pats TVF paskelbė memorandumą apie nacionalinių centrinių bankų vaidmenį smarkiai kylant ar krentant nekilnojamojo turto kainoms. Iš esmės tai – rekomendacija centriniams bankams priimti atsakomybę dėl nekilnojamojo turto burbulų susidarymo.

Tiesa, TVF rašo apie monetarinių – pinigų politikos – priemonių taikymą reguliuojant šį procesą. Tai, kad Lietuvos bankas jų beveik neturi,

nerieškia, kad jis nieko negalėjo padaryti. Seniai buvo galima nustatyti griežtesnius skolinimo standartus, galbūt diferencijuoti juos, priklausomai nuo skolinimo valiutos. Tai daro, pavyzdžiui, Lenkijos centrinis bankas. Buvo galima raginti komercinius bankus ar reikalauti iš jų fiksuoti palūkanas teikiant būsto paskolas. Kai kuriose šalyse – Vokietijoje, Danijoje ir kitur – 75–90 proc. būsto paskolų išduodama su fiksuotomis palūkanomis. Galbūt derėjo netgi nustatyti bankams skolinimo kvotas. Taip daro Kinijos, – ten taip pat jaučiamas pinigų „antplūdis“, tiesa, pirmiausia dėl intensyvios eksporto plėtros, – centrinis bankas.

Apie centrinių bankų vaidmenį valdant makroekonominį procesus šalyse buvo kalbama ir šių metų pradžioje vykusiame Pasaulio ekonomikos forume Davose. Ši diskusija kilo dėl finansų krizės JAV ir šios šalies centrinio banko veiksmų. Taigi Lietuvos banko vaidmuo bei atsakomybė dėl nekilnojamojo turto burbulų ir bendrai – dėl makroekonominio ir finansinio stabilumo valstybėje – labai rimtas ir pagrįstas klausimas, tačiau atrodo, kad jokia kita valstybės institucija nesima jo svarstyti. Keistas abejingumas, keistas dar ir dėl to, kad pagrindinis Lietuvos banko tikslas – pasak Lietuvos banko įstatymo 7-ojo straipsnio – kainų stabilumo palaikymas. Lietuvos bankas kasmet teikia Seimui ataskaitą apie tai, kaip jam sekasi siekti šio tikslo. Nors, kalbant apie kainas dažniausiai turimos omeny prekių ir paslaugų kainos, šiame kontekste svarbu neužmiršti ir nekilnojamojo turto kainų dinamikos Lietuvoje. Juk nekilnojamojo turto kainų augimas – taip pat infliacija. Kodėl gi Lietuvos banko nepaklausus, kaip jam sekėsi, – ir sekasi dabar, kai jos krenta, – užtikrinti nekilnojamojo turto kainų stabilumą? Ir kas gi, jei ne Seimas, turėtų tokius klausimus užduoti?

Infliacijos valdymo ir makroekonominio bei finansinio stabilumo problemos esant fiksuotam valiutos kursui

Šios problemos keliamos keliuose aukštų Europos centrinio banko pareigūnų pranešimuose. Jos byloja, kad šalys, įstojusios į ES, tačiau turinčios fiksuotą valiutos kurso režimą, atsisakė savarankiškos pinigų politikos ir tapo priklausomos nuo išorinių pinigų sistemos veiksmų – pinigų kiekio ir jų kainos.

Esant visiškai liberalizuotam kapitalo judėjimui ir menkam privataus sektoriaus įsiskolinimo lygiui šalyje, finansų rinkos plėtra iš užsienio laidoja, kad šalyje pinigų bus, tačiau ekonomikos perkaitimo, o kartu ir infliacijos rizika labai padidėja.

Kitaip tariant, tokios šalys beveik nebet kontroliuoja pinigų emisijos ir patiria visus su tuo susijusius neigiamus padarinius, įskaitant galimą valiutos nuvertėjimą arba jos perkamosios galios kritimą (dėl infliacijos) šalies viduje. Tai, kad kai kurios kitos Rytų ir Vidurio Europos valstybės (Lenkija, Čekija, Slovakija) sugebėjo išlaikyti daug mažesnę infliacijos lygį, palyginti su Lietuva ir jos Baltijos kaimynėmis, iš dalies lėmė ir tas faktas, kad jos turi lankstesnį valiutos kurso režimą. Manoma, kad šio veiksnio įtaka, lėmusi mažesnę infliaciją, buvo 1–2 procentiniai punktai.

Tiesa, šios šalys sugebėjo pritraukti daug tiesioginių užsienio bei kitų investicijų ir sėkmingai plėtoti eksportą, dėl to jų valiutų kursai per metus pakilo 10–15 proc. ir kaip tik kurso kilimas lėmė mažesnę infliaciją.

Tačiau reikia pasakyti, kad knygos autorius šiuo metu nėra valiutos kurso režimo pokyčių Lietuvoje šalininkas. Tai tikrai sukeltų daugiau bėdų, nei atneštų naudos. Tačiau šios problemos negalima nutylėti.

Akivaizdu, kad buvo būtina ieškoti kitų priemonių, dėl kurių pinigų sistema taptų savarankiškesnė ir būtų geriau valdomi makroekonominiai procesai. Lietuvoje – kaip ir kai kuriose kitose šalyse – keičiantis makroekonominėi padėčiai ir nesikeičiant valiutos kursui, didesni ir galbūt nevaldomi pokyčiai (šiuo atveju – ekonominės veiklos susitraukimas) gresia visai ekonomikai. Tai ir yra „kietojo ekonomikos nusileidimo“ pavojus. Apie šiuos dalykus taip pat kalbama Europos centrinio banko pareigūnų pranešimuose. Kitaip tariant, valiutos kurso pokyčiai, esant lanksčiam jo režimui, atlieka signalinę ir amortizuojamąją funkciją, o Lietuva tokio mechanizmo neturi.

Skolinimosi užsienio valiuta keliami pavojai

Šiuos pavojus mato ir TVF, ir Europos centrinio banko pareigūnai, ir daug kitų ekspertų. Šiuo metu didžioji dalis šalies privataus sektoriaus – namų ūkių ir įmonių – skolos komerciniams bankams yra denominuota eurais. Bendra tokios skolos suma šių metų pirmojo ketvirčio pabaigoje sudarė daugiau kaip 10 milijardų eurų. Per narystės ES laikotarpį ši skola išaugo daugiau kaip keturis su puse karto. Štai kodėl apie lito kurso režimo pokyčius šalies valdžia ir Lietuvos bankas net nediskutuoja. Labai paprasta apskaičiuoti, kokių nuostolių būtų patirta, jei lito kursas euro atžvilgiu nukristų kad ir 10 proc.

Paprasčiausiai visi finansų sistemos dalyviai (taip pat besiskolinantieji) ir šią sistemą prižiūrinčios šalies institucijos tikėjosi ir toliau tikisi, kad lito

kursas liks stabilus iki pat euro įvedimo. Problema ta, kad niekas dabar jau nebegali pasakyti, kada euras bus įvestas ir kas atsitiks ekonomikoje bei finansų rinkose iki to laiko. Turbūt neverta nė priminti, kad sprendimą dėl Lietuvos įžengimo į euro zoną ir lito kurso euro įvedimo metu priims ES institucijos. Euras tolsta nuo Lietuvos kaip judantis mirazas, o skolos šia valiuta nuolatos auga. Susiklosčius nenumatytoms ekonominėms aplinkybėms, kai lito kurso ar jo režimo pokyčiai galėtų būti reikalingi ir naudingi, šio klausimo net negalėsime svarstyti dėl gresiančių finansinių problemų visiems valstybės sektoriams.

Nemažėjant infliacijai ir liekant tam pačiam lito kursui, Lietuvos eksporto konkurencingumas mažėja ir toliau nuolatos mažės atžvilgiu tų šalių, kuriose euras jau įvestas ir kurios patiria mažesnę infliaciją (visa euro zona). Tai – dar vienas fiksuoto valiutos kurso trūkumas, kuris pasireiškia esant didelei infliacijai.

Iš vadinamųjų tokio valiutos kurso režimo pranašumų – kainų stabilumo, investicinio klimato patikimumo ir panašiai – senokai liko tik mitai. Paprasčiausiai Lietuva nebeturi galimybės net svarstyti savo valiutos kurso reikalų, o tai – prasti popieriai.

Šalies ekonomikos priklausomybė nuo išorės finansavimo šaltinių

Ši „priklausomybės liga“ minima TVF ataskaitose ir Europos centrinio banko pareigūnų kalbose (bei daugelio užsienio analitikų pranešimuose). Daugumą paskolų komerciniai bankai teikia gavę finansavimą iš savo motininių bankų. Šis procesas šalyje intensyviai vyksta kelerius metus, tačiau jau kurį laiką motininiai bankai ir juos prižiūrinčios institucijos – Švedijos centrinis bankas ir Švedijos finansų priežiūros inspekcija – labai nerimauja dėl prastėjančios makroekonominės padėties Baltijos šalyse. Galima teigti, kad yra nemenkas pavojus, jog artimiausiu metu šis finansavimo šaltinis gerokai sumenks. O vietinių finansavimo šaltinių, – tai gyventojų ir įmonių indėliai bankuose, draudimo įmonių, pensijų bei investicinių fondų lėšos, kurios beveik visos investuojamos užsienyje, – gali pritrūkti, kai bus norima patenkinti skolinimosi poreikis ir laiduoti ekonomikos plėtrą šalyje.

Neatsitiktinai šiuo metu paskolos dažniausiai išduodamos beveik vien eurais, o bankų išduotų paskolų litais likučiai per praėjusius metus netgi sumažėjo keliais milijardais litų. Taigi Lietuvos finansų sistema

yra pernelyg atvira, priklausoma nuo išorės finansavimo šaltinių bei padėties užsienio finansų rinkose ir labai pažeidžiama. Apie visus šiuos dalykus per šiuos ekonominius renginius beveik nebuvo kalbama, tačiau tai – taip pat labai svarbu.

DĖL KO TURĖTŲ ATSISTATYDINTI K. GLAVECKAS?

2009 m. kovas

Šio mėnesio pradžioje per spaudos konferenciją Seimo biudžeto ir finansų komiteto pirmininkas prof. K. Glaveckas pasakė, kad litas yra pervertintas kai kurių valiutų atžvilgiu, tad įvedant Lietuvoje eurą, lito kursas šios valiutos atžvilgiu gali būti pakeistas. Šie vieno iš geriausių Lietuvos ekonomistų pasakyti teiginiai sukėlė nedidelę audrą žiniasklaidoje bei tarp politikų ir pasėjo šiokią tokią paniką visuomenėje. Jau tą pačią dieną profesorius bandė atsisakyti savo žodžių, o kai kurie Socialdemokratų partijos nariai netgi pasiūlė jam atsistatydinti. Įdomu, dėl ko turėtų atsistatydinti K. Glaveckas? Dėl to, kad pasakė tiesą? O gal dėl to, kad netrukus jos išsigynė?

Tai, kad litas buvo pervertintas daugelio gretimų valstybių – Lenkijos, Rusijos, Baltarusijos, Ukrainos, Švedijos ir kai kurių kitų – valiutų atžvilgiu, – nepaneigiamas faktas. Tai, kad lito ir euro kursą, įvedant eurą Lietuvoje, nustatys ES institucijos – taip pat ne paslaptis. Galbūt triukšmas ir panika kilo dėl to, kad šie faktai nepakankamai žinomi žiniasklaidai ir plačiajai visuomenei?

Jeigu taip, K. Glaveckas tiesiog pamėgino užpildyti šias žinių spragas. Įdomiausia yra tai, kad daugelis politikų, tarp jų ir K. Glavecko koalicijos partneriai ir netgi kai kurie finansų analitikai mano, kad tokia informacija neturėtų būti skleidžiama. Nejaugi jie tikisi, kad šiais itin sparčios informacijos sklaidos laikais ką nors galima nuslėpti?

Atrodo, kad Lietuva – ne vienintelė valstybė, kurioje vyrauja toks mąstymas. Gretimoje Latvijoje daugelį metų dirbantis danų ekonomistas M. Hansenas stebisi kai kuriomis šios šalies tradicijomis bei vengimu atvirai diskutuoti ekonomikos temomis. Jis tokį požiūrį vadina „nutylėjimo ekonomika“ (angl. *hush-hush economics*).

Pasak jo, geriau žinoti visą reikalingą informaciją – teigiamą ir neigiamą – ir, priimant sprendimus, remtis ja. Tai – daug geriau, negu gyventi nesuvokiant tikrovės.

Jis mano, kad jeigu diskusija ekonominėmis ir finansų temomis šalyje būtų atviresnė ir platesnė, visuomenė taptų racialesnė ir remtųsi faktais bei objektyvia analize, o ne gandais ir nuogirdomis. Mažiau žmonių išsigąstų, sužinoję kokią nors prastą naujieną. Esu tikras, kad šie profesionalaus ir patyrusio ekonomisto žodžiai, skirti gretimai valstybei, puikiai apibūdina ir padėtų Lietuvoje.

Fiksuotą lito kursą euro atžvilgiu Lietuvoje jau daugelį metų vietos politikai, institucijos ir kai kurie ekonomistai vadina šalies ekonomikos ir finansų sistemos stabilumo bei pasitikėjimo ja garantu. Dėl stabilaus lito kurso, pasak Lieuvos banko vadovų ir daugelio politikų, šalyje sėkmingai plėtojosi ekonomika, buvo skatinamos investicijos į ją ir panašiai.

Vis dėlto galima teigti, kad fiksuotas lito kursas leido sukurti stabilumo iliuziją. Iliuzija, kuria remiantis buvo intensyviai skolinama ir skolinamasi eurais. Skola eurais komerciniams bankams bei kitoms finansų institucijoms – ji tarp gyventojų viršija 60 proc., o tarp įmonių – 80 proc. viso paskolų portfelio – ir yra pagrindinė priežastis, dėl kurios lito devalvavimas Lietuvoje neįmanomas. Bent jau taip atrodo dabar. Dėl šios priežasties nebuvo devaluotas ir kaimynų latas, nors TVF siūlė Latvijos valdžiai tai padaryti, kai buvo deramasi dėl finansinės paramos paketo.

Tarp užsienio ekonomistų, kurie yra gerai įsigilinę į padėtį Baltijos valstybėse, vyrauja nuomonė, kad lato devalvavimas buvo tinkamesnis sprendimas, netgi turint omeny gyventojų, įmonių ir komercinių bankų problemas, kurios kiltų dėl įsiskolinimo eurais pabrangimo.

Vienas iš šių ekonomistų – E. Hugh'as – prieš kelias dienas parašė išsamų analitinį straipsnį, kuriame ragina Estiją devaluoti savo valiutą. Be jau įprasto ekonominio – eksporto konkurencingumo skatinimo – argumento, dar viena svarbi priežastis, kodėl, pasak jo, tai reikėtų padaryti – emigracijos grėsmė dėl tikėtina ilgesnio ekonomikos nuosmukio, palyginti su padėtimi, kai devaluojama valiuta. Akivaizdu, kad šis jo įspėjimas turėtų būti dar aktualesnis Lietuvai, nes mūsų emigracijos tendencijos, palyginti su pastarųjų metų padėtimi Estijoje, – daug grėsmingesnės.

Neabejotina, kad turime pakankamai ekonominių priežasčių jei ne devaluoti litą, tai bent rimtai šį klausimą apvarstyti. Tai, kad A. Kubilius, R. Šarkinas, kiti politikai ir kai kurie bankų analitikai Lietuvoje tokią galimybę neigia, manęs neįtikina.

Pavyzdžiui, jų argumentas, kad devalvavus valiutą šalyje neišvengiamai išauga infliacija, yra paneigtas gretimoje Lenkijoje. Zlotas per pusmetį

nuvertėjo apie 30 proc., o infliacija pastaraisiais mėnesiais šioje šalyje ne auga, bet mažėja ir šiuo metu yra bent du kartus mažesnė negu Lietuvoje.

Kaip jau esu sakęs, pagrindinė priežastis, dėl kurios negalima devaluoti lito, – didžiulės gyventojų, įmonių ir pačios valdžios skolos eurais. Tačiau tai – visai kita – neatsakingo finansinių rizikų ir pinigų sistemos Lietuvoje valdymo problema. Kaip tik dėl šios problemos mes sparčiai judame į aklavietę, kurios esmė tokia – lito devalvavimas galbūt bus būtinas, bet negalimas.

Apie šią aklavietę pradėjau rašyti maždaug prieš pusantrų metų ir manau, kad dėl to, jog šalis į ją pateko, pirmiausia yra atsakingas Lietuvos bankas. Jo atstovai pasyviai stebėjo agresyvią bankų skolinimo eurais politiką, matyt, tikėdamiesi, kad euras Lietuvoje netrukus bus įvestas ir šis devalvavimo baubas išnyks kaip dūmas. Beje, dar praėjusių metų sausį centriniam šalies bankui siūliau pasvarstyti galimybę konvertuoti visų gyventojams eurais išduotų paskolų valiutą į litus. Dabar atrodo, kad šis raginimas nebuvo visiškai beprasmiškas.

Dabartinis lito kursas kuo toliau, tuo labiau panašėja į masyvų inkarą, kuris tempia skęstantį mūsų ekonomikos laivą į dugną. Ekonomikos konkurencingumo praradimo problema neišnyktų netgi skubiai įvedus eurą. Vienintelis būdas spręsti šią problemą, jei nenorima devaluoti lito, – spartus kainų šalyje mažinimas.

Ir pradėti valdžios atstovai turėjo nuo savęs – sumažinti atlyginimus sau patiems ir daugeliui valdininkų, taip pat buvo privalu mažinti daugelį kitų savo išlaidų, o ne imituoti šį procesą. Kitas darbas, kurį privalėjo atlikti dabartinė koalicija, – dar gruodį turėjo būti priimtos įstatymo pataisos, kurios būtų sudariusios sąlygas mažėti elektros, dujų ir šildymo kainoms šalyje.

Kainų augimas dabar – jau ne tik ekonominė, bet ir socialinė bei politinė problema. Tokie sprendimai būtų buvę daug efektyvesni ekonominiu ir politiniu atžvilgiu, palyginti su visom mokesčių įstatymų pataisom, kurių didžiuma padarė daugiau žalos, nei davė naudos.

Racionalūs sprendimai būtų vedę į valdžios ir visuomenės bei verslo solidarumą, be kurio neįmanoma įveikti šios grėsmingos ekonominės krizės – ji, pasak Pasaulio banko vadovo, plėtojis ir virus nedarbo, socialine ir – galų gale – politine pačios valdžios krize. Atrodo, kad Lietuvoje taip pat neišvengsime tokios procesų sekos.

Visuomenės ir, atrodo, kai kurių politikų tikėjimas, kad komisarė D. Grybauskaitė, tapusi Prezidente, sugebės išspręsti tokio masto problemas – dar

viena pavojinga iliuzija, kurios geriau nepuoselėti. Juolab kad iki tikėtinos jos inauguracijos dar bent tris mėnesius girdėsime prastas ekonomines naujienas iš viso pasaulio ir Lietuvos. O ypač iš Latvijos – jai vis dėlto galbūt nepavyks išvengti lato devalvavimo. Juk nei A. Kubilius, nei R. Šarkinas negali garantuoti, kad tai neįvyks.

Kas tada būtų atsakingas už panikos pliūpsnį Lietuvoje? K. Glaveckas ir kiti ekonomistai, kurie stengiasi sąžiningai pateikti informaciją ir jos analizę, žinias-klauda ar visi tie, kurie dar prieš kelis mėnesius neigė arba nesugebėjo suprasti problemų ir toliau propaguoja „nutylėjimo“, arba „stručio“, ekonomiką?

AR UŽSIENIO ANALITIKAI ŽINO, KUR YRA LIETUVA?

2009 m. kovas

Pradėjęs domėtis Lietuvos finansais, netrukus susidūriau su įdomiais reiškiniais. Užsienio analitikai, pradėdami 2007 metais ir netgi anksčiau Baltijos valstybių ekonomines perspektyvas vertino neigiamai, o dauguma Lietuvos ekonomistų ir bankų analitikų šalyje jokių didelių problemų ir grėsmių neįžvelgė. Net ir prasidėjus finansų krizei JAV 2007-ųjų viduryje, jiems vis dar atrodė, kad jokių didesnių problemų bei pavojų Lietuvos ekonomikai neįvyks. Bent jau apie jas viešai nekalbėjo.

Tik 2008 metų viduryje Lietuvos viešojoje erdvėje pasigirdo neigiamų šalies ekonomikos perspektyvų vertinimų ir prognozių, tačiau jos anaipol nerodė to, ko sulaukėme dabar – sparčiai augančio nedarbo ir milžiniško ekonominės veiklos nuosmukio.

Kitas mane sudominęs reiškinys – bendravimo su užsienio ekspertais ir su vietos analitikais skirtumas. Atvirai diskutuoti su užsienio specialistais visiškai nebūdavo sunku, o tarpusavio supratimas atsiradavo per kelias pokalbio minutes.

Kalbantis su Lietuvos ekspertais, neretai būdavo visai kitaip. Šie dažniausiai apskritai skeptiškai vertindavo užsieniečių nuomonę. Vienas jų – Raimondas Kuodis – neseniai vienoje TV laidoje pacitavo savo darbdavį – Lietuvos banko valdybos pirmininką R. Šarkiną: „Tie užsienio ekspertai dažnai negalėtų pirštu žemėlapyje parodyti, kur yra ta Lietuva.“

Kadangi jie dažniausiai nėra buvę Lietuvoje, turbūt tikrai negalėtų. Tačiau manau, kad ekonomiką ir finansus jie išmano ne prasčiau už vietinius ekspertus.

Pabandysiu apžvelgti kai kuriuos užsienio analitikų vertinimus ir įspėjimus Lietuvai – jie bent iš dalies paaiškina tai, ką šiuo metu išgyvename ir ką dar turėsime patirti.

Vienas pirmųjų Baltijos valstybes apie gresiančius pavojus įspėjo N. Roubinis. Šis patyręs ekonomistas anksčiau dirbo JAV prezidento B. Clintono ekonomikos patarėju, o šiuo metu konsultuoja TVF. Jis vienas pirmųjų numatė JAV finansų krizę ir dar 2006 metų viduryje įžvelgė du pavojus, gresiančius Baltijos valstybėms, – ES ekonomikos nuosmukį ir su juo susijusias eksporto plėtros problemas bei energetikos išteklių kainų šoką.

Su pirmąja problema mes galynėjames dabar, nes visos ES valstybės patiria ekonomikos nuosmukį. Su antrąja buvome skaudžiai susidūrę praėjusiais metais, kai naftos kaina buvo pakilusi beveik iki 150 JAV dolerių už barelį.

Kaina dabar nukrito, tačiau lieka didžiulė grėsmė, kad ji vėl ims kilti atsigauinant pasaulio ekonomikai. Taigi mes, uždarę Ignalinos atominę elektrinę, turėsime bėdos – sparčiai brangstant energetiniams resursams bus sunku atgaivinti eksportą.

Tas pats ekonomistas bei jo kolegos įžvelgė ir kitas Lietuvos bei mūsų šiaurinių kaimynų problemas: nuolat augantį einamosios sąskaitos deficitą, priklausomybę nuo išorės finansavimo šaltinių ir didelį įsiskolinimą užsienio valiuta. Apie šias tris problemas komentuodami padėtį Baltijos valstybėse dažnai kalbėdavo ir kiti užsienio specialistai. Tiesa, pirmoji – augantis einamosios sąskaitos deficitas – dar būdavo minima vietos bankų analitikų apžvalgose, bet apie kitas dvi Lietuvoje beveik nieko nebuvo girdėti.

Galbūt dėl to, kad su šių problemų atsiradimu yra tiesiogiai susiję patys mūsų bankai. Jie intensyviai skolinosi iš savo motininių bankų Skandinavijoje ir, aršiai kovodami dėl rinkos dalies, sparčiai didino paskolų portfelius vietinėse rinkose. Tos kovos vaisiai dabar bumerangu grįžta į bankus – greitai auga „blogosios“ paskolos. O kai kurie bankai Švedijoje jau prašo valstybės pagalbos, tiksliau, – mokesčių mokėtojų pinigų.

Vienas jų – „Swedbank“ – patylomis yra net iš dalies nacionalizuojamas, na, o bent trys atgailaujantys šio banko vadovai per pastaruosius kelis mėnesius yra viešai pripažinę, kad toks beatodairiškas skolinimas Baltijos valstybėse buvo pernelyg rizikingas.

Lietuvoje vis dar girdime bankų atstovų kalbų, kad niekas prievarta paskolų žmonėms nesūlė ir kad jie patys kalti dėl nepamatotų lūkesčių.

Šiam požiūriui netgi būtų galima pritarti, tačiau ar ir patys bankai netapo savo nepamatotų lūkesčių bei prognozių aukomis? Kita vertus,

kas nors valstybėje turėjo laiduoti makroekonominį ir finansinį stabilumą. Tačiau tokios valstybinės institucijos Lietuvoje neatsirado. Neatsitiktinai užsienio ekonominėje žiniasklaidoje dabar vyrauja toks vertinimas: „Baltijos valstybės nesuvaldė skolinimo bumo ir infliacijos.“

Apie skolinimo bumo ir apskritai apie didžiulių finansų srautų keliamas grėsmes valstybių ekonominiam bei finansiniam stabilumui Lietuvą yra įspėjęs TVF. Šio fondo atstovai dar 2003 metų ataskaitoje, skirtoje Lietuvai, labai konkrečiai pasakė, kad dideli iš išorės ateinantys finansų srautai valstybėje gali sukelti infliaciją. O studijoje, atliktoje 2007 metais, buvo padaryta išvada, kad jei valstybėse egzistuoja didelis einamosios sąskaitos deficitas, šie kapitalo srautai gali pridaryti daugiau žalos, negu duoti naudos. Dabar matome, kad taip ir atsitiko.

R. Kuodis ir kai kurie jo kolegos džiaugiasi, kad einamosios sąskaitos deficitas šių metų sausį beveik išnyko. Tai tikrai teigiama tendencija, ji rodo, kad vartotojai pradėjo gyventi pagal realias galimybes. Tačiau kaip skausmingai šis einamosios sąskaitos deficito susitraukimas veikia biudžeto pajamas!

Jei būtų galima taip paprastai sumažinti ir biudžeto išlaidas, problemų neliktų. Tačiau šis neišvengiamas mažinimas gali sukelti socialinę ir politinę krizę. O tai vargu ar būtų teigiami reiškiniai. Staigus einamosios sąskaitos deficito ir su juo susijęs biudžeto pajamų susitraukimas – viena iš makroekonominio nestabilumo apraiškų. Jų buvo ir daugiau – nestabilus BVP augimas, nekilnojamojo turto ir kitų kainų šuoliai ir taip toliau.

Staigus užsienio paskolų srauto išsekimas bei dėl to smarkiai sumenusios biudžeto pajamos ir buvo ta grėsmė, apie kurią mus įspėjo užsienio analitikai, rašydami apie pavojingą priklausomybę nuo išorės finansavimo šaltinių.

Lietuvoje einamosios sąskaitos deficitas augo net iki 2008 metų vidurio, todėl buvusi Vyriausybė galėjo pasigirti, kad vykdo biudžeto pajamų planą. Na, o ši Vyriausybė susidūrė su visais šio staigaus deficito mažėjimo padariniais ir, atrodo, tik dabar pradeda suprasti, kas ištiko jos biudžeto planus ir kodėl mokesčių reforma nedavė beveik jokių teigiamų rezultatų.

Skolinimosi užsienio valiuta keliami pavojai – beveik visose užsienio analitikų apžvalgose, skirtose Rytų ir Vidurio Europos valstybėms, keliamą problema. Kaip tik dėl šios problemos nesvarstytinas valiutos kurso keitimo klausimas Lietuvoje, net jei ir susidarytų Lito patikimumo įstatymo 3-iajame straipsnyje numatytos „nepaprastos aplinkybės“.

SEB banko prezidento patarėjas G. Nausėda, 2007 metų gruodį pristatydamas makroekonominę apžvalgą, pasiūlė sukonkretinti šią įstatyme

pateiktą sąvoką. Pasak jo, ji galėtų reikšti tokias ekonomines aplinkybes, kai realusis BVP smunka du ketvirčius iš eilės arba absoliuti eksporto plėtra mažėja šešis mėnesius paeiliui. Apskaičiavę šių metų pirmojo ketvirčio BVP, be jokių abejonų, jau ir turėsime du ketvirčius. Eksportas smunka jau bene keturis mėnesius iš eilės.

Taigi, jei pritarsime G. Nausėdos mintims, netrukus gali susiklostyti nepaprastos ekonominės aplinkybės, kurioms esant Lietuvos bankas ir Vyriausybė gali pakeisti lito kursą euro atžvilgiu. Gerai, kad ši nuostata netapo įstatymo norma. Tačiau dėl dabartinio lito ir euro kurso mūsų ekonomikos konkurencingumas tikrai neauga.

Tai, kad litas – pervertintas, užsienyje neabejoja beveik niekas, taip pat ir paties SEB motininio banko Švedijoje analitikai. O pagrindinė priežastis, kodėl šiuo metu neįmanoma net galvoti apie lito kurso keitimą, – didžiulės gyventojų ir įmonių skolos eurais. Tai dar viena problema, kuri nutylima visos Lietuvoje skelbiamose ekonominėse ir finansinėse apžvalgose.

Įdomu, kokios dar turi susiklostyti nepaprastos ekonominės aplinkybės, kad būtų galima kalbėti apie lito ir euro kurso pakeitimą? BVP nuosmukis šešis ketvirčius iš eilės ir dvigubas eksporto apimčių sumažėjimas? Neraginu šio kurso keisti dabar, tačiau ar netaps mūsų ekonomika neatsakingo finansinių rizikų valdymo šalyje – nepamatuoto skolinimo užsienio valiuta – įkaite?

R. Kuodis mano, kad ne, kadangi valiutos kursas – tik viena iš daugelio kainų ekonomikoje. Problemos išsprendęs, nes, pasak jo, nukris visos kitos kainos: darbo užmokesčio, elektros, dujų, šilumos, maisto, biurokratų išlaikymo, šiukšlių surinkimo, socialinių išmokų, vaistų ir dar daug kitų.

Pažiūrėsime, kiek toks mažinimas kainuos. Būtų gerai, kad nekainuotų ką tik pradėjusios dirbti Vyriausybės ir dar vienos emigracijos bangos – apie tai taip pat įspėja užsienio ekspertai.

Taigi, nors užsienio analitikų būna įvairių, tačiau aš retai susidurdavau su įžvalgomis bei komentarais tokių, kurie nekompetentingai ar pernelyg paviršutiniškai vertino padėtį Lietuvoje. Neabejoju, kad retas kuris iš jų žinojo, kur ta Lietuva yra. Juk jų veiklos sritis – ne geografija ar istorija.

Ir bent jau kol kas, atrodo, dauguma šių analitikų nurodytų problemų bei pavojų materializuojasi. O mes vis dar vengiame kalbėti apie tikrąsias sunkumų priežastis, manydami, kad jos – neesminės, ir kad dėl šių sunkumų kalta vien globalinė finansų krizė.

ŽVILGSNIS IŠ ŠALIES Į „KIETĄ BALTIJOS TIGRŲ EKONOMIKOS NUSILEIDIMĄ“

2009 m. spalįs

Pokalbis su populiarios knygos „Kietas nusileidimas“ autoriumi Dagū Kirsebomu „Baltijos“ televizijos laidoje „Svarbus pokalbis“ (D. Kirsebomas studijavo verslą ir finansus Stokholmo universitete, dirbo Švedijos finansų sistemoje, kai ten siautė krizė. Jau dešimt metų turi verslą Estijoje, gerai pažįsta šią šalį ir puikiai supranta ekonomikos nuosmukio Baltijos valstybėse priežastis bei padarinius).

KAS VYKO ŠVEDIJOJE DEVINTAJAME XX AMŽIAUS DEŠIMTMETyje? KĄ PRISIMENATE APIE TO METO EKONOMIKĄ?

Tai, kas vyko Švedijoje devintajame dešimtmetyje, prieš kelerius metus pasikartojė Baltijos šalyse. Ekonominis bumas, daug spekuliacijų, staigus nekilnojamojo turto kainų kilimas. Žmonės skolinosi daug pinigų tam, kad įsigytų automobilių, pasilinksmintų vakarėlyje, išvyktų atostogų. Tai, kas vyko Švedijoje devintajame dešimtmetyje, ir tai, kas įvyko Baltijos šalyse prieš kelerius metus, primena tą patį scenarijų.

KOKIE BUVO EKONOMINIO BUMO ŠVEDIJOJE PADARINIAI?

Tai neišvengiama. Visada ateina krachas. Pakilimas negali tęstis amžinai. Dešimto dešimtmečio pradžioje burbulas sprogo. Ekonominio pakilimo Estijoje metu pajutau, kad šis bumas greitai baigsis. Devintajame dešimtmetyje švedai nenorėjo pripažinti, kad burbulas gali sprogti. Estai galvojo taip pat.

TRUMPAI PAPASAKOKITE, KĄ VEIKĖTE ŠVEDIJOJE 1992–1993 METAIS.

Švedijoje daugelis nekilnojamojo turto bendrovių, spekuliacinių rinkos kainomis, tikėjosi, kad kainos kils, tačiau įvyko priešingai ir šios bendrovės bankrutavo. Bankai buvo paskolinę joms pinigų, todėl šioms bankrutavus bankai atėmė įkeistą turtą. Staiga bankai perėmė daug nekilnojamojo turto. Aišku, bankai nori užsiimti bankininkyste, o ne nekilnojamojo turto verslu. Jie norėjo kuo greičiau parduoti jiems atitekusį turtą. Tačiau rinkoje vyravo pesimistinės nuotaikos. Jeigu bankai būtų staiga užtvindę rinką pigiu nekilnojamuoju turtu, padariniai būtų buvę dar blogesni. Buvo nuspręsta, kad bankai įkurs atskiras bendroves, kurios valdytų nekilnojamąjį turtą. Tokios bendrovės gali net kelerius metus laukti, kol atsigaus rinka,

ir tada imti pardavinėti susikaupusį turtą. Viena iš tokių bendrovių buvo „Securum“, kurioje aš dirbau. Ji buvo įkurta tam, kad valdytų „blogąsias“ „Nord“ banko paskolas. Šiandien šis bankas vadinasi „Nordea“.

MATOME, KAD BANKAI LYGIAI TAIP PAT DABAR ELGIASI IR BALTIJOS ŠALYSE. KADA IR KODĖL NUSPRENDĖTE PARAŠYTI KNYGĄ „KIETAS NUSILEIDIMAS“?

Vieną priežastį mes jau aptarėme. Tai yra to paties ekonominio scenarijaus pasikartojimas. Norėjau papasakoti estams, kas vyksta jų šalyje ir kas netrukus gali atsitikti. Žinojau, kad bumas pasibaigs, taip tęstis ilgiau negalėjo. Kita priežastis yra ta, kad esu verslininkas, vadovauju informacinių

9 PIEŠINYS: Baltijos tigras reanimacijoje

technologijų bendrovei. Estijoje mes kuriame paslaugas, kurias eksportuojame į užsienio šalis. Tuo metu, kai uždarbiai kasmet buvo didinami po 20–25 proc., metinis darbo našumo augimas tebuvo kokie 2 proc. Mes negalėjome didinti paslaugų kainų užsienio šalių klientams. Tai man kėlė nerimą. Aš norėjau papasakoti žmonėms apie tokio gyvenimo padarinius.

JEI NEKLYSTU, ESTIJOJE JŪSŲ KNYGA BUVO IŠLEISTA 2008-ŲJŲ VIDURYJE. AR PO KNYGOS PASIRODYMO SEKĖ ĮVYKIAI JUS NUSTEBINO?

Ne, šie įvykiai tik dar labiau patvirtina Švedijos scenarijų. Šią knygą rašiau kartu su savo draugu. Jis investavo daug pinigų į Estijos nekilnojamojo turto rinką. Tai Claudio Zucchelli. Mes aprašėme Švedijoje vykusio ekonominio pakilimo pakopas. Kalbu apie infliaciją, darbo užmokesčio augimą, nekilnojamojo turto burbulą ir panašius dalykus. Visi matė, kad šie įvykiai kartojasi ir Estijoje. Paskui mes aprašėme penkis ekonominio nuosmukio etapus. Tuo metu, kai rašėme knygą, Estijoje dar nebuvo matyti jokių nuosmukio ženklų. Tačiau nuo to laiko praėjo pusantrų metų ir daugelis knygoje aprašytų etapų tapo akivaizdūs.

KOKIE TIE ETAPAI?

Pirmasis yra krentanti paklausa. Žmonių perkamoji galia mažėja. Galiausiai kompanijos pradeda atleidinėti savo darbuotojus, o dėl to kyla nedarbo lygis. Žmonės nevykdo savo įsipareigojimų bankams ir taip toliau. Iš esmės liko tik vienas veiksmas, kuris tik patvirtintų tą pačią nuosmukio eigą.

KOKS TAI VEIKSMAS?

Švedija turėjo devaluoti savo valiutą. Kronos kursui buvo leista laisvai svyruoti.

MES DAR NEŽINOME, AR TOKS SPRENDIMAS BUS PRIIMTAS IR BALTIJOS VALSTYBĖSE. O DABAR PAKALBĖKIME APIE BANKŲ PASKOLŲ PORTFELIO AUGIMĄ LIETUVOJE. JIS PER TREJUS METUS PAŠOKO NUO 30 IKI DAUGIAU KAIP 60 PROC. BVP. AR TAI BUVO VIENA IŠ EKONOMINIO BUMO PRIEŽASČIŲ?

Be abejonės. Blogiausia ne tai, kad išaugo paskolų portfelis. Paskolą galima paimti dėl įvairių priežasčių. Galbūt norima investuoti į savo bendrovę, būti tikram dėl ateities. Tačiau daugelis šių paskolų buvo panaudotos spekuliuojant nekilnojamojo turto kainomis ir asmeninio vartojimo tikslais. Žmonės pirko automobilius, vyko atostogauti į užsienį ir panašiai.

GALBŪT JUMS ŽINOMA TOKIA INFORMACIJA. KAI TVF PRADĖJO TIRTI LATVIJOS BANKŲ SISTEMOS PADĖTĮ, JO SPECIALISTAI PAMATĖ, KAD BANKŲ PASKOLOS, SUSIETOS SU NEKILNOJAMOJO TURTO SEKTORIUMI, SUDARO NET 65 PROC. VISO PASKOLŲ PORTFELIO. TAI BŪSTO PASKOLOS GYVENTOJAMS, PASKOLOS STATYBŲ IR NEKILNOJAMOJO TURTO PLĖTROS BENDROVĖMS. DABAR NEKILNOJAMOJO TURTO KAINOS LATVIJOJE JAU KRITO MAŽDAUG 60 PROC. NE TIK JŪS, BET IR LAIDOS ŽIŪROVAI GALI ĮSIVAIZDUOTI, KAIP TAI PAVEIKĖ BANKUS. TARKIM, KAD JIE PASKOLINO 60 MILIJARDŲ IR DABAR PUSĖ TOS SUMOS TIESIOG IŠGARAVO. BANKAI LATVIJOJE, KAIP IR LIETUVOJE BEI ESTIJOJE, TURI DIDELIŲ PROBLEMŲ, TIESA?

Be abejonės.

AR BANKAI ŠVEDIJOS KRIZĖS METU PATYRĖ DIDELIŲ NUOSTOLIŲ IR KAIP JIE IŠSPRENDĖ KILUSIAS PROBLEMAS?

Tas pats įvyko ir Švedijoje. Nekilnojamojo turto bendrovėms bankrutavus, jų turtą perėmė bankai. Privatūs asmenys taip pat nepakėlė būsto paskolų naštos. Bankai iškraustė žmones iš namų ir perėmė jų turtą. Buvo daug atvejų, kai žmonės prarasdavo darbą ir nebegalėdavo vykdyti savo įsipareigojimų bankui. Bankas atimdavo žmogaus būstą ir parduodavo jį už mažesnę kainą. Daugelis žmonių prarado namus ir vis vien liko skolingi bankui.

TIE PATYS BANKAI, VOS PRIEŠ KELIOLIKA METŲ TURĖJĘ DIDELIŲ PROBLEMŲ ŠVEDIJOJE, ELGĖSI LYGIAI TAIP PAT RIZIKINGAI BALTIJOS ŠALYSE – BE SAIKO SKOLINO IR SKATINO NEKILNOJAMOJO TURTO BURBULO PŪTIMĄSI. KAIP MANOTE, KODĖL JIE NEPASIMOKĖ IŠ SAVO KLAIĐŲ IR DIDŽIULĖS ŠVEDIJĄ IŠTIKUSIOS KRIZĖS?

Aš to nežinau. Gal kalta žmogaus psichologija. Žmonės linkę kartoti savo klaidas. Kai buvo išleista mūsų knyga, žiūrėjau vieną švedų laidą. Joje vedėjas kalbėjosi su vyriausioju SEB banko ekonomistu. Tuo metu pasaulio dar nebuvo ištikusį didelę finansinę krizę, tačiau JAV bankų sektoriuje jau buvo pasirodžiusių krizės užuomazgų. Vedėjas paklausė, kaip JAV bankų krizė paveiks kitas šalis? Ar ši krizė persimes į Švediją? Jis atsakė, kad nieko panašaus nebus. Švedijos bankai jau pasimokė iš savo klaidų, kurias padarė prieš dvidešimt metų. Amerikos bankų sektorių ištikusį krizę tikrai nepalies Švedijos. Mane toks komentaras tiesiog pribloškė. Aš mačiau, kaip švedų bankai daro lygiai tas pačias klaidas, kurias darė prieš dvidešimt metų. Aišku, jie tai darė ne Švedijoje, o Baltijos šalyse.

ŠIUO METU LIETUVOJE VYKSTA IR GREITŲJŲ PASKOLŲ BUMAS. JŪS APIE TAI TAIP PAT RAŠOTE SAVO KNYGOJE. ŽMOGUS GALI GAUTI PASKOLĄ PARAŠĘS SMS ŽINUTĘ AR INTERNETU BET KURIUO PAROS METU. KOKIA JŪSŲ NUOMONĖ APIE TOKIAS PASKOLAS? KAIP JOS GALI PAVEIKTI MŪSŲ ŠALĮ IR JOS EKONOMIKĄ?

Nemanau, kad greitosios paskolos sudaro didelę bendro paskolų portfelio dalį, tačiau jos puikiai atskleidžia žmonių mentalitetą. Pakanka išsiųsti žinutę ir po kelių minučių banko sąskaitoje atsiranda pinigų, kurie bus išleisti šeštadienio vakarėlyje. Toks mąstymas labai pavojingas.

GALBŪT TAI IR MENTALITETO PROBLEMA. O GAL VALSTYBĖJE TURĖTŲ BŪTI KOKIA NORS INSTITUCIJA, KURI KONTROLIUOTŲ TOKIŲ ĮMONIŲ VEIKLĄ IR JŲ PASKOLŲ PORTFELĮ?

Nežinau, ar galima tai uždrausti. Nemanau, kad tai būtų išeitis. Stebėtina, kad šių bendrovių palūkanų norma – neįtikėtinai aukšta. Taip pat yra ir Švedijoje. Palūkanų dydį turėtų reguliuoti įstatymai. Jos neturėtų būti kosminio dydžio. Tačiau tos bendrovės šį įstatymą apeina labai paprastai – palūkanas pavadina mokesčiais. Pavyzdžiui, jei pasiskolinate tris šimtus švedišių kronų, po mėnesio turite gražinti keturis šimtus. Tos papildomos šimtas kronų yra tik mokestis. Bet jeigu šiuos skaičius paversume procentais, palūkanų norma būtų absurdiška.

NĖRA JOKIŲ STANDARTŲ, KURIAIS REMIANTIS BŪTŲ SKELBIAMOS PASKOLŲ PALŪKANŲ NORMOS. TAI – PROBLEMOS DALIS.

Aš manau, kad yra labai paprasta išeitis, kuri padėtų bent iš dalies suvaldyti šį procesą. Mokesčiai turėtų būti skaičiuojami atsižvelgiant į palūkanų normų standartus. Tada jie nebūtų per dideli.

PRIEŠ METUS EUROPOS KOMISIJA PASKELBĖ PRANEŠIMĄ. TARPTAUTINĖ ŽINIASKLAIDA IŠKART PASIGAVO PAGRINDINĘ ŠIO PRANEŠIMO IŠVADĄ IR JĄ IŠPLATINO. JOJE BUVO SAKOMA, KAD BALTIJOS ŠALYS NESUGEBĖJO SUSITVARKYTI SU PASKOLŲ BUMU APSKRITAI. AR JŪS SUTINKATE SU TOKIA IŠVADA?

Žinoma. Tai ir noriu pasakyti. Radosi kenksmingas švedų bankų ir vietos politikų veiksmų ar neveiklumo derinys. Jie tvirtino, kad paskolų bumas padėjo išjudinti ekonomiką, nors iš tikrųjų ji augo per greitai. Politikai tuo pasinaudojo ir pradėjo tvirtinti, kad tai jų pasiekimas. Jie nesiliovė gyreši, kokie jie protingi ir sumanūs. Pasigirdo kalbų, kad netrukus estai bus turtingesni už švedus ir panašiai. Bet tai buvo tuščios kalbos. Neįmanoma

nuolat skolintis. Kalbant apie ilgalaikes ekonomikos perspektyvas, augimas turi būti grindžiamas darbo našumu, eksportu ir panašiai.

KAIP JUMS ATRODO, KO ŠI KRIZĖ PAMOKĖ ŠVEDUS, BALTIJOS IR KITAS ŠALIS? KODĖL ŠIOS KLAIDOS KARTOJASI IR KĄ TURIME DARYTI, KAD JŲ BŪTŲ IŠVENGTA?

Sunkus klausimas. Pirmiausiai turime remti tuos, kurie nelinkę skolintis daug pinigų. Mes turime pakeisti žmonių mentalitetą. Žmonės turi suprasti, kad geriau taupyti, o ne skolintis. Štai kodėl Latvijos pasiūlymas man kelia nerimą. Latviai ketina išleisti įstatymą, kuriame būtų sakoma, kad žmonės nėra atsakingi už paimtą būsto paskolą. Tai būtų panašu į meškos paslaugą. Jeigu skoliniesi pinigų, mes išleisime įstatymą, kuriuo remiantis tau nereikės jų gražinti.

PRIEŠ KELERIUS METUS BALTIJOS VALSTYBĖSE NEKILNOJAMOJO TURTO KAINOS PAKILDAVO 30 IR DAUGIAU PROC. PER METUS. TADA ATRODĖ KVAILA NESISKOLINTI IR NEINVESTUOTI. GALBŪT VALDŽIOS INSTITUCIJOS ARBA CENTRINIS VALSTYBĖS BANKAS TURĖTŲ LAIKYTI KOKIOS NORS POLITIKOS TAM, KAD ATEITYJE GALĖTŲ KONTROLIUOTI PASKOLŲ BUMĄ?

Didžiausia bėda yra ta, kad ekonominio pakilimo Baltijos šalyse metu švedų bankai susižėrė didelį pelną. Nors ir netiesiogiai, tačiau jie vis vien skatino žmones skolintis. Tikriausiai bankų atstovai suprato, kad besaikis skolinimasis nuves į aklavietę. Bėda ta, kad bankai negali bankrutuoti. Jie žino, kad laikydamiesi agresyvios skolinimo politikos uždirbs didžiulius pelnus. O jeigu kas nors nepavyks, iškart įsikiš valstybė ir juos išgelbės.

ŠI PROBLEMA AKTUALI VISAME PASAULYJE. TAI – VADINAMOJI NEIGIAMO MORALINIO PRECEDENTO (ANGL. – *moral hazard*) PROBLEMA. JOS ESMĖ TOKIA: RINKOS DALYVIS – ŠIUO ATVEJU STAMBUS BANKAS – YRA LINKĖS PERNELYG RIZIKUOTI, NES ŽINO, KAD IŠTIKUS NESĖKMEI VALSTYBĖ JĮ PRIVALĖS GELBĖTI MOKESČIŲ MOKĖTOJŲ PINIGAIS.

Būtent.

PADĖTIS LATVIJOJE KELIA NERIMĄ, YPAČ DĖL FINANSINIŲ SUNKUMŲ, SOCIALINIO IR POLITINIO NESTABILUMO. BANKAI LATVIJOJE TAIP PAT SUSIDURIA SU DIDŽIULĖMIS PROBLEMOMIS. JEIGU KRIZĖ LATVIJOJE DAR LABIAU PAAŠTRĖTŲ, KAIP TAI PAVEIKTŲ ESTIJĄ IR LIETUVĄ? AR BŪTŲ KOKIŲ NORS NEIGIAMŲ PADARINIŲ?

Žinoma, kad taip. Manychiau, kad problemos esmė slypi žmogaus psichologijoje, o ne makroekonomikoje. Jei neklystu, Baltijos šalys negali pasigirti dideliu tarpusavio prekybos mastu, tad Latvijos nesėkmė neturėtų labai paveikti Lietuvos ir Estijos ekonomikų. Tačiau užsienio investuotojai šias tris šalis vertina kaip vieną regioną. Jie nemato skirtumo. Jeigu Latvijos latus būtų devaluotas, Estijos ir Lietuvos žmonės labai sunerimti. Dėl to rastųsi neigiamų padarinių.

YRA DAR VIENA PROBLEMA. TIE PATYS BANKAI, KURIE VEIKIA LATVIJOJE, VEIKIA IR ESTIJOJE, IR LIETUVOJE. KADANGI „BLOGŲJŲ“ PASKOLŲ DALIS JŲ PASKOLŲ PORTFELYJE LATVIJOJE AUGA SPARČIAUSIAI, ŠIŲ BANKŲ SKOLINIMO POLITIKA, RIZIKOS VERTINIMAS IR KITI SPRENDIMAI GALI PASIKEISTI IR ESTIJOJE, IR LIETUVOJE. TAI – VADINAMOJI BENDRO SKOLINTOJO PROBLEMA. TAI VIENA IŠ RIZIKŲ, NUO KURIOS NESAME APSAUGOTI. TIESĄ PASAKIUS, ŠIUO ATŽVILGIU PADĖTIS LATVIJOJE JAU DABAR KELIA MUMS DIDELĮ NERIMĄ.

Apie tai labai daug kalbama Švedijoje. Internetiniuose tinklaraščiuose žmonės komentuoja Švedijos bankų darbą. Švedai piktinasi dėl to, kad jie moka didesnius mokesčius „Swedbank“, SEB ir „Nordea“ bankams vien todėl, kad šie padarė daug klaidų Baltijos šalyse. Atsakingi ir mokūs Švedijos bankų klientai netiesiogiai moka už bankų klaidas Baltijos šalyse. Turėkite omenyje, kad Švedijoje šie bankai dirba pelningai ir uždirba labai daug.

SAVO KNYGOJE JŪS PATEIKĖTE KELIS PASIŪLYMUS, KAIP IŠVENGTI KRIZIŲ ATEITYJE. NE TIK ESTIJOS, BET IR LIETUVOS BEI LATVIJOS EKONOMIKOS TURĖTŲ TAPTI STABILESNĖS, SKAIDRESNĖS, EFEKTYVESNĖS. TAČIAU KOKIUS ŽINGSNIUS TURĖTUME ŽENGTI ŠIUO METU? AR VALIUTOS DEVALVAVIMAS BŪTŲ TINKAMAS SPRENDIMAS VISOMS TRIMS VALSTYBĖMS?

Pirmiausiai noriu pasakyti, kad nėra lengvų sprendimų. Pavyzdžiui, Estijoje vyksta karštos diskusijos dėl euro įvedimo. Nenorom imi galvoti, kad euro įvedimas išspręs visas problemas. Nėra jokio greitai veikiančio vaisto. Tai ir yra mano pagrindinė žinia. Tokių vaistų nėra. Turime ilgai ir sunkiai dirbti. Grįžtant prie devalvacijos temos, Švedijoje krizė baigėsi tada, kai valiutos kursas liovėsi būti palaikomas. Švedijos krona buvo „atrišta“. Nuo šio taško ekonomika pradėjo atsigausti. Baltijos šalių valiutos yra pervertintos, todėl patarčiau žengti šį žingsnį.

TURITE OMENYJE DEVALVAVIMĄ?

Ne devalvavimą, o laisvą valiutų kursų judėjimą.

TAČIAU BEVEIK NĖRA ABEJONIŲ, KAD TOKIU ATVEJU VALIUTOS KURSAS KRISTŲ KITŲ VALIUTŲ ATŽVILGIU.

Tikriausiai taip ir būtų. Švedija ne kartą devalvavo savo valiutą aštuntajame ir devintajame dešimtmetyje, tačiau problema neišnyko, ji nuolat kartojosi. Kalbu apie infliaciją, dideles algas, mažėjantį konkurencingumą pasaulinėje rinkoje. Tai nuolat kartojosi. Tačiau, kai Švedijos valiutos kursui buvo leista laisvai svyruoti – tai buvo padaryta devyniasdešimt antraisiais metais, – žmonės išmoko pamoką. Pasaulinės valiutų rinkos baudžia už menkiausią klaidą.

KAIP TADA JAUSTŲSI ŽMONĖS, PAĖMĘ PASKOLAS EURAIS? LIETUVOJE GYVENTOJŲ IR ĮMONIŲ PASKOLOS EURAIS SUDARO DAUGIAU NEI 65 PROC. VISO ŠIO SEKTORIAUS PASKOLŲ PORTFELIO. ESTIJOJE IR LATVIJOJE ŠIE SKAIČIAI DAR DIDESNI. KĄ TURĖTŲ DARYTI PASKOLAS EURAIS PAĖMĘ ŽMONĖS? JIEMS TAI BŪTŲ ŠOKIRUOJANTI ŽINIA, FINANSINĖ KATASTROFA.

Taip, apgailestauju. Jie suklydo paimdami tas paskolas. Daugelis jau nukentėjo, tačiau laiko atgal neatsuksi. Turime rinktis vieną iš mažesnių blogybių. Šiuo metu Baltijos valstybėse pasirinkta defliacijos politika, kuri turėtų padėti atkurti darbo našumą, konkurencingumą ir panašiai. Tačiau BVP smunka 20 proc. Nedarbas auga rekordiniais tempais. Nesakau, kad turime vengti problemų, tačiau yra ir kita išeitis.

GALBŪT POLITIKAI IR CENTRINIAI BANKAI BALTIJOS ŠALYSE PADARĖ DIDŽIULĘ KLAIDĄ, LEISDAMI KOMERCINIAMS BANKAMS TEIKTI PASKOLAS UŽSIENIO VALIUTA? KAI KURIOSE VALSTYBĖSE, PAVYZDŽIUI, DANIJOJE, ŽMONĖS NĖRA ĮPRATINTI IMTI PASKOLŲ UŽSIENIO VALIUTA. JUK PASKOLOS UŽSIENIO VALIUTOMIS BUVO VIENA IŠ ŠVEDIJOJE KILUSIOS KRIZĖS PRIEŽASČIŲ, AR NE TAIP?

Prieš kelerius metus tas pats scenarijus pasikartojė ir Estijoje. Žmonės nesuprato, kad Estijos krona ir euras yra dvi skirtingos valiutos. Jie imdavo paskolas eurais ir net nesusimąstydavo, kaip rizikuoja taip elgdamiesi.

EUROPOS KOMISIJA NE KARTĄ ĮSPĖJO LIETUVĄ APIE GRESIANČIAS PROBLEMAS

2010 m. sausis

Diskusija su Europos Komisijos atstovybės Lietuvoje vadovu Kęstučiu Sadausku „Baltijos“ televizijos laidoje „Svarbus pokalbis“.

AR SAKYDAMAS, KAD KRIZĖ LIETUVOJE KILO DĖL NEVALDOMO SKOLINIMO BUMO, INFLIACIJOS IR PRASTO FINANSŲ VALDYMO TEISINGAI PERTEIKIU EUROPOS KOMISIJOS NUOMONĘ APIE KRIZĖS LIETUVOJE PRIEŽASTIS?

Jeigu išgrynintume žinią, kurią Europos Komisija siuntė Lietuvai per pastaruosius kelerius metus, – tai yra esminiai dalykai. Tačiau tai – tik negatyvi pusė. Nes žinia, kurią pasiuntėme Lietuvai prieš kelias dienas, yra ta, kad Lietuva per praėjusius metus žengė teisinga kryptimi. Lietuva sėkmingai mažino biudžeto deficitą. Tokie veiksmai buvo neišvengiami. Be jų Lietuvą būtų ištikusi finansinė avarija. Tačiau, akivaizdu, to, kas padaryta, negana, kad Lietuva grįžtų į stabilaus ilgalaikio ekonomikos augimo kelią. „Burbulų“ laikai, atrodo, šįkart pasibaigė. Tačiau reikia daryti viską, kad jų vėl neatsirastų. Šiokia tokia infliacija šiuo metu yra, tačiau atrodo, kad tai nėra didelė problema. Dėl biudžeto ir finansų valdymo – Europos Komisijos atstovai mano, kad Lietuva turėtų planuoti savo biudžetą bent vidutiniam laikotarpiui. Reikia galvoti apie daug ilgesnį laikotarpį, ne tik apie šią dieną.

SAUSIO 27-AJĄ EUROPOS KOMISIJOS PATEIKTOJE ATASKAITOJE APIE PADĖTĮ LIETUVOJE RAŠOMA APIE 8 PROC. BVP BIUDŽETO KONSOLIDAVIMĄ, KITAIP TARIANT, DEFICITO MAŽINIMĄ. DRĮŠČIAU DĖL TO PASIGINČYTI. ŠIS „KONSOLIDAVIMAS“ VYKO LYGINANT SU 2009 METŲ BIUDŽETU, PARENGTU DAR PREMJERO G. KIRKILO LAIKAIS. ŠIS BIUDŽETAS BUVO VISIŠKAI NEREALUS. O REALAUS KONSOLIDAVIMO – DEFICITO MAŽINIMO – PERNAI MATĖME LABAI NEDAUG. TAIGI TAI, KĄ REIKĖS PADARYTI DABAR – ŠIAIS IR KITAIŠ METAIS, BUS DAUG SUNKIAU. IR PADARYTI REIKĖS GEROKAI DAUGIAU, PALYGINTI SU TUO, KAS BUVO PADARYTA IKI ŠIOL.

Sutinku su jumis. Tačiau svarbu tai, kad Lietuva eina teisingu keliu. Nors įkalmė gali tapti šiek tiek statesnė, negu buvo iki šiol. Atskaitos taškas buvo jūsų minėtas pirminis biudžetas, jis buvo nerealus ir neatitiko jau tų laikų akivaizdžių realijų. Biudžetas pernai buvo pakeistas du kartus. Tam, kad Lietuvos padėtis stabilizuotųsi ir nebekeltų grėsmės, kad finansų rinkoms būtų siunčiama teigiama žinia, deficitą reikės mažinti sparčiau – daugiau kaip

po 2 proc. BVP kasmet. Ir tai reikės daryti sparčiau, nei kad atrodė praėjusių metų pavasarį. Ekonomikos nuosmukis Lietuvoje buvo didesnis, nei buvo tikėtasi tuomet. Mes nesigiliname į konkrečias detales – kiek ir kam Lietuva yra „pakarpiusi“ ir kas nuo to nukentėjo. Mes žiūrime į bendrą vaizdą.

GRĮŽKIME ŠIEK TIEK Į PRAEITĮ. AR EUROPOS KOMISIJOS ATSTOVAI, BENDRAUDAMI SU LIETUVOS VALDŽIOS INSTITUCIJŲ VADOVAIS, ĮSPĖJO JUOS APIE LIETUVAI GRESIANČIAS PROBLEMAS – AUGANČIUS „BURBULUS“, NESUBALANSUOTĄ EKONOMIKĄ?

Taip, įspėjo, ir ne vieną kartą. Pradedant įspėjimais 2006-aisiais, kai Europos Komisija ir Europos centrinis bankas Lietuvai pateikė neigiamą atsakymą dėl euro įvedimo. Beje, galėčiau paneigti mitą, kad tai atsitiko tik dėl 0.1 procentiniu punktu viršyto infliacijos kriterijaus. Ne vien dėl to. Jau tada buvo akivaizdu, kad Lietuva susiduria su rimtomis problemomis. Komisijos narys J. Almunia, atsakingas už ekonomikos ir pinigų politikos reikalus, atvykęs į Lietuvą 2006 metų spalio 1-ąją, pasakė, kad Lietuvos ekonomika pamažu perkaista. Ekonomikoje matyti akivaizdžių perkaitimo ženklų. Tuo metu į jį Lietuvoje buvo pažiūrėta, galima sakyti, keistai. Lietuvoje nenorėta matyti realybės. Paskui Europos Komisija savo ataskaitose kartodavo šią žinią. Tačiau tai, kad mes nepakankamai aiškiai perduodavome šią žinią Lietuvai, galbūt iš dalies yra ir mūsų kaltė. Tiesa, reikia pripažinti, kad Prezidentė D. Grybauskaitė, tuometė Europos Komisijos narė, šią žinią aiškiai siuntė Lietuvai. Tačiau turbūt jau buvo per vėlu, ji pati tai pripažino. Tikriausiai jau nebuvo prasmės kalbėtis su Vyriausybe. Tai buvo aštrūs politiniai argumentai, tačiau jų turinys buvo toks pat, kokį mes siuntėme ir anksčiau. Tačiau mes kalbėjomės šiek tiek švelniau. Tikėjomės, kad Lietuva supras, ką norime pasakyti. Vis dėlto mes taip pat jaučiame atsakomybę todėl, kad krizėje atsidūrėme visi – visa Europa ir visas pasaulis. Bet Lietuvą dėl to, kad ji vykdė nestabilią ir neišmintingą finansinę ir ekonominę politiką, ištiko dar didesnė krizė negu daugelį kitų valstybių. Lietuva pati save įstūmė į šią duobę.

KAI KURIOS KITOS VALSTYBĖS TAIP PAT PATYRĖ SUNKUMŲ, TAČIAU, PAVYZDŽIUI, ESTIJOS PADĖTIS ATRODO VISAI KITOKIA NEGU LIETUVOS, GALBŪT TAIP MANO IR EUROPOS KOMISIJA. BIUDŽETO DEFICITAS BENE PENKIS KARTUS MAŽESNIS NEGU LIETUVOS, ŠALIS SUKAUPĖ FINANSINIŲ REZERVŲ, SKOLINTIS JAI BEVEIK NEREIKIA, PALŪKANŲ MOKĖTI NEREIKIA, EURAS BUS ĮVESTAS, ATRODO, JAU NETRUKUS. AR TAI RODO, KAD ESTIJA DAUG GERIAU VALDĖ SAVO FINANSUS?

Taip, tikrai. Estija į šiuos dalykus žiūrėjo daug atsakingiau. Dar 2008 metų rug-sėji lankiausi Estijoje, jau tuo metu ten buvo prasidėjęs biudžetinių institucijų etatų „karpymas“, ir jis vyko labai skausmingai. O čia tuo metu visi dar neigė krizę. Be to, Estija ėmėsi ryžtingų veiksmų dar prieš „Lehman Brothers“ ban-ko žlugimą. Estai žvelgė gerokai toliau į ateitį, beje, jie rėmėsi mūsų anali-ze. Estijos ekonomika – ne mažiau atvira (priklausoma nuo eksporto) negu Lietuvos ir yra tokia pat pažeidžiama. Tačiau dėl to, kad jie anksčiau susirūpi-no, jų padėtis yra tikrai gera, beveik pavyzdinčiai gera. Estijos valstybės skola yra nedidelė, biudžeto deficitas – kone atitinka Maastrichto kriterijus.

KO GERO, PERNYKŠTIS ESTIJOS BIUDŽETO DEFICITAS – VIENAS MAŽIAUSIŲ ES.

Taip, tikrai. Ir visas kompleksas rodiklių, o ne vienas kuris atskiras, rodo, kad, nepaisant ekonomikos nuosmukio, – jis panašus kaip ir Lietuvos, – Estijos ekonomika atsigaus greičiau. Galbūt bus įvestas ir euras – dėl to stabiliau augtų ekonomika ir būtų pasiūstas teigiamas signalas rinkoms.

TAI REIKŠTŲ MAŽESNĘ RIZIKĄ.

Taip, mažesnę riziką.

IR, BE ABEJO, NEREIKĖS DIDINTI MOKESČIŲ, IŠ KURIŲ BŪTŲ MOKAMOS SKOLOS PALŪKANOS. PRIEŠINGAI NEGU LIETUVOJE.

Dar daugiau – tikėtina, kad Estija turės galimybių sumažinti mokesčius. Dėl to ši šalis tampa patraukli investuotojams ir įgyja konkurencinį pranašumą prieš kaimynes. Išvada tokia: kuo anksčiau susirūpini savo padėtimi ir kuo išmintingiau kuri ilgalaikius planus, tuo augimas bus stabilesnis, tuo lengviau išvengsi ekonomikos duobių.

DAR 2007 METŲ RUDENĮ, IŠKART PO PIRMŲJŲ KRIZĖS ŽENKLŲ JAV, SKAIČIAU ESTIJOS CENTRINIO BANKO VADOVŲ PRANEŠIMUS, KURIUOSE BUVO ĮSPĖJAMA APIE SUSIKAUPUSIAS PROBLEMAS IR RAGINAMA NUKREIPTI PASKOLŲ SRAUTUS Į PRA-MONĘ BEI Į EKSPORTO PAJAMAS GENERUOJANČIAS EKONOMIKOS ŠAKAS. LIETUVĄ TUO METU DAR BUVO APĖMUSI EUFORIJA, ŠALYJE SPARČIAI AUGO EKONOMIKA IR NEBUVO GIRDĖTI JOKIŲ KALBŲ NEI APIE PROBLEMAS, NEI, SUPRANTAMA, APIE PRIE-MONES, KAIP JAS SPRĖSTI. TAIGI PROBLEMOS SUSIKAUPĖ NE PER VIENERIUS METUS. TAČIAU ESTIJOS IR KAI KURIŲ KITŲ VALSTYBIŲ PAVYZDŽIAI RODO, KAD JAS BUVO GALIMA SPRĖSTI IR TAIP GERIAU PASIRENGTI KRIZEI.

Slovakija – dar vienas pavyzdys, ši valstybė eurą turi jau metus.

KAIP SLOVAKIJAI PAVYKO ĮSIVESTI EURĄ, KAS TAI LĖMĖ?

Slovakija taip pat nukentėjo nuo krizės. Tačiau slovakų sėkmę lėmė tai, kad jie ypač atsakingai stengėsi atitikti Maastrichto kriterijus. Jų yra ne vie-nas, ir Slovakija siekė atitikti šių kriterijų visumą. Paprastai ekonomikos bumometu ypač sunku suvaldyti infliaciją, o Slovakijai tai pavyko. Taigi viskas įmanoma. Už tai Slovakija gavo stabilią valiutą, kuri leidžia skolintis pigiau ir praturtinti ekonomiką kreditiniais ištekliais.

YRA IR KITŲ VALSTYBIŲ – LENKIJA, ČEKIJA. LENKIJOJE – VIENINTELĖJE ŠALYJE VISOJE ES PERNAI EKONOMIKA IR TOLIAU AUGO. ČEKIJOS EKONOMIKA SMUKO 4–4,5 PROC., TAČIAU ŠI ŠALIS IŠVENGĖ RIMTESNIŲ PROBLEMŲ. AR PAGRĮSTAS PO-ŽIŪRIS, KAD, BE KITŲ VEIKSNIŲ, ŠIŲ VALSTYBIŲ DIDESNĮ ATSPARUMĄ KRIZEI LĖMĖ LABIAU SUBALANSUOTA UŽSIENIO PREKYBA (ŽR. 8 DIAGRAMĄ)?

Taip, tai buvo vienas iš veiksnių. Lenkija, o ypač Čekija, turi stipriai išreikštą eksporto vektorius. Ir dėl to jos netgi krizės metu išlaiko pakan-kamai palankų užsienio prekybos balansą. Tačiau vienas specifinių šių valstybių požymių yra lankstus valiutos kursas. Jis padėjo joms priderinti savo ekonomiką prie pasikeitusių sąlygų.

AR EUROPOS KOMISIJA NEPLANUOJA STABILUMO PAKTO KRITERIJUS (BIUDŽETO DEFICITAS, VALSTYBĖS SKOLA) PAPILDYTI IŠORINIO STABILUMO PARAMETRU – PA-TVARIU IR PRIIMTINU UŽSIENIO PREKYBOS DEFICITO LYGIU? GALBŪT TAI UŽTI-KRINTŲ EKONOMIKOS STABILUMĄ TOKIŲ ATVIRŲ PREKYBAI IR FINANSŲ SRAUTAMS ŠALIMS KAIP LIETUVA?

Tokie rodikliai, nors jie ir nėra formalūs stabilumo pakto atskaitos taškai, vis tiek yra aptariamai Europos Komisijos dokumentuose – valsty-bių stabilumo ir konvergencijos programose bei ataskaitose. Einamosios sąskaitos ir užsienio prekybos deficitas buvo įvardyti kaip spręstinos Lietuvos ir kai kurių kitų valstybių problemos. Tačiau Europos Komisija neturi receptų, tai – pačios valstybės reikalas. Ar šis papildymas bus įtrauktas į formalių stabilumo pakto kriterijų sąrašą, nežinau. Kol kas stabilumo pakto keisti ar plėsti neketinama. Bet svarstoma, kaip lanks-čiau ir išmintingiau jį taikyti, atsižvelgiant į konkrečias kiekvienos vals-tybės aplinkybes.

KAIP EUROPOS KOMISIJA VERTINA SKANDINAVIJOS BANKŲ PLĖTRĄ BALTIJOS VALS-TYBĖSE? JIE INTENSIVIAI DIDINO PASKOLŲ PORTFELIUS, SKOLINO UŽSIENIO VALIUTA –

EURAIS. DAUG PASKOLŲ PATEKO Į STATYBŲ IR NEKILNOJAMOJO TURTO SEKTORIUS. AR TAI TAIP PAT NEBUVO VIENAS VEIKSNIŲ, DĖL KURIŲ KELERIUS METUS MŪSŲ EKONOMIKA AUGO, O DABAR, STAIGA ĖMUS TRAUKTIS PASKOLŲ PORTFELIUI, PADIDĖJO KRIZĖ?

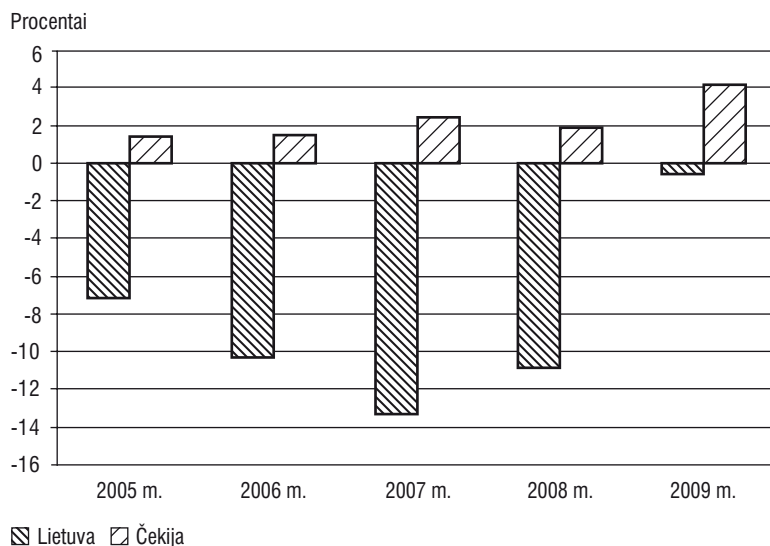
Tai – universalesnė problema. Tai, kas su bankais vyko Lietuvoje, vyko ir visur kitur.

NESUTINKU. ČEKIJOJE IR LENKIJOJE BUVO GEROKAI MAŽIAU „IMPORTUOTŲ“ BANKŲ PASKOLŲ.

8 DIAGRAMA

Lietuva skolinosi ir išlaidavo, Čekija – eksportavo!

Užsienio prekybos balansas/BVP

Šaltiniai: Nacionaliniai statistikos departamentai, Lietuvos bankas.

Lietuvos gyventojai ir įmonės, daug ir pigiai skolindamiesi iš bankų, nemažą dalį pasiskolintų lėšų skyrė importuotoms prekėms įsigyti. Todėl mūsų užsienio prekybos deficitas augo iki pat 2008 metų vidurio. Ėmus trauktis paskolų portfeliui, sumažėjo ir deficitas, tačiau tai sukėlė smarkų PVM pajamų biudžete sumažėjimą 2009–2010 metais. Tuo tarpu Čekija tramdė paskolų portfelio augimą ir sugebėjo išlaikyti užsienio prekybos perteklių. Todėl dabar ji – kaip ir Lenkija – patiria mažiau finansinių sukrėtimų.

Taip, tačiau Austrija, Olandija, Belgija, Jungtinė Karalystė susidūrė su labai rimtomis problemomis dėl panašių priežasčių. Taigi šiuo atžvilgiu vertinti Baltijos valstybių atskirai nederėtų, nes jos, deja, neišsiskiria iš bendro konteksto. Jo pagrindas – rizikavimas ir lengvos paskolos. Dėl šios priežasties radosi burbulai, dėl to mes ir atsidūrėme tokioje sudėtingoje padėtyje.

KAI KURIŲ STAMBIŲ LIETUVOJE VEIKIANČIŲ BANKŲ, PAVYZDŽIUI, „SWEDBANK“ VADOVAI PRIPAŽIŠTA, KAD BALTIJOS VALSTYBĖSE BUVO PERNELYG LENGVAI SKOLINAMA. TĄ PAČIĄ KLAIDĄ PADARĘ PRIPAŽIŠTA IR DAUGUMA STAMBIŲ BANKŲ KITOSE VALSTYBĖSE. TAČIAU AR TAI NĖRA KARTU IR BANKŲ SISTEMOS PRIEŽIŪROS PROBLEMA?

Visiškai sutinku. Tai – pagrindinė problema. Tai – pati didžiausia problema, kurią dabar turime išspręsti. Dabar Europos ir kitos didžiosios pasaulio ekonomikos iš principo sutaria, kad bankų bei kitų finansų institucijų (draudimo bendrovių, biržų) veiklą privalu prižiūrėti atidžiau. Būtina pašalinti tuos rizikos veiksnius, kurie lėmė šią padėtį, – kad neužliptume ant to paties grėblio antrą kartą. Tai – pagrindinė užduotis. Tačiau per trumpąjį laikotarpį reikia sutvarkyti dabartinę bankų sistemą – išvalyti iš jos „blogąsias“ paskolas. Reikia daug skaidrumo, bankai turi atskleisti visą informaciją, pasakyti, kiek jie turi „blogųjų“ paskolų, – kad galėtume jas neutralizuoti ir kad vėl prasidėtų normalus ekonomikos kreditavimas. O ilgai turime sukurti visuotinę efektyvią finansų institucijų priežiūros sistemą, kuri leistų išvengti krizių ateityje. Europa yra pasiūliusi savo modelį.

TAČIAU TAI – ILGAS IR SUDĖTINGAS KELIAS. EGZISTUOJA VIETINĖS BANKŲ PRIEŽIŪROS INSTITUCIJOS, – CENTRINIAI BANKAI, – KURIOS TURI ATLIKTI SAVO DARBĄ, STEBĖTI KOMERCINIŲ BANKŲ VEIKLĄ, EKONOMIKOS TENDENCIJAS IR IMTIS ATITINKAMŲ PRIEMONIŲ. TAI TURĖJO BŪTI DAROMA IR LIETUVOJE. AR SUTINKATE SU TOKIU TEIGINIU?

Taip, sutinku. Dabar visi pasimokėme. Atsakomybė tenka visiems – ir kontroliuojantiems, ir veikiantiems asmenims, ir politikams taip pat. Ir buvusiems valdžioje, ir opozicijoje. Beje, atsakomybė tenka ir kiekvienam eiliniam vartotojui, nes visi buvo užvaldyti keistos būsenos.

TAČIAU ŠITAI MŪSŲ LYG „IŠPLAUNAMA“ ATSAKOMYBĖ. KAS, JŪSŲ ARBA EUROPOS KOMISIJOS NUOMONE, TURĖTŲ BŪTI ATSAKINGAS UŽ EKONOMINĮ IR FINANSINĮ STABILUMĄ VALSTYBĖJE? KOKIOS INSTITUCIJOS?

Suprantama, kad pirmiausiai tai yra vyriausybės reikalas. Vyriausybės turėtų vykdyti atsakingą politiką. Priežiūros institucijoms privalu atlikti savo funkcijas. Europos teisė, beje, reikalauja, kad priežiūros institucijos veiktų labai atsakingai. Tačiau panašu, kad tie reikalavimai nebuvo pakankamai griežti, jeigu atsidūrėme tokioje nepavydėtinoje padėtyje. Kiekvienos valstybės centrinis bankas vaidina ypatingą vaidmenį, tačiau ne tik jis. Taip pat ir visos kitos institucijos, kurios prižiūri finansų sistemą. Jeigu problema išsprendžiama vienoje srityje, tarkime, toje, už kurią atsakinga vyriausybė, tai nereiškia, kad nekils problemų kitur. Pavyzdžiui, jeigu komerciniai bankai vėl pradės neatsakingai skolinti.

PASAULIO IR LIETUVOS EKONOMIKOS PERSPEKTYVOS KRIZĖS SĄLYGOMIS

2010 m. gegužė

Interviu su Larsu Christensenu, Danijoje reziduojančiu „Danske“ banko vyriausiuoju analitiku, „Baltijos“ televizijos laidoje „Svarbus pokalbis“.

ŠIĄ SAVAITĘ „DANSKE“ BANKO KLIENTAMS JŪS PRISTATĖTE APŽVALGĄ, KURIOS PAVADINIMAS – „TRĀPUS PASAULIO EKONOMIKOS ATSIGAVIMAS“. SAKYKITE, KAIP ŠIAME KONTEKSTE ATRODO LIETUVA? AR JOS EKONOMIKA JAU PRADEDA ATSIGAUTI, AR VIS DAR YRA TRAPI?

Manau, kad Lietuvos gyventojai nėra itin patenkinti savo šalies ekonomine padėtimi.

DĖL TO, KAD BEDARBYSTĖS LYGIS VIS DAR AUKŠTAS, O ATLYGINIMAI – MAŽĖJA?

Būtent. Mes matome, kad padėtis mažmeninės prekybos sektoriuje nepagerėjo. Statybų sektorius vis dar duobėje. Nekilnojamojo turto kainos ir toliau krenta, nors jau matyti kainų stabilizavimosi ženklų. Taigi, atrodo, kad nėra dėl ko džiaugtis. Kita vertus, gamybos srityje jau yra atsigavimo požymių. Eksportas taip pat teikia vilčių.

ATRODO, KAD BENT STABILIZAVOSI.

Taip. Manau, kad atsigavimo ženklai – akivaizdūs. Svarbiausia tai, kad šių ženklų matyti ir gretimose šalyse – Lenkijoje ir Rusijoje.

TEN MES IR EKSPORTUOJAME SAVO PREKES.

Tai gera žinia Lietuvos ekonomikai. Štai iš kur atsirado šių atsigavimo ženklų. Tačiau ekonomika vis dar trapi, nes daug namų ūkių sunkiai išgyvena šį laikotarpį.

AR GALITE PLAČIAU PAKALBĖTI APIE LENKIJĄ, RUSIJĄ?

Jeigu pažvelgtumėte į gretimas šalis, Lenkijos istorija per pastaruosius dvejus metus visoje Europoje – pati sėkmingiausia. Lenkija – vienintelė Europos šalis, pernai nepatyrusi ekonominio nuosmukio. Taip nutiko ir dėl gero valdymo, ir dėl sėkmės. Abu šie veiksniai yra svarbūs. Lenkijai vis dar puikiai sekasi. Rusijos padėtis ne tokia gera kaip Lenkijos, tačiau dėl aukštų naftos kainų Rusijos ekonomikos perspektyvos – teigiamos. Mes tikimės, kad šiais metais Rusijos ekonomika ūgtelės maždaug 3,5 proc.

JEIGU ENERGETINIŲ IŠTEKLIŲ KAINOS IŠSILAIKYS DABARTINIO LYGIO. KĄ APIE TAI MANOTE?

Pagal mūsų pagrindinį scenarijų naftos kaina turėtų likti stabili, galbūt šiek tiek nukris. Šiuo metu jos kaina – šiek tiek aukštesnė, nei turėtų būti. Kad ir kaip būtų, nemanome, kad naftos kaina nukris iki 30 ar 40 JAV dolerių už barelį. Tada Rusijos ekonominė perspektyva būtų kitokia.

KĄ MANOTE APIE EUROPAŲ IR JAV?

JAV sekasi visai neprastai.

IŠ TIKRŲJŲ?

Noriu pasakyti, kad atsigavimas ten vis dar tęsiasi. JAV darbo rinkoje esama stabilizavimosi požymių. Tą patį galima pasakyti ir apie nekilnojamojo turto kainas.

AR ŠIS ATSIGAVIMAS TVIRTAS? N. ROUBINIS TVIRTINA, KAD JAV GRESIA ANTROJI NUOSMUKIO BANGA. BAZINĖ PALŪKANŲ NORMA VIS DAR O PROC., BIUDŽETO DEFICITAS SIEKIA MAŽDAUG IO PROC. BVP. KAD VYKTŲ ŠIS ATSIGAVIMAS, REIKIA LABAI DIDELIO FINANSAVIMO.

Tai didelis iššūkis ne tik JAV, bet ir visai pasaulio ekonomikai. Kai pasaulį ištiko krizė, buvo pasirinkta stimuliacinių priemonių politika. Mes sumažinome palūkanų normą iki nulio, pasukome laisvos fiskalinės politikos keliu. Dabar turime grįžti prie to, nuo ko pradėjome.

Kalbu apie aukštesnę palūkanų normą ir gerokai griežtesnę fiskalinę politiką. Ši politika turi būti taikoma visame pasaulyje. Tai – 2011 ir 2012 metų iššūkis. Kyla klausimas, kaip tai paveiks visą pasaulį? Mes matome globalinio atsigavimo ženklų Azijoje – ji ir toliau puikiai laiko. Tačiau Amerikoje ir Europoje šis atsigavimas nėra toks intensyvus, koks turėtų būti įprastomis aplinkybėmis.

KODĖL AZIJA TOKIA IŠSKIRTINĖ? KODĖL JOS EKONOMIKA AUGA?

Galiu pasakyti, kad Azija pasimokė iš 1997 metais ją ištikusios krizės. Azijos šalys į dabartinę krizę pažvelgė labai blaiviai, be jokio ekonominio „kokaino“. Azijos ekonomika buvo sveika ir ten buvo tinkamai pasirengta šiai krizei. Azijai tai buvo ne vidaus ekonomikos, o eksporto krizė.

TODĖL, KAD JŲ PRIVATUS SEKTORIUS NESISKOLINO TIEK DAUG?

Būtent. Didelis einamosios sąskaitos perviršis, viešųjų finansų perviršis... Jiems pakako „finansinės amunicijos“, kad ištikus krizei galėtų stimuluoti ekonomikos augimą. Visiškai priešingą vaizdą regime Lietuvoje. Mes į krizę įžengėme su pernelyg dideliu skolos bagažu. Štai kodėl pernai turėjome sugriežtinti fiskalinę politiką.

GRĮŽKIME KELERIUS METUS ATGAL. PRISIMENU JŪSŲ TELEKONFERENCIJĄ, KURI ĮVYKO 2007 METŲ KOVĄ AR BALANDĮ. JŪS KALBĖJOTE APIE VIDURIO IR RYTŲ EUROPOS ŠALIS, TARP JŲ IR APIE LIETUVĄ. LIETUVA PATEKO Į JŪSŲ SUDARYTĄ RIZIKINGŲ ŠALIŲ SĄRAŠĄ. KODĖL? JUK TADA POLITIKAI PORINO ISTORIJAS APIE MŪSŲ ŠALIES EKONOMIKOS AUKSO AMŽIŲ. KAS TADA BUVO NE TAIP?

2007 metais mes atlikome išsamią analizę ir pasakėme, kad metas atkreipti dėmesį į perkaitusios ekonomikos ir susidariusio ekonomikos burbulu rodiklius. Mes analizavome atlyginimų, infliacijos ir kreditų augimo tempus, valiutų atsargų kiekius. Norėjome išsiaiškinti, ar kai kurios valiutos nėra pernelyg pervertintos. Pagal visus šiuos rodiklius Lietuva buvo atsidūrusi trečioje, o gal ketvirtoje vietoje tarp pačių rizikingiausių Vidurio ir Rytų Europos šalių. Sąrašo viršuje buvo Latvija ir Estija. Mes jau 2006 metais atkreipėme dėmesį į šiuos rodiklius, o 2007-aisiais problema dar labiau išryškėjo. Manau, didžiausia bėda buvo ta, kad tuomečiai politikai manė, jog 10 proc. ekonomikos augimas yra norma ir jis gali tęstis amžinai.

JIEMS TAI LABAI PATIKO?

Puiku, kai kyla nekilnojamojo turto kainos.

VISIEMS ATRODO, KAD JIE YRA TURTINGI, KAD SURENKAMA DAUG MOKESČIŲ, KAD GALIMA DIDINTI PENSIJAS IR TAIP TOLIAU.

Taip. Turiu pasakyti, kad aš kaip ekonomistas atlikau savo vaidmenį iki galo. Kai vakarėlis būna pačiame įkarštyje, svečias, vardu „ekonomistas“ staiga išjungia muziką ir pasako, kad degtinės atsargos išseko. Toks ekonomistų vaidmuo. Jie sako, kad skaičiai turi sutapti. 2007 metais tie skaičiai nesutapo ir tada mus užklupo krizė. Lietuvoje vyrauja nuomonė, kad dėl visko kalta pasaulinė krizė. Tai netiesa.

VIS VIEN BŪTŲ KILUSI KRIZĖ.

Galbūt krizė būtų buvusi ne tokia didelė, tačiau ji vis vien būtų atėjusi.

KAI ŠALĮ UŽKLUPO KRIZĖ, POLITIKAI PASIRINKO DEFLIACIJOS – ATLYGINIMŲ IR KAINŲ MAŽINIMO KELIĄ. KAI KURIOS ŠALYS, PAVYZDŽIUI, LENKIJA, PASIRINKO VALIUTOS KURSO KOREGAVIMO KELIĄ. AR MES EINAME TEISINGU KELIU? AR PAVYKS KAINAS SUMAŽINTI IKI KONKURENCINGO LYGIO?

Anksčiau ar vėliau Lietuvoje turėjo būti priimtas politinis sprendimas. Atlyginimų augimo tempas, palyginti su darbo našumu, buvo neįprastai didelis. Išpūstos nekilnojamojo turto kainos, per didelė infliacija... Norėdami išlipti iš duobės, turėjome atsikratyti šių balastų. Atlyginimai ir nekilnojamojo turto kainos turėjo sumažėti, infliacija taip pat. Tai buvo viena iš išeičių. Buvo ir kitas kelias – „atrišti“ litą nuo euro ir leisti valiutai laisvai svyruoti, kaip padarė lenkai su zlotu. Reikėjo priimti politinį sprendimą ir pasirinkti vieną iš reguliavimo būdų. Negaliu pasakyti, kuris jų geresnis. Abi priemonės naudojamos tuo pačiu tikslu – atkurti balansą. Tai galima padaryti keičiant valiutų kursą. Ši priemonė turi tam tikrų pranašumų. Tada nebūtina tokia didelė realios ekonomikos korekcija – mažesnis nedarbas, mažiau krenta atlyginimai. Kita vertus, jeigu atsižvelgtume į Lietuvos finansų sektorių, pamatytume, kad daugelio žmonių paskolos paimtos eurai. Devalvacijos atveju grėstų finansinė griūtis. Nebuvo lengvo kelio. Kilus krizei neegzistavo toks mygtukas, kurį paspaudus visos problemos būtų savaime išsprendusios. Galiu pasakyti, kad Lietuvos politikai pasiryžę ir toliau laikyti litą pririštą prie euro. Jei norime tai padaryti, turime

gerokai pakoreguoti ekonomiką. Kalbu apie labai žemą infliacijos lygį, galbūt net defliaciją.

TAČIAU TAI IR MAŽĖJANTYS ATLYGINIMAI, IR DIDĖJANTI BEDARBYSTĖ...
Ir didėjanti bedarbystė.

TAI – NEIŠVENGIAMA?

Tai būtina, norint išlaikyti valiutos kursą. Nesakau, kad tai padarę išspręsimė visas savo problemas. Mes turime daug dirbti, kad pakoreguotume ekonomiką. Nėra lengvo problemų sprendimo būdo. Tačiau turime suprasti, kad pradėję jas spręsti atrasime ir sprendimo būdą.

KAIP VERTINATE MŪSŲ VALDŽIOS ATSTOVŲ VEIKSMUS? JIE TVIRTINA, KAD PERNAI KONSOLIDAVO BIUDŽETĄ NET 9 PROC. BVP. MANAU, KAD TAI – MAŽŲ MAŽIAUSIAI KLAIDINGAS PAREIŠKIMAS. ŠI TEIGINĮ JIE PARĖMĖ „POPIERINIŲ“ BIUDŽETU, KURIS BUVO PATVIRTINTAS DAR MINISTRO PIRMININKO G. KIRKILO LAIKAIS. MANAU, KAD MUMS DAR LABAI TOLI IKI TIKRO BIUDŽETO DEFICITO SUMAŽINIMO. ŠIS PROCESAS VIS DAR LABAI LĖTAS.

Vertinu šią Vyriausybę vien už tai, kad ji ėmėsi šias problemas spręsti. Kai ponas A. Kubilius tapo Ministru Pirmininku, jis iškart suprato, kad būtina spręsti biudžeto deficito problemą. Galima ginčytis, ar Vyriausybės sprendimų pakako, tačiau turint omeny Ministro Pirmininko „populiarumą“, galima teigti, kad dauguma Lietuvos žmonių mano, jog jis perlenkė lazda. Nenoriu gilintis į paprastų žmonių nuomonę, juk mes gyvename demokratinėje šalyje. Žinoma, apie Ministro Pirmininko politiką jie gali galvoti ką tik nori. Mes taip pat. Tačiau tiesa ta, kad esame tiesiog priversti griežtinti fiskalinę politiką. Ar toji politika nebuvo per griežta? Tai jau kitas klausimas. Šiais metais biudžeto deficitas tikriausiai sieks 8, o gal, jei mums nepasiseks, ir 10 proc. BVP. Tai tikrai negali ilgai tęstis.

YPAČ JEI SKOLINIMOSI PALŪKANŲ NORMA 7–8 PROC. TAIP MES TIK DAR LABIAU PADIDINSIME BIUDŽETO DEFICITĄ.

Taip. Viena iš alternatyvų – kreiptis į TVF. Iš pradžių maniau, kad jeigu Lietuva būtų prašiusi TVF pagalbos, nebūtų buvę labai blogai. Taip pasielgė daugelis šalių. Kita vertus, žengdama šį žingsnį šalis pasmerkia save gėdai.

PERNAI PREZIDENTĖ D. GRYBAUSKAITĖ PASAKĖ, KAD JEIGU VYRIAUSYBĖ KREIPIASI Į TVF, JI RODO SAVO POLITINĘ IMPOTENCIJĄ. GALBŪT DĖL ŠIOS PRIEŽASTIES MŪSŲ VYRIAUSYBĖ NUOLAT SKOLINASI TARPTAUTINĖSE FINANSŲ RINKOSE IR MOKA DIDELES PALŪKANAS. AR NEMANOTE, KAD NESIKREIPDAMI Į TVF MES PADARĖME KLAIDĄ? JUK MOKĖTUME NE TIK MAŽAS PALŪKANAS, BET IR TURĖTUME GERESNIŲ GALIMYBIŲ ATLIKI STRUKTŪRINES REFORMAS, KURIŲ MUS PRIVERSTŲ IMTIS TVF.

Manau, kad Vyriausybė verta pagyrimo vien todėl, kad laikėsi užsibrėžtų tikslų ir parodė užsispyrimą nesikreipdama į TVF. Tai – puikus žingsnis. Vyriausybė parodė, kad ji prisiima atsakomybę dėl savo ekonominių veiksmų. Tačiau turiu pridurti, kad TVF nėra toks jau prastas partneris. Tokiai šaliai kaip Turkija nebuvo reikalo kreiptis į TVF, tačiau krizės metu ji ne kartą konsultavosi su šio fondo specialistais.

NET LENKIJA PASIRAŠĖ SUSITARIMĄ SU TVF. JAU NEKALBANT APIE VENGRIJĄ, LATVIJĄ, TAIP PAT IR BALTARUSIJĄ.

Jeigu Baltarusija, Vengrija ir Latvija nebūtų prašiusios TVF pagalbos, jos būtų bankrutavusios.

NEMANAU, KAD BALTARUSIJA BŪTŲ BANKRUTAVUSI.

Galbūt jūs ir teisi, tačiau Vengrija ir Latvija būtų bankrutavusios arba būtų privalėjusios imtis labai griežtų reguliavimo priemonių. Lietuva įdėjo daug pastangų, kad nesikreiptų į TVF. Manau, kad jos pastangos buvo sėkmingos, todėl nenoriu kritikuoti Vyriausybės. Tačiau nesakau, kad mes būtume veltui švaistę laiką, jei būtume paklausę TVF, Pasaulio banko ar ES analitikų patarimų. Kartais net ir banko analitikai pasako daug svarbių dalykų. Kiekviena vyriausybė turėtų paklausti patarimų, tačiau nebūtina iškart skolintis iš TVF.

ŽINOMA, IŠ PRADŽIŲ GALIMA TIK PASIKONSULTUOTI, TAČIAU MUMS BŪTINOS STRUKTŪRINĖS REFORMOS. VIEŠŲJŲ FINANSŲ SEKTORIJE VIS DAR TVYRO ĮTAMPA, BIUDŽETO DEFICITAS DIDELIS. MES PRIVALOME SPREŠTI ŠIĄ PROBLEMĄ.

Žinoma. Lietuvoje turi įvykti daug struktūrinių pokyčių.

SOCIALINIS SEKTORIUS, VALDYMO APARATAS, SVEIKATOS APSAUGOS SISTEMA...

Noriu pasakyti, kad mes jau pradėjome žengti teisinga kryptimi, vedančia iš krizės. Mums negresia bankrotas. Pernai dėl finansų krizės buvo didelė bankroto rizika.

IR DĒL ĪTAMPOS FINANSŲ RINKOSE.

Taip, rinkoje tvyrojo chaosas. Padėtis buvo labai rizikinga, bet, manau, Vyriausybė puikiai su tuo susidorėjo. Tačiau neturėtume atsipalaiduoti ir manyti, kad visos problemos jau išspręstos.

MES VIS DAR PRIVALOME SUVALDYTI KRIZĖS PADARINIUS.

Jeigu Vyriausybė nesiims kokių nors priemonių, po metų ar dvejų mes vėl įpulsime į duobę. Norėčiau atkreipti dėmesį į tai, kad Lietuvoje kilo demografinė krizė. Per ateinančią dešimtmetį susidursime su rimtais demografiniais iššūkiais. Lietuvoje lieka vis mažiau žmonių, kurie moka mokesčius. Tai labai rimtas iššūkis viešųjų finansų sektoriui. Šią problemą turime spręsti jau dabar, antraip netrukus susidursime su tokia padėtimi, kokia dabar yra Ignalinos atominėje elektrinėje. Mes negalime sprendimų atidėlioti, nes paskui bus per vėlu ką nors daryti.

TAI ILGALAIKĖ PROBLEMA, TODĖL TURIME KĄ NORS DARYTI.

Kai 2004 metais Lietuva įstojo į ES, mes sakėme, kad 2010-aisiais uždarysime Ignalinos atominę elektrinę ir būsime šiam žingsniui pasiruošę. Tačiau puikiai žinome, kad nevyko jokie paruošiamieji darbai. Todėl šiandien susiduriame su didelėmis energetinėmis problemomis, kuriomis buvo galima pasirūpinti anksčiau. Tas pats principas galioja, kalbant apie demografiją. Išeities turime ieškoti jau dabar. Negalime ilgiau delsti. Privalome iš naujo įvertinti pensijų ir socialinę sistemą, darbo jėgos rinką, mokesčius – kad neįpultume į dar didesnę krizę. Mes dar turime laiko, bet privalome tai padaryti jau dabar.

PAKALBĖKIME APIE DAR VIENĄ EKONOMINĖS KRIZĖS VEIKSNĮ – BANKŲ SEKTORIŲ. BANKAI SKOLINO PER DAUG IR PER LENGVAI. TAI DARĖ NE TIK „SWEDBANK“, BET IR KITI BANKAI. PER PASTARUOSIUS AŠTUONIOLIKA MĖNESIŲ PASKOLŲ PORTFELIS NUOLAT MAŽĖJO. 2004, 2005, 2007 METAIS BUVO FIKSUOJAMAS 40–50 PROC. PASKOLŲ PORTFELIO AUGIMAS, BET PASKUI PADĖTIS DRAMATIŠKAI PASIKEITĖ. KODĖL BANKAI PAKARTOJO TĄ PAČIĄ KLAIDĄ, KURI BUVO PADARYTA ŠVEDIJOJE DEŠIMTOJO DEŠIMTMEČIO PRADŽIOJE, IR AR TAI GALIMA PAVADINTI KLAIDA? KAS ĮVYKO?

Manau, kad bet kuris Šiaurės Europos bankas pripažintų, kad bankų sektoriuje buvo neišvengta klaidų. Tie bankai, kurie to nepripažįsta...

PAPRASČIAUSIAI MELUOJA?

Nenorėčiau jų vadinti melagiais, bet galbūt jie puoselėjo pernelyg daug iliuzijų dėl ateities pasaulio. Akivaizdu, kad visi bankai, tarp jų ir „Danske“ bankas, padarė klaidų, pūsdami šį burbulą.

JŪSŲ BANKAS NEBUVO PATS AKTYVIAUSIAS ŠIOJE RINKOJE. AKTYVIAUSIAI DARBAVOSI „SWEDBANK“, SEB.

Nenoriu kaltinti kitų bankų. Tik noriu pasakyti, kad bankų sektoriuje buvo padaryta daug klaidų, todėl dabar turime prisimti atsakomybę. Centrinis bankas ir vyriausybės taip pat neišvengė klaidų. Tačiau net ir vidutinis lietuvis kartais klysta. Lietuvos gyventojai, taip pat kaip ir bankai, pernelyg optimistiškai vertino nekilnojamojo turto kainas. Dabar padėtis tapo priešinga.

PERNELYG LENGVĄ IR NEATSAKINGĄ SKOLINIMĄ PAKEITĖ PERNELYG RIBOTAS?

Bėda ta, kad dabar turime išverti ekonomines „pagirias“. Kyla klausimas, kodėl bankai neskolina pinigų? Pirmiausia bankas turėtų rasti išteklių tarptautinėse rinkose. Jeigu rytoj banko vadovybė paskelbtų, kad ji ketina čia skolinti labai daug pinigų, mes iškart būtume nubausti akcijų biržoje. Net ir norėdami tai padaryti, paprasčiausiai negalime. Nerastume išteklių. Bankai patiria globalinės finansų sistemos spaudimą. Jis vis dar juntamas. Mes turime mažinti skolinimo apimtį. Danijos, Švedijos, Suomijos finansų rinkų reguliuotojai mums ne kartą sakė, kad turime padidinti savo kapitalą, o tai reiškia, kad turime mažiau skolinti.

DABAR TAI VIRTO DAR IR POLITINE PROBLEMA. JEIGU DANIJOS AR ŠVEDIJOS BANKAMS REIKĖTŲ PAGALBOS, TURĖTUME NEPAMIRŠTI, KAD PAGALBĄ TEIKTŲ TŲ ŠALIŲ MOKESČIŲ MOKĖTOJAI, TODĖL POLITIKAI PATIRIA SPAUDIMĄ.

Būtent. Bankams nėra lengva praplėsti kredito portfelį. Aišku, mes suprantame, kad tai – viena iš priežasčių, kodėl ekonomika neauga.

KALBATE APIE STATYBŲ SEKTORIŲ, MAŽMENINĖS PREKYBOS RINKĄ?

Vakar kažkas manęs paklausė, ar Lietuvoje būsto kainos jau pasiekė dugną, ar jau metas žengti į nekilnojamojo turto rinką. Atsakydamas į šį klausimą, galiu pasakyti, kad nevertėtų pasiduoti masinei isterijai.

NEVERTĖTŲ VĖL SPEKULIUOTI?

Jeigu bankų kreditai vėl imtų augti po 50 proc., patektume į keblią padėtį. Taip būtų išpūstas dar vienas nekilnojamojo turto burbulas. Mes jau matėme, kokie buvo padariniai.

PAKALBĖKIME APIE TAI, KAS LIETUVOS LAUKIA ATEITYJE. KOKIŲ PAVOJŲ IŽVELGIATE ŠIUO LAIKOTARPIU? KAS GALI DARYTI MUS ĮTAKĄ? AR MŪŠŲ EKONOMIKAI GRESIA GRAIKŲ TRAGEDIJA?

Tarptautinė finansų krizė dar kartą įrodė, kad gyvename globaliniame pasaulyje.

VISKAS YRA SUSIJĘ?

Taip. Jeigu Lietuvos vartotojas eina į banką prašyti paskolos, jis turi nepamiršti, kad tie pinigai neateina iš paties banko. Bankas tuos pinigus gauna tarptautinėje kapitalo rinkoje. Žinoma, tai – tik kitų žmonių paskolinti pinigai. Jeigu Vyriausybė skolinasi daug pinigų, tai reiškia, kad mažiau liks pačiam vartotojui. Taip susidarė viešųjų finansų problemos. Aišku, Graikija yra sąrašo viršuje. Graikijos problemos – didelis pavojus euro zonos stabilumui. Graikija kelia grėsmę atsigaunančiai Europai. Egzistuoja reali šalies bankroto rizika. Šalies biudžeto deficitas – 14 proc. BVP, jeigu skaičiai teisingi. Valstybės skola siekia net 120 proc. BVP. Graikijos ekonomikos laukia milžiniški iššūkiai. Latvijos krizė, palyginti su Graikijos padėtimi, yra nedidelė, turint omeny viešuosius finansus.

TODĖL, KAD LATVIJA – MAŽA ŠALIS IR JĄ LENGVA IŠGELBĖTI?

Taip. Mes kalbame apie valstybę, kurios skola siekia maždaug 300 milijardų eurų, o gal ir daugiau. Jeigu jie neįvykdytų savo įsipareigojimų ir negrąžintų skolos, tai skaudžiai paveiktų tuos bankus, kurie skolino Graikijai. Tai vokiečių ir prancūzų bankai. Euro zonos stabilumas atsidurtų pavojuje.

KILTŲ PAVOJUS NE TIK VOKIETIJOS, BET IR KITŲ ŠALIŲ EKONOMIKOMS?

Tiesa. Nenoriu kurti labai neigiamo scenarijaus, tačiau viena pati Pietų Europa šios padėties negali suvaldyti. Jeigu Graikijai nutiktų kas nors bloga, padariniai būtų juntami ir čia.

TADA PADIDĖTŲ SKOLINIMOSI KAINA?

Žinoma. Bet jeigu Graikijos problema bus išspręsta, o mes to ir tikimės, tada Europos centrinis bankas pasakys, kad matoma atsigavimo ženklų,

todėl reikia pakelti palūkanų normą. Mes patekome į tokią padėtį, kai palūkanų normos Lietuvoje tikrai negali mažėti. Jeigu dėl Graikijos problemų kiltų dar viena krizės banga, palūkanų norma Lietuvoje šoktelėtų į viršų. Bet jeigu jokia krizė ir nenumatoma, Centrinis bankas vis vien pakels palūkanų normą. Manau, kad daugiau ši norma kristi nebegali.

KĄ MANOTE APIE ENERGETIKOS KAINAS LIETUVOJE? AR JOS GALI DIDĖTI? NEMANAU, KAD ŠIOS KAINOS TURĖTŲ DIDĖTI, TAČIAU JAU DABAR JOS YRA PER DIDELĖS LIETUVOS EKONOMIKAI. AR TAI – DAR VIENAS PAVOJUS?

Šis pavojus visada bus juntamas, ypač uždarius Ignalinos atominę elektrinę. Jeigu naftos ir dujų kainos imtų didėti, Lietuvos ekonomiką tai skaudžiai paveiktų.

IŠ DALIES TAI VYKSTA DĖL AUGANČIOS AZIJOS EKONOMIKOS, AR NE TAIP?

Jeigu dėl ekonomikos augimo Azijoje kyla naftos kainos kartelė, tai tampa viso pasaulio problema. Tačiau Rusijai tai ne problema ir mes galime tik džiaugtis, nes eksportuojame į šią šalį daug prekių. Taigi Lietuvos perspektyva šviesesnė nei Latvijos.

JŪS PRAKALBOTE IR APIE ŠVIESIĄJĄ DABARTINĖS EKONOMIKOS PUSĘ – AUGA EKSPORTAS, PLEČIASI GRETIMŲ ŠALIŲ RINKOS. KOKIŲ DAR PRANAŠUMŲ IŽVELGIATE LIETUVOS EKONOMIKOJE?

Svarbu suprasti, kad atsigavimo procesas vis dar nesibaigė. Dar prieš prasidedant krizei sakiau, kad turime kuo greičiau „išsipagirioti“ ir nustoti gerti „degtinę“. Geriausia naujiena yra ta, kad mes jau atsigauname. Galbūt jau rytoj pasijusime daug geriau ir vėl „įsipilsime degtinės“.

TIK NE PER DAUG, AR NE?

Žinoma. Turime išlikti blaivūs net ir sekmadienį, kad pirmadienį mūsų nekamuotų pagirios.

IX

Premjeras A. Kubilius – Lietuvos gelbėtojas
ar dar vienas demagogas?

Premjerui A. Kubiliui teko ypatinga misija – antrą kartą gelbėti Lietuvą iš krizės gniaužtų. Tačiau šį kartą jam vien to negana – jis visai Europai pasirenkęs rodyti pavyzdį, kaip įveikti krizę. Tai jis paskelbė 2010 metų liepą vykusiame savo partijos renginyje. Atrodo, kad šis Premjeras ketina tęsti ambicingą, tačiau niekuo nepagrįstą savo pirmtako „drąsios Lietuvos“ misiją. Ką Lietuva gali parodyti Švedijai, kurios bankų įkaite tapo mūsų šalies ekonomika? Arba Estijai, kurios biudžeto deficitas ir valdžios skola yra penkis kartus mažesni negu Lietuvos? Arba Vokietijai, kurios pinigais Premjero komanda siekia reanimuoti mūsų ekonomiką? Premjero ir jo koalicijos partnerių bandymai išspręsti problemas suvienodinus mokesčių tarifus ar atspėti tikslią krizės pabaigos datą – juokingi. Kalbos apie 9 proc. BVP dydžio biudžeto konsolidavimą – demagogija arba melas. Nepakanka to, kad Premjerą viešai palaiko ir giria užsienio politikai – o ką gi dar galima palaikyti krizės apimtoje šalyje? Gal A. Kubiliui ir jo partijos kolegoms vertėtų įdėmiau pastudijuoti TVF ataskaitą, kurioje išvardyti nepadaryti valdžios darbai, įveikiant krizę, ir laukiantys nauji iššūkiai? Ši atsakaita pasirodė tuo metu, kai ekonominę depresiją išgyvenančios ir jau baigiančios prasiskolinti valstybės Premjeras rodė ją kaip pavyzdį Europai. Na, o išsamūs ir sąžiningi – be jokios demagogijos – atsakymai į šiame skyriuje jam užduotus klausimus padėtų mums visiems įvertinti tikrąjį premjero A. Kubiliaus vaidmenį, įveikiant krizę Lietuvoje.

AR SUVIENODINTI MOKESČIAI IŠGELBĖS LIETUVĄ?

2008 m. lapkritis

Būsimosios valdančiosios koalicijos lyderių skelbiama pagrindinių šalies mokesčių tarifų suvienodinimo (angl. – flat tax) idėja iš pirmo žvilgsnio galbūt atrodo patraukli ir priimtina. Tačiau šiek tiek pasigilinus, paaiškėja, kad tokie mokesčių sistemos pokyčiai jokių svarbių problemų neišspręstų ir tikriausiai

atneštų daugiau žalos negu naudos. Slovakijos pavyzdys – neva dėl suvienodintų visų pagrindinių mokesčių tarifų pavyko į šalį pritraukti gerokai daugiau užsienio investicijų – Lietuvoje pateikiamas, remiantis paviršutiniška informacija nepakankamai profesionalioje žiniasklaidoje. Pasitelkus rimtesnius šaltinius, galima teigti, kad suvienodinti mokesčiai buvo viso labo patrauklus Slovakijos viešųjų ryšių triukas. Ar Lietuva nori jį pakartoti?

Pasak Harvardo universiteto profesorės L. Alfaro, – ji atliko nuodugnią Slovakijos mokesčių sistemos analizę, – paaiškėjo visai kitoks vaizdas, nei šiuo metu norima pateikti Lietuvoje. Pasirodo, Slovakijos mokesčių sistemoje liko nemažai išlygų bei išimčių, o užsienio investicijas į šią šalį lėmė ne mokesčių tarifų suvienodinimas, o kiti veiksniai, tarp jų ir kryptingos bei nuoseklios Slovakijos vyriausybės pastangos jas pritraukti.

Trys TVF ekspertai, 2006 metais išsamiai ištyrę mokesčių tarifų suvienodinimo ypatybes keliose šalyse, tarp kurių buvo ir Slovakija, taip pat nepastebėjo jokių ypatingų šio sprendimo pranašumų.

Puikiai visame pasaulyje žinomas ir kai kurių Skandinavijos šalių pavyzdys. Ten mokesčiai gerokai didesni negu Lietuvoje, jų tarifai nesuvienodinti, tačiau investuoti ir kurti verslą šiose šalyse – daug patraukliau negu pas mus. Veiksniai, kurie labiausiai lemia šį patrauklumą, – politinės, įstatyminės ir pačios mokesčių sistemos stabilumas, žemas korupcijos lygis, biurokratinių procedūrų paprastumas ir skaidrumas, pakankama kvalifikuotos darbo jėgos pasiūla, darbo rinkos liberalizavimas bei kiti dalykai, kuriais ir turėtų rūpintis naujoji valdžia.

Tarp akivaizdžių aptariamų suvienodintų (kaip skelbiama, iki 19 ar 20 proc.) mokesčių tarifų sistemos Lietuvoje trūkumų pirmiausia į akis krenta tai, kad ją įdiegus augtų mokesčių našta verslui, taip pat ir pensininkams bei kitiems gyventojams, nemokantiems gyventojų pajamų mokesčio.

Kitas tokios sistemos minusas – mažesnis jos lankstumas. Dėl kokių nors vidinių ar išorinių aplinkybių atsiradus būtinybei keisti kurio nors vieno mokesčio tarifą, tektų keisti ir visus kitus arba ardyti šią paprastą ir patrauklią sistemą.

Paprastumo argumentas – neva yra vienas mokesčių tarifo dydis – visiškai nerimtas. Jis taikytinas nebent patiems politikams, kuriems tikriausiai sunku prisiminti tris tarifų dydžius. Visiems kitiems, tarp jų ir užsienio investuotojams bei mokesčių administratoriams dėl to problemų tikrai nekyla.

Tokią idėją patogu ir smagu reklamuoti kaip visos mokesčių sistemos reformą, bet tik tiek. Esminių mokesčių sistemos efektyvumo ir ekonomikos konkurencingumo problemų ji tikrai neišspręstų.

Jei nėra kitų iki šiol neskelbtų šios mokesčių tarifų suvienodinimo idėjos motyvų, ją reiktų nedelsiant užmiršti. Kur kas svarbiau panaikinti kuo daugiau mokesčių lengvatų bei išlygų ir išplėsti mokesčių šiuos mokesčius ratą. Apie tai būsimoji valdančioji koalicija taip pat šneka, ir tai yra sveikintina.

Beje, mano nuomone, prieš metus sumažinti gyventojų pajamų mokesčio tarifą buvo neprotinga ir rizikinga, nes jau tada buvo aišku, kad Lietuvos ekonomika, taip pat ir valstybės biudžetas turės rimtų problemų. Na, tiesa, aišku buvo ne tiems, kurie priėmė tokį sprendimą manydami, kad šalies ekonomikos aukso amžius niekada nesibaigs, o biudžeto pajamos ir toliau nepaliaujamai augs.

Kai kurie naujosios koalicijos nariai, teigdami, kad dabartinė valdžia slėpė informaciją apie tikrąją Lietuvos ekonomikos padėtį ir kad dabar reikės atlikti jos auditą, atrodo juokingai. Visa informacija apie šią padėtį buvo žinoma ir viešai prieinama visiems, kas ja domėjosi.

Apie tikrąsias nestabilios šalies ekonomikos plėtros priežastis ir su tuo susijusias grėsmes, kurios šiuo metu virsta realybe, jau beveik dvejus metus rašoma ir užsienio žiniasklaidoje. Tiesa, gerokai rimtesnėje negu ta, kurioje buvo giriamas Slovakijos *flat tax* mokesčių reformos (reklamos) pavyzdys.

KADA BAIGSIS KRIZĖ?

2009 m. birželis

Pastaruoju metu akivaizdžiai pasikeitė Premjero A. Kubiliaus ir jo vadovaujamos koalicijos partnerių ekonominė retorika. „Krizės“ sąvoką pakeitė į ne tokią grėsmingą – „sunkmečio“, jie jau nebegąsdina valstybės bankrotu ir kitais „baubais“. Išgirdome netgi apie artėjančią krizės – sunkmečio – pabaigą! Paminėta ir pabaigos data – birželio 21-oji. Galbūt A. Kubilius pajuokavo? Tačiau tokį humorą suprastų nebent finansų makleriai ir bankininkai, o ne paprasti piliečiai. Nes A. Kubilius kalbėjo apie CDS rinką (angl. *Credit Default Swaps* – tai išvestiniai finansų instrumentai, parodantys draudimo nuo nemokumo rizikos kainą).

Suprantu, kad Vyriausybės vadovui norisi rasti gerų naujienų, paskatinti teigiamus lūkesčius ir suteikti vilčių Lietuvos piliečiams. Tačiau remtis vien CDS rinkos tendencijomis ir jų ekstrapoliacijomis – nerimta. Maža to, ši retorika ir argumentai vis labiau primena G. Kirkilo kalbas praėjusiais metais apie tai, kad krizės nėra ir nebus. Įdėmiai sekiau ankstesnės Vyriausybės

vadovo kalbas ir iš intensyvėjančios ekonominės demagogijos pernai supratau, kad jis bei jo kolegos žino apie artėjančias problemas.

Taigi – ar iš tikrųjų krizė artėja prie pabaigos, o gal paprasčiausiai A. Kubilius sėkmingai mokosi ekonominės demagogijos „meno“ iš buvusios Vyriausybės vadovo G. Kirkilo?

Pirmiausia – apie Lietuvos CDS tendencijas. Jos iš tikrųjų kurį laiką buvo teigiamos, tačiau A. Kubilius užmiršo pridurti, kad lygiai taip pat kaip Lietuvos, mažėjo ir kitų gretimų šalių – netgi Latvijos – draudimo nuo nemokumo rizikos kaina. Taigi šios tendencijos susijusios ne su Lietuvos Vyriausybės nuopelnais suvaldant krizę, bet su bendra padėtimi regione ir pasaulyje. Sumažėjo įtampa finansų rinkose ir valstybėms tampa lengviau pasiskolinti. Dar viena priežastis – TVF ir kitos tarptautinės organizacijos parodė, kad yra pasirengusios gelbėti naująsias ES nares nuo nemokumo.

Štai ir visos geros naujienos. Suprantama, kad tai – teigiami reiškiniai, tačiau reikia įvardyti tikrąsias jų priežastis, o ne priskirti nuopelnus dėl mažėjančios rizikos sau. Beje, Lietuva vis dar lieka sąrašė dešimties valstybių, kurių nemokumo tikimybė didžiausia. Ir tai – tikrai nieko gero apie mūsų valstybę nesakantis faktas. Užteko šią savaitę pasirodyti pranešimams apie galimą lato devalvavimą, ir Latvijos bei Lietuvos CDS indeksai vėl pakilo, o Latvijai nepavyko išplatinti planuotos obligacijų emisijos.

Sakykime, kad netrukus kalbos apie lato devalvavimą aprims, Lietuvos CDS indeksai vėl nukris iki prieš savaitę buvusio lygio ir Lietuvai pavyks išplatinti savo euro obligacijų emisiją. Vyriausybei galbūt bus lengviau pasiskolinti finansų rinkose ir taip padengti vis didėjantį biudžeto deficitą, tačiau šis palengvėjimas kitoms vyriausybėms ir visiems mokesčių mokėtojams vėliau taps didesniais skolos aptarnavimo kaštais bei jos refinansavimo rizika.

Nes skolos nebus iš ko gražinti. Tikiuosi, kad Premjeras A. Kubilius tai supranta. O gal jis, studijuodamas finansus, jau perprato ir svarbiausią valstybės finansų valdymo „principą“ – infliacija yra gerai, nes ji didina biudžeto pajamas ir mažina valdžios skolas bei socialinių įsipareigojimų našta? Taip „dirbo“ G. Kirkilo Vyriausybė, ir ne tik ji. Tačiau jei prie šios patirties bus dar kartą grįžta, apie Lietuvos ekonomikos konkurencingumą turėsime užmiršti visiems laikams ir teks susitaikyti su ES išlaikytinių dalia. Juk jau šiemet ES parama sudarys apie trečdalį centrinės valdžios pajamų!

13,6 proc. BVP nuosmukis per pirmąjį šių metų ketvirtį – dar ne dugnas. Net jei ekonomika, palyginti su šiuo ketvirčiu, nebesmuks, visų metų BVP nuosmukis vis viena sieks apie 20 proc.! Tai labai nesunku suskaičiuoti.

Taigi, atrodo, kad broliai latviai ne vieninteliai turėtų prognozuoti tokį BVP nuosmukį šiais metais. Balandį Lietuvos pramonės gamybos rodikliai jokios paguodos nežada. Pamatysime, kaip atrodys mažmeninės prekybos, statybų, eksporto ir kitų ekonomikos sektorių duomenys.

Prisiminkime, kad naujausia Finansų ministerijos šių metų BVP prognozė – 10,5 proc. nuosmukis. Remiantis tokia BVP prognoze, šį mėnesį Seime buvo priimtos ir šių metų biudžeto pataisos. Ši procedūra birželį, matyt, nebus pakartota, bet netrukus ją vis tiek reikės atlikti iš naujo, o dėl mažesnių valdžios sektoriaus išlaidų bei investicijų neišvengiamai mažės ir pats BVP. Įmonių bankrotų skaičius toliau auga, nedarbas – taip pat.

Sparčiai augant nuostoliams dėl „blogųjų“ paskolų, Lietuvos bankų sistema artėja prie ribos, kai gali kilti kai kurių bankų kapitalo nepakankamumo problema. Esu tikras, kad visi politikai puikiai supranta, kad, jei kiltų rimtų bankų problemų, Indėlių ir investicijų draudimo fonde sukauptų lėšų nepakaktų. Gali nepakakti ir tų kelių milijardų litų, kuriuos Seime patylomis buvo nuspręsta Vyriausybei leisti pasiskolinti šioms galimoms problemoms spręsti. Tokiomis sąlygomis tikėtis, kad bankai vėl ims skolinti vartojimui ir statyboms, – naivu. Pirmiausia jie turi „išsilaižyti žaizdas“. Taigi ir vartojimas, ir statybų sektorius vargu ar pakils į aukštesnį lygį.

Nemokių gyventojų skaičius nenumaldomai augs, tačiau jie palikti komercinių bankų valiai, nes jų nesaugo Fizinė asmenų bankroto įstatymas. Tai – akivaizdus fizinių asmenų diskriminavimas, palyginti su juridiniais asmenimis, ir šis faktas turėtų sulaukti ne tik didesnio opozicinių politinių partijų, Konstitucinio teismo, bet ir ES institucijų dėmesio. Nemokūs bankų skolininkai taip pat neigiamai paveiks ir visą ekonomiką, ir nacionalinio biudžeto balansą.

Valstybės skola auga kas savaitę. Europos Komisija prognozuoja, kad per dvejus metus ji išaugs dvigubai ir kitų metų pabaigoje sieks 32 proc. BVP. Tačiau pati Europos Komisija prognozuoja viso labo 11 proc. BVP nuosmukį šiais metais. Akivaizdu, kad ne tik pats BVP bus mažesnis, bet ir skolintis reikės daugiau. Tad šis rodiklis kitų metų pabaigoje gali būti gerokai didesnis – apie 40 proc., o pati skola gali bent du kartus viršyti iš mokesčių gaunamas centrinės valdžios pajamas. Ar mokesčių mokėtojai sutiks mokėti dar didesnius mokesčius, kad jų išrinkti valdžios atstovai sugebėtų aptarnauti tokią skolą? Juk vien palūkanoms apmokėti teks skirti 10–15 proc. biudžeto pajamų.

Jeigu šiemet BVP smuks apie 20 proc., jis nukris iki 2004–2005 metų lygio. Šį lygį turėtų vėl pasiekti ir valstybės tarnautojų skaičius bei jų atlyginimai.

Iki šiol visos kalbos apie „saulėlydžius“ nedavė beveik jokios naudos. Kaip ir visi pažadai apie energetikos kainų mažinimą. Juk gerokai nesumažinus energetikos ir biurokratų išlaikymo kaštų verslas ir gyventojai negalės skirti dalies pajamų vartojimui – suprantama, nebūtinai importuotų prekių – ir investicijoms. Juolab kad šios pajamos mažėja ir dar kurį laiką mažės.

Taigi turėtų būti akivaizdu, kad apie krizės pabaigą kol kas kalbėti tikrai per anksti. Nebent A. Kubilius yra geriausias finansų specialistas ne tik konservatorių partijoje (tai – jo partijos kolegės Rasos Juknevičienės nuomonė), bet ir visoje Lietuvoje. Tačiau tada jis turėtų pateikti daugiau teigiamų naujienų – ne tik apie laikiną Lietuvos CDS kainų mažėjimą. Mano nuomone, krizė dar net neįsibėgėjo. Norėčiau klysti, bet kol kas beveik visos neigiamos prognozės pildosi su kaupu. Tačiau galbūt šį kartą bus teisūs politikai?

Premjero A. Kubiliaus nuomonei, kad krizė „baigiasi“, neturėtų prieštauti ir opozicija bei jos vedlys G. Kirkilas. Jie puikiai supranta, kad jų indėlis į šį „sunkmetį“ yra esminis ir nepaneigiamas, todėl nėra suinteresuoti objektyvia krizės priežasčių bei jos eigos analize. Todėl ironizuojant būtų galima kalbėti apie savotišką „2K“ projekto tęsinį – „nebylųjį 2K2“.

Ir šis projekto tęsinys prasideda ne dabar – jis prasidėjo netrukus po to, kai baigėsi „2K“, – dar 2007 metų pabaigoje, kai A. Kubilius bei jo kolegos konservatoriai balsavo už išpūstą 2008 metų biudžetą. Jis tęsėsi ir vėliau – jau 2008 metais, kai tie patys konservatoriai balsavo už atlyginimų valdininkams bei socialinių išmokų didinimą. Na, o argumentai, kad buvusi valdžia slėpė informaciją ir melavo, rodo tik pačių konservatorių ekonominės ir finansinės kompetencijos stygių. Tokia kompetencija savaime iš niekur neatsiranda, todėl A. Kubiliaus kalbos ir panašėja į G. Kirkilo ekonominę demagogiją. Tačiau tai – nieko keisto, nes demagogija ir tiesos slėpimas dažniausiai ir yra politikų „darbo“ esmė.

KO VERTOS PREMJERO KALBOS APIE BIUDŽETO KONSOLIDAVIMĄ?

2009 m. liepa

Biudžeto konsolidavimas – keistas ir nelabai suprantamas terminas. Paprasčiau būtų sakyti, kad reikia mažinti biudžeto deficitą – skirtumą tarp pajamų ir išlaidų. Premjero A. Kubiliaus teiginiai, kad centrinės valdžios biudžeto deficitas sumažintas – biudžetas konsoliduotas – 7 milijardais litų,

yra panašūs į pasakas ir netgi apgaulę. Iš tikrųjų centrinės valdžios biudžeto deficitas auga neįtikėtinai tempais – po vieną procentinį BVP punktą kas mėnesį. Kiek šio deficito turėsime praėjus visiems metams?

O 7 milijardų litų dydžio biudžeto konsolidavimas, apie kurį nuolat kalba Premjeras, įvykdytas lyginant su utopiniu biudžetu. Su tuo pačiu, kurį mažai ką suvokiantis Seimas – kartu su dabar valdžioje esančiomis partijomis – patvirtino praėjusių metų spalį. Todėl toks lyginimas yra beprasmiškas.

Finansų ministerija skelbia, kad per penkis šių metų mėnesius centrinės valdžios fiskalinis deficitas (visų pajamų ir išlaidų, įskaitant „investicijas“ į statybas ir panašiai, skirtumas) sudarė 4 proc. šių metų prognozuojamo BVP. Tačiau šiame ir kituose oficialiuose pranešimuose vis dar naudojamos kovo mėnesį paskelbtos Finansų ministerijos BVP prognozės. Jos jau beviltiškai paseno, tačiau naujos kol kas oficialiai nepatvirtintos.

Šiais metais BVP bus daug mažesnis, negu skelbta kovo mėnesį. Mano manymu, nominalus BVP šiemet sieks ne daugiau kaip 85 milijardus litų. Ne 100 milijardų, kurie vis dar įrašyti Finansų ministerijos prognozėse. Kaip tik naudojant nominalųjį BVP dydį daromi biudžeto deficito, skolos ir kiti panašūs palyginimai.

Taigi, lyginant su didesniu negu realiai įmanomas BVP, gaunamas mažesnis deficito rodiklis. Pavyzdžiui, naudojant mano minėtą konservatyvią 2009 m. BVP prognozę, gautume 4,75 proc. penkių mėnesių fiskalinį deficitą. Šiek tiek daugiau negu 4 proc., ar ne?

Tačiau biudžeto deficito ir išlaidų lyginimas su prognozuojamu BVP – tik vienas iš būdų įvertinti problemos mastą. Lygindami realius šių ir praėjusių metų skaičius, gauname išsamesnį vaizdą.

Per penkis šių metų mėnesius, palyginti su tuo pačiu laikotarpiu pernai, centrinės valdžios pajamos sumažėjo apie 13 proc. Tai – santykinai normalus mažėjimas, turint omenyje ekonomikos nuosmukio tempus. Spėkite, kiek per tą patį laikotarpį sumažėjo išlaidos. Neatspėjote. Jos išaugo – daugiau kaip 10 proc.!

Štai tokie palyginimai ir įrodo, kad visos kalbos apie biudžeto konsolidavimą – pasakos. Tiksliau, įvyko biudžeto dekonsolidavimas, jei vartotume Vyriausybės narių pamėgtus įmantrius terminus.

Neretai girdime argumentus, kad buvusi Vyriausybė ir Seimas praėjusiais metais priėmė nepagrįstų ir neracionalių sprendimų, dėl kurių išaugo centrinės valdžios biudžeto išlaidos – atlyginimai mokytojams, motinystės

išmokos ir pensijos. Tačiau jau pernai buvo aišku, kad ekonomika šiemet smuks ir šių įsipareigojimų bus neįmanoma vykdyti. Jei dabartinės koalicijos nariams, kurie tuo metu dirbo Seime, tai buvo neaišku ir jie nesipriešino tokiems sprendimams, ko iš jų galima tikėtis dabar?

Svarbu suvokti, kokio masto ši biudžeto deficito problema yra ne tik procentine, bet ir grynai pinigine išraiška. Įsivaizduokite, kad jūsų kaimyno šeima kas mėnesį gauna 2,2 tūkstančio litų pajamų, o išleidžia 3,1 tūkstančio. Skirtumą ji padengia kas mėnesį pasiskolindama iš banko. Už 8 ar 9 proc. metinių palūkanų. Ir tai vyksta jau pusę metų. Ar jūs norėtumėte taip gyventi? Ir ar skolintumėte tokiai šeimai?

Taip visą šį pusmetį gyvena mūsų valstybė. Tik, suprantama, šios sumos siekia milijardus. Kas mėnesį centrinės valdžios išlaidos viršija pajamas beveik milijardu litų. Kas mėnesį maždaug tokią sumą tenka skolintis. Ir mokėti palūkanas, nors dėl to biudžeto deficitas dar labiau išauga. Kiek tai gali tęstis?

Tikriausiai toks klausimas pagaliau kilo ir Vyriausybei. Tačiau keista, kad tik dabar – kai visa ekonomika sminga žemyn, privataus sektoriaus įmonių bei dirbančiųjų jame ir pačios valdžios pajamos mažėja, ji kelis mėnesius kažkodėl abejingai stebi, kaip jos išlaidos auga dešimtadaliu.

Todėl pagal biudžeto deficito rodiklį, atrodo, pagaliau pasivijome ir aplenkėme Latviją. Jei tikėtume ten skelbiamais skaičiais, pusės metų Latvijos fiskalinis deficitas – 4 proc. BVP. Na, gal ir latviai kiek gudrauja skelbdami BVP prognozes. Tačiau, vienaip ar kitaip, tai – nelinksmos lenktynės su kaimynais. Matyt, neatsiliksimė nuo jų ir BVP nuosmukio tempais.

Tai, ką Vyriausybė prieš kurį laiką pasiūlė apsvarstyti visuomenei, siekdama sumažinti biudžeto deficitą, turi būti nedelsiant patvirtinta Seime. Nes jeigu ir toliau tokiu tempu auginsime valstybės skolą, greitai ateis metas, kai mums niekas nebeskolins. Bijos, kad nesugebėsime skolos grąžinti.

Suprantama, būtina kiek įmanoma labiau apsaugoti socialiai pažeidžiamus gyventojų sluoksnius, tačiau didžiosios dalies socialinių išmokų mažinimo išvengti nepavyks. Tai būtina suprasti patiems valdžios atstovams ir sugebėti paaiškinti visuomenei.

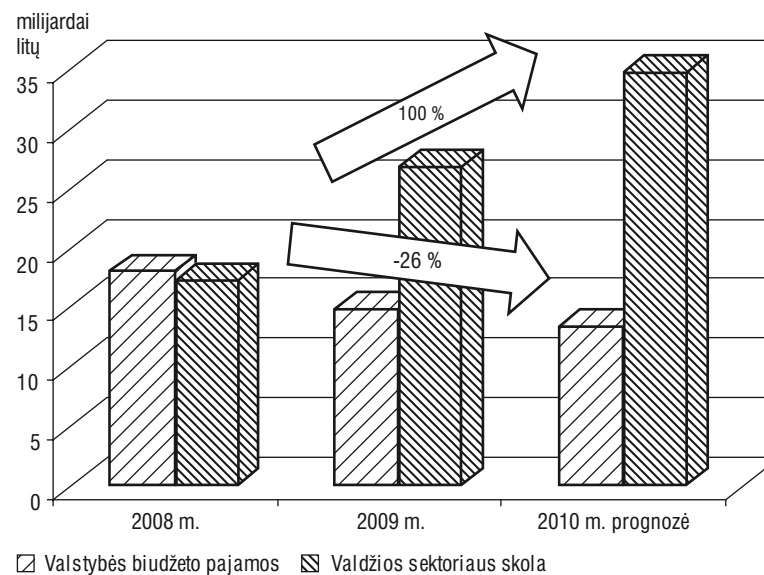
Todėl reikia nedelsiant spręsti ir kitą su gyventojų perkamąja galia susijusią problemą. Energetikos, vaistų ir kitų būtinųjų prekių bei paslaugų kainų lygis Lietuvoje yra pernelyg auštas. Tai – monopolinių bei

oligopolinių darinių kainodaros kontrolės stokos ir apskritai – nevaldomos infliacijos padariniai.

Nors valdžios skolos lygis vis dar nėra labai aukštas, palyginti su kitomis valstybėmis, mokamos palūkanos jau dabar „suryja“ apčiuopiamą dalį menkėjančių biudžeto pajamų. Netrukus šie mokėjimai gali pasiekti 15–20 proc. į biudžetą surenkamų pajamų. O pati skola kelis kartus viršys metines biudžeto pajamas (žr. 9 diagramą). Tai – svarbesni rodikliai, negu palyginimai su BVP. Todėl ir būtinas biudže-

9 DIAGRAMA

Kurlink juda mūsų valstybės finansai?

Šaltinis: Finansų ministerija

Per dvejus metus pajamos į valstybės biudžetą (iš kurio mokamos palūkanos ir grąžinama skola) bus sumažėję maždaug ketvirtadaliu. Tuo tarpu valdžios, t. y. mūsų visų, skola per tą patį laikotarpį išaugs dvigubai ir du su puse karto viršys 2010 metų valstybės biudžeto pajamas. Tai – pragaištinga tendencija, kurią būtina nedelsiant stabdyti, nes mus pasmaugs nepaliaujamai augančios palūkanos. Kada pajėgsime grąžinti tokią skolą, atsakyti kol kas negali niekas.

to konsolidavimas – deficito mažinimas. Realus, o ne menamas, apie kurį porina Premjeras.

KLAUSIMAI PREMJERUI A. KUBILIUI

2010 m. birželis

1. Ar tai, kad 2009-ųjų pradžioje nebuvo sudaryta 15–20 milijardų litų dydžio paskolos ir konsultacijų sutartis su TVF nėra viena iš pagrindinių šios Vyriausybės klaidų? Mažesnės palūkanos, spartesnis nebūtinų išlaidų mažinimas ir greitesnė viešojo sektoriaus pertvarka, konsultuojantis su TVF ekspertais, būtų leidę jau šiais metais papildomai sutaupyti ne mažiau kaip 1,5 milijardo litų.

2. Ar priekaištavimas piliečiams dėl kontrabandos toleravimo nėra politinės atsakomybės vengimas ir kartu savo bejėgiškumo pripažinimas? Nejaugi Premjerui nepriimtina nuostata, kad kaip tik valdžios pareiga yra priimti optimalius, subalansuotus mokestinius bei kitus sprendimus ir užtikrinti, kad jie būtų įgyvendinami, t. y., kad vieni piliečiai, nemokėdami mokesčių, nevogtų iš kitų.

3. Ar Premjeras supranta, kad esamų mokesčių didinimas ir naujų įvedimas šiuo metu, neišsėmus realių kovos su šešėline ekonomika ir ekonomikos skatinimo galimybių, būtų amoralus ir politiškai pačiai Vyriausybei pražūtingas žingsnis, kuris dar labiau nuskurdintų varganai gyvenančius piliečius, sumažintų šalies verslo konkurencingumą ir paskatintų šešėlinės ekonomikos veikėjus?

4. Ar Premjeras pripažįsta, kad bent pusės šešėlinės ekonomikos užkardymas leistų smarkiai – keliais milijardais litų – sumažinti valstybės biudžeto deficitą ir kad baimė su ja kovoti kyla iš noro išvengti dar vieno Seimo langų daužymo ar kitokių turgaus vaikinų „akcijų“? O gal šiai Vyriausybei tai pernelyg sudėtingas ir neįveikiamas uždavinys?

5. Ar pritariama nuomonei, kad būsto renovavimo programa patyrė visišką fiasko, nors ji galėjo būti pagrindinė ekonomikos skatinimo ir nedarbo mažinimo priemonė, ir kad tai – vien šios Vyriausybės atsakomybė? Nejaugi sunku suvokti, kad tai, jog jau pusantrų metų neprasideda būsto renovavimas yra ne gyventojų, o renovavimo programos autorių bei visos Vyriausybės problema?

6. Ar Premjeras pripažįsta, kad jis bei jo kolegos visiškai nesuinteresuoti mažesnėmis energetinių išteklių, komunalinių paslaugų ir kitomis

kainomis, nes nuo didesnių kainų surenkama daugiau mokesčių? Gal šį interesų konfliktą verta viešai deklaruoti?

7. Ar Premjeras informuotas, kad Lietuvos piliečiai pridėtinės vertės mokestį moka ne tik nuo degalų kainos, bet ir nuo degalų akcizo, ir kad benzino brangimas (60 proc.), akcizo didinimas (42 proc.) ir PVM tarifo kėlimas (17 proc.) per 18 mėnesių yra trigubas mokesčių padidinimas? Ar ne per daug?

10 PIEŠINYS: Lietuvos ekonomikos vairininkai

8. Ar premjeras pripažįsta, kad 9 proc. BVP biudžeto deficito sumažinimas 2009 metais yra butaforinis, nes tų metų realios biudžeto pajamos ir išlaidos lyginamos su G. Kirkilo Vyriausybės laikais sudaryto išpūsto „ikikrizinio“ 2009 metų biudžeto planais?

9. Ar pritariama nuomonei, kad realios viešojo sektoriaus reformos nevyksta arba vyksta pernelyg vangiai ir kad svarbiausio šių reformų finansinio poveikio – sutaupyto biudžeto lėšų – kol kas nejusti?

10. Ar Premjeras pripažįsta, kad sprendimai, kuriuos priima Švedijos bankai dėl savo dukterinių bankų veiklos Lietuvoje turi didesnės įtakos Lietuvos ekonomikai negu visos Vyriausybės pastangos ir siekiai gaivinti ekonomiką? Bankų paskolų portfelio privačiam sektoriui augimo 2009 ir 2007 metais skirtumas – apie 22 milijardai litų – yra gerokai didesnis negu Vyriausybės pasiskolintųjų ir ES paramos lėšų, kartu sudėtų, panaudojimas praėjusiais metais.

11. Ar Premjeras ir jo vadovaujama Vyriausybė pripažįsta, kad Lietuva beveik jau tapo finansine ES išlaikytine ir prasiskolinusia valstybe? Didžioji dalis paramos ir pasiskolintų – tiek privataus, tiek valdžios sektoriaus – lėšų paprasčiausiai išleidžiama arba investuojama į neproduktyvius – jokių naujų pajamų negeneruojančius – ekonomikos sektorius, o valdžia skolos negalės gražinti bent jau artimiausią dešimtmetį.

12. Ar Premjeras suvokia, kad taip prastai valdydama skolinimą privačiam sektoriui ir viešuosius finansus, korupciją bei šešėlinę ekonomiką, Lietuva sparčiai juda pietinių ES šalių – Graikijos, Portugalijos ir kitų, o ne Skandinavijos valstybių ir Estijos keliu? Galbūt, užuot siūlius savo paslaugas Graikijai, Jungtinei Karalystei ir kitoms valstybėms, Premjerui verta pasikviesti į pagalbą savo kolegą iš Estijos?

13. Ar tiesa, kad Vyriausybė, siekdama sumažinti valdžios sektoriaus skolos augimo tempus, rengia plačią valstybės turto privatizavimo programą, neatsižvelgdama į tai, kad turtą pardavinėti šiuo metu visiškai neapsimoka? Kita vertus, ar pripažįstama, kad Vyriausybė neturi efektyvios valstybės turto valdymo strategijos ir kompetentingų žmonių jai įgyvendinti, jeigu tokia strategija būtų sukurta?

14. Ar Premjeras pripažįsta, kad politinės partijos, šiuo metu sudarančios valdančiąją koaliciją, yra tiek pat atsakingos už ekonominę bei socialinę padėtį Lietuvoje, kiek ir valdžiusiosios anksčiau? Visa informacija apie ekonominę padėtį ir pagrindines finansines disproporcijas bei jų tendencijas Lietuvoje ir visame pasaulyje buvo vieša, o netinkamiems buvusios valdžios sprendimams turėjo būti ryžtingai priešinamasi.

15. Ar Premjeras pritaria nuomonei, kad Lietuvoje jau beveik du dešimtmečius vyksta nuolatinė valdymo krizė, kuri yra pagrindinė visų kitų dabar išryškėjusių krizių – ekonominės, viešųjų finansų, socialinės, demografinės, pasitikėjimo valdžia – priežastis? Galbūt laikas tai pripažinti ir keisti valstybės valdymo principus bei modelį?

Kuriuo keliu eina Lietuva –
Graikijos ar Estijos?

Tai, kad Lietuvos finansai valdomi prastai, buvo žinoma dar gerokai iki krizės. Šį faktą Valstybės kontrolė paskelbė dar 2005 metais, išnagrinėjusi Pensijų sistemos reformos eigą ir „Sodros“ biudžeto perspektyvas. Krizė tik išryškino šias problemas ir privertė mus skolintis milijardus litų kone aukščiausiomis palūkanomis visoje ES. Įsisenėjusios finansinės ir ekonominės problemos šalyje sprendžiamos labai vangiai. Ar Lietuvą gali ištikti dar viena – valstybės skolos – krizė, o gal mes jau praradome finansinę nepriklausomybę? Apie tai šiame skyriuje diskutuojama su dviem finansų ministrais ir vienu geriausių šalyje ekonomistų. Ar didėjantis šešėlinės ekonomikos mastas šalyje, vis dar aukštas korupcijos lygis ir nesprenžiamos finansinės problemos reiškia, kad mes judame Graikijos – beveik jau bankrutavusios valstybės – keliu? Gal prieš mokydami Europą, kaip įveikti krizę, pirmiausia patys turėtume pasimokyti iš Estijos, šalies, kurios visas viešasis sektorius ir finansai jau ne vienerius metus valdomi daug geriau negu Lietuvoje?

KAS FINANSUOS PENSIJŲ SISTEMOS REFORMĄ IR „SODRĄ“?

2008 m. rugpjūtis

Šių metų liepos 21-ąją Lietuvos Respublikos valstybės kontrolė baigė pensijų sistemos reformos eigos valstybinį auditą ir paskelbė šio audito ataskaitą. Svarbiausia išvada nebuodžia. Ataskaitoje rašoma, kad valstybės institucijos nėra numačiusios ilgalaikių pensijų sistemos reformos finansavimo šaltinių. Taip pat teigiama, kad nėra nustatyti pensijų reformos eigos vertinimo kriterijai, pateikiami kai kurie pensijų fondų veiklos 2004–2007 metais vertinimai ir pasiūlymai, kaip šią veiklą tobulinti.

Pensijų sistemos reformos finansavimo šaltiniai turėjo būti numatyti dar 2002-aisiais, priėmus Pensijų sistemos reformos įstatymą. Valstybės kontrolė

į šį pagrindinį pensijų sistemos reformos trūkumą atkreipė dėmesį valstybinio audito ataskaitoje 2005 metų pabaigoje ir rekomendavo Socialinės apsaugos ir darbo bei Finansų ministerijoms tokius šaltinius numatyti. Į šią rekomendaciją buvo numota ranka, matyt, tikintis, kad sparčiai augančios „Sodros“ biudžeto pajamos kompensuos šios reformos kaštus.

Iki šių metų taip ir buvo, nes auganti ekonomika bei kylantis į viršų darbo užmokestis greitai pildė „Sodros“ biudžetą – jo pajamos nuolat viršijo išlaidas. Dabar laikai keičiasi – ekonomikos plėtra šalyje lėtėja, jos perspektyvos – niūrios, todėl darbo užmokestis – kartu ir „Sodros“ biudžeto pajamos – nebegalės augti tokiais sparčiais tempais kaip iki šiol. Be to, kyla grėsmė, kad didės nedarbas, taigi „Sodros“ biudžetas gali dar labiau nukentėti.

Dėl šių veiksnių „Sodrai“ kils vis didesnių problemų – jos biudžeto deficitas per šešis šių metų mėnesius sudarė daugiau kaip 350 milijonų litų. Maža to, prieš išeidamas atostogų, Seimas nusprendė, kad nuo rugpjūčio 1-osios pensijos bus didinamos maždaug 10 proc. Tai gal ir suprantama, turint omeny aukštas maisto kainas, brangstantį šildymą ir artėjančius Seimo rinkimus, tačiau vien dėl šių sprendimų „Sodros“ išlaidos šiemet padidės maždaug ketvirčiu, o kitąmet – daugiau nei puse milijardo litų.

Taip pat nedera pamiršti, kad į pensijų kaupimo fondus „Sodra“ šiemet turės pervesti maždaug milijardą litų, taigi kyla pagrįstas klausimas – kokia „Sodros“ ir šalies pensininkų ateitis? Apie tai audito ataskaitoje taip pat lakoniškai užsimenama, tačiau akivaizdu, kad reikia profesionalesnės ir išsamesnės šių problemų analizės.

Iki šių metų iš valstybės biudžeto buvo skiriami asignavimai pensijų sistemos reformai finansuoti. Jie kasmet sudarė maždaug 50 proc. „Sodros“ lėšų, pervedamų į pensijų fondus. Tačiau šiemet šie asignavimai siekia tik 80 milijonų litų. Tai – viso labo 7,6 proc. lėšų, kurias „Sodra“ planuoja pervesti į pensijų fondus!

Finansų ministerija gegužę paskelbtame rašte – jį audito ataskaitoje cituoja Valstybės kontrolė – pareiškė, jog nėra galimybių skirti daugiau valstybės biudžeto lėšų, kad būtų kompensuotos socialinio draudimo įmokos, pervedamos į kaupiamuosius pensijų fondus.

Taigi nepaisoma valstybės įsipareigojimo užtikrinti pensijų sistemos reformos finansavimą. Įdomiausia, kad ta pati Finansų ministerija vis dėlto siūlo, kaip spręsti finansavimo problemas – ilginti pensinį amžių, didinti valstybinio socialinio draudimo įmokas, lėčiau, nei auga vidutinis darbo

užmokestis didinti vidutinę pensiją. Štai kokie gali būti prasto valstybės ekonomikos, finansų bei socialinių procesų valdymo kaštai.

Palyginti su tokiomis pensijų reformos finansavimo problemomis, nublinksta Valstybės kontrolės pastabos dėl pačių pensijų fondų veiklos. Suprantama, čia taip pat yra ką keisti ir tobulinti, tačiau problemų mastai – gerokai menkesni.

Patį pensijų reforma Lietuvoje prasidėjo prieš kelerius metus, kai šalies ekonomikos augimo perspektyvos buvo puikios, o vidaus ir pasaulio finansų rinkose vyravo optimistinės nuotaikos. Atrodė, kad visos valstybės ekonominės ir finansinės problemos išsispres savaime, o investuotojai (ir pensijų kaupimo sistemos dalyviai) džiaugsis nuolatine dviženkle investicijų grąža akcijų rinkose.

Tačiau neharmoninga ir nestabili šalies ekonomikos plėtra, neefektyvus ir neatsakingas valstybės finansų bei pinigų sistemos valdymas jau pradeda neigiamai veikti valstybės gyvenimą. Toliau padėtis tik prastės ir dėl šių veiksnių šalies ekonomikai bus daug sunkiau prisitaikyti prie pasaulyje vykstančios finansų krizės ir lėtėjančių ekonomikos plėtros tempų daugelyje valstybių, ypač ES.

Padėtis finansų ir ypač akcijų rinkose jau maždaug metai – labai sudėtinga. Daugelis akcijų fondų patyrė rimtų nuostolių. Tikriausiai ši padėtis nesikeis dar bent metus. Todėl laikas susirūpinti savo investicijomis bei būsimosiomis pensijomis ir beveik milijonui šalies pensijų kaupimo sistemos dalyvių.

Atrodo, kad Lietuvoje nebuvo tinkamai įvertinta pernai JAV prasidėjusios būsto paskolų ir finansų krizės įtaka pasaulio, o kartu ir Lietuvos ekonomikai bei finansų sistemai. Kitaip Seimas, matyt, nebūtų nusprendęs pačioje praėjusių metų pabaigoje mažinti gyventojų pajamų mokesčio tarifą. Maži mokesčiai patinka juos mokantiesiems, tačiau dabar, kaip rašoma minėtame Finansų ministerijos rašte, gali prireikti didinti socialinio draudimo įmokų tarifus. Argi nekeistas toks makroekonominis ir fiskalinis planavimas šalyje?

Pensijų sistemos reformos finansavimo problemą aštrina dar ir tai, kad pensijų kaupimo sistemoje dalyvauja beveik du trečdaliai dirbančiųjų. Tai viršijo bet kokius – net maksimaliausius – valdininkų lūkesčius ir prognozes. Ne į visų pensijų kaupimo sistemos dalyvių sąskaitas reikia pervesti „Sodros“ lėšas (yra nedirbančiųjų ar išvykusiųjų), tačiau kasmet tai kainuos daugiau kaip milijardą litų. Tai – beveik dešimtadalis „Sodros“ biudžeto pajamų. Ir kuo toliau, tuo sunkiau bus „Sodrai“ šį milijardą surinkti.

Pačios „Sodros“ ateitis atrodo grėsmingai ir be pensijų reformos kaštų problemos. Valstybinio audito ataskaitoje rašoma, kad dėl demografinių tendencijų (mažo gimstamumo per pastaruosius du dešimtmečius ir rekordinių darbo jėgos „eksporto“ į ES tempų) „Sodros“ išlaidos augs artimiausius 40 metų. Turint omeny aukštas būtiniausių prekių bei paslaugų kainas ir gresiantį ilgalaikį šalies ekonomikos sąstingį, galima nuspėti, kad esamų ir būsimų pensininkų, kurie gaus vien „Sodros“ išmokas, tikriausiai laukia dar sunkesni laikai.

Tačiau pensijų reforma – ji buvo būtina – kažkaip turės būti finansuojama. Taigi, ko gero, netrukus po Seimo rinkimų bus įgyvendinta Finansų ministerijos „rekomendacija“ padidinti socialinio draudimo įmokų tarifą. Įdomu, ar to užteks? Primenu, kad Valstybės kontrolė jau antrą kartą rekomenduoja – dabar jau pačiai Lietuvos Respublikos Vyriausybei – „numatyti ir patvirtinti pensijų sistemos reformos įgyvendinimo ilgalaikį finansavimo planą, kuriame būtų numatyti finansavimo šaltiniai ir kitos finansavimą užtikrinančios priemonės“.

AR TOLIAU GRIMSIME Į SKOLOS LIŪNĄ?

2009 m. rugsėjis

Pokalbis su finansų ministre Ingrida Šimonyte „Baltijos“ televizijos laidoje „Svarbus pokalbis“.

MINISTRE, KAIP VERTINATE VALSTYBĖS FINANSŲ BŪKLĘ? AR JI NEKELIA JUMS NERIMO?

Labai meluočiau, jeigu sakyčiau, kad finansų būklė yra gera ir kad ji mane tenkina. Tačiau manau, kad šiomis sąlygomis galime apibūdinti esamą padėtį kaip pakankamai stabilią ir valdomą. Jeigu nebūtume padarę reikiamų sprendimų, poveikis viešiesiems finansams būtų buvęs tikrai rimtas. Tačiau, žinoma, norėčiau, kad ta būklė būtų daug geresnė.

ŠIĄ SAVAITĘ PASIGIRDO NAUJIENŲ APIE TAI, KAS KITAIŠ METAIS BUS DAROMA SU SOCIALINĖMIS IŠMOKOMIS. ŠI KARTĄ NEKALBĖSIME, AR TAI PAGRĮSTA, AR NE. TAČIAU KODĖL APIE DIDESNĮ IŠLAIDŲ MAŽINIMĄ PRADĖTA KALBĖTI TIK DABAR?

Manau, kad apie išlaidų mažinimą kalbama jau nuo praėjusių metų pabaigos. Išlaidos buvo mažinamos, ir ne vieną kartą – daugiausia turint omeny valstybės biudžetą. Tačiau mes visi puikiai žinome, kad „Sodros“ biudžete

numatyti labai didelių išlaidų įsipareigojimai. Dėl ekonominės padėties šio fondo pajamos sparčiai mažėja ir toliau mažės. Tai reiškia, kad negalime užsimerkti ir nematyti šio fondo deficito – turime keisti ir šį biudžetą. Dėl to šie pasiūlymai ir pateikti, kad jie galėtų būti įgyvendinti nuo 2010 metų.

TAIGI, JŪSŲ MANYMU, VALSTYBĖS FINANSŲ BŪKLĖ YRA STABILI IR VALDOMA? AŠ MANAU, KAD TAIP.

ŠIUO METU VALDŽIOS SKOLINIMOSI LIMITAS – SUMA, KURIAŲ SEIMAS LEIDO PASISKOLINTI VYRIAUSYBEI – ŠIEMS METAMS NUO PRAĖJUSIŲ METŲ GRUODŽIO IŠAUGO PENKIS KARTUS – IKI DAUGIAU KAIP 9,5 MILIJARDŲ LITŲ. AR TAI – NE PER DIDELĖ KAINA, SIEKIANT IŠLAIKYTI VALSTYBĖS FINANSŲ STABILUMĄ?

Tikrai manau, kad tokia kaina – didelė. Toks didelis deficitas ir kartu didelių sumų skolinimasis mažina valstybės galimybes finansuoti socialines sritis ar paslaugas, nes reikia mokėti didelės skolos palūkanas. Kaip tik tam, kad būtų suvaldytas šis procesas, reikia imtis visų – dažnai nepopuliarių – priemonių bei sprendimų, kurie žmonėms ne visada suprantami. O visuomenėje yra paplitusi nuomonė, kad reikėtų dar daugiau skolintis ir skatinti verslą, mažinti kai kuriuos mokesčius ir taip sukurti fiskalinį stimulą. Tada reikėtų skolintis 20 milijardų.

O KAIP IR IŠ KO GRAŽINSIME SKOLĄ?

Tai – sunkus klausimas. Skolą reikės gražinti iš mūsų visų sumokėtų mokesčių. Žmonėms kartais atrodo, kad skolinasi kažkoks mistinis subjektas, vardu valstybė, tačiau iš tikrųjų skolinasi mokesčių mokėtojai. Skolinasi per atitinkamas valstybės valdymo institucijas, tačiau skolos gražinamos ir palūkanos mokamos iš mokesčių mokėtojų sumokėtų mokesčių. Todėl visi bendrai turime siekti, kad skolos būtų kuo mažesnės, – reikės mažiau mokėti palūkanų ir gražinti mažesnes sumas.

AŠ TAIP PAT MANAU, KAD VIENAS IŠ PALŪKANŲ MOKĖJIMO IR SKOLOS GRAŽINIMO ŠALTINIŲ YRA MOKESČIAI. DEJA, ŠIUO ATVEJU – DIDĖJANTYS MOKESČIAI. TAČIAU YRA DAR VIENAS ŠALTINIS – PAČIOS SKOLOS DIDINIMAS. JUK JAU ŠIEMET TURĖJOME GRAŽINTI KELIS MILIJARDUS LITŲ SENESNĖS SKOLOS. NAUJŲ PAJAMŲ NETURĖJOME, TAIGI VĖL SKOLINOMĖS IR TAIP GRAŽINOME SENAS SKOLAS.

Taip, refinansavimas – natūralus procesas. Tačiau skola turi būti priimtino lygio. Kita vertus, palūkanos – skolos aptarnavimo išlaidos – tai

jau tiesioginės biudžeto išlaidos, kurios pasisavina rezervą, arba „pyrago gabaliuką“, iš kitų sričių.

KAI KURIE PASAULIO EKONOMISTAI MANO, KAD PO ŠIOS FINANSŲ KRIZĖS KILS DAR VIENA – VALSTYBIŲ SKOLOS KRIZĖ. AR TAI GRESIA LIETUVAI? PATEIKSIU KELIS SKAIČIUS. ŠIŲ METŲ PABAIGOJE BŪSIME PASISKOLINĘ APIE 25 MILIJARDUS LITŲ. KITAI METAIS VALSTYBĖS BIUDŽETO PAJAMOS BUS 10–11 MILIJARDŲ LITŲ. AKIVAIZDU, KAD SKOLA VIRŠYS PAJAMOS KELIS KARTUS – JUK NEIŠVENGSI ME SKOLINIMOSI IR KITAI METAIS (ŽR. 9 DIAGRAMĄ). TEKS SKOLINTIS DAR 6–7 MILIJARDUS LITŲ. AR TAI NĖRA PAVOJINGAS LYGIS IR AR APSKRITAI GALĖSIME IŠGYVENTI SU TOKIA SKOLA?

Finansų ministerija yra apskaičiavusi, kad jeigu nieko nedarytume, toliau nemažintume išlaidų, nbandytume suvaldyti „Sodros“ deficitą, tai jau 2012 metais viršytume – ir nemažai – Maastrichto skolos kriterijų. Skola priartėtų prie 70 proc. BVP. Neseniai turėję santykinai nedidelę skolą, taptume beveik prasiskolinusia valstybe. Taigi matome, kad gyvendami ne pagal išgales dabartinėmis sąlygomis rizikuojame pasiekti grėsmingą skolos lygį. Todėl ir reikia imtis visų priemonių, kad skolos augimas būtų suvaldytas. Bijau, kad mums prireiks labai daug laiko, kol grįšime prie dar neseniai buvusio skolos lygio, o dabar svarbiausia – stabdyti skolos augimo tempus. Priešingu atveju skolos lygis pasiektų ir peržengtų 100 proc. BVP. O Lietuvai tokia skola būtų nepakeliamą.

PREMJERAS SAKĖ, KAD EKONOMIKA NUSMUKO IKI 2006 METŲ LYGIO. PAGAL KAI KURIUOS PARAMETRUS JI SMUNKA DAR ŽEMIAU. TAIP PAT PREMJEAS MINĖJO, KAD IŠLAIDOS LIKO 2008 METŲ LYGIO. TAČIAU IŠ TIKRŲJŲ JOS, PALYGINTI SU PRAĖJUSIAIS METAIS, IŠAUGO. TAIGI IŠLAIDOS PAKILO, KALBANT PREMJERO ANALOGIJOMIS, Į DEVINTĄ AUKŠTĄ. EKONOMIKA SMUNKA Į PENKTĄ, O GAL IR Į KETVIRTĄ AUKŠTĄ. ŽINOME IŠLAIDŲ AUGIMO PRIEŽASTIS – NEPAGRĮSTI SOCIALINIAI ĮSIPAREIGOJIMAI, ATLYGINIMŲ DIDINIMAS. KOKIA BUVO JŪSŲ POZICIJA, KAI ŠIE SPRENDIMAI BUVO PRIIMAMI PRAĖJUSIAIS METAIS?

Tuo metu neužėmiau jokių politinių postų. Dabar jau daugelį dalykų galiu viešai vertinti kitaip. Kuravau Fiskalinės politikos departamentą ir turiu sąžiningai pasakyti, kad tos problemos, su kuriomis susiduriame dabar, buvo pastebėtos seniai. Buvo akivaizdu, kad mūsų struktūrinis deficitas, t. y. deficitas, kuris nedingsta, pasikeitus ekonominiam ciklui, auga labai grėsmingais tempais. Jis pasiekė 7 ir daugiau proc. BVP. Todėl

daugelio sprendimų tiesiog nebuvo galima priimti. Dėl daugelio sprendimų, kai jie būdavo svarstomi, Finansų ministerija prieštaravo. Tačiau politikai, matyt, norėdami žmonėms gero ir nematydami ekonominių problemų, kurios dažnai ir nebūna labai akivaizdžios, priima sprendimus, dėl kurių vėliau, deja, tenka gailėtis. Ir kuriuos dabar turime atšaukti.

TAIGI GALIME TEIGTI, KAD DĖL ŠIŲ NEPAGRĮSTŲ IŠLAIDŲ, KURIOS SLEGIA MOKESČIŲ MOKĖTOJUS ŠIEMET IR SLĖGS KITAI METAIS, ATSAKINGI POLITIKAI?

Sprendimai buvo priimti, keičiant reikiamus įstatymus ir formuojant kai kurių socialinių grupių lūkesčius. Atrodo, paradoksalu, kad sunkmečiu didėja išlaidos, palyginti su praėjusiais metais. Tačiau yra dvi pagrindinės priežastys – atlyginimų pedagogams ir socialinių išmokų augimas. Tai nėra valdininkų išlaidavimas, nors žmonės dažnai mano priešingai.

LATVIJOJE PADĖTIS, KO GERO, PRASTESNĖ NEGU LIETUVOJE. VARGU AR ŠI ŠALIS GALI MUMS BŪTI PAVYZDYS. TAČIAU AR MOKOMĖS IŠ KITŲ KAIMYNŲ, TARKIME, ESTIJOS? ESTIJA PER VADINAMUOSIUS „GERUS METUS“ SUKAUPĖ SOLIDŲ FINAN SINĮ REZERVĄ. VERTINANT LIETUVOS MASTU – APIE 10 MILIJARDŲ LITŲ. BE TO, ESTAI IR ŠIEMET TURI MAŽESNĮ BIUDŽETO DEFICITĄ – DUKART AR TRISKART MAŽESNĮ NEI LIETUVOJE IR JŲ SIEKIA SUMAŽINTI IKI 3 PROC. BVP. NEŽINIA, AR JIEMS TAI PAVYKS, TAČIAU PASTANGOS, KO GERO, SVEIKINTINOS. KODĖL MUMS NESISEKA MOKYTI IŠ ESTŲ?

Tikrai gaila, kad nesimokėme iš estų, kai turėjome mokytis. Dabar tarsi siūloma mokytis iš Estijos, nes ten nedidindami mokesčiai. Estai dėl savo apdairaus elgesio sukaupė tikrai solidžius rezervus ir ekonomikos nuosmukio metu galėjo juos panaudoti. O mes iš karto turėjome imtis radikalių priemonių – padidinti mokesčius, nors toks žingsnis niekada nebus populiarus, ir mažinti išlaidas, – tai, pasiekus tam tikrą lygį, tampa skausminga. Todėl man tikrai gaila, kad savo laiku nepradėjome vykdyti bent iš dalies anticiklinės politikos. Ir palyginus tempus, kuriais išlaidos augo Lietuvoje ir Estijoje, pasidaro akivaizdu, kad mes norėjome būti gerokai dosnesni žmonėms. Tačiau dabar turime tiems patiems žmonėms daug labiau suveržti diržus.

ESTAI, PALYGINTI SU MUMIS, TURĖS PRANAŠUMŲ IR ATEITYJE. GALBŪT JIEMS PAVYKS ANKSČIAU ĮSIVESTI EURĄ. TAI BUS ESTIJOS KONKURENCINIS PRANAŠUMAS. BE TO, JIE NETURĖS TOKIOS SKOLOS NAŠTOS, KOKIĄ UŽSIKRAUSIME MES. TAIGI JŲ MOKESČIAI GALĖS BŪTI MAŽESNI, APLINKA LABIAU PROGNOZUOJAMA

IR PALANKESNĖ INVESTICIJOMS. TODĖL MES TIKRIAUSIAI PRALAIMĖSIME ESTAMS, SIEKDAMI PRITRAUKTI TIESIOGINIŲ UŽSIENIO INVESTICIJŲ, KURIŲ LIETUVAI LABAI TRŪKSTA, ARGI NE TAIP?

Tikrai sutinku, kad estai turės daugiau plusių. Bet turiu pasakyti, kad jeigu jiems galima pavydėti, tai tik „baltuoju pavydu“. Sveikintina, jei politikai supranta, kad kai ekonomika auga sparčiau, nei leidžia jos galimybės, tai rodo, kad esama tam tikro nesubalansuotumo. Ir kad negalima įsipareigoti laikinomis pajamomis finansuoti nuolatinių išlaidų. O kaip tik tai Lietuvoje ir buvo pagrindinė problema.

AR LIETUVA NEPRARANDA FINANSINĖS NEPRIKLAUSOMYBĖS?

2009 m. gruodis

*Diskusija su Seimo Socialdemokratų partijos frakcijos seniūnu
Algirdu Butkevičiumi „Baltijos“ televizijos laidoje „Svarbus pokalbis“.*

KĄ JŪS, KAIP BUVĘS FINANSŲ MINISTERAS, MANOTE APIE ŠIUOS SKAIČIUS, KURIE NUMATYTI KITŲ METŲ BIUDŽETE: VALSTYBĖS SKOLA IŠAUGS IKI 36 MILIJARDŲ LITŲ, ARBA IKI 30 TŪKSTANČIŲ LITŲ KIEKVIENAM ŠALIES DIRBANČIAJAM, O UŽ ŠIĄ SKOLĄ MOKAMŲ PALŪKANŲ SUMA PADIDĖS 60 PROC., PALYGINTI SU ŠIAIS METAIS, IR SUDARYS 1,6 MILIJARDO LITŲ?

Sudėtingas klausimas. Tačiau pirmiausia reikėtų išsiaiškinti, ar biudžetas sudarytas pagal prioritetus, ar pagal programas. Sutinku su kai kurių ekspertų nuomone, kad biudžetas nėra programinis. Biudžeto išlaidos buvo planuojamos chaotiškai, o kad pajamos neatrodytų labai menkos, numatyta panaudoti apie 8 milijardus litų ES paramos lėšų. Kyla didelių abejonių, ar tokia didelė suma gali būti panaudota. Jeigu skolintos ir ES paramos lėšos būtų efektyviai naudojamos programoms, kurios leistų išsaugoti arba sukurti darbo vietas ir skatintų ekonomiką, tada būtų galima tikėtis, kad po kurio laiko išaugs ir privataus sektoriaus, ir valstybės biudžeto pajamos. Tačiau sprendžiant iš to, kas numatyta kitų metų biudžete, tokių tendencijų nematyti. Kalbant apie skolos aptarnavimo išlaidas (palūkanas), galima pasakyti, kad mes sumokėsime už „politinę potenciją“. Tai – nenoro skolintis iš TVF bei kitų institucijų už mažas palūkanas kaina.

APSKAIČIAVAU, KAD JAU 2011 METAIS PALŪKANŲ UŽ VALSTYBĖS SKOLĄ SUMOKĖSIME BENT MILIJARDU LITŲ DAUGIAU, NEGU BŪTUME MOKĖJĘ, JEI BŪTUME PASISKOLINĘ IŠ TVF. JEI BRANGIAI SKOLINSIMĖS IR ATEITYJE, ŠIS SKIRTUMAS DAR PADIDĖS. AR TURĖDAMAS OMENY, KAD SKOLINTOS LĖŠOS PANAUDOJAMOS NEEFEKTYVIAI, NEMANOTE, KAD LIETUVAI GRESIA VALSTYBĖS SKOLOS KRIZĖ? UŽSIENIO EKONOMISTAI APIE TAI JAU PRIEŠ METUS ĮSPĖJO LIETUVĄ IR KITAS PANAŠIAS VALSTYBES. SU ŠIA PROBLEMA JAU DABAR SUSIDURIA GRAIKIJA. AR LIETUVA NEINA TUO PAČIU KELIU?

Taip, galiu pasakyti, kad einame šiuo keliu. Skolintos lėšos panaudojamos chaotiškai. Esu matęs skaičių, kurie rodo, kad 2011 metais reikės skolintis daugiau negu kitais metais, nes dar labiau išaugs palūkanos.

KAIP VERTINATE FAKTĄ, KAD DAUGIAU KAIP TREČDALĮ VISŲ VALSTYBĖS BIUDŽETŲ IŠLAIDŲ ŠIAIS IR KITAIIS METAIS PADENGIA ES PARAMOS IR PASISKOLINTOS LĖŠOS (ŽR. 10 DIAGRAMĄ)? AR TAI NĖRA GRĖSMINGAS SANTYKIS? AR GALIMA TEIGTI, KAD LIETUVA JAU NEBETURI NEPRIKLAUSOMO VALSTYBĖS BIUDŽETO?

Įdomi informacija. Tačiau turėtume grįžti į dar ankstesnius metus, kai matėme, kaip į privatų sektorių plūdo komercinių bankų paskolintos lėšos.

TADA VALSTYBĖ GYVENO IŠ PRIVATAUS SEKTORIAUS SKOLOS AUGIMO, DABAR SKOLINASI PATI IR TAIP LAIKINAI PALAIKO BIUDŽETŲ FINANSAVIMĄ.

Taip, vyko didelis pinigų „importas“, tačiau jis buvo nukreiptas ne į produktyvius ekonomikos sektorius ir neskatinio darbo našumo augimo. Didžiama šių lėšų buvo paprasčiausiai suvartota. Susidarė įvairūs ekonominiai burbulai, apie kuriuos dabar daug kalbama. Remiantis ką tik pateikta informacija, matome, kad vėl ketinama panaudoti daug ne šalyje uždirbtų, o „importuotų“ lėšų. Šis faktas dar kartą įrodo, kad su šiomis lėšomis būtina elgtis labai atsakingai. Jeigu ES paramos lėšos bus nukreiptos į naujas technologijas, inovacijas ir eksportą kuriančias sritis, turėsime vienokią padėtį. Bet jeigu bus bandoma bet kokia kaina panaudoti kuo daugiau šių lėšų, paprasčiausiai jas suvartojant, ir netgi girtis geriausia jų panaudojimo statistika ES, ateityje tikrai nesulauksime nieko gero.

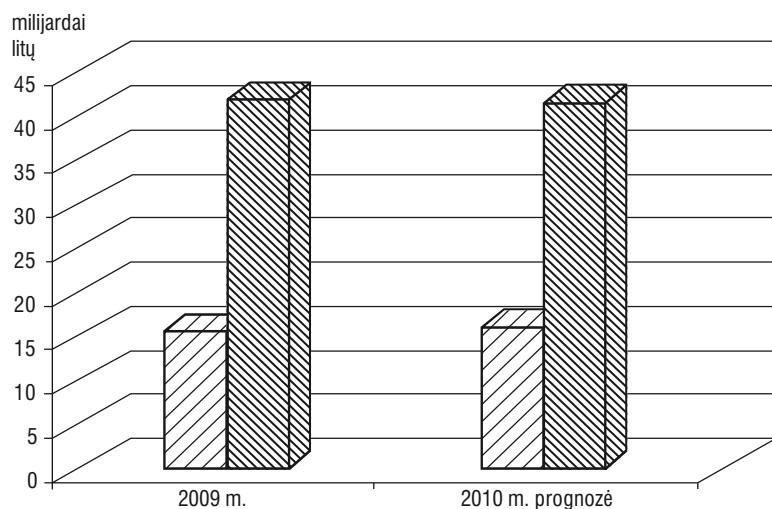
TAIGI PINIGŲ „IMPORTAS“, VYKĖS KELIS PASTARUOSIUS METUS, TĘSIASI IR TOLIAU. AR, PRIIMANT BIUDŽETO ĮSTATYMĄ, VYRIAUSYBĖ PATEIKĖ DETALESNIŲ PAAIŠKINIMŲ IR VEIKSMŲ PLANŲ, KURIE PAGRĮSTŲ 2011–2012 METŲ BIUDŽETŲ SKAIČIUS?

Seimui buvo pateikti 2011–2012 metų pajamų ir išlaidų skaičiai, tačiau jokių diskusijų apie tai, kuo remiantis taip planuojama, nebuvo.

AR PRIPAŽĪSTATE, KAD VISAS VIEŠASIS SEKTORIUS – SOCIALINIS DRAUDIMAS BEI RŪPYBA, SVEIKATOS APSAUGOS IR ŠVIETIMO SISTEMOS BEI PATS VALSTYBĖS VALDYMO APARATAS – TURĖTŲ BŪTI PERTVARKYTI, NES VALSTYBĖ PAPRASČIAUSIAI NEPAJĖGI JŲ IŠLAIKYTI? AR JUMS ŽINOMA, KAS KONKREČIAI BUS DAROMA ŠIOSE SRITYSE KITAIŠ METAIS?

10 DIAGRAMA

Iš ko gyvena Lietuva?

☐ ES parama ir nauja valdžios skola ☑ Valdžios sektoriaus išlaidos

Šaltinis: Finansų ministerija

2009 metais daugiau kaip trečdajį visų Lietuvos biudžetų išlaidų padengė naujai paimtos paskolos (9,5 mlrd. Lt) ir ES paramos lėšos (5,9 mlrd. Lt).

2010 metais šis santykis tikriausiai nesumažės. Todėl, matyt, pagrįstas ir šis klausimas: ar Lietuva nepraranda finansinės nepriklausomybės?

Pirmiausia noriu pasakyti, kad buvo neatsakingai pasielgta, atleidžiant dalį darbuotojų iš kai kurių ministerijų. Daugelis jų buvo kompetentingi,

patyrę savo srities žinovai ir nepriklausė jokioms partijoms. Norint įvykdyti reformas, tokių žmonių reikia. Vieni ministrai tikrai nepajėgs visko padaryti. Jie gali sukurti strategijas, nužymėti veiksmų kryptis, tačiau konkrečius pokyčius turi įgyvendinti sistema pažįstantys darbuotojai. Na, o darbus reikėjo pradėti nuo funkcijų analizės ir tas funkcijas dubliuojančių struktūrų naikinimo įvairiose valdymo grandyse – ministerijose, apskrityse ir savivaldybėse. Tokiam požiūriui būtų pritarusi ir opozicija.

MATYT DĖL TO NEBUVO PRADĖTA IR „SODROS“ SISTEMOS PERTVARKA, NORS DABARTINĖ VALDANČIOJI KOALICIJA DIRBA JAU VISUS METUS. NĖRA NETGI TOKIOS PERTVARKOS PLANO. KAIP VERTINATE PRIEŠ KELIS MĖNESIUS PREMJERO A. KUBILIAUS VISAM PASAULIUI PASKELBTAS ŽINIAS, KAD LIETUVA BUS PASIRENGUSI ĮSIVESTI EURĄ 2012-AISIAIS AR 2013-AISIAIS (KALBU APIE JO INTERVIU CNBC TV 2009 METŲ RUGPJŪTĮ IR APIE INTERVIU BBC TV 2009 METŲ LAPKRITĮ)? AR JUMS ŽINOMI KONKRETŪS PLANAI, KAIP IR KADA LIETUVOS FINANSINIAI RODIKLIAI PRADĖS ATITIKTI MASTRICHTO KRITERIJUS? AR RIMTOS TOKIOS PREMJERO KALBOS?

Tokių planų nemačiau. Tačiau, sprendžiant iš kai kurių prognozių, 2011 metais fiskalinis deficitas gali būti dar didesnis negu šiemet ir valstybei gali tekti skolintis dar daugiau negu 2010 metais. Vien todėl kalbėti apie euro įvedimą 2012 ar 2013 metais vargu ar galima. Iki to laiko būtina išspręsti ir „Sodros“ biudžeto deficito problemą. Todėl anksčiausia data, kai įmanoma įsivesti eurą, yra 2014-ieji.

TAČIAU NET IR TOKIU ATVEJU BŪTINA IMTIS RYZTINGŲ VEIKSMŲ, IR JAU DABAR PAT.

Taip, pirmiausia turi būti aišku, kaip valdysime skolą, kaip mažinsime ją ir fiskalinį deficitą. Taip pat turime žinoti, kaip kontroliuosime iš išorės ateinančias lėšas.

TIKRIAUSIAI TURĖJOTE PROGOS SUSIPAŽINTI SU NESENAI PASKELBTA INFORMACIJA APIE EUROPOS CENTRINIO BANKO PRANEŠIMĄ, KURIAME TEIGIAMA, KAD BALTIJOS VALSTYBĖMS GRESIA DAR VIENA KRIZĖ. NORS PATS PRANEŠIMAS BUVO LYG IR KONFIDENCIALUS, TAČIAU JAME KELIAMOS JAU ANKSČIAU TO PATIES BANKO IR KITŲ INSTITUCIJŲ BEI PAVIENIŲ EKONOMISTŲ IŠVARDYTOS PROBLEMOS – PRASTA KOMERCINIŲ BANKŲ SISTEMOS PRIEŽIŪRA, DIDELĖ PRIKLAUSOMYBĖ NUO SKOLINTŲ LĚŠŲ, EKONOMINIŲ BURBULŲ SPROGIMAS. KAIP VERTINATE TOKIĄ NUOMONĘ IR PERSPĖJIMUS?

Fiskalinės drausmės įstatymas buvo priimtas pavėluotai, turėjo ribotą poveikį 2008 metų biudžetui ir apsiribojo štai tokiu deklaratyviu punktu. Visą biudžeto rengimo procesą reikėtų reglamentuoti – tai ir planuojame daryti – taip, kad tuo metu, kai ekonomika auga viršydama savo galimybes, automatiškai būtų kaupiami rezervai, kuriuos būtų galima panaudoti tada, kai ekonomikos plėtra smarkiai sulėtėja. Netgi ir tie punktai, kurie buvo paskelbti Fiskalinės drausmės įstatyme, būtų leidę susiklostyti visai kitokiai padėčiai, negu turime dabar, jei toks įstatymas būtų priimtas maždaug 2004 metais. Deja, kaip sako liaudis, protas vaikšto iš paskos. Tikiuosi, kad bent jau dabar labai rimtai pasimokėme iš šios klaidos.

GRĮŽKIME PRIE ESTIJOS BIUDŽETO. SKAIČIUOJANT VIENAM GYVENTOJUI, Į ESTIJOS BIUDŽETĄ, PALYGINTI SU LIETUVOS BIUDŽETU, SURENKAMA 50 PROC. DAUGIAU PVM IR NET 60% DAUGIAU AKCIZŲ MOKESČIŲ (ŽR. II DIAGRAMĄ). KAIP PAAIŠKINTI TOKĮ DIDŽIŲ MOKESČIŲ SURINKIMO LYGIO SKIRTUMĄ? JUK ŠIS VEIKSNYS TAIP PAT LEMIA MAŽESNĮ ESTIJOS BIUDŽETO DEFICITĄ.

Mokestinės drausmės atžvilgiu Estija visada – ne tik 2009 metais – buvo arti Skandinavijos. Daug arčiau negu mes. Dalis priežasčių susijusios ir su tuo, kad akcizų lygis ten aukštesnis, dalį prekių – alkoholį, tabako gaminius – perka atvykę suomia. Dėl PVM – kai ką lemia ir lengvatinių tarifų taikymas, tačiau turime pripažinti, kad nemažai tokių mokestinių pajamų skirtumo priežasčių lemia šešėlinė ekonomika. Bet kokie kiti rodikliai parodytų, kad, vertinant šešėlinės ekonomikos mastą, jis Lietuvoje – didesnis negu Estijoje.

JEIGU RINKDAMI PVM IR AKCIZO PAJAMAS Į LIETUVOS BIUDŽETĄ NUO ESTIJOS ATSILIKTUME BENT DVIGUBAI MAŽIAU, Į MŪSŲ BIUDŽETĄ PATEKTŲ PAPILDOMI 2,5–3 MILIJARDAI LITŲ. TOKIA SUMA SUMAŽĖTŲ DEFICITAS IR ŠIOS SUMOS NEREIKĖTŲ SKOLINTIS. MATYT, TAI – NEIŠNAUDOTAS REZERVAS. KAIP KETINATE JUO PASINAUDOTI? TAI LIETUVĄ RAGINO DARYTI IR TVF.

Suprantame šią problemą ir esame pasirengę ją spręsti. Juolab kad tai svarbu ne tik mokestinių pajamų atžvilgiu, bet ir moraliniu požiūriu. Gyventojai ir verslas, sąžiningai mokantys mokesčius, turi mažiau paskatų tai daryti, jeigu yra kitų žmonių, kurie tų mokesčių nemoka ir dėl to nepatiria jokių sankcijų. Taigi ir Mokesčių inspekcija, ir visa Vyriausybė planuoja imtis reikiamų priemonių, taip pat atsižvelgti ir

į TVF ekspertų pasiūlymus. Tačiau tai nelengvas darbas ir labai greitų finansinių rezultatų vargu ar galėsime tikėtis.

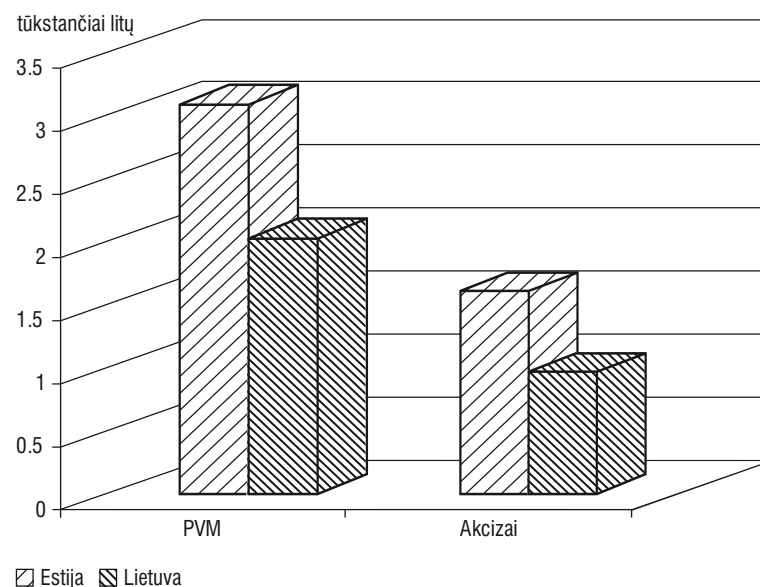
TAČIAU AR NEVĒLUOJAMA? PRAĖJO VISI METAI, NIEKO APIE TAI NEBUVO GIRDĖTI, NEGIRDĖTI IR KAS KONKREČIAI PLANUOJAMA DARYTI ŠIEMET.

Galbūt informacijos ir trūksta. Tačiau dažnai turime laukti, kol bus užbaigtas juridinis mokesčių išieškojimo procesas, nors pačios mokesčių nepriemokos ir būna suskaičiuotos.

11 DIAGRAMA

Kodėl taip skiriasi mokesčių pajamos?

Mokesčių pajamos/gyventojui 2009 m.

Šaltiniai: nacionalinės finansų ministerijos ir statistikos departamentai

Estijos biudžeto pajamos iš PVM ir akcizų 2009 metais, skaičiuojant vienam gyventojui, buvo maždaug 50 proc. didesnės negu Lietuvoje, nors mokesčių tarifai abiejose valstybėse panašūs. Kodėl? Finansų ministrė – ir ne tik ji – pripažįsta, kad viena esminių tokio skirtumo, o kartu ir didelio Lietuvos biudžeto deficito priežasčių yra didesni šešėlinės ekonomikos mastai pas mus negu Estijoje.

ŠIEMET ATSIKIRTO DAR VIENAS MOKESTIS – BUVO APMOKESTINTOS PAJAMOS NATŪRA. TIKSLIAU, BUVO IŠPLĖSTA ŠIO MOKEŠČIO TAIKYMO SRITIS. JIS SULAUKIA ĮVAIRIAUSIŲ KOMENTARŲ. AR JŪS PATI ĮSITIKINUSI, KAD ĮMANOMA OBJEKTYVIAI NUSTATYTI IR ĮVERTINTI TOKIAS PAJAMAS? AR GALĖSITE TINKAMAI PRIŽIŪRĖTI, KAIP ŠIS MOKESTIS SURENKAMAS?

Manau, kad tai tikrai įmanoma. O tas faktas, kad daugiausia komentuojamas naudojimosi tarnybiniais automobiliais asmeniniams tikslams apmokestinimas, tik įrodo, jog šią problemą iš tikrųjų turime. Tačiau mokesčių administravimo įstatyme įtvirtintas protingumo principas. Taigi mokesčių inspektoriai tikrai nestovės kas kilometrą ir netikrins, kas ir kur važiuoja. Nereikia šio klausimo taip suprimityvinti. Tačiau turime laikytis principo, kad privalu apmokestinti visas pajamas, nepriklausomai nuo jų formos. Priešingu atveju vėl turėsime galvoti apie jau galiojančių mokesčių tarifų didinimą, o tai apsunkins sąžiningai mokančiuosius šiuos mokesčius.

BET AR ŠIS VIENINGO APMOKESTINIMO PRINCIPAS BUS PRITAIKYTAS IR POLITIKAMS, YPAČ SEIMO NARIAMS? JIE JUK TAIP PAT GAUNA TOKIŲ PAJAMŲ – LENGVATINĖMIS, NE RINKOS KAINOMIS NUOMOJASI BŪSTĄ SEIMO VIEŠBUTYJE, JAU NEKALBANT APIE VISIEMS ŽINOMAS AUTOMOBILIŲ NUOMOS ISTORIJAS.

Šis principas gali būti pritaikytas visiems, nepriklausomai nuo darbdavio. Biudžetinių įstaigų darbuotojams neleidžiama tarnybinių automobilių naudoti asmeniniams tikslams. Seimo narių padėtis kiek kitokia. Jie gauna kompensacijas, kurias naudoja parlamentinei veiklai, tačiau kyla klausimas, ar iš šios kompensacijos jie negauna ir asmeninės naudos. Tai – rimto svarstymo vertas dalykas.

ŠIĄ SAVAITĘ SPAUDOS KONFERENCIJOJE, KALBĖDAMA, KAIP ĮVYKDYTAS PRAĖJUSIŲ METŲ BIUDŽETAS, PASAKĖTE, KAD LIETUVAI 2011 METAIS NEPAVYKS SUMAŽINTI DEFICITO IKI 3 PROC. BVP. TAČIAU EUROPOS KOMISIJA IŠ LIETUVOS KAIP TIK TO IR REIKALAUJA, REMDAMASI PRADĖTA BIUDŽETO DEFICITO PERVERŠIO PROCEDŪRA. KOKIŲ POLITINIŲ IR EKONOMINIŲ PADARINIŲ LIETUVOJE GALIME LAUKTI DĖL TOKIŲ REIKALAVIMŲ NEVYKDYMO?

Pirmiausia reikia pasakyti, kad įmanoma techniškai sumažinti deficitą iki 3 proc. BVP jau ir 2011 metais, tačiau kyla klausimas, ar tai būtų ekonomiškai produktyvu. Mes manome, kad ne, ir todėl 2011 metais nerealu tikėtis, jog deficitas stipriai sumažės. Na, o pati Europos Komisijos rekomendacija

buvo formuluojama, remiantis tam tikromis biurokratinėmis procedūromis ir praėjusių metų pavasarį darytomis prognozėmis. Tada niekas nemanė, kad nuosmukis bus toks didelis ir kad nedarbas išaugs iki dabartinio lygio. Taigi, matyt, rekomendacija dėl biudžeto deficito sumažinimo iki 3 proc. BVP jau 2011 metais – tikriausiai pačios Europos Komisijos iniciatyva – bus peržiūrėta ir terminas, matyt, bus atidėtas metams.

TAIGI, ATRODO, KAD TAI NĖRA DIDELĖ PROBLEMA. TAČIAU TOKS DEFICITAS, KOKĮ TURĖSIME ŠIEMET, TIKRIAUSIAI RIBOJA LIETUVOS GALIMYBES ĮSIVESTI EURĄ. KYLA PROBLEMŲ IR DĖL KITŲ MASTRICHTO KRITERIJŲ VYKDYMO – SKOLA AUGA LABAI SPARČIAI, ILGALAIKIŲ VYRIAUSYBĖS VERTYBINIŲ POPIERIŲ PALŪKANOS DIDELĖS. MANO MANYMU, ESANT TOKIOMS TENDENCIJOMS, Į EURO ZONĄ NEGALĖSIME PATEKTI ARTIMIAUSIUS PENKERIUS METUS. KOKIA JŪSŲ NUOMONĖ?

Aš šiuo atžvilgiu esu didesnė optimistė. Ir kaip tik turėdami omeny šį tikslą – įstojimą į euro zoną, turime siekti, kad deficito perviršio problema nebūtų sprendžiama pernelyg ilgai. Kitaip rizikuotume užsiauginti pernelyg didelę skolos našta, kurios lygis viršytų kitą Maastrichto kriterijų. Esame suskaičiavę, kad jeigu nieko nedarytume ir lauktume, kol biudžeto deficito problemos išsispres dėl atsigaunančios ekonomikos, tai užtruktų iki 2017 metų ir skolos lygis tada viršytų 100 proc. BVP. Taigi siekdami 2012 metais sumažinti biudžeto deficitą iki mažesnio nei 3 proc. BVP lygio, turėtume suvaldyti ir skolos augimą. Nemanau, kad problemų kels palūkanų lygis, jeigu pasieksime šiuos tikslus. Didesnė problema ir vėl gali būti infliacija – ji pakišo mums koją ir neleido įstoti į euro zoną 2007 metais.

MAN VISA TAI PANAŠU Į VILTIS IR LŪKESČIUS, O NE Į REALŲ PLANĄ. O GAL VIS DĖLTO YRA TOKS PLANAS, KURIAME BŪTŲ NUMATYTI IR FINANSINIAI TIKSLAI, IR STRUKTŪRINIŲ REFORMŲ ĮGYVENDINIMO TERMINAI, IR SIEKTINAS ŠIŲ REFORMŲ EKONOMINIS EFEKTAS, ŠEŠĖLINĖS EKONOMIKOS SUVALDYMO UŽDAVINIAI BEI PRIEMONĖS?

Iš tikrųjų tokio vientiso paketo nėra, tačiau visose srityse intensyviai dirbama. Akivaizdu, kad viena sričių, dėl kurių labiausiai didėja deficitas, yra socialinė apsauga, „Sodra“, taip pat ji didina kitos socialinės išmokos, mokamos iš valstybės biudžeto. Visa tai sudaro bent trečdalį, o gal ir pusę viso valstybės biudžeto deficito. Vyriausybėje esame tvirtai sutarę, kad šios srities reformos metmenys turėtų būti parengti per pirmuosius

šių metų mėnesius, kad planuodami kitus metus, matytume, kiek galime sumažinti deficitą. Kitose srityse – sveikatos apsaugos ir švietimo – taip pat prasidėjo pertvarkos darbai.

TAČIAU AR ŽINOME, KOKIŲ FINANSINIŲ TIKSLŲ SIEKIAME, REFORMUODAMI ŠIAS SRITIS?

Tai priklauso nuo modelių, kuriuos norėsime turėti kiekvienoje iš šių sričių.

AR ŽINOME, KOKIŲ MODELIŲ NORIME?

Tokie darbai šiuo metu ir vyksta. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija renka įvairius pasiūlymus ir juos apibendrindama siekia formuluoti šios srities valdymo principus. Suprantama, paprasčiausias sprendimas, jų akimis, būtų dalį naštos perkelti iš „Sodros“ į valstybės biudžetą.

TAČIAU JUK TOKS ŽINGSNIS NIEKO NEPAKEISTŲ – DEFICITAS LIKTŲ TOKS PAT.

Be abejo. Todėl būtina pakeisti finansavimo bei valdymo principus, tik tai galėtų duoti apčiuopiamos naudos.

AR JŪSŲ NESTEBINA IR NEBAUGINA TAS FAKTAS, KAD DAUGIAU KAIP TREČDALĮ VIEŠŲJŲ IŠLAIDŲ PADENGLIA DU FINANSINIAI SRAUTAI – NAUJOS SKOLOS IR ES PARAMOS LĖŠOS? VALSTYBĖS BIUDŽETAS IR VISA EKONOMIKA NEMENKAI PRIKLAUSO NUO ŠIŲ IŠORINIŲ PINIGŲ SRAUTŲ. KARTU KYLA ABEJONIŲ DĖL ŠIŲ LĖŠŲ PANAUDOJIMO EFEKTYVUMO, NES ATRODO, KAD DAUGUMA JŲ PAPRASČIAUSIAI IŠLEIDŽIAMA, NESUKURIANT JOKIOS ILGALAIKĖS VERTĖS. KAIP TAI VERTINATE IR KOKĮ POVEIKĮ TOKIOS TENDENCIJOS GALI TURĖTI?

Tai, kad auga skola, vienareikšmiškai vertinu neigiamai. Būtina imtis rimtų priemonių, kad tada, kai ekonomika atsigaus, būtų iš ko susikauptą skolą gražinti.

DĖL SKOLOS MŪSŲ POŽIŪRIAI SUTAMPA. AR FINANSŲ MINISTERIJA PLANUOJA ATLIKTI ES PARAMOS LĖŠŲ PANAUDOJIMO EKONOMINIO EFEKTYVUMO TYRIMĄ?

Bendrojo programavimo dokumentas buvo išnagrinėtas. Ši analizė apėmė praėjusio laikotarpio ES lėšų panaudojimo laikotarpį. Šio laikotarpio – 2007–2013 metų – analizė taip pat bus atliekama, tik ne šiais metais, nes tai daryti dar ankstoka. Tačiau nesutikčiau su išankstine nuostata, kad tos lėšos naudojamos neefektyviai ir nežinia kam. Ar, pavyzdžiui, lėšos, panaudotos infrastruktūrai, yra efektyvi investicija?

TAI GALIMA SUŽINOTI – AR GENERUOJAMOS NAUJOS PAJAMOS, AR SUMAŽĖJA IŠLAIDOS, AR PADIDĖJA SAUGUMAS IR PANAŠIAI.

Bet net jeigu ir nėra sukuriama naujų pajamų, investicijos į reikalingą infrastruktūrą yra efektyvios. Daug ES paramos lėšų panaudojama kaip tik infrastruktūrai kurti ir plėsti. Arba, pavyzdžiui, renovacija. Sumažėja išlaidos šildymui, mažėja energetinė priklausomybė.

DĖL RENOVAVIMO – TAIP. ČIA GALIMA IŽVELGTI NAUDOS. TAČIAU DĖL KITŲ DALYKŲ, TARKIME, DĖL BEGALINIŲ KELIŲ DARBŲ, JAU NEKALBANT APIE ŠIŲ DARBŲ KAINAS, TIKRAI KYLA ABEJONIŲ, AR LĖŠOS PANAUDOJAMOS EFEKTYVIAI.

Jeigu tai būtų kelias iš vieno miestelio į kitą – suprasčiau abejones, tačiau dažniausiai šios lėšos panaudojamos magistraliniams keliams, kurie tarnauja mums visiems.

KOKIOS ATLIKTO TYRIMO IŠVADOS DĖL ANKSTESNIO LAIKOTARPIO PARAMOS LĖŠŲ PANAUDOJIMO?

Tikslių skaičių dabar nepasakysiu, tačiau, bendrai kalbant, vertinimas buvo pozityvus. Poveikis tiek užimtumui, tiek BVP augimui – įspūdingas. Manau, kad dabar tokį tyrimą bus nelengva atlikti dėl įvykusių ekonomikos struktūros pokyčių ir lūžių. Abejoti galima dėl kokio nors konkretaus projekto ar sprendimo, tačiau abejoti visos paramos nauja, manau, tikrai nėra pagrindo.

EKONOMIKA IR UŽIMTUMAS IŠ TIKRŲJŲ PATYRĖ TEIGIAMĄ POVEIKĮ, TAČIAU AR DABAR IŠTIKUSI KRIZĖ – MILŽINIŠKAS NEDARBO ŠUOLIS IR DIDŽIULIS BVP NUOSMUKIS – NEĮRODO, KAD ŠIS POVEIKIS BUVO VISO LABO TRUMPALAIKIS? NEBUVO SUKURTA ILGALAIKĖ VERTĖ IR EKSPORTO PAJAMAS KURIANČIŲ EKONOMIKOS ŽIDINIŲ IR PROJEKTŲ. VERTINANT ŠIUO POŽIŪRIU, ABEJONIŲ LIEKA.

Toks požiūris teisingas, nes daug lėšų, taip pat ir viešųjų bei ES paramos, buvo nukreipta į uždaruosius sektorius, pavyzdžiui, statybas. Ir dėl to augo nekilnojamojo turto burbulas bei statybininkų darbo užmokestis – jis gerokai pralenkė darbo našumo augimą. Šiuo atžvilgiu tokia pastaba teisinga. Tačiau dabar pagrindinis klausimas turėtų būti ne tas, ar kas nors buvo gerai ar negerai padaryta. Turėtume paklausti savęs, ar sugebėjome padaryti tinkamas išvadas ir pasimokyti. Mano manymu – iš tikrųjų taip. Jeigu, pavyzdžiui, pavyks tinkamai panaudoti paramos lėšas plėtojant mokslo ir verslo bendradarbiavimą, kuriant tyrinėjimų slėnius

ir sudarant naujas, kokybiškai kitokias sąlygas ekonomikai augti, tai bus efektyvi investicija. Jeigu bus apsiribota tik pastatų pastatymu šiai veiklai plėtoti – efektyvumas bus prastas.

O GAL GERIAU TURĖTI MAŽIAU TŲ LĖŠŲ, TAČIAU SUGEBĖTI TIKSLINGAI JAS PANAUDOTI, KAD BŪTŲ SUKURTA ILGALAIKĖ IR NEABEJOTINA VERTĖ?

Visiškai sutinku.

AR LIETUVAI GRESIA VALSTYBĖS SKOLOS KRIZĖ?

2010 m. gegužė

Pokalbis su Lietuvos banko Ekonomikos departamento direktoriumi Raimonu Kuodžiu „Baltijos“ televizijos laidoje „Svarbus pokalbis“.

KAS YRA VALSTYBĖS BANKROTAS?

Bankrotas nėra vien tai, ką mes paprastai suvokiame kaip nemokumą, pavyzdžiui, kai valstybė pasako investuotojams, kad iš kiekvieno jai paskolinto euro grąžins 50 centų. Tai – šiurkščiausia bankroto forma. Yra ir kitų būdų bankrutuoti. Tarkime, skolos grąžinimas per ilgesnį laikotarpį. Tai – vadinamasis skolos restruktūrizavimas. Bet yra ir tokių bankroto formų, kurių mes dažnai net nelinkę vadinti bankrotu. Iš esmės tai įsipareigojimų kam nors sulaužymas. Daugelis Vakarų valstybių bus priverstos didinti pensinį amžių. Pavyzdžiui, dabar Graikijoje į pensiją išeinama vidutiniškai 52 metų – dėl įvairių priežasčių. Natūralu, kad žmonės tikisi, kad taip bus ir toliau. Ir staiga valstybė pasako, kad ilgins pensinį amžių 10 ar 15 metų – vienu ypu. Toks netikėtus pusiau teisėtų lūkesčių žlugimas gali būti vertinamas kaip valstybės bankrotas. Bankrotas savo pensininkų atžvilgiu.

EGZISTUOJA IR DAR VIENA BANKROTO FORMA – INFLIACIJA. MAŽESNES PAJAMAS GAUNANČIŲ ŠALIES PILIEČIŲ PERKAMOJI GALIA MAŽĖJA – TAI IRGI GALIMA LAIKYTI LĖTO VALSTYBĖS BANKROTO FORMA. AR DABAR PASAULYJE NEVYKSTA TOKIE PROCESAI? JEI NE – AR YRA SĄLYGOS JIEMS VYKTI?

Tai – viena iš populiarių sąmokslų teorijų, – kad pagrindiniai pasaulio valstybių centriniai bankai netikėtai susitars ir pasaulyje padidins infliaciją. Kodėl tai vadiname bankroto forma? Todėl, kad visos skolos yra išreikštos nominaliu dydžiu, paprastai jos nėra indeksuotos atsižvelgiant

į infliacijos dydį, nors yra ir tokių obligacijų. Taigi, jei netikėtai infliacija padidėja, investuotojo į neindeksuotas obligacijas perkamoji galia sumažėja. Aš skeptiškai žiūriu į tokias sąmokslų teorijas, nes centriniai bankai dažniausiai aiškiai siekia palaikyti mažą infliaciją.

VALSTYBĖS SKOLOS KRIZĖ ŠIUO METU PURTO GRAIKIJĄ IR KELIA PAVOJŲ KITOMS VALSTYBĖMS. KAIP ŠIAME KONTEKSTE ATRODO LIETUVA? KOKS TAS MŪSŲ VALSTYBĖS SKOLOS LYGIS, KURIO NEVALIA PERŽENGTI, NES KITAIP PRASIDĖTŲ NEVALDOMI PROCESAI?

Rinkos skirtingai toleruoja valstybių skolas. Išsivysčiusioms valstybėms, tokioms kaip JAV, Jungtinė Karalystė, Japonija, rinkos leidžia pasiskolinti daugiau – 100 proc. BVP ir netgi daugiau. Japonijos skola šiuo metu siekia net 250 proc. BVP. Besivystančioms valstybėms, tokioms kaip Lietuva, tolerancijos lygis siekia 40–50 proc. BVP. Ir tą 40 proc. ribą mes pasiekime 2012 metų pabaigoje. Arba anksčiau, jei ekonomika augs lėtai. Nes tik atsigauvant ekonomikai dėl didėjančio vardiklio mažėtų skolos ir BVP santykis. Ir ta 40 proc. riba nėra kritinė. Tačiau, pavyzdžiui, 2001 metais Argentina patyrė krizę, – ją „užpuolė“ ir „paskandino“ finansų rinkos, – kai jos skolos ir BVP lygis buvo 50 proc., atrodytų – nelabai daug. Lietuvą ir kitas Baltijos valstybes gelbsti tai, kad iš Sovietų Sąjungos išėjome be skolų. Skolos neturėjome, tačiau per dvidešimt metų sugebėjome užsiauginti nemenką skolą dėl to, kad politikai ekonomikos augimo laikais neturėjo biudžeto pertekliaus.

AR GRAIKIJOS SKOLOS KRIZĖ GALI PAVEIKTI LIETUVĄ? AUGANČIAIS SKOLINIMOSI KĄŠTAIS, LĖTĖJANČIA EKONOMIKOS PLĖTRA ES AR PANAŠIAI?

Suprantama, kad globaliniame pasaulyje valstybės yra susijusios ir prekybiniais, ir finansiniais kanalais. Jeigu ateis antra krizės banga, lemsianti išsivysčiusių valstybių bankrotus, savo eksporto rinkose vėl galime laukti naujo nuosmukio.

KAIP TIK SU EKSPORTO AUGIMU MES SIEJAME SAVO EKONOMIKOS ATSIGAVIMĄ.

Taip. Kita vertus, finansų rinkos dažnai žiūri ne į atskiras šalis, bet į regionus, o besivystančias šalis vertina kaip vieną grupę. Kartais matome, kad skolinantis palūkanos didėja ir Lietuvai, ir Estijai, nors šios valstybės skolos lygis – viso labo 7 proc. BVP. Atrodo, tokiai valstybei kaip Estija neįmanoma bankrutuoti, jos skola labai menka, taip pat ji turi turto, viršijančio šią

skola. Nepaisant to, rinkos mus vertina kaip vieną regioną, kuris turi panašią problemų ir kuriame egzistuoja panašus rizikos laipsnis.

KĄ TURĖTŲ DARYTI LIETUVOS VALDŽIA, SIEKDAMA STABILIZUOTI SKOLOS LYGĮ IR IŠVENGTI KITŲ PROBLEMŲ? VIEN SKOLOS PALŪKANŲ KITAIS METAIS REIKĖS SUMOKĖTI APIE 2 MILIJARDUS LITŲ.

Praėjusiais metais skolinimasi buvo galima pateisinti, nes ekonomikos nuosmukis buvo didžiulis. Kitas klausimas, kuris Lietuvoje retai keliamas, – kiek efektyvus buvo tas ekonomikos skatinimas pasiskolintais pinigais. Buvo galima stengtis bandyti išlaikyti biudžetinių algas – tai ir buvo daroma – ir šitaip skatinti paklausą. Problema ta, kad biudžetiniai nemažą dalį algų sutalpė. Pinigai buvo padėti į bankus, bankai nekredituoja, norinčiųjų skolintis taip pat mažai. Taigi šie pinigai išeina iš skatinimo rato. Manau, kad mano pasiūlytas būdas, susijęs su būsto renovavimu, būtų buvęs geresnis. Būtų buvę aišku, kam išleidžiami pinigai – prasingam projektui, kartu dar sukuriant kokį 100 tūkstančių darbo vietų. Tada nebūtų reikėję ir tiek skolintis.

BE TO, ŠITAIP BŪTUME SUKŪRĖ ILGALAIKĮ POVEIKĮ – DIDĖTŲ ENERGETINIS EFEKTYVUMAS.

Taip, vienas dalykas, kai pinigai išleidžiami einamajam vartojimui, kitas – kai investuojama į ilgalaikį turtą.

AR LIETUVA EINA GRAIKIJOS KELIU?

2010 m. birželis

Dar prieš kelias savaites premjeras A. Kubilius Lietuvoje ir tarptautiniuose forumuose gyrėsi savo laimėjimais mažinant biudžeto deficitą ir stabilizuojant valstybės finansus. Atrodo, kad Lietuvos Vyriausybei komplimentų negailėjo ir kai kurios tarptautinės institucijos, rodydamos mūsų šalį kaip pavyzdį Graikijai ir kitoms skolos krizę išgyvenančioms valstybėms.

Santūriai pagyrė Lietuvą ir praėjusią savaitę darbą mūsų šalyje baigusi TVF misija. Tačiau po šio vizito Premjeras vėl prabilo apie sudėtingą valstybės finansų padėtį ir apie tai, kad, siekiant išvengti valstybės bankroto, neišvengiamai reikės didinti mokesčius. Kas pasikeitė per šias kelias savaites?

Galbūt Vyriausybė pirmąjį šių metų pusmetį nusprendė atsipūsti po sunkių pernykščių darbų ir atsibudo tik atvykus TVF misijai? O gal paprasčiausiai

Lietuvos valdžia, deklaruodama neva nuveiktus deficitą mažinimo darbus 2009 metais ir berdama pamokymus Graikijai bei visam pasauliui, laukė stebuklingo ekonomikos atsigavimo, dėl kurio vėl prisipildytų biudžetas, bet, pati to nesuvokdama, vedė mus graikų finansinių problemų link?

TVF prieš kelias dienas paskelbtoje ataskaitoje apie padėtį Lietuvoje teigia, kad per ateinančius dvejus metus, siekiant sumažinti biudžeto deficitą iki 3 proc. BVP 2012-aisias, jį liko „apkarpyti“ apie 5,5 proc. BVP, arba 4,5 milijardo litų. Su tuo sutinka ir A. Kubilius.

Atrodo, kad atlikus tokio didelio masto – 9 proc. BVP – biudžeto deficitą sumažinimo žygdarbį 2009 metais, tai tikrai turėtų būti nesudėtinga. Kas čia tokio – „apkarpyti“ deficitą mažiau nei po 3 proc. kasmet? Tai – viso labo 30 proc. 2009 metais atliktų deficitą mažinimo darbų.

Tad kodėl vėl reikia gąsdinti žmones valstybės bankrotu ir naujais mokesčiais? Be to, kodėl maždaug milijardu litų sumažinus pensijas bei kitas biudžeto išlaidas praėjusių metų pabaigoje ir pranešus, kad litas bei valstybės finansai išgelbėti, biudžeto deficitas šiemet beveik nemažėja?

Maždaug prieš metus rašiau, kad 2009 metų Lietuvos valstybės biudžeto konsolidavimo – deficitą mažinimo – darbai iš esmės tebuvo fikcija. Ši fikcija nuolatos buvo aktyviai naudojama kaip viešųjų ryšių priemonė, kitaip tariant – kaip propaganda šalies viduje ir užsienyje. Tačiau visiškai nepadoru buvo lyginti nerealius – dar G. Kirkilo Vyriausybės laikų – 2009 metų biudžeto planus su realiais skaičiais.

Štai dėl šio gudraus palyginimo ir atsirado tas didžiulis, bet, deja, „popierinis“ visur garsinamas praėjusių metų 9 proc. BVP biudžeto deficitą sumažinimas. Kaip tik tokio pobūdžio propaganda ir buvo skelbiama pastaraisiais mėnesiais, teigiant, kad valstybės finansų padėtis yra stabili ir valdoma. Tačiau stabilus yra tik didžiulis biudžeto deficitas. Deja, tokio deficitą stabilumas nereiškia, kad stabilūs yra ir valstybės finansai. Priešingai.

Atrodo, kad menamus Vyriausybės nuopelnus mažinant deficitą dėl politinių priežasčių buvo linkusios pripažinti – bent jau viešai – ir dalis tarptautinių institucijų, taip pat TVF ir Europos Komisija. Tai, ko gero, užliūliavo Vyriausybės vadovą ir jį palaikančiuosius – jie žiniasklaidoje dažnai cituodavo šiuos politiškai korektiškus tarptautinių institucijų vertinimus.

Na, o palyginę realias 2008 ir 2009 metų centrinės valdžios biudžeto pajamas ir išlaidas, matome visai kitokį vaizdą, nei mums ir visam pasauliui rodo Premjeras A. Kubilius. Biudžeto pajamos pernai sumažėjo 25 proc., o išlaidos – viso labo 1 proc. Pernai per pirmuosius tris mėnesius centrinės

valdžios fiskalinis deficitas sudarė 2,17 milijardo litų, o šiemet per tą patį laikotarpį – 2,1 milijardo. Štai tokia yra tikroji valstybės finansų būklė, ir jokios biudžeto konsolidacijos čia nematyti.

Sumažinus pensijas, šiemet planuojama sutaupyti 650 milijonų litų, tačiau beveik tiek pat išaugs nuolat didėjančios valstybės skolos palūkanos. Taigi pensininkų sąskaita sutaupytos lėšos išleidžiamos didesnėms augančios skolos palūkanoms. Šios augančios palūkanos – tai dalis kainos, kurią mokame už Vyriausybės nekompetenciją, politinę impotenciją ir nenorą skolintis iš TVF.

11 PIEŠINYS: *Drąsi Lietuva*

Jeigu prieš pusantrų metų Vyriausybė būtų nusprendusi pasiskolinti 15–20 milijardų litų iš TVF, dabar kasmet mokėtume 400–500 milijonų litų mažiau palūkanų. Galbūt nebereikėtų kalbėti apie nekilnojamojo turto ar automobilių mokesčius, kurių bendra suma per metus vargu ar pasiektų 200 milijonų litų. Sakoma, kad Vyriausybė, nesiskolindama iš TVF, galėjo laisvai pati priimti tinkamus sprendimus. Kokie tie sprendimai ir kokie jų finansiniai rezultatai?

Beje, prie šio Vyriausybės sprendimo – nesiskolinti iš TVF – aktyviai prisidėjo ir Prezidentė D. Grybauskaitė. Taip ji prisiėmė nemažą dalį atsakomybės už šį sprendimą ir jo padarinius. Kai kurie padariniai akivaizdūs jau dabar. Tai – jau

įvardyti keli šimtai milijonų litų per metus papildomų išlaidų palūkanoms ir ne mažesnė suma nesutaupytų biudžeto lėšų, nes struktūrinės viešojo sektoriaus reformos vyksta pernelyg vangiai ir dėl to toliau auga valstybės skola.

TVF savo ataskaitoje ne tik santūriai pagyrė Vyriausybę dėl menamo biudžeto deficito mažinimo 2009 metais. Joje taip pat surašyti darbai, kuriuos Vyriausybė privalėjo atlikti, norėdama iš tikrųjų valdyti valstybės finansus ir mažinti biudžeto deficitą. Dėl kai kurių TVF mokesčių siūlymų ir jų įgyvendinimo laiko galima diskutuoti, tačiau viena pagrindinių rekomendacijų – trumdyti šešėlinę ekonomiką ir efektyviau rinkti mokesčius – Lietuvai kartojama jau ne pirmą kartą. Tą patį TVF savo ataskaitoje apie Lietuvą rašė ir prieš metus.

Dabar šią TVF rekomendaciją, atrodo, išgirdo ir Prezidentė – ji viešai skelbia, kad Vyriausybė privalo pradėti mažinti biudžeto deficitą kaip tik nuo šio darbo – kovos su šešėline ekonomika. Tačiau įdomu, kodėl Prezidentė nepareikalavo paaiškinti, ką šioje srityje Vyriausybė nuveikė per praėjusius metus ir kokie darbai bus atlikti artimiausiu metu? Šešėlinės ekonomikos mastai auga, o Premjeras dar didesniais mokesčiais ketina apkrauti juos mokančius gyventojus ir verslą. Verslas kentės dėl mažėjančio konkurencingumo, gyventojai bus paprasčiausiai skurdinami, o šešėlinės ekonomikos veikėjų paskatos veikti bei jų pelnai tik augs.

Tiesa, A. Kubilius užsimena, kad kovojant su šešėline ekonomika galima tikėtis apie 0,5 milijardo litų papildomų mokesčių pajamų į biudžetą. Tačiau, remiantis gana konservatyvia prielaida, kad šešėlinės ekonomikos mastas yra apie 25 proc. BVP, į biudžetą nesumokami mokesčiai kasmet siekia kelis kartus didesnę sumą.

Akivaizdu, kad Vyriausybei daug paprasčiau padidinti mokesčius ar įvesti naujus, negu užkirsti kelią vis didėjantiems kontrabandos srautams, korupcijai, nelegaliai prekybai bei statyboms ir begalei kitų nelegalių ar pusiau legalių verslų, kurių apyvartos siekia milijardus litų.

Beje, šešėlinė ekonomika klesti ir Graikijoje. Šiuo atžvilgiu mes panašūs į šią valstybę. Visiškai kitokia padėtis yra gretimoje Estijoje – ji gebėjimu valdyti finansus krizės laikotarpiu nustebino visą pasaulį. Ir jei kada nors bus rašomi vadovėliai apie tai, kaip Baltijos valstybės suvaldė krizę, juose tikriausiai bus pasakojama ne apie Lietuvą, kaip tikisi A. Kubilius, o apie Estiją.

Ši šalis – viena iš dviejų valstybių ES, kuri pernai sugebėjo sumažinti biudžeto deficitą. 1 realiu procentiniu punktu, o ne 9 menamais – kaip giriasi Lietuvos Premjeras. Turint omenyje, kad Estijos ekonomika 2009 metais smuko 14 proc., tai – daugiau negu įspūdinga. O Lietuvos biudžeto deficitas

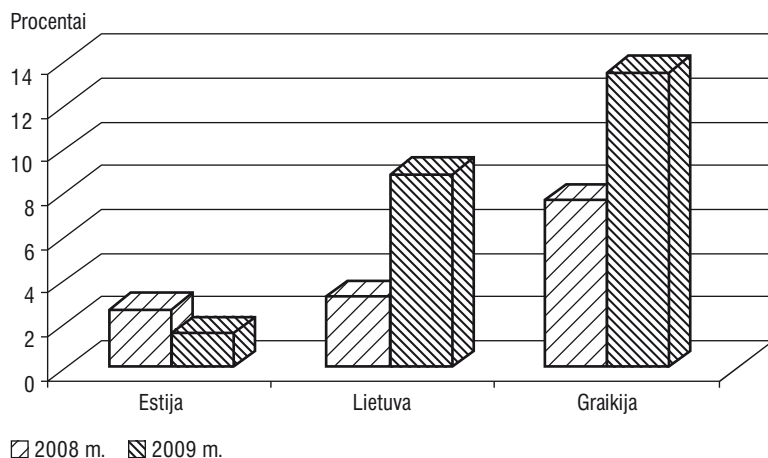
pernai, palyginti su 2008 metais, padidėjo 5,7 proc. BVP (žr. 12 diagramą). Padidėjo, o ne sumažėjo, kaip buvome įpratę girdėti iš Premjero.

Įspūdingi ir kai kurie kiti Estijos biudžeto finansiniai rodikliai – palyginkime juos su padėtimi Lietuvoje. PVM pajamos, skaičiuojant vienam gyventojui, Estijoje pernai buvo 50 proc. didesnės negu Lietuvoje. Akcizų pajamos vienam gyventojui Estijoje buvo didesnės net 60 proc. Matyt, šiuos rodiklius lemia ne vienas veiksnys, tačiau tikrai svarbų vaidmenį vaidina šešėlinės ekonomikos mastų skirtumas abiejose valstybėse.

12 DIAGRAMA

Lietuva: arčiau Estijos ar Graikijos?

Biudžeto deficitas/BVP

Šaltinis: Eurostatas

2009 metais konsoliduotas Lietuvos valdžios sektoriaus deficitas pasiekė 8,9 proc. BVP ir daugiau kaip penkis kartus viršijo analogišką Estijos rodiklį. Estijos valdžios sektoriaus skola – dėl tinkamai vykdomos finansų ir mokesčių administravimo politikos – taip pat beveik penkis kartus mažesnė negu Lietuvoje. Todėl galima teigti, kad pagal gebėjimą valdyti finansus Lietuva jau dabar yra panašesnė į Graikiją, iš esmės bankrutavusią valstybę, nei į netolimą Baltijos kaimynę.

Dėl šios ir kitų priežasčių valdžios sektoriaus mokesčių ir kitų pajamų lygis Estijoje pernai viršijo 43 proc. BVP. Lietuvoje jis tebuvo 34 proc. BVP, nors mokesčių tarifai abiejose valstybėse beveik vienodi. Štai kur glūdi pagrindinė pernykščio 8,9 proc. BVP siekiančio Lietuvos valdžios biudžeto deficito priežastis ir jo mažinimo galimybės.

Estijos valstybės skola tesiekia 7 proc. BVP, taigi mūsų kaimynai kasmet galės sutaupyti dar apie 1,5 proc. BVP išlaidų palūkanoms. Be to, toks žemas valstybės skolos lygis nevers Estijos valdžios didinti mokesčių ateityje. Tai Estijos konkurencinis pranašumas. Be ką tik paskelbto dar vieno – beveik garantuotos narystės euro zonoje.

Na, o mes, kaip ir graikai, privalėsime didinti mokesčius ir kasmet mokėsime vis daugiau sparčiai augančios valstybės skolos palūkanų. Ji šių metų pabaigoje priartės prie 40 proc. BVP. Galbūt pasinaudosime ir valstybės skolos „finansinių inžinierių“ iš JAV pagalba, kurie laikinai padėjo Graikijai nusiūpti finansinių problemų mastą? O gal, bandydami sumažinti skolos ir BVP santykį, pakoreguosime BVP skaičiavimo metodiką ir įtrauksime į šį rodiklį augantį „šešėlį“?

Taigi, nors Lietuvos valstybės skolos lygis kol kas dar toli nuo Graikijos lygio, mes sparčiai judame šios pietinės Europos valstybės pramintu taku. Jau ne vienerius metus dėl prastai valdomų mūsų valstybės finansų, toliau augančios šešėlinės ekonomikos, nemažėjančios korupcijos bei valdžios propagandos mes vis labiau panašėjame į Graikiją, o ne į gretimą Estiją. Prieš dvejus metus klausiau, ar Lietuva, kaip ir dar viena pietinė Europos valstybė, negebėdama efektyviai ir racionaliai panaudoti didžiulių ES paramos išteklių, ilgainiui netaps „mažąja Šiaurės Portugalija“. Dabar šį klausimą galima papildyti – ar netapsime ir „finansiniais Šiaurės Atėnais“?

